SZATHMÁR VÁRMEGYE'

FEKVÉSE, TÖRTÉNETEI, ÉS POLGÁRI ESMÉRETE.

ÍRTA, ÉS KIADTA

SZIRMAI SZIRMAY ANTAL,

CSÁSZÁRI, 'S KIRÁLYI APOSTOLI FELSÉG UDVARI TANÁTSOSSA, TÖBB VÁRMEGYÉK' TÖRVÉNYSZÉKBÉLI BIRÁJA, ÉS A' KÖLTÉSBEN, 'S VERS SZERZÉSBEN KOSZORÚS.

I. RÉSZ.

BUDÁN,

NYOMTATTATOTT A' KIR. MAGYAR UNIVERSITÁS' BETÜIVEL.

1809

Jel - levelű munkám Téged
Tisztel Dicső Nemzetem,
Czélom a' Te ditsőséged,
Kedveld igyekezetem!

Elő-Beszéd, és Ajánlás.

Valamely Vármegyének leírására nem csak fekvésének esmérete, de történetei, 's viszszontagságai, 's régi birtokossaira való nézve, ismét nem csak hiteles iróknak meg olvasása, de Jel- és Okleveleknek igen nagy gyűjteménnye, 's azoknak öszve szedésére majd egy embernek élete kivántatik

Úgy vagyon: mert mivel Hazánkban a' Nemesi Nemzetségek Jel- és Okleveleiket nem akarják fel-fedezni, a' le másoltatások-is sok kérelemmel, 's levelezéssel járhatna; szükséges az ollyas író-

nak Hazánknak nevezetesebb Levél-Tárjait, és köz hitelességű helyeit meg visgálni, 's azokból író műszert magának készíteni. De ez sem engedtetik meg mindenkor, és mindeniknek; mert az ollyas hiteles helyek egyszer'smind a' Jelés Okleveleknek, mint az Ország legnagyobb Kintsének hív őrzői, széltébe, 's Levél kerestető parantsolat nélkül nem-is közölhetik akár kivel mutató, Könyveiket, annyival inkább Leveleiket.

Nékem valóban e' dologban különös szerencsém éltemben akadott. Mert Hazánknak nevezetesebb Levél-Táraiba bé menetelem lévén, Zemplén-Vármegyének, mellyben lakom, Ugócsának, mellyből eredtem, és Szathmárnak, melly kedves atyámfiainak lákhelye, tökélle-

letes le írását czélúl tettem magamnak, 's azokról több mint harmincz esztendei fáradozásom után nevezetes Jel- és Okleveleket öszve gyűjtvén, Zemplénnek, és Ugócsának esméretét Deák nyelven már kiadtam, most pediglen már fel-derűlvén Édes Hazánknak régen ohajtott hajnala: hogy tulajdon anyai nyelvünkel éllyünk, Szathmár-Vármegyének esméretét Magyarúl a' világ eleibe botsátom. Első vagyok a' Magyar írók közzűl, a' ki Jel-levelekből (*Diplomatice*) anyai nyelvünkön írok, hogy a' több Nemesebb érzetű Nemzeteknek példáik után valaha mí Magyarok-is fel-ébredvén ollyan munkáknak készítésére szentellyük erőnket, mellyek a' Nemzetnek betsületet, és a' Nemzeti nyelvnek-is előmenetelt szerezzenek. Szembe tünő képen látni

fog-

fogják a' Nemzeti nyelvünknek ótsárlói; hogy a' Jel-levelek a' Magyar nyelven-is szint úgy jól, mint a' Deákban hangzanak, azért az Országi Polgári, 's törvényes minden dolgainkban vele bizvást élhetünk. Ezen állitásomat jobban erősíteni, és a' Nemzeti nyelvünknek minden kifejezésekre alkalmatos voltát bővebben meg mútatni kivánván, ezen munkámban elő fordúló Deák, és esztendőt jegyző reá irásokat, Alagyákat, Hősi verseket-is sokkal rövidebben, 's tökélletessebben a' Deák mellé Magyarra fordítva elé adom.

Már kinek szentellyem ezen Jel-levelű munkámat? A' Vármegyének Nagy Méltóságú, 's Nagy érdemű Fő-Ispánnya a' Vármegye Rendeinek ajánltatni kivánnya, a' Vármegye Rendei pedig

hoz-

hozzánk Nagy - Károlyból 1808. Julius Hónapnak 9*dik* napján küldött Hiripi Szuhányi János Fel - Ispánynak Levele által, *ezen ditsőséget a' szeretett Fő-Ispányoknak nem csak meg engedik, de tőlem ki kérik-is.* Be szép vetélkedés a' Fő-Kormányozó, és a' Kormányozottak között a' viszszont költsönözött szereteten, és tiszteleten! Vétek volna ezeket el választani. Tegyünk eleget mind a' kettő kivánságának! Mivel tehát a' munkám úgy-is két Részekre osztatik; az Első Részét TE néked ajánlom Nagy-Méltóságú BÁRÓ WÉCSEI WÉCSEY MIKLÓS! Hajnácskő Várának örökös Ura, 's ezen Vármegyében-is nevezetes Örökségeknek Bírtokossa, Felséges Császár, 's Király Urunk Ő Felsége valóságos Kamarássa, 's belső titkos

kos Tanátsossa, Hazánk' leg főbb Törvény Székének Birája, 's ezen Vármegyének nagy érdemű Fő-Ispánnya, a' ki a' mint régi Magyar vérből eredtél, úgy még a' szép Atyádban Báró Wécsey Sándorban, ki a' törvényes Királlyához mutatott hivségéért a' pártosok által öszve kontzoltatott, 1692. Eszt. az Ország Nagygyai, 's Fő-Rendei közé számláltattál, 's hogy sok érdemes Őseidet, 's rokonidat, 's azok között Báró Wécsey Sigebertet, Hadi Fő-Vezér Helytartóját, 's egy Lovas Magyar Seregnek tulajdonossát, 's Báró Wécsey Jó'sefet, a' Szepesi Királyi Kamarának Fő-Igazgatóját el halgassam, István Atyád-is a' Mezei Hadi-Vezérségnek méltóságával tündöklött; TÉGEDET-is (hogy Felséges Urunk szavaival §. 162. szóllyak) „ tekéntvén

„ vén

„ vén a' TE állandó hívségedet, és az
„ Uralkodó Ostriai Házhoz, ő Felségé-
„ hez, és a' Hazádnak köz javához mu-
„ tatott felette hasznos szolgálatidnak
„ érdemeit, gondolóra vévén a' TE je-
„ les erköltseidet, 's életednek jámbor-
„ ságát " a' Ditsőségesen Országló, 's
az érdemeket betsülni tudó Felséges
Urunk Fő-Ispányi hivatalra emelt, és
ki a' Királyodhoz nagy hívséggel, a' Ha-
zádhoz forró szeretettel, az alattad va-
lókhoz igassággal kormányozod ezen
Vármegyét.

A' második Részét pedig TI néktek
ajánlom Tekintetes, Nemes SZATHMÁR
VÁRMEGYÉNEK Fő és Nemes Rendei!
kiknek ezen lakhelyét a' természetnek
sok féle adományival nem csak bőven

meg

meg áldotta a' Magyarok Istene, de benne történt, 's Édes Hazánkat érdeklő sok dolgokról Megyétek valóban nevezetes. Mellynek érdemes tagjai ezen Megye Fekvése, 's Polgári esmérete leirásában, sőt Levéltári leveleiteknek közlésével engemet olly serényen segitettetek, 's ezen munkámat arra érdemesnek állítottátok: hogy köz költségteken közre bocsássátok.

Élte édességét kétszeressen iszsza,
Ki gyönyörködve néz az elmúltra
viszsza.

Úgy mondá a' történetek meg irásáról ama nevezetes Néhai Péczely Jó'sef. TIK-is látni fogjátok ezen munkámban Jeles eleiteknek sok viszszontagságit, melly-

mellyeket a' mostani bóldogságtokkal öszve vetvén;

Mint kit a' tengeren forgat hoszszú veszély
Ha kivánt partyához végre hozza a' szél,
El felejt minden bút, kedves örömre kél,
A' múlt vészélyekröl örvendezve beszél.
Úgy TI - is olvasni fogjátok kedvesen,
Mellynek viselése esett keservesen.

Egyszer'smind ezek fognak TIKTEKET ébreszteni a' Felséges Királyunknak, kinek szárnyai alatt ollyas viszszontagságoktól távúl vagytok, hivségére, 's édes

édes Hazátoknak, mellyet csak az Atyáitok Istenének keze tartott meg, szeretetére.

Fogadgyátok el tiszteletemet szokott kegyességtekkel, 's jó szívűségtekkel: Mellyben tovább-is ajánlott vagyok

Szolgátok, 's Tisztelőtök

SZIRMAY ANTAL.

§. 1. Szathmár Vármegye, felső Magyar országban, Tiszántúl való kerületben fekvő, nevezetét vette *Szathmár* várától, melly ez előtt *Zothmárnak*, *Zathmárnak*, és *Zakmárnak* is neveztetett.

§. 2. Ezen nevezetes várnak bővebb leirását, és viszontagságait §. 171. elő adni fogjuk; most pedig csak azt jegyezzük felöle: hogy a' Magyaroknak Pannoniába lett utolsó be jövetelekor már fel állott, és *Marout* Fejedelem által birattatott; a' mint Bela Királynak nevetlen iró Deákja erről több helyen bizonyságot tészen: 11. Czik. „A' *Morus* folyó vizétől fogva „ *Zomus* folyó vizéig fekvő földet magának foglalta „ volt *Morout* Vezér, kinek unokája a' Magyaroktól „ *Mén Marothnak*" (az az a' mén lótól Csödör Marothnak) „ neveztetett, mivel sok szeretője volt. 19. „ Czik. Árpád Vezér *Byhor* várába Mén Marothoz „ Követeket, és ajándékokat küldött: hogy az ő Nagy „ ősinek *Atila* Királynak igassága szerént adná ki föl- „ dét a' *Zomos* vizétől fogva a' *Nijrig*, és a' *Mezesij* „ kapuig" (melly most *Erdélyt* a' *Szilágyságtól* határozza) 20. Czik. „ el rendeltetett: hogy *Tass* a' *Lehel* „ attya, és *Zabólch* az *Eleud* fia, kitől ered a' *Csákij* „ nemzetség, úgy *Tuhotom* a' *Horka* attya, a' *Gyula*, „ és *Zombor* nagy attya, kitől a' *Maglót* nemzetség „ jő le, Mén Marót ellen mennének, kik (21. Czik) két „ részre osztott seregeikkel a' *Zothmár* várig jutottak, „ és azon várat harmad napig ostromolván győzedel- „ mesen meg vették, és negyedik nap a' várba bé- „ menvén a' *Mén Marót* katonáit, kiket ott kaphattak, „ láncz okkal meg kötözvén, a' setét tömlöcznek iszo- „ nyú fenekére vetették, és a' lakosoknak fiait ke- „ zességül fel szedték, és a' várat katonákkal tele „ hagyták, magok pedig a' *Mezesi* kapukhoz mente- „ nek."

§. 3. Thomász Ferdinánd Szathmár Vármegyei Fő Orvos, 's tudós hazánkfia a' Magyarok eredetéről, és nyelvéről irott vélekedéseinek 3. Részében 10. Czik.

A *Zoth-*

Zothmárt Zsidó szónak lenni állittya. *Zoth* Zsidóúl áradást, *Mar* szomorút tészen, azért *Zothmár* nem egyébb: hanem *az áradás miatt szomorú.* A' szomszéd vidékeknek, *Kárpáthi* hegyeknek nevezetét is Zsidó eredetűeknek mondgya; mert *Bihar* hegy melléket, *Maramaros* szomorú hegyes vidéket, *Kárpáth* juhoknak legelőjét, *Titzia* vize, hajókázható folyót, Thomas Úrnak magyarázattya szerént Zsidóúl tészen. Mellyből ez következnek: hogy a' Magyaroknak Pannoniába lett utólsó bejövetele elött *Zothmár* tajékát olly nemzett lakta, a' melly hajdanában sok dolgoknak nevezeteit a' Zsidóktól vette. Hogy a' Magyar nyelvben sok Zsidó szók találtatnak, az bizonyos, mellyeknek lajstromát nem csak nevezett Thomas Fő Orvos emlitett vélekedéseiben, de a' Debreczeni nyelv tudomány könyve is elő hozza. Ezek ugyan akár a' Zsidókkal Asiában lett társalkodásból, akár Thomás Úrnak vélekedése szerént a' Zsidóknak el szélesztetések után a' Pannoniai, vagy a' Magyar nyelvben keveredhettek; de az is járúlna hozzá: hogy a' régi Magyarok közé keveredett némelly velek szövetséges nemzet, mellyet *Cinnamus* régi iró szerént a' Görögök *Chalizoknak*, a' Magyarok *Hismaelitáknak* Ismaeltől, Abrahámnak fiától neveztek. Hogy ez a' Magyartól külömböző nemzet volt; onnan ki tetzik: mivel a' Magyar pásztori, vagy katonai életet élt, Hismaelitákat pedig a' Hazánknak törvényei kereskedőknek nevezik. A' zsidóktól is meg külömböztetik Sz. László 1. könyv. 9. 10. Czik. Kálmán 1. könyv. 46. 47. 48. 49. Czik. Második András Rend. 24. Czik. Hogy pedig Magyarokkal régtől fogvást szövetséges nemzet volt, azon okból hihető: mivel Takson (*Toxus*) Fejedelem a' Pesti fő várat Bela Királynak nevetlen iró Deákja szerént (57. Czik) az ő őrizettyekre bizta, nem bízta volna pedig esméretlen nemzetre. Manuel Comnenus Görög Császárnak segítségére is ők mentek a' Magyar lovasokkal edgyütt 1151. Eszt. Pray Tört. 3. könyv. Óstriát is ők a' Magyarokkal pusztitották. Palma Károly 1. Rész őket Kazul (*Persiai*) eredetűeknek mondgya, és a' *Sidó* nevezet is Persiai nyelven *kereskedőt* tészen. Thuróczy Saracenusoknak, az az Mahomet, Pray a' Móses követőinek nevezi. A' mint a' Hazánknak törvényei szerént gyakran mosódtak, sertés húst nem ettek, és környül

nyül metélkedtek, melly mint a' Móses, mint a' Mahomet szertartásaival, a' ki csak ugyan Ismaeltól származtatta magát, meg egygyez, és noha ezek már Asiában a' Magyarokkal esméretségben lehettek, mind az által mivel Béla Király nevetlen Levelesének hiteles bizonysága szerént a' Hismaeliták csak Takson Magyar Fejedelem alatt *Bular*, azaz *Bolgár* földéröl Magyar Országba jöttek (57. Czik) *Khaliz* is Bólgár nyelven *Kalagir* apró portékával járkálót tészen, Szathmárnak pedig, Biharnak, 's azok környékeinek nevezetei már a' Magyarok be jövetelekor meg voltak, ezek elöttök lakó nemzet által adattak vagy Thomas Úr vélekedése szerént még a' Rómaiak alatt Pannoniába vándorlott Israelitáktol, vagy utánnok következett más nemzettöl. Ezen Zathmár tájékán ez elött lakó nevezetes nemzetet Béla Királynak iró Deákja (11. Czik) *Kazaroknak* nevezi, Pray pedig ezen nemzetet (Not. præviæ pag. XXXII.) Magyarokkal egy eredetü Török fajtának irja, 's most is a' Kaspiumi tenger *Kazari* tengerének a' Persák, és Arabiaiak által neveztetik. Nem csuda tehát: hogy ezen Mahomet tévelygését, melly a' Zsidó szertartásokkal elegyes, követö, söt Zsidókkal ez elött társalkodó szomszéd nemzetnek nyelvébe sok Zsidó szók keveredtek, és általa talán *Zothmár* tájékának is adattak.

§. 4. A' Szathmári vidéknek tehát a' Magyarok be jövetele elött lakói voltak a' régi Szarmatákon, és Dákusokon kivül *Kazarok*, Magyarral egy eredetü Török fajta, kiknek nevéröl, 's általok épített *Kozár vára* most is belsö Szolnok Vármegyében Szamos vizének mentébe, és magába Szathmárba is általok épített *Chazari* (most Császári) helység találtatnak. Urunk születése után hetedik századnak a' végén *Tauriába*, mostani *Krimiába* laktak, a' mint erröl Tudós Dobner Gelás ir: „ hogy Tauriába Szent Czyril küldetett a' „ Kazaroknak meg térittetésekre, kik a' mint nyelve„ ket, úgy eredeteket a' Töröktöl, és Hunnusoktól vették, és Hazánkfia Pray is énekel *in Taurica juri Russico asserta:*

Multis illa procis olim prensata, *Chazaros*
Hungarico, ut memorant, prognatam sangvine gentem
Omnibus antetulit, complexaque fovit alumnos.

Hæc illi a Volga multis erroribus acti
Devenere loca, et sensim ditione potiti
Finitimas ferro domuerunt vindice gentes.

Magyarúl.

Tauria sok kéröt hajdan el eresztgete, végre
A' Kazarok, kiknek Magyarok nemzöi valának
Kedvesivé lettek, 's azokat kebelébe fogadta.
Ök oda el hagyván a' Volga vidékit, igen sok
Jártok után jöttek, 's lassan kezeikre kerülvén,
Szomszéd nemzeteket meg hódoltattak idővel.

Vagy:

Tauriának ugyan vóltak sok kéröji,
De csak a' *Kazarok* voltak meg vevöji,
A' Volga vizétöl sokan vándoroltak,
Még ezen tartományt végre meg hódoltak.
Hajdan Magyar vérböl eredett e' Nemzet,
Nem csuda hát: hogy ez Taurián erőt vett;
Mert mellette harczolt Magyarok Istene;
És azért vallyon ki álhatott ellene?

De hogy *Zothmár* nevezetü nemzetség is, mostani *Mikolay* Nemeseknek eleje lakta Szathmár Vármegyét, a' Gróf *Micholainak Zothmár* Gróf fiának 1237. Eszt. költ végsö rendeléséböl ki tetzik, melly e' képen vagyon „ Györi Szent Egyháznak káptalannya. Mindeneknek, „ a' kik ezent látandgyák, üdvösséget az Urban Jesus „ Kristusban. Tudgya meg a' Ti közönségtek: hogy „ ollyan levelet *Micholaynak Zothmár* fiának kezéböl „ vettünk: Tudva légyen mindnyájoknak, a' kik ezen „ levelet látandgyák: hogy én *Micholay Zothmárnak* „ fia az én halálom elött, az én *Symai* atyámfiaim- „ nak jelen létében, minden házaimat hozzájok tartó- „ zandókkal, mellyeket birok *Kis-Symába*, minden „ ellent mondás nélkül, nem hit részébe, de hív, és „ jámbor fáradozásiért által adtam az én felességem- „ nek szabadon, és bátorságosan birattandókat. Által „ adtam azon helység földeinek negyed részét is, és „ egy ekét hozzá tartozandóival, és egy rab szolgá- „ mot *Legyna* nevezetüt fiaival, és leányaival, tudni-

„ il-

„ illik tiz fejekkel, úgy mind az által: hogy az én
„ halálom után azon tiz embert szabadoknak lenni
„ engedgye. Által adtam azonkivül nékie négy ökröt,
„ és hat szeliditlen lovat, és egy jól tanúltt paripát
„ sok féle szinüeket. Ismét által adtam néki bizonyos
„ földet, mellyet *Hemon* Gróftól vettem, *Illers*, és
„ *András* földei kökött fekvőt, egy szolgával, és egy
„ szolgálóval, és öt szabadosokkal, kiket azon Hemon-
„ tól vettem 30 gyrán. Megint által adtam néki *Sce-*
„ *benan* lévő szöllömnek harmad részét, úgy mind az
„ által hogy az én halálom után azon harmad részt
„ *Symába* lévő szent Egyháznak ki bocsássa, de a'
„ mint fellyebb mondám, mind ezeket nem a' hit ré-
„ szébe, de az ő alázatos szolgálattyáért, és azon
„ tiszteletért, mellyet nékem súlyos betegségembe tett,
„ Istenesen ajándékoztam. Azért az én atyámfiait,
„ kiére a' többi vagyonom marad, szorgalmatosan ké-
„ rem: hogy nékie az ő hit részét meg ne keveseb-
„ bittsék, de egészen ki fizessék. Hogy pedig ezen
„ kegyes hagyomány ezentúl meg maradandó tártós-
„ ságának erejét vegye, azon *Micholaynak* kérésére
„ ezen levélre fel irattuk, és a' káptalanunk petsété-
„ vel meg erősítettük. Urunk meg testesülésének 1237.
„ Eszt. (f. p. h.) *Reá irás*: „ Gróf *Micholaynak*
„ Gróf *Zothmar* fiának testamentoma." Találtatik Le-
lesz könyv. a' régiségek között Nro 1mo A. 1237. Eszt.
Ki tetszik ebből: hogy Zathmár Vármegyébe már 1237.
Eszt. szöllők miveltettek. Ki tetszik: hogy noha a'
régi Magyaroknál születésbéli *Grófok* nem voltak, ha-
„ nem csak hivatalbéliek „ kik *Ispányoknak* neveztet-
tek, úgy mint: *Nádor Ispány* (Comes Palatii) *Tábor-*
nokok Ispánnya (Tavornicorum) *Székelyek Ispánnya*
(Siculorum) *Vármegye Ispánnya* (Supremus, et Vice-
Comes) *Udvari Ispány* (Curialis Comes) mind az ál-
tal azok is, a' kik bizonyos számú katonákkal a' Királyt
a' táborba követék, (Kálmán Király Rend. 1. könyv. 40.
Czik.) *Comeseknek* neveztettek; ezeket tehát ezentúl
is a' hivatalbélieknek meg külömböztetésére *Grófoknak*,
a' Fő hivatalokban lévőknek fiait pedig *Mestereknek*
nevezni fogjuk.

§. 5. Az után a' Magyarokon kivül, kik ezen föld-
det el foglalták, hajdani Dicső Királyaink ezen Megyé-
nek

nek több helységeit, Gyzela Sz. István első Királyunk feleségé Németekkel, II. Geyza, és IV. Béla Szászokkal, és Flandriaiakkal meg népesitették, a' mint helyenkint elő adni fogjuk, de azoknak maradéki vagy már meg Magyarosodtak, vagy a' Hazának sok viszszontagságai között ki fogytak.

§. 6. Mostani lakosi pedig ezen Megyének Magyarok, Németek, Oroszok, és Oláhok. A' Magyarok egész Szamosközi, és Nyiri járásokban Krasznaközinek pedig két harmad részében, és a' Nagy Bányainak egy harmad részében laknak. A' Svábi kerületből ki vándorlott Németekkel Gróf Károlyi ház Uradalmainak nagy részét, úgy mint Károlyt, Csanálost, Fényt, Vallajt, Mérknek, Szaniszlónak, Csomaköznek, és Mező Teremnek harmadát, Mező Petri, Nagy Majtény, Kaplony, Kálmánd helységeket a' Nyiri járásban, Erdőd, Béltek, Király Daróez mező városokat, Madarásznak, Töke Terebesnek, Gilvácsnak, Szokondnak, Szinfalunak, Sándorfalúnak a' Kraszna közi járásban, és Jósefházának is egy harmadát a' Nagy Bányai járásban meg népesétette. Az Oláhok a' Romaiknak, az Oroszok a' régi Dákusoknak, és Szarmatáknak maradéki a' Nyiri, és a' Szamosközi járásokban csak imitt amott el szélleszítve vannak, de a' Nagy Bányai járásnak két harmadát, és a' Kraszna közinek egy harmad részét teszik. A' Tótok még ide nem igen férkezhettek, csak Jánk mező városba, Cseke, Lázári, Sárköz, és Pátyod nevezetű falukban kevesen, hanem a' Zsidók, és a' Czigányok imitt amott számosabban találtatnak.

§. 7. Régenten, a' mi a' köz igazgatást illeti, a' Magyarok *Kádárok* által, kik Asiai nyelven nem egyebek, hanem *Birák* voltak, a' németek *Fel Nagyok* (Major villæ) az Oláhok, és a' Czigányok *Vajdák* által kormányoztattak, az Uraság jövendelmeire fel-vigyázó Tiszt pedig a' Magyaroknál volt *Major Gazda* (Villicus) az Oroszoknái *Sóltész* (Scultetus) az Oláhoknál *Knyze* (Kénizius) Tudniillik a' földes Urak az erdős, és köszíklás haszon vehetetlen földeiket meg népesíteni, 's haszon vehetővé tenni kivánván; az Oroszoknak, és az Oláhoknak irtani kiadták, és ezeknek

Sól-

Sóltészt, vagy *Knézit* elöljaróknak rendelték. Ki tetszik ez László Opoliai Herczeg Nádor Ispánynak, és Balicz Miklósnak, Thúrócz, és Árva Vármegyei Fő Ispánynak 1367. 1370 Eszt. költ leveleikből, mellyekben ezen szavak vannak: „tekintvén nehéz, és sokféle munkájit, és fáradozásit *Diwkovich Tamás* szabad Sóltészunknak, mellyeket *Raztochna* helységünkben az új házaknak épittésében, és a' szántásra, vetésre szükséges földeknek irtásában hegyes, és kösziklás helyeken szenvedett, és ez után is hasonló szorgalommal el szenvedni magát kötelezi. Hasonlóképpen „Malomvizi kenderessy Mihály, Nagyságos, és leg hatalmasabb Úrnak Hunyady János Vajdának Al-Ispánnya, és Mármaros Vármegyében Helytartója vallya: hogy Péter, Mandra, Nán, Kozta, Sandri, Pap, és Mikola Oláhok elejének, Negrile, és Radomer nevezetűeknek István Király Ozaj, és Visó helységeknek örökös *Kenezisságát* adta azért: hogy a' Mármarosi havasoknak nagy részét ők meg népesítették, és irtogatták. Költ Zigeten 1445. Eszt."

§. 8. *Knyze* Tótúl Fő embert teszen. Ezeknek, és a' Sóltészoknak kötelességeik, és szabadságaik ezek valának: Mentek voltak minden Úr dolgától, kilenczed adástól, szekerezéstől, és fizetéstől fiúról fiúra, 's csak egy sertést a' malomba hizlalni, egy kanczát az Uraság számára telelni, 's ha Urok eleibe jöttek, ajándékot vinni tartoztak. Ők szedték be az Uraiknak jobbágyi adományikat. Ha valami kérdés támadott a' jobbágyok között, ök visgálták meg, és el is itélték, Urok eleibe vevén az itéletet, mellynek tételéért két pénz volt az Uré egy pénz a' Sóltészé. Hadba az Úrokat fegyveresen követték ök, vagy a' fiaik. Szabad rendelést tehettek vagyonnyaikról, máshová szabadon költözhettek. Ha meg Nemesedni akartak, nem volt szükségek földes Uroknak engedelmére. Egy, vagy több telket, kivált pedig malmot birtak, de ezeket, ha több fiak volt, csak egygyikének hagyhatták. A' Sóltészságot, vagy Kenezyasságot másnak is el adhatták. A' mint ezek ki tetzenek László Opoliai Herczeg Nádor Ispány leveléből, a' mellyben világosan mondgya: hogy általunk fellyeb ki tett fel tételek alatt „emli-

„tett

„ tett Tamásnak szabad Sóltészágot adott fiúról fiúra, „ más *Sóltészoknak, és Knezyknek szokásához képest.* Tovább: ha hivségtelenek voltak, vagy főben járó vétekben estek ezen Knezyk, vagy Sóltészok, hivatallyokat el vesztették. Úgy 1354. Eszt. Konczka helységnek, és Biztriczei földnek Sóltészságát Péter, Thillnek fia testvérének meg ölettetéséért el vesztette, és az Miklósnak Helbrand fiának adatott. A' mint ezeket némelly Knezyk, és Sóltészok maradékinak szabadságaik eránt földes Uraik ellen folytatott, és a' Királyi Helytartó Tanáts elcibe vitetett perből hitelesen ki irtuk.

§. 9. Ki tetszett azon per folyásból az Oláhoknak régi kötelességek is, mellyel földes Uraiknak 1367. Eszt. tartoztak. Mindenike adott egy nyuszt bört, vagy helyette egy arany forintot, azonkivül a' juhoknak, vagy kecskéknek ötödikét, három tyúkot, egy lúdat, egy Császár madarat, tiz tojást. E' mellett négy gazdá öszve fogván sót, vagy bort három napi járó földre vinni, vagy helyette öszvességgel hét arany forintot fizetni köteleztettek.

§. 10. A' Szathmári Oláhokról a' Leleszi levél-tárban V. betű alatt lévő Iktato levelekben 237. szám alatt illyen Jel levél találtatik: „ Mi Maria, Isten kegyelméből Magyar, Dalmat, Horváth Országoknak „ 's a' t. Királynéja. Emlékezetül hagyván ezen levelünkel tudtára adgyuk minnyájoknak, a' kiknek illik; hogy Mi úgy kivánván Jánosnak, Sándrinak, és „ Istvánnak, néhai Zanizló fiainak, ki a' Kerechkey, „ és Buchnycze falukban Királynék Oláhjainak Vajdája „ vala, szolgálattyoknak érdemei, Bereg, és Zothmár „ Vármegyékben lévő Oláhoknak *Kenezyasságát* azon „ Jánosnak, Sándornak, és Istvánnak örökre, és meg „ másolhatatlanúl, leg fényesebb Fejedelem Aszszonynak Erzsébethnek, azon Isteni kegyelemből Magyar, „ Lengyel, Dalmat, 's a' t. Királynéjának, és a' Mi „ leg kedvesebb anyánknak tetző akarattyából által „ adni el tökéllettük olly móddal: hogy emlitett János, Sándor, és István az ötvenedik részbeli öszve „ szedéseknek felét (*medietatem Collectarum quinquagesimalium*) mindenkor, és minden esztendőben „ emlitett Oláhoktól tartozzanák adni, és szolgáltatni

„ a'

„ a' Mi Felségünknek, másoknak mind az által igaza
„ fent maradván. A' mint is emlitett Kenezyasságot
„ már ez elött leg Fényesebb Ersébeth Fejedelem
„ Aszszony, azon Isteni kegyelemböl Magyar, Len-
„ gyel, Dalmatziai Királyné, és még a' Mi boldog
„ emlékezetü leg kedvesebb Nagy anyánk elöttünk bé
„ mutatott leveleik által azon Jánosnak, Sándrinak,
„ Istvánnak elö hozott mód szerént által adni el tökél-
„ lették. Költt Budán *örvendgy* vasárnapot meg elözö
„ hatodik napon, Urunk 1383. Eszt.

§. 11. Ezen jel levélböl ki tetszik; hogy a' Szathmári Oláhok Erdélyieknek szokásához képest (Lásd Albert Rend. 7. Czik) a' Királyi dézma helyett (Lásd Pálma 1. Rész 14. Czik.) terméseiknek ötvenedik részét a' Királynéknak adták. Hogy fel voltak osztva bizonyos kerületekre, és helységeknek voltak Vajdái, a' kerületeknek pedig kormányozói (*Knyze*) a' kik az Oláhoktól ezen dézma részt bé szedték, és felét a' Királynéknak adták, más felét pedig fáradságokért magoknak tartották. Ezen kivül hogy voltak a' Királynéknak különös Oláh helységei is (*villae Olahorum Reginalium*) Kerechkey, és Buchnyche nevezetüek, kiknek Vajdájok. Zanizló fellyebb irt Knyzeknek az attyok vala. 1558. Eszt. Midön Vajnági helység Mármaros Vármegyében Komlóssy, Myrche, és Janchyo Nemesek között három részre osztatott, az öszve hivatott határosok között neveztetnek: Onuska János, és Demyen Demeter, Bustyaházárul a' Királynék jobbágyi. Herebel Filep, és Záldobossy Ferencz Zaldobosról hasonlóképen a' Királynék jobbágyi. Pogány Nemesek Levéi tár.

§. 12. Még 1595. Eszt. a' mint a' Magyar helységek birák által, úgy az Oláh helységek Vajdák által kormányoztattak, a' mint Levél tárunkban lévö Thardy Vörös Sófia Ükönknek Felsö Veres marthi, és Nagy Ari jószágban lett be iktatásában az öszve hivatott szomszédok között e' képpen elö számláltatnak: „Ka-
„ kas Lukács Biró Tekintetes, és Nagyságos Báthory
„ István jobbágya Gyarmat mezö Városból, Simonyi
„ Nagy Pál Biró Kún László özvegyének jobbágya.
„ Radul Simon Vajda, nevezett Báthory Istvánnak job-
„ bágya

„ bágya Lypórúl, Katona Miklós Vajda Zekell György
„ jobbágya Borhidáról. 's a' t.

§. 13. A' mint három féle Nemzet lakja ezen Vármegyét, úgy a' nyelv is, mellyen beszélnek, három féle: Magyar, Német, és Oláh. A' Magyarok magos termetüek, ékes képüek, fekete hajúak, mérészek, makatsok, vigak, és vendég szeretök, a' feleségeik többnyire nagyon el hiznak. A' Németek, kik a' Királyi, és Bánya városokat lakják, pallérozott derék, szálas, jó erköltsü emberek, de a' Sváboknak a' salakja még csak a' Magyar vérrel öszve nem egyeledik, gyenge szabású, kedvetlen képü, fejér, vagy veres hajú, irigy, félénk, fösvény, tátott szájú, az aszszonyi neme ocsmány, de igen tenyészö. Az Oláhok közép termetüek, de igen vállasok, és erösek, a' munkára restek, alattomba intselkedök, boszú állók, részegesek, és babonások, a' fejér nép közöttök gömbölyü formájú, és különös szépségü. A' vallás is három féle. A' Magyaroknál a' Római közönséges hit, és a' Reformáta vallás, az Oroszoknál, és az Oláhoknal az egygyesültt Görög bé vétettek. Az Augustana valláson lévöknek még csak Nagy Banyán, és Nagy Károlyban templomjok vagyon. A' nem eggyesültt Görögök csak kevesen a' Várasokban a' kereskedök között találtatnak. A' Zsidóknak tévelygései is, és mormolásai széltében meg szenvedtetnek. A' közelebb múltt üdökben az Egyházi hatalommal az Egri Püspök diszeskedett, de az régenten az Erdélyi Püspök mellett volt. Mert IV. Bela Királynak 1261. Eszt. költ levelében, melly által a' Tatárok pusztitása után Szent István, és László Királyoknak adományiban az Egri Püspökséget meg erösíti, és a' mellyet Katona István Hazánk történeteinek érdemes irója VI. kött. 326. lapon maga valóságában elé ád, noha az Egri Püspökségnek minden birtokai, és dézmai elö számlaltatnak, de Szathmár Vármegyéröl semmi emlékezet nincsen. Az Egri Püspökségnek le irásában is nem találtunk egyebet, hanem hogy

1223. Eszt. III. Honorius Pápa Tamásnak, mint Egri leg föbb Püspöknek hatalmat adott: hogy az Erdélyi részeket is az Egyházi dolgokban kormányozza.

1299.

1299. Maramaros Vármegye az Egri Püspökségtöl el szakitatván az Erdélyihez adatott.

1422. Tamás Egri Püspök rendelte: hogy a' Nagy Bányai Plebános Szent István Király tiszteletére szenteltt templomban egy jó lelki tanítót, és tizenegy Káplányokat tarcson, a' mint azon Királyi városnak le irásában meg mutattatik.

1646. Jakosich György Egri Püspök ellene mondott azon béke kötésnek, melly szerint Rákóczy György Fejedelemnek Tiszán innet, és túl való dézmák által adattak.

1665. Egri káptalannak Tisztartója Szathmár városán a' dézmát erőszakossan meg vette §. 171.

Ellemben az Erdélyi Püspöknek Egyházi hatalma világosan ki tetszik ezekböl:

1232. Eszt. midőn II. András Király a' Zothmári Németek Megyés Papjának az ö határokból bé jövő dézmának negyed részét ajándékozta, azt Reinhold Erdélyi Püspöknek, kit ezen dézma illetett reá állásával, 's abból eredö kárának helyre hozásával cselekedte, a' mint §. 171. látni fogjuk.

1322. Eszt. András, mint Megyés Erdélyi Püspök Csengerieknek különös kápolnát az anyai templom kivül épiteni engedett. A' mint *Csengernek* le irásában elé adgyuk.

1323. Midőn I. Károly Király az Egri Püspökségnek birtokait, jussait, és dézmájít ujra meg erösítette, és ezen levelét Egri Püspökség dézmálása alá vettetett Vármegyékben Filep Nádor Ispán ki hirdette volna, el mellözvén Szathmár Vármegyét, mint nem oda tartozandót, csak e' következendö Vármegyékben közönségessé tette e' képen: „Filep Nádor Ispán, Kú„ nok birája, Zepusi, és Ujvári Fö Ispány, minden „ Nemeseknek, Nemteleneknek, és akármelly állapotú, „ és sorsú embereknek, Hewes. Ujvár, Borsod, Aba „ Ujvár, Kito Kónuk (*Külsö Szólnok*) Ungh, Beregh, „ Ugócha,

„ Ugócha, Zabolch, és Zaránd Vármegyékben lakók-
„ nak, kik ezent látandgyák barátságot illő becsület-
„ tel. Tudgyátok meg: hogy Nagy Méltosságú Károly
„ Király Urunknak, Isten kegyelméből Magyar Ország
„ Dicsö királlyának, a' Tisztelendő Egri Szent Egy-
„ háznak dézmairól, 's egyébb jussairól, és szabad-
„ ságiról hozzánk intézett levelét vettük. 's a' t. Ka-
prinay II. kött. 257. lap.

1349. Eszt. János Nemphty Plébános Megyés Erdélyi Püspökjének volt közönséges kép viselöje (*Generalis Vacarius*) §. 171.

Kún László, III. András, és Hollós Mátyás Királyok, midőn *Ebes* helységet Szathmár Vármegyében, a' Pápának *Curtes* nevezetű jövedelméhez adták, azt minden Világi Biráknak itélő hatalmából ki vévén, csupán csak az Erdélyi Megyés Püspöknek, és az ö ki rendeltettyeinek birósága alá vetették. Pray Magyar Egyházi hatalomról 2. kött. 212. lap.

1383. Eszt. Szathmár Vármegyébe a' Királyi dézmának ötvenedik részét *az Erdélyi részeknek* szokásához képest a' Királynék szedték, tehát Erdélyi részekhez tartozott. §. 10.

1404. Eszt. IX. Bonifacius Pápa a' Némethi Plébániát Erdélyi Megyés Püspökjének hatalmából ki vette.

1465. Szathmár Városa Erdélyi Gyula Fejérvári Káptalannal bor dézma eránt meg alkudott. §. 171.

1501. Erdélyi Püspök dézmáknak kinem adásáért a' Szathmáriakat Egyházi átok alá vetette. §. 171.

1629. Eszt. Pázmány Péter Esztergami Érsek alatt tartatott Egyházi gyülekezetben Péterffy 2. Rész. 266. lap. Egri Püspökségnek Megyéje Borsod, Zemplén, Szabólcs, Zaránd, Sáros, Abauj, Heves, Ungh, és Bereg Vármegyékböl állani mondatik.

Szathmár Vármegye mellyik Püspökséghez tartozott akkor? Ki nem tetszik; hanem elég siralmas sor-

sát

sát azon Egyházi gyülekezetekben lehet látni, midön 148. lap. 1562. Eszt. abban csak három Plébánia, Zathmár-Némethiben, Károlyban, és Apáthiban, 1629. Eszt. csak egy Katolikus Pap Ecseden emlittetik. 1687. Eszt. pedig az Ország gyülésére nyújtott esedező levele a' közönséges hiten lévöknek ezeket foglallya magában: „ Szathmár Vármegyében, ki vévén a' Szath„ mári, és Ecsedi erösségeket még neve sem hallatik „ a' közönséges hiten lévö Papnak. Ugyan azon 1687. Eszt. Egri várból ki hajtatván a' Törökök, 1689. Eszt. ezen Megye Egri Püspöknek egyházi hatalma alá adatott. De hogy Szathmár, 's egyébb Tiszántúl fekvö Vármegyék az Egri Püspökségtöl el szakattassanak, és azokból új Püspökség Szathmáron, vagy Nagy-Bányán allittassék, már 1733. Eszt. munkába vétetett, és már Kiss János Egri Prépost ezen uj Püspökségre ki neveztetett, a' mint az Egri Püspökségnek le irásaban, és Szathmár városának jegyzö könyvében ezen szókkal be irva találtatik: 1733. Várady Mihály 15. April. „ irja a' Tanácsnak: hogy Egri Püspök Uramis *cédál*„ *ván* a' maga Püspökségéböl hat Vármegyéket, azok„ ban *instaurálttatott* Egri *Vicarius* mostani Püspök „ Kiss Uram, 's tegnapis hallottam: hogy *optiójában* „ hagyatott volna azon *Neo-installáltatott* Pap Úr„ nak: hogy akár Nagy-Bányán, akár Szathmárt *fi*„ *gállya* Püspöki *residentiáját*. De az akkorri hatalmas Egri Püspök Gróf Erdödy Gábor, és a' Káptalan fontos okaival VI. Károly Császárhoz járúlván, és ezek 1738. Eszt. XII. Kelemen Pápa elejébe terjesztetvén, ottan halgatással el mellöztetett. Megint 1745. Eszt. Dicsö Maria Theresia Királynénk a' Kalotsai Érseknek meg parantsolta: hogy az Egri Püspökség fel osztásának szükséges voltát visgálna meg. De ez is mentségeit elé adván, ezen Királynénknak igyekezeteis függöben maradott. Még I. Ferencz Császárunk, 's Apostoli Királyunk alatt, az Apostoli Szent Széknek jóva hagyásával 1804. Eszt. az Egri Püspökség Érsekségre emeltetvén, és ezenkivül annak meszszire terjedö megyéje két Püspökségre oszlatván, Szathmáronis különös Püspökség állittatott, mely elsö Püspökjével Nagy Szalatnyai Báró Fischer Istvánnal, és ennek Egri Érseki Fö méltóságra 1807. Eszt. lett fel magasztaltatásával, most ugyan Szathmár Vármegyei születésü má-

sodik

sodik Püspökkel Klobusiczky Péterrel diszeskedik. 1784. Eszt. ezen Vármegyében a' Római közönséges hiten lévöknek 14. Ó hitüeknek 130. Plébaniái, Helvetziai valláson lévöknek pedig 131. Prédikátorságai vóltak. 1776 Eszt. a' Görög egygyesült Munkácsi Püspöknek Szathmár városába a' lelkiekben segéde (*Vicarius*) rendeltetett csak ugyan Szathmári Plébános Bonyi Elek. 1804. Eszt. találtattak Ó hitü Esperestségek, és Plébániák illyen számmal:

Az Avassi Esperes Fejér János alatt	15.
Bikallyi detto Bojtor Gergely detto	13.
Erdö-Szadi detto Pap György detto	13.
Felsö Bányai detto detto	7.
Nagy-Bányai detto Gazsy András detto	13.
Nagy-Károlyi detto Pap Péter - - -	16.
Nyiri detto Bradács János detto	11.
Szathmári detto Böthy Demeter detto	14.
Erdödi detto Kardos Demeter detto	17.
Szinyér-Várallyai detto Izakovics Vazily - -	13.
Mind öszve	132.

A' Római-Katolikusok Plebániái is meg szaporodtak, és vannak Mészáros György Fö-Esperes alatt:

Al-Esperesek - - - - -	Plebaniák	Lelkek
1. Szathmari Becsky Ferencz	7.	3683.
2. Nagy Károlyi Krámer Mihály	9.	10101.
3. Erdödi Dubinszky Mihály	7.	6819.
4. Nagy Bányai Linczy Ferencz	9.	5885.
Mind öszve - - -	32.	26488.

a' mellyeket helyenkint-is II. Részb. elé adgyuk.

§. 14. Nágysága, és ki terjedése ezen Vármegyének hoszszaságára nészve Reszege helységtől Kapnyik Bányai 17. szélessége 12. 9. 7. és a' hol leg keskenyebb 3. az egész foglalattya pedig 110. négy szegü mért föld, mellyből a' száraz mivelhető 95. a' viz, és posványság 15. négy szegü mért földet teszen.

§. 15.

§. 15. Határos nap keletről Ugócha, és Mármaros Vármegyékkel, mellyektöl Gérczi, Bikszadi, és Avasi magos hegyeknek bérczeivel, 's Túr vizének folytával el választatik. Délröl Kövári, és külsö Szolnoki Erdélyi Fejedelemségnek vidékeitöl Bikallyai hegyekkel el hasíttatik, Északról Tisza vize közötte, és Beregh Vármegye, 's Ugocsának némelly része között teszi határját, csak hogy Szathmárnak Torpa nevezetű mezö városa, Szigethnek formájára Tiszántúl is ki nyúl. Nap nyugotról pedig Bihar, és Szabólcs Vármegyék szomszédi. Vannak ollyas helységei is mellyek Erdélyi Felsöséggel öszve keverve kormányoztatnak. Ollyan Király-Darócz mezö város, mellynek csak fele Géres, és Gyöngy, mellyeknek egy harmada, Felsö és Alsó Szopornak négy ötöd része, Illosvának 19. telekjei Szathmárhoz, a' többi részeik pedig közép Szolnok, és Krászna Erdélyi vidékhez tartozandók. Czikó nevezetű Szathmári falu pedig közép Szolnokba úgy be nyúl: hogy körül fekvö, Gerdánfalva, Szélszegh, Tóhát és Sülemed Erdélyi helységek által Szathmártól éppen elválasztatik.

§. 16. Nevezetesebb folyó vizei: *Tisza.* Sok halak nemeivel bövelkedö, hajókázható, 's azért töménytelen só köveknek, fa száloknak gerendáknak, szöllö karóknak, deszkáknak, gyümölcsnek, gubacsnak, égetett, és kö szénnek vivöje. Származik Marmaros Vármegyében *Csernahora*, és *Horvillye* hegyekben, két forrásból, mellyeknek az elsö ága *Feketének*, a' hegynek nevétöl, a' másika *Fejér* Tiszának rajta sokáig *fejérlö* hótól, és jégtöl neveztetik Rómaiak *Pathysusnak* mondották *Thyscia*, vagyis *Titzia* nevét a' hajókázható voltától Kazarok alatt §. 3. vette, és innét a' *Tisza* nevezetis némellyek szerint, mások szerint pedig onnét a' Magyaroknál eredett: hogy *Tisz ágból*, úgy mint Fekete, és fejér forrásokböl, Vischó, Kaszova, Schopurka, Iza, Szaploncza, Taraszk, Talábor Tsermelyekböl, és Nagyágból öszve folyván, csak akkor nevezetesebb hajókázható folyót teszen. Ez minek utánna még Szeklentze, Huszt, és Lakócz patakokat Mármarosban, Batár, Buberke, Atak, és Borsova vizeit Ugochában, Szilágyot, és Krasznát Külsö Szólnokban magához vette, Túr Szamos, Lápos, Szaszár,

és

és Erje folyókkal Szathmár Vármegyében öszve csatoltatik, 's annak szélin folydogál. Déli partyán fekvö Tisza-Becs, Milota, Csétse, Tisza-Koród, Cseke, Nagy- és Kis-Ar, Olcsva-Apáthi falúk, és az Északi partyán ki terjedtt Torpa mezö város között.

§. 17. Második folyója *Szamos*. Ez eredetére nézve, nagyobb, és kissebb. A' nagyobb ered a' Radnai havasokbol Havas-al-földének a' részén, melly Bukovinával határoztatik, 's minek utánna több hegyi forrásokat Illmárt, Lecset, Rebrát, Brebisorát, Naszodot, Laskadot, és Szász-Beszterczei környéken Schajót csatolna magához, Belsö Szolnok Vármegyében ereszkedik, a' hol a' partyán §. 4. emlitett *Kozár-vára-is* helyheztetik, 's azon alól Mikeházánál kisebb Szamossal öszve foly. — Ez pedig ki buzog a' Kalotai hegyböl Erdélyi Kolos Vármegyében, a' hol Gyalunál Hév-Szamos, és Hideg-Szamos patakokkal egyelittetvén, Doboka, 's azon keresztül Külsö-Szolnok Vármegyékben (mint fellyebb) Mikeházánal nagyobb Szamossal egygyé lévén, a' Szolnoki Megyét Kövári kerülettül elválasztya, 's ottan Örmezö várnál *Almás* folyoval, 's megint közép Szolnokban, 's Dobokában nap nyugotról nap keletre, 's ismét Északra ereszkedvén, sok csavargásai után, a' hegyeknek Csuttsa alatt *Egregyi* forrással, Szélszeg falunál pedig *Szilágyi* folyóval egyeledik, 's onnan Szathmári Megyéhez Erdö Szadánál érkezvén, 's *Lápos* vizével is ottan öszve sógorosodván, sokféle eröszakos tekervényével azt mint egy két felé szakasztya, még annak végin Olcsva-Apáthinál a' Tiszába vész. Az ö Déli partyán Szathmári Megyében helyheztetnek: Balotafalú, Remetemezö, Krassó, Nagy, és Kis Kólcs, Apáthi, Ombód, Pálfalva, Északi partyán pedig Busák, Nagy- és Kis Sikárló, Illoba helységek. Udvarin felöl ki bocsát magából egy eret, mellyet a' lakosok *Sárnak* neveznek, és ez déli oldalával Batiz, Lázári, és Fülesd falukat mossa, a' hol Túr vizébe foly. Északi oldalával pedig Rosály mezö várost, és Tisza Berek névü falut érdekli. Tovább Szamos vize Ombodi falun alól szigetet formál, és a' Szathmáriakat, a' Némethiektöl (melly most egygyesült Szabad Királyi város) elválasztya, 's ezen szigetben feküdött a' hajdani Szathmári vár is. Ezen szigetnek

getnek Északi tsútsából megint ki bocsát egy eret, melly a' lakosok által *Erjének* neveztetik, és Jánk, és Fejér-Gyarmath mezö városoknál, Nagy, és Kis-Szekeres faluknál a' Tiszába folydogál. Azomban Szamos Szathmáron alól megint öszve folyván, bal oldalán Vetésnek, Óvárinak, Angyalosnak, Györteleknek, Tunyognak, és Csenger mezö városnak, jobb oldalával pedig Darnónak, Szamos Ujlaknak, Danyádnak, Zsarollyánnak, és Matólcz mezö várasnak határit nedvesiti, még Nábradnál Szabólcs Vármegye felé fordulván, 's ottan Kér, Semjén, Panyola, Szamos-Szegh helységeket körül vándorolván, megint el hagyott Szathmári megyébe viszsza tér, 's ottan Ocsván alól Kraszna vizét vévén magához már nem meszsze terjed, hanem minek utánna 46. mért földeket folyásával be kerültt, mint egy el fáradván Észak felé Ocsva-Apáthinál a' Tiszába bé szakad. Alkalmatos vólt régenten Báthory Fejedelmek alatt Erdélyi kö só hozásra, melly kötelességét most is véghez vinné, ha a' sok iszaptúl és el-süllyedett számtalan tökéktöl meg tisztitatnék Azonkivül 123. malmoknak kerekjeit forgatni kintelenittetik, mellyeknek mindenike különös gáttal el-gátoltatott. Annyi gátok lehetetlen, hogy folyásába is ötet ne gátolnák, azért mint egy haragra gerjedvén, sokszor már az érett vetéseket árjával el borittya, és a' siránkozó lakosokat élelmektöl meg fosztya. De hasznot is teszen. Mert tavaszkor igen zsiros iszappal a' földet kövéritti, 's leg jobb izü kecsegékkel, és potykákkal a' meg kárositott lakosoknak szolgál. A' vidék mellyet folyásával kerülget, *Szamos-köznek* mondatik.

§. 18. Harmadik folyója *Túr* vize. Szélességére tekintvén fél Szamossal vetélkedik. Eredetét veszi Szathmári megyének *Avasi* kerületében Vám-falusi hegyekböl, Ugócsa, és Marmaros Vármegyék szomszédságában. Honnét Alsó-Uj-falura, Bikszádra, Túr vékonyára, Kanyaházára tekeredvén társúl veszi azoknak hegyeiböl le folyó forrást, melly Komorzány Tortócz, Lekentze, Bujánháza faluknál csörgedez, utánna Ujvárostól, és Pallagtól le folyó *Tána* patakkal Sárközön alól öszve társalkodván, két mért földnyi folyása után Ugócsi vidéket a' Szathmáritól el választya,

és amabban Kis-Gerezet, Túr-Terebes mező várost, Csedreg, és Almás falukat, által ellenben Szathmárban Adorjánt nedvesiti, 's egészen béfoly Szathmárba. A' hol Éjszaki partyán Kis-Palágy, Sonkád, Kölcse, és Istvándi, az Éjszaki partyán pedig Nagy-Hódos, és Csáholtzi faluk helyheztetnek, 's hét mért földnyire terjedtt folyása után Kis-Arnál a' Tiszába takarodik. Ez is egynéhány malom kereket hajt, az iszapja igen soványittya a' földet, a' halai is kedvetlen izüek, de mentében leg derekasabb tölgyes erdőket nevel.

§. 19. Negyedik folyója *Kraszna*. Eredetét veszi *Meszessi* hegynek tetején csörgedező több forrásokból, mellyek Pettény falunál öszve folyván, Kraszna mező városnak határát csapdossák, és azon Vármegye is tőlök veszi nevezetét. Több patakoktól megint nagyobbodván, Somlyó mező városnál Éjszak felé fordittya folyását, és Csehi falunak hegyén fekvő csudálatos tónak le szivárgó vizével meg bővítetvén Közép-Szolnok Vármegyébe mégyen. Csehi tót *csudálatosnak* neveztük. Mert felül meleg, alól igen hideg vizekkel bővelkedik, illyen elmés vers példa beszédben lévén felőle.

Sic ubi cum calidis depugnant frigida; pugnant
Hic; spes pacis abest, pugna perennis erit.

Az az:

Hogy ha hideg harczol valamely más helybe meleggel;
Itt van az: — a' viadal köztök örökre marad.

vagy:

Hideg a' meleggel itten viaskodnak,
'S remény sints: hogy ezek öszve barátkoznak.

Azomban igen mély, és büdös, 's azért a' lakosok által *Pokoltónak* neveztetik. Nem egyébb pedig: hanem a' hegynek üregében több külömböző forrásoknak öszve folyása, alól természetes hideg, felül büdös köves hév vizeknek szakadásából, mellyet a' szaga is mútat. Szolnokiaknál *Gyöngy*, és *Béltek* patakokkal öszve barátkozván, Kraszna, azon Vármegyét Bihartól el választya, hol sík mezőre kapván mocsárosodni kezd, és tőbb ágakra oszolván több szigeteket formál, mellyeknek dél felé menő ágai alább öszve tsatoltatván *Érnek* neveztetnek, és *Berettyó* vizébe folynak, a' középső

ága

ága Közép-Szolnokiakat Szathmáriaktól el-mesdélvén, Király-Darócznál Szathmári részre hasad, a' hol nap nyugoti partyán Szent-Miklós, Gencs, Mező-Terem, Vezend, Pórtelek, Iriny, Dengeleg, és Endréd faluk helyheztetnek, az Éjszakra fordúló ágai pedig Nagy-Majtényt, és Gebét mossák, a' hol új, de igen restül mendegélő folyóval, melly *Balkánynak* mondatik, meg szaporitatnak. Ered ez Szathmári megyének szélin, és Dob, Zsadány, Nagy- és Kis-Kólcs helységeknek határit nedvessitvén, Résztelek, Hirip, Amacz, Madarász, és Zsadány felé vitetik, a' hol két szarvakra válván, egygyikével a' Krasznába, másikával alább Csenger-Ujfalút, Tyukodot, és Porcsalmát érvén, a' Szamosba Tunyogh, és Györtelek mellett mégyen, Kis Majtényt pedig el hagyván, 's ottan Felsö-Közép és Alsó-Homorodtól le folyó *Homoród* vizétöl nagyobbra növén Kraszna, megint kétfelé oszlik, bal ágával Domahidát, Kálmandott, Börvelyt, Fábiánházát, és Ecsed mezö városát éri, és a' jobbra menö ágával az Ecsedi várnak omladékjai alatt egygyesülvén, 's az Ecsedi tót ketté vágván, Geberjénynél úgy neveztetett *Hólt-Szamosba*, az után pedig nem olly régen ásatott árkon a' Szamosnak valóságos folyásába omlik. Ezen folyónak Szathmárba majd semmi partya nincsen, azért igen sár mellékes, a' halai sár izűek, szélein sok káka, nád, és sás terem, a' vidék, mellyen mendegel, Kraszna-Köznek neveztetik. Bell Mátyás Kraszna vizének folyásáról fel jegyzette: hogy régenten Majténynak bal oldalán Bobárt régi vár, Károly, és Kaplony mellett egyenesen a' Tiszába folyt, hanem a' Báthoriak az Ecsedi vár felé, hogy meg vehetetlenné tehessék vették folyását, a' mellynek igassága kitetszik most is Majthényon felül szemlélhetö árkából. Mások pedig úgy vélekednek: hogy az Érmelléken által a' Köröshe folyt, és ott is szemlélni lehetne a' régi árkát.

§. 20. Ötödik folyója *Batár*. Eredetét veszi Cserna ujfalusi hegyeknek völgyeiben, a' honnét le ereszkedvén, és Kis-Tarnátol le folyó patakkal nagyobbodván, *Batári* helységnek, hol az elött Flandriaiak laktak, nevet ád. Onnét el távozván, fél mért földnyi folyása után Ugocsa, és Szathmár Vármegyéknek határt vett, 's ebben Magosligethi helységnek határát

nedvesiti, 's erdőségen keresztül nem sokára Tisza-Ujlaknál a' Tiszába takarodik.

§. 21. Hatodik nevezets folyója *Lápos*. Van ennek kút forrása Mármarosi havasokban, honnét le ereszkedik Belső-Szolnoki vidékre, a' hol Batiz-Polyánya Kúttyának a' forrását magához vévén *Oláh-Lapos* falunak nevet ád, és megint Oláhúl *Calvának*, Magyarúl *Emberfőnek* nevesztetett hegyröl le csurgó patakot magához csatolván *Magyar-Laposnak*-is nevet ád, mellytöl Macska-mezöre menvén a' Kövári kerületben szivárog, 's ottan a' köszíklán hajdanában épitett *Kövári* várnak omladékjait körül-kerengvén, Remete mellet Monostor, és Szurdok faluktól le folyó patakkal öszve barátkozik, melly hasonlóképen Mármarosi avasoknak két forrásából ered, 's megint Szathmárba Bajfalun alól *Kékes* nevezetü forrásából Szaszár nevezetü falún alól pedig *Szaszár* patakjával szaporodván, Lapos-Bányát, Misztótfalut, Mogyoróst, 's több körül fekvö Oláh falukat nedvesitvén, már *Nagy-Láposnak* mondatik, 's mint fellyebb Erdö-Szadánál a' Szamosba belé foly. Nagysága *Túr* vizével egyenlő, igen hasznos vize Szathmárnak, mert érczeknek öszve töretésére, 's el választásara fel-állittatott Bányászati alkotmányoknak kerekjeit szüntelen forgattya.

§. 22. Kissebb folyó vizei: *Szaszár*. Ez is hasonlóképen a' Mármarosi hegyekröl, mellyek Szathmáriakat el választyák, veszi eredetét, és a' Szathmári megyébe folyván Felsö-Bánya szabad királyi várossának nedvesiti határit; ezen alól *Fernezely*, és *Miszt* patakokat, mellyek Fekete-Bányatul, Lápos-Bányától, és Miszt-Bányától le csörgedeznek, foglallya magában, 's ezekkel nagyobbodván *Szaszár* faluhoz, mellynek nevet ád, takarodván, nem sokára azon alól *Lápos* vizébe (mint fellyebb) foly. Köz jónak nagy hasznával. Mert az arány, és ezüst Bányák alkotmányinak nagyobb részét ez mozgásba hozza, 's belöle ásatott sok féle csatornyákon a' nevezett drága ásványokkal hazánkat gazdagitó eszközök kerekjeinek egynehány szászadgyait egy szempillantatban forgattya.

§. 23.

§. 23. Hasonló vize Szathmárnak elébb neveztetett *Fernezely*, melly a' Rosályi hegyből Szathmárba ered, és a' Rosályi helységet nedvesitvén, 's *Fernezely* falunak nevet adván, hasonlóképen sok Bányászi alkotmányoknak kerekjeit forgattya, 's a' Bányáknak mivelésére 's érczeknek el választására szükséges fákat belöle ásatott tsatornyán két mért földnyi meszszeségre a' Bányákba hordgya, 's mint fellyebb a' Szaszárba szivárog.

§. 24. Ide tartozik *Terep* patakja-is, Oláhul *Tripp*, melly az Avas-Ujfalusi hegyekből származván, és Mósesfalút, Bikszádott, 's töle neveztetett *Terepet*, és Bujánházát mosván, minekutánna egynéhány malmoknak szolgált, Remetei helységnek határán *Túr* vize által el nyeletik.

§. 25. Ez után jö §. 19. emlitett Homoród, melly hasonló nevezetü faluknak hegyeiből eredvén, 's áradásnak idején egy, két malmoknak kerekjeit hajtván, mint fellyebb Kis-Majténynál a' Krasznával egyeledik.

§. 26. *Balkányt*-is §. 19. már emlitettük, *Tána* patakát is §. 18. melly az Avassi környéken származván, a' Sárközi határba *Túr* vizébe merül. Ezeknélkisebb patakjai Szathmárnak *Szinyér*, és *Kékes*. Az elöbbeni Szinyér-Várallyai hegyekből ki buzogván, azon nevezetü mező várason keresztül megyen Apa helység felé, 's ezt el hagyván Berenczénél Szamost nagyobbittya. A másik Nyegrefalunál forrását vévén, 's Magyar és Oláh *Kékes* faluknak nevet adván, 's azokat, és Orosz-falut, Dobraviczát, Bájfalút nedvesitvén, mint fellyebb §. 21. a' Lápossal egygyé lészen.

§. 27. Nevezetes tavai is vannak, a' micsodás az *Ecsedi tó*, vagy *Láp*, mellynek hoszsza 7. szélessége 4. mért földnyire már terjedett, midőn 1730. Eszt. Mikoviny Sámuel Föld-mérő által fel méretett, most pedig 4 □. mért föld, és 25. □. öl a' ki terjedése. Ezen rémitő csuda számtalan károkat a' köz jónak okozott. Mert már egynehány népes helységeket úgy el nyeltt: hogy azoknak csak a' régi papirosokon találtatik gyászos emlékezete. Vagynak ugyan helyei, a'

mellyek

mellyek nyári szárazságban kaszálhatók, téli be fagyáskor is jó izü sással a' marhákat táplállyák, épületeknek fedeleire nádakat, és ernyőknek dikényeket nevelnek, de vannak olly csalóka zöldellő helyei is, a' mellyek alatt lappangó posványság a' barmokat, és az embereket úgy el süllyezti: hogy onnan ki nem gázolhatván a' szomorú halál áldozattyaivá lésznek. Hogy ezen a' lápon már a' Magyarok bé jövetelével erösség fel-állott, arról Béla Királynak levelese bizonyságot tészen, midőn 21. Czik. mondgya: „ hogy *Zaboloh*, „ és *Tass*, a' *Lehel* attya a' fél sereggel meg indúlt „ a' *Tisza* háton, 's jöttenek a' Magyarok a' *Szamos* „ vize felé azon helyre, melly most (*Saruvár*) Sár„ várnak hivatik, és a' lakosoknak fiait kezességül fel„ szedvén a' várat Katonákkal tele hagyták. Ez az „ Ecsedi várhoz közel régi romladékokban mostan élő emberek emlékezetére csak 1794. Eszt. mutatta meg magát leg alább, a' midőn a' mód nelkül való szárazság miatt, a' nádas láp körülette le szállott, 's mai napig sem vesztette el *Sárvár* nevezetét. Az után 1325. Eszt. Károly Király meg engedte *Guth-Keled* nemből származott Nemeseknek: „ hogy az *Ecsedi* lá„ pon várat építhessenek, melly az ő Királyhoz, és a' „ Sz. Koronához mutatott szeplőtelen hivségektől *Hiw„ seegh* várának neveztessék. De ezen nevezetét közel fekvő *Ecsedi* helység miat el vesztette, és *Ecsedi* várnak neveztetett, mellynek bővebb le irását, és viszszontagságait *Ecsed* mező várossának esméretében látni fogjuk: A' mi a' tónak kártékony voltát illeti; azt meg gátolni, már Gróf Károlyi Ferencz igyekezett, a' fia Antal orvosolta, midőn ezen tóba be szivárgó Krasznának ágát nem csak rendes ki folyására kinszeritette, de a' tavat is nagy költséggel, és munkával meg barázdoltatván, közepén ásatott mélységbe, és onnét ki bocsátott árkokon a' Szamosba nagyobb részint le szivárogtatta. De ezeknek dicséretes igyekezeteit nem folytatván a' maradékok, a' csatornák iszappal újra bé teltek, 's régi veszéllyel a' körül fekvő vidéket fenyegetik. A régiek azt hitték az Ecsedi lápról: hogy az bé nem fagy; dé ezen költemény onnan eredett: hogy Kis-Ecsednek régi lakosai földes Uraiknak egyéb adózással nem tartoztak: hanem csak fagyáskor kötelesek voltak az Ecsedi vár körül a' lápott meg törni, és ar-

ra

ra vigyazni, hogy bé ne fagygyon, ne hogy az ellenség oda be ronthasson.

§. 28. Más nevezetes tava, vagy inkább mocsárja *Rákta-Eger*, melly a' Szamosból ered Apai helység mellett, és sok féle csavargásaival Aranyas-Megyes mező városát, Jófef-Házát, Sárközt meg kerülvén Adorján felé, 's onnét *Túr* vizébe takarodik.

§. 29 Egyéb tavai, és mocsárjai: *Sár*, melly §. 17. a' Szamosból szakad, és *Sári* helységnek is nevet ád. *Holt-Tisza* Koród, és Cseke mellet. *Holt-Szamos* Balotafalú, Lippó, Berencze, Karassó, Udvari, Geberjény, Gyügye, Györtelek mellet, 's több mocsáros helyek, mellyek *Halványnak* neveztetnek, és Mikolánál, Hódosnál, és Cseknél az áradásból származnak. Ezekhez járúlnak a' Szamosból ki szivárgó erek *Gégő*, és *Erge*, mellyek csak az ár vizzel táplláltatnak, 's a' forró nyárban ki száradnak.

§. 30. Vagynak ezen Megyének nevezetes hegyei is, mellyek több sorokra oszlanak. Egygyik sora Sárközi, Jósef-Házi, Aranyos-Megyesi, és Ujvárasi. Ezeken termenek a' magas Bik, és tölgy szálak, ásatnak malom kövek, az allyait pedig szöllő hegyek ékesitik. Más hegyeknek ága az *Avasi* kerületbe hajlik, és Gérez falunál Ugócsa Vármegyét érdekli. Tovább látszatnak a' *Bikszádi* tetőknek meredekei, mellyek Mósesfalva, Ráksa, Felső- és Vámfalú felé tekeredvén az *Apai*, és *Szinyérvárallyai* hegyekkel öszve tsatoltatnak, 's jó borokat teremnek. Az *Avasi* hegyekis Köszeg-Remeténél, Rózsa-Palagnál, Kanyaházánál, Tartócznál, Vámfalunál kevés borral, de bezzeg szálas, és vastag tölgy, Bik, Hárs, és Szil-fákkal diszeskednek. Az *Avasi* kerület is nevét onnét vette: hogy régi meg mohosodott, 's mint egy meg *avassodott* fákkal kevélkedik, melly is olly régi nevezete (*Districtus Avasságh*) hogy már Gróf Csáky Istvánnak 1668. Eszt. költ Királyi adomány levelében találtatik, és hogy hajdanában a' Zathmári várhoz tartozandó lett volna, emlittetik. Szinyér-vár-allyának van *Várhegye*, mellynek tetején régenten kies vár vala, de már fenék kövei sem találtatnak. Innet nap keletre fordúl

a'

a' hegyeknek láncza, és kö sziklás meredekeken által Sebes-patak, és Illoba mellett, Misztótfalu, Mogyoros és Szabad Királyi Nagy-Bánya várasa felé tekervényesen hajlik, onnét sűrű erdőséget, innét sok ércz bányákat a' szemlélöknek mutogatván. A többiek különös tetők, mellyek *Fernezely* (Oláhúl *Firixan*) faluhoz terjednek ki mondhatatlan haszonnal. Mert *Fernezely* pataknak segedelmével több mesterséges csatornákon a' levágatott sok fa rakásokkal a' Bányászati hivatalnak, 's alkotmányinak hevenyében szolgálnak. Azokon túl vezet az út magas *Rosályi* hegynek tetejére, a' hol kristály szinü források több kút főkből erednek; e' mellett a' tetején olly tágas mező fekszik: hogy annak a' térségén több ezerekből álló tábor el férhetne, 's ezenkivűl olly kövér, és termékeny: hogy a' juhoknak rajta legelő sok nyájjai szüntelen növő zsiros füveit alig emészthetik meg. Belöl a' hegy üresnek lenni látszik; mert a' láboknak dobogása alatt reng. Ezen túl magos *Fekete* nevezetü *hegy* vagyon, mélly egy mélly tavat foglal magában; tekintetére a' vize fekete, de ha merittetik, 's nézetik, tiszta szinü, jó izü, se valami szaga nintsen. Ezt a' lakosok *Tenger-szemnek* nevezik, úgy vélekedvén: hogy valami tengerrel közösűlése vólna; de nem egyéb: hanem tágas kút formára öszve szövetkezett kösziklák között eredő forrásoknak öszve folyása, a' fekete szine pedig mint a' melységétől, mint a' fenekén lévő fekete homoktól játszottattya a' szemeket. Ezen *Fekete* hegyen hogy Indiai Theehez, mint szagára, mint jóságára hasonló fű terem, Bell Mátyás fel-jegyzette, csak hogy a' lakosok sem a' száritásának, sem a' levelei öszve zsugoritásának módgyát nem tudgyák. Azon meredekeknek lántzában fekszik *Gút* nevezetü hegy is, melly magasságára nézve a' *Rosályival* vetélkedik. Ennekis a' tetején hasonló *tenger szem* nevezetü tó mulattattya a' szemlélőket. Ezen hegyeknek láncza végtére Felsö- és Nagy-Bányához takarodik, a' hol a' Bányászati alkotmányokra nézve az emberi elmének ritka, és különös találmányait lehet szemlélni. Itten sok drága értzekkel viselős *Keresztszeghi* hegy a' Nagy-Bányai határon tetétől allyáig, és az allyától közepeig úgy öszve fúratott: hogy a' Bányáknak üregével az ércz ásóknak mindenfelé járása, és közösülése légyen.

Ter-

Terjednek ezen hegyek egész a' Kapnik határig, a' hol az Erdélyi Fejedelemséggel határoztatnak. Harmadik sora a' hegyeknek *Bikallyának* neveztetik, melly Erdö-Szadától kezdvén, Huta, Szinfalu, Hirip, Szathmár, Erdöd, Béltek mellett Géresig, és Gyöngyik terjeszkedik sürü erdökböl álló, és szöllöt termö dombokkal is ékeskedö. Utóllyára van ezen megyének a' többi hegyektöl el-váltt Hegyi szigettye is *Tarpa* mezö várasa mellet, a' Tiszának kerületében, jó borral, 's jó izü almákkal, és sürü tölgyes bérczekkel is bövölködö. Hutánál, és Erdödnél különös szépségü üvegeket készitö müves házak épittettek a' Bikallyai hegyek között. Bort termö dombjai leg különbek Erdödnek, áhol veres, és Aszszú szöllö bort is csinálnak, sok esztendökig el lehet öket tartani, és nagyon erösek. Ez után valók Szinyérvárallyának, Apának, Ujvárasnak, Nagy-és Felsö-Bányának, Szathmárnak, Sárköznek, és Bélteknek borai.

§. 31. A mint bérczes, úgy lapályos erdökkel is bövelkedik Szathmár. Egy oldalát egészen ollyas erdök kerittik. Kezdödnek Tarpánál, és Kis-Árnál, és úgy Kömörö, Cseke, Istvándi, Kölcse, Sonkád, Magosligeth, Palád, Hódos, Rosály, Szárazberek, Mikola, Némethi, és Egri mellett egy húzomba terjednek, a' leg nevezetesebb *Gombás* nevezetü erdöhöz, mellynek hoszsza két, szélessége egy mért földet foglal magában. Ez régenten *Gumbas földinek* neveztetett, a' mint e következö Erdélyi Káptalanban található Oklevél bizonyittya: „ Szent Mihály Egyházának Káptalannya Erdélybe. Minnyájoknak, a' kikhez ezen „ irás el-jövend, egességet. Minnyájoknak tudtára „ kivánnyuk adni ezen levelünkel: hogy Urunk meg „ testesülésének 1231. Eszt. Jowb Peechnek fia hozzánk járulván vallotta: hogy bizonyos fölgyét, tudni illik *Gumbas* fölgyének felét, minden haszonvételeivel, 's hozzá tartozandóival el adta légyen Obusnak Mihály fiának, jó akarattyával, 's reá állásával „ a' maga attyafiainak, tudni illik Sámsonnak, Obusnak, és szomszédgyainak Pousa Vajdának, és Tóbias Grófnak örökös jussal birandót husz ezüst gyráért (*marcis argenti*) mellyeket egészen meg fizettek, kötelezvén elöttünk arra magát, és maradékit:

„ hogy

„ hogy ha valaki időnek folytával azon Obust elő ho-
„ zott földért háboritani mérészlené, maga költségével
„ oltalmazni tartozik. Hogy ezen vételnek rendgye
„ jövendőben is meg maradgyon, fel bonthatatlanúl,
„ adtuk ezen levelünket pecsétünkel meg erősítvén.
„ 1231. Eszt. " Ezen *Gombás* Sárközi derék erdővel
határos, melly a' hegyek felé emelkedvén az Ujvárosi
erdőket érdekli, 's mint ez, 's mint a' többi erdős la-
pályok sok féle nemü, úgy mint tölgy, Bik, Juhar.
Fodor, Jávor, Körös, Szil, Eger, Som, Mogyoró,
Nyár, és Hárs fákat termenek.

§. 32. Fakadnak ezen hegyes és téres bérczek
között több érczes, savanyú, és sós orvosló források.
Úgy mint: Bikszádi, Nagy- és Felső-Bányai, Ferne-
zelyi, Vám- és Bájfalusi, a' hol fürdő házak is épit-
tettek. Ezeknek vizei büdös-köves, sós, vas, és bé
zárt levegőnek részecskéjéböl állanak, 's mivel kedves
italúak, a' lakosok által *Bor-kútaknak* neveztetnek.
Vámfalusi leg kellemetesebb, a' Bikszadi leg sósabb.

§. 33. Ezen fekvéshez képest a' Szathmári tarto-
mánynak- földe termékenységére nézve három szaka-
szokra osztatik. Leg kövérebb, és leg termékenyebb
a' Károlyi vidék egész Bihár Vármegyéig, Kraszna kö-
zi járásnak Szathmártól fogvást Nyir felé nyúló része,
és az egész Szamos közi járás, midőn ez az árviztöl
el nem borittatik. Második szakaszban tétetik a' Nyir-
nek fövenyes földgye, a' Nagy-Bányai járás, és a'
Krasznaközi járásnak azon része, melly *Bikallyának*
mondatik. Leg soványabb pedig a' Nagy-Bányai já-
rásnak Avas nevezetű, és a' Bánya várasoknak környé-
ke. Mindazáltal a' természetnek sok adomanyival
bővelkedik. Az állatok Országából legel itten számta-
lan ökreknek, bialoknak, több féle nemü juhoknak,
kecskéknek, serény lovaknak, száiat sertéseknek soka-
sága, mellyek kivált az erdős helyeken nagy jövedel-
met hajtanak a' lakosoknak, a' vadaknak, házi, és
erdei szárnyas állatoknak sok fajtái. Hegyes bérczek-
re a' medvék, vad kecskék, és hiuzok a' szomszéd
Mármarosból által vándorolnak. Az erdők a' szarva-
sokat, özeket, rókákat, nyúlakat, farkasokat, borzo-
kat, siket faidokat, Császár, és fogoly madarakat ne-
vel-

velnek. A tavakon hattyuk, vad lúdak, szárcsák tetekenős békák, vidrák, fejéres, kalánas, Tsergő rétzéknek sok féle nemei, búvárok, gödények, gémek, gólyák, haltsikok, a' folyó vizekben kecsegék, pontyok csukák, harcsák, sügérek, bólyingok, süllők, kárászok, fejér keszegek úszkálnak, forrásokban meny, és kövé halak, 's pisztrangok viczkándoznak. A' növevényekből a' fellyebb elő számlált erdei fákon kivül leg nevezetesebb a' gesztenye, mellynek gyümöltse a' Bányáknak tájékaról meszsze földre hordatik, más gyümöltsöknek sok féle nemei, kivált szilváknak, és almáknak sokasága, melly Tiszahátról, és Szamoshátról szálakon, szekereken a' szomszéd Megyékre szállíttatik. *Kormos* almák mint izekre, mint tartósságokra nézve leg inkább dicsértetnek, szilvákból pedig sok, és jó pálinka égettetik, aszalva is el árúltatnak. Ezeken kivül vannak Mandola, Baraczk, Dió, Naszpolya, Szederj, Birs-alma, Berkenye, megy, cseresnye fák, Köszméte, tengeri szöllő, 's egyéb hasznos tsemeték. Terem itten mindenféle vetemény, búza, rozs, árpa, tenkely, zab, veres, pár, fog, metélő hagymák, kömény, ánis a' mezőken, spárga, veres, karó, kerék, sárga répák, virágos, téli, zöld levelü, fodor káposzták, kender, len, dinnye, ugorka, tököknek sok féle nemei, kölcs, harmat kása, gubács, földi alma, csitsóka, komló, héjas gyümöltsi vetemények, borsó, lentse, nagy, és apró bab, Törökbúza, szöllő, dohány, és lépes méz, mellyet a' viaszkal innét a' lakosok Debreczenbe, 's azzal kereskedő Tótok Gömör Vármegyébe szállítanak. De az Ásványok válnak ezen Megyének leg inkább mint diszére, mint különös hasznára. A' drága érczeknek gazdag Bányái sok századoktól fogvást nagy szorgalommal föld gyomrában szüntelen ásatnak, Nagy Felső Kapnik, Lápos, Misz-Bányáknak Fernezelynek, és Illobának határin, mellyek finom arannyal, és ezüstel a' Királyi pénz tárt, és a' hazát gazdagíttyák. Tiszta termés arany itt ritkábban találtatik, hanem inkább ásványos arany, melly vagy csupán kén kövel, vagy kén köves Egér kövel, vagy más egész, és fél értzekkel, úgy mint a' veres, vagy fejér ezüst, sárga, vagy hamu szinü réz ásványokkal, Czinobriomos kénesövel, Piskolczal, és néha festő értzel (*Magnesium*) az ezüst is hol kénkövel, hol Rosnikával,

hol

hol büdös köves egér kövel, hol fekete ónnal, hol rézzel elegyes, fö képpen Kapniknál a' réz ollyan bövben: hogy ennek kedvéért ássák inkább, mint az ezüstért, mellyet hamú szin ezüst ásványnak (*minera argenti cinerea*) neveznek. Vannak azonkivül fejér, fekete Ón, réz, és vas ásványok, a' fél-értzek közül kéneső (*Mercurius*) és abból eredett Czinnober, fattyú ón, vagy is Zin (*Zincum*) Vismuth (*Wismuthum*) Pisgólcs (*antimonium*) Rosnika, vagy Egér kő (*Arsenicum*) Kobált (*Cobaltum*) fattyú réz (*Nicolum*) festö értz (*Magnesium*) arany szin festék (*auri pigmentum*) melly egér kövel, és büdös kövel elegyes, leveles szövésü, fényes, sok féle kristályokkal ékeskedik, és leg szebb Felső-Bányán terem, a' mész festö értznek pedig, melly itt minden féle színü az üveg csinálók, és a' fazékasok közönséges máznak nagy hasznát veszik. Helyenkint találtatik kénkö tiszta termésben (*sulphur nativum*) mellynek itten az a' tulajdonsága: hogy ha az aranyat általa meg olvasztyák, és osztán a' vizbe töltik, a' vizben az arannyal edgyüttt, mint a' só együvé olvadva fen marad. Innét egy oda való Bányászi Tiszt így okoskodott előttünk: hogy Móses az arany borjút illyen módon itatta meg a' pusztába bálványozott Israellel, a' mint Móses 2. könyv. 32. Rész 20. v. irva vagyon. Vannak a' földeknek, és a' köveknek különös nemei is. Úgy mint a' festö, és mész földek, folyó követs (*fluor mineralis*) Kapnikon, Nagy és Felső Bányán, Kristálok, csepegö kövek, Calcedon tömött kristályokkal vagy arannyal, és ezüstel elegyes, Felső Bányán, és Kapnikon, Jáspisok, Granit kö sziklák, tajték kö (*pumex*) Alabástrom, és fény kövek Sürgyefalunál, malom kövek Aranyos-Megyesen, Fernezelybe, Jósef Házán, és Újvárason, Illobánál Szomolnokihoz hasonló választó vize, melly a' vasat veres rezzé változtattya. Hajdanában Nagy Bányán leg nevezetesebb volt *Szent Keresztnek* bányája, melly olly bövséges aranyat adott: hogy a' kiásott érczeknek csak porával a' munkások ki fizettettek. Kormányoztatott régenten a' Bányászi hivatal Fö Kamarás Gróf, és Hegyi Birák által, a' mint §. 172. látni fogjuk; most Fel vigyázó Tisztség (*Inspectoratus*) a' Felség jövedelmére itten fel vigyáz, mellynek érdemes

mes elöljáróit Nagy Bánya várasának, le irásában, §. 172. elé adgyuk.

§. 34. A' népnek foglalatossága ál a' föld, szöllö, és Bányák mivelésében, marha nevelésben, és szekerezésben. Minden napi szükséget ki pótoló mester emberek csak a' Királyi, és mezö városokban laknak, a' falukon fonó aszszonyok, takácsok, guba szövök, és kovácsok. Mivel készültek: Üvegeket készitö házakon kivül, Nagy Bányán puskapor, kések, és sajtoló alkotmányok ottan, Misztótfalúba jó cserép edények, és kemenczék, Mezö Petriben rostáló eszközök készittetnek.

§. 35. Sokadalmas helyei: Szathmár, Károly, Nagy Felsö-Bánya, és Várallya, mellyeknek vásárjai leg nevezetesebbek. Külsö kereskedök is ide csoportoznak, Havas al-földiek jó lóvakat bé hordanak, azonkivül Erdélyieknek, Mármarosiaknak, az Avasságbéli Oláhoknak, só és ércz bányáknak számtalan szekerei itten eleséget, bort, szilva pálinkát, dohányt vásárolnak. A' Szalkai, Csengeri, Megyesi, Gyarmathi, Erdödi, Bélteki, Nagy Majtényi, és Jánki sokadalmakban pedig töbnyire csak szarvas marhák, lovak, és sertések árultatnak, a' juhoknak számos seregeit vásáron kivül is minden tavaszszal jó árron a' fel-földi Tótok el hajtyák.

§. 36. Ezen fokhelyekre, és vásárló piattzokra a' Szathmári, Károlyi, Kocsordi, Kölcsei, Ujvárasi, és Nagy Bányai fö útak vezetnek. A' Károlyi út ered Bihar Vármegyéböl Mihályfalván, Piskólton, Rezegén, és Mezö-Petrin által, Debreczen várasától pedig Sámsonon, Lúgoson, Bélteken által Károly mezö városába, és onnét Nagy Majtényon, Töke-Térebesen, és Zsadányon, vagy Domahidán, Kis-Majtényon, és Dobon által a' megyének közép pontyára Szathmárba mégyen. A' Kocsordi út vezet Tokajtól Szabólcs Vármegyén keresztül, Györteleken, Okörítón, Portsalmán, Pátyodon, Csengeren, Komlódon, Tóthfalún, Petén, és Daróczon, a' vagy Csengeren, Óvárin, és Vetésen által csak ugyan Szatmárba. A' Kölcsei út megyen Milotán, Csécsén, kölcsén által a' Szamosközi járásba, és

és ottan Fülesden, Vámos-Oroszin, Kis Naményon, Gacsályon, Zajtán, és Nagy Peleskén által ismét Szathmárba. Az Ujvárasi út jő Marmarosból az Avasi kerületen, úgy mint Técső mező várastól Móses Felső és Vám falun, Raksán, Uj várason, Apán, és Udvarin által, megint Szathmárba, a' vagy Ujvárastól, Szinyér várallyán, Sebespatakon, Illobán, Sikállón, és Misztótfalun által Nagy Bányára. A' Nagy Bányai út viszen vagy Szigeth mező városból Bréb felé a' hegyeknek meredekein, vagy Erdélyből Kapnik, vagy Dées felé Misztótfalún, Sikállon, Illobán, Sebes-patakon, Szinyér-Várallyán, Apán, és Udvarin által Szathmár-Némethibe. Ezen útak csak Técsötől Szathmárig, a' Nagy Bányai, és a' Károlyi Csenger felé Kis Majthényi határon (melly *Kasodnak* neveztetik) mesterségesen töltve, és kavittsal ki hordva vannak, de a' mint itten, úgy másutt is, a' szorgalmatos út csinálás fő gondgya a' köz Tisztviselőknek.

§. 37. Ezen útakon sok hidak, és révek is vannak; de csak három kő híd a' *Kasodi* úton találtatik, a' többi hidak pedig az erdőknek nagy vesztegetésével fából épittettek. Csenger, és Szathmár tájékán a' *Szamos* vizén, *Kasodi*, és Kocsordi a' *Krasznán*, Kölcsei, és Istvándi a' *Túrnak* folyóján, Sárközi, Megyesi, Batizi, Némethi, és Peleskei a' *Sár* erén, Símai, Jánki, Nagy Szekeresi, és Komlód-Tót falusi az *Erjén*, Gilvátsi a' *Homoród* patakán, a' hol, és a' Szathmári hidon vám az utasoktól szedetik. A' többi hidak apróbbak. A' Hidasokon több által járás vagyon, úgy mint: Tisza-Becs, és Tisza-Ujlak között *Tisza* vizén a' Királyi Kamara hidasa. Vári, és Tisza-Kórod között, Kis-Árnál, Matólcs, és Tunyogh között rév bér a' Károlyi Grófoké, Geberjénnél Nemes Jékey Imréé, Fülpös-Darócznál Nemes Illósvay maradékoké, Ökörtónál is, Fülpösnél, Berenczénél, Apa, és Borhid Szinyérvárallya, és Remete-mező között hajósok segedelmével, az *Avasi* környékben *Túr* vizén csak pallókon, Mikolánál csak a' malomi gáton van az által menetel. Az áradó vizektől két, és más fél ölnyi töltések az egész *Tiszának*, és *Szamosnak* környékén a' lakosokat oltálmazzák, de majd minden esztendőben a' vizeknek erejétől széllyel szaggattatván, újjítást kivánnak. Szomorú tekintet ak-

akkor a' lakosoknak hajlékait, kalászos élettyét, széna boglyáit, barmait a' hirtelen ki áradó vizekben uszkálva, vagy el boritva szemlélni.

§. 38. Népessége ezen Vármegyének az 1804. Eszt. lett öszve irás, és számlálás szerint, e' következendö:

Vannak benne szabad, és Királyi Várasok –	2
Szabad Bánya váras – – – – – – – – – – –	1
Mezö varasok – – – – – – – – – – – – – –	17
Népes falúk – – – – – – – – – – – – – – –	248
Puszták – – – – – – – – – – – – – – – – –	12
Házak – – – – – – – – – – – – – – – – – – –	26566

Mellyekben laknak

Cselédes gazdák kereszténnyek – – – – – –	30551
Tiszteletbéliek (Honoratiores) – – – – – –	97
Mester emberek – – – – – – – – – – – – –	433
Nemeseknek szolgái – – – – – – – – – – –	2621
Nemteleneknek detto – – – – – – – – – – –	12156
Mások házánál lakó Zsellérek külömbféle rendüek – – – – – – – – – – – – – – – – –	17574
Gazdáknak fiai – – – – – – – – – – – – – –	41198
Aszszonyi-Nem öszveséggel – – – – – –	73306

Száma fellyebb irottaknak – – – 177936

Mellyek között vannak:

Nötelenek 1. Eszt. 17. Eszt. – – – – – – –	34363
detto 17. Eszt. 40. Eszt. – – – – – – – –	3385
Házasok – – – – – – – – – – – – – – – – –	2084
40. Eszt. felül – – – – – – – – – – – – – –	14657
Katolikusok – – – – – – – – – – – – – – –	51598
Augustana valláson lévök – – – – – – – –	226
Reformatusok – – – – – – – – – – – – – –	19963
Nem egygyesültt Görögök – – – – – – – –	2
Zsidók 1. Eszt. 17. Eszt – – – – – – – – –	1190
detto Házasok 17. Eszt. 40. Eszt. – – – –	573
detto 40. Eszt. felül – – – – – – – – – –	350
detto Nötelenek – – – – – – – – – – – – –	177

La-

Jelen nem, de az Országban lévők. - - -	1480
detto Az Országon kivül - - - - - - - -	78
detto Nem tudatik hol - - - - - - - - -	190

A' Nemességnek Száma 1805. Eszt. fegyverre keléskor öszve irattott, és találtattak;

Nemesi Cselédes gazdák:	
A' Kraszna közi járásban - - - - - - - -	1566
A' Bányaiban - - - - - - - - - - - - - -	844
A' Szamosköziben - - - - - - - - - - - -	1569
A' Nyiriben - - - - - - - - - - - - - - -	1608
Öszvesseggel -	5587

Mivel pedig a' Nemtelenek öszve irásába 30,551. cselédes gazda adott 177,936. lelket, az a' következése: hogy 5587. Nemesi Cselédes gazdák, Polgári tapasztalás, és számitás szerént leg alább négyet egyre még számlálván adnak - - - - - - - - - - - - - - - - 27935

Ezeken kivül az Egyházi renden voltak -	299

Szathmár-Némethi szabad Királyi várasnak Népessége: Vannak benne házak - - -	2236

A' nevendék Pápsággal egygyütt az Egyházi személyek - - - - - - - - - - - -	54
Nemesek - - - - - - - - - - - - - - - - - -	186
Egyéb Polgárok, és lakók - - - - - - - -	10283
Öszveséggel -	10523

Nagy Bánya Szabad Királyi Városnak népessége régi öszve irás szerént - - - -	3804

Felső Bányának népessége leg utóbbi öszve irás szerént:

Római-Katolikusok - - - - - - - - - - - -	1914
Reformatusok - - - - - - - - - - - - - -	1526
Augustana valláson lévők - - - - - - - -	28
Egygyesültt Görögök - - - - - - - - - - -	804
Öszvességgel -	4272

Az

Az egész Vármegyének népessége - - - - 224769

Más hiteles Dicsö Mária Theresia Császárné, 's Királyné alatt 1778. Eszt. lett öszve irásból ki tetszett: hogy ezen Vármegyébe a' Helvetziai valláson lévök egy negyed részét, Szathmár - Némethibe négy ötöd részét, Nagy - és Felsö - Bányán mint egy felét, a' közönséges Római, és egygyesültt Görög hitűek pedig a' Vármegyében három negyed részét, Szathmár-Némethiben egy ötöd részét, Nagy-és Felsö - Bányán mint egy felét a' lakosoknak tették, és hogy termett akkor ezen Vármegyében búza 143,952. rozs 40,845. árpa 16,222. zab 67,179. Posonyi mérövel; de mivel ezen termést félvén a' következestöl igen szűken bé fratták, és a' Nemeseké is kétség kivül ki maradott, bizvást két annyira lehet a' termését tenni. Birattak akkor a' Nemtelenek által 66,455. hóld szántó földek, 41,232. szekér szénát termö rétek, 4242. kapás által mivelhetö szöllök.

§. 39. Adója ezen Megyének 32,982½ Rovás után 1808. Eszt.

	Rhf.	kr.
A' hadi pénz tárba - - - - - - - - - -	61845	38
A' házi pénz tárba - - - - - - - - - -	70044	16
Öszveséggel - -	131889	54

1807. Eszt. házi költségei voltak:

A' Tisztviselöinek fizetésekre, és Szolgáinak bérekre - - - - - - - - - - - -	17113	6
A' napi bérekre - - - - - - - - - - - -	4600	—
Az iró szerekre - - - - - - - - - - - -	2500	—
A' rabokra - - - - - - - - - - - - - -	5500	—
Az útaknak, és hidaknak csináltatásokra, és jobbításokra - - - - - - - - - - -	8000	—
A' Katonai tartásból származó kölcségekre - - - - - - - - - - - - - - -	4000	—
A' történhetö szerencsétlenségekre - - -	1000	—
A' Tisztviselök vontató lovaira - - - -	3000	—
Az egyvelges költségekre - - - - - -	5326	5
Öszveséggel - -	59539	11

1805. Eszt. a' Nemesi fel-kelésre 147,520. forintra, és 22. krajczárra ment a' birtokos Nemességnek költsége.

§. 40. Régenten ezen Vármegye köz gyűléseit a' Királyok, és a' Nádor-Ispányok elöl ülései alatt szabad mezön, hol a' Gelényesi pusztán, hol a' Csengeri síkságon, a' törvényszékbéli üléseit pedig Szathmáron tartotta a' Mohácsi veszedelmig. Az után a' hol bátorságosabb volt, úgy mint 1593. Domahidán, 1632. Witkán, 1658. Nagy-Géczben, Szaniszlón, Atyán, 1660. Udvariban, és Peleskén, 1661. Kölcsén, 1662. Csáholczon 1663. Szamos-Becsen, 1664. Fülesden, 1666. Darnón, 1669 Csegöldön, Matólcson, Jánkon, és Nagy-Szekeresen, 1670. Kis-Naménban, Tatárfalván, Kis-Szekeresen, 1671. Gacsályba, Lázáriban, Petén, Császlón, Puszta-Daróczon, 1672. Orosziban, 1701. Komlód-Tóthfaluban, 1704. Nabrádon, 1705. Czégényben, 1705. Tunyogon, Szárazberken, Szamos-Ujlakon, 1706. a' Károlyi várban Kis-Peleskén, 1707. Matólcson, 1709. Király Daróczon Szamos-Ujlakon, 1710. Atyán, 1712. Hermánszegen, 1713. Simán, 1717. Nábrádon, 1818. Bagoson, 2719. Jánkon, 1721. Zsarollyánban, és Károlyba, 1722. Lázáriban, még allandó üléseit Károly mezövárasában meg nem álapította. Hajdanában semmi Czimere, vagy különös pecsétiye nem volt, hanem a' Vármegyének nevével ki adatott minden levelek Fö- és Al-Ispányoknak, és a' Szolgabiráknak pecséttyeivel hitelessitettek 1380. Eszt. Bertalan Mester Al-Ispánynak ki küldésén Püspöki süveget ábrázoló pecsét láttatik a' Vármegyének Levél tárában. Az után 1468. Eszt. fogvást, négy különös béllyegekre metszett, és négy Szolgabirák által tartatott illyes pecsétekkel:

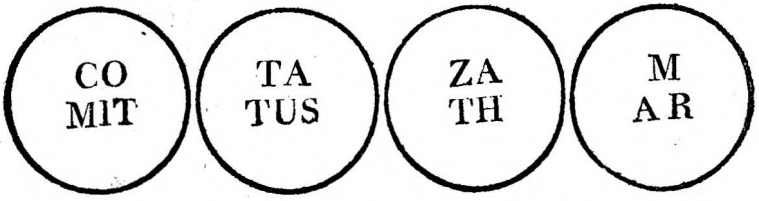

erösítettek a' levelek úgy: hogy a' hitelessitések csak ezeknek jelen létében meg eshetett, és noha az 1550. Eszt.

Eszt. hozatott 62. törvény azt hozta magával: hogy minden Vármegyének különös Czimmel meg különböztetett pecséttye legyen, de a' fellyebb le irtt betüs pecsétek ezen közönségnek nevével költ hiteles leveleknek ki adatásába 1721. Esztendeig szemléltetnek. A' mostani ékes Czimere Dicsö VI. Károly Császárnak adománya, mellyet az akkori Fö-Ispány Gróf Károlyi Sándor finom aranyra metszettvén 1722. Eszt. Ferencz fia által, midön még az attyának életében Fö-Ispányi hivatalába bé iktattatott, a' Vármegyének által adatta. A' Czimere alább a' Királyi pecsétes levélben fog le iratni. A' pecsét környékének reá irása: *Sigillum Comitatus Szathmáriensis anno MDCCXXII.* A' külsö kerületének reá irása: *Salvum fac Domine Regem.* A' hátulsó részén:

Cessit ALEXANDER CAROLO sub Cæsare structum
FRANCISCO KAROLY præsens offerre sigillum
præLaVDato CoMItatVI sVo beneVoLe. In æDe
CaroLLIana VIgesIMa qVInta febrVarII.

azaz rövidebben Magyarúl:

KÁROLY Császár alatt SÁNDOR alt' engedte:
Hogy ezen pecsétet be nyújtsa helyette
FerenCz fIJa; Maga KároLYI Várában,
hVsz, 's ötöDIK napJán, 's böJt eLö haVában.

a' nyelének egygyik oldalán: *Installatore Illustrissimo, ac Reverendissimo Comite*, a' más ik oldalán: *Domino Gabriele Antonio Erdödy de Monyorókerék Episcopo Agriensi.* A' mint a' Vármegyének jegyzö Könyvében is nagy háláadással a' Fö-Ispányhoz mind ezek hitelesen fel-jegyeztettek, a' Királyi pecsétes levéllel edgyütt, melly e' képen vagyon: „ My VI. Károly „ Római Császár 's a' t. hogy gondolóra vévén azt: „ melly szép, dicsöséges, és a' Birodalmoknak meg „ rösítésére szükséges legyen az alatta valóknak hív- „ ségét, és kész szolgálattyát nem csak víg kedvel, és „ kegyelmes tekíntettel el-fogadni, hanem az ö betsü- „ letes igyekezeteiknek is ösztönt adni, hogy még a' „ háláadó maradékok is Dicsö elejeknek nyomdokát „ követvén, az erköltsöknek gyakorlásában, és a' tör-

„ vényes Fejedelmekhez vonzó hívségben nem csak
„ elő menni igyekezzenek, de annak példázattyát sze-
„ meik előtt is visellyék. Mint ezen okból tehát, mint
„ pedig SZATHMÁR Vármegye Egyházi Fő-Rendei,
„ Zászlósai, Nagygyai, és Nemessei közönségének alá-
„ zatos kérésére, és esedezésére, a' mi különös Csá-
„ szári, 's Királyi kegyelmességünkből, és hatalmunk-
„ nak tellyességéből azt meg engedni, rendelni, és ab-
„ ban kedvezni magunkban eltökéllettük: hogy az előb-
„ beni négy kissebb petséteknek helyébe, mellyekkel
„ minden Czimer nélkül, csupán nevének ki nyilat-
„ koztatásával élt SZATHMÁR Vármegye, ezentúl
„ ezeket semmivé tévén, és azokat közönséges helyen
„ öszve törvén, más új, és csak egy béllyegre met-
„ szett petséttye lehessen, 's azzal minden hiteles le-
„ veleinek ki adattásában más Magyar Országi Vár-
„ megyékhez képest veres viaszkon élhessen. A' Czi-
„ merét pedig ezen pecséttyére e' képen fogja met-
„ szetni: úgy mint katonáson fel-álló paist, három
„ felé hoszszára, 's keresztűl, az az: kilencz udva-
„ rokra, rostély formára fel-osztvan, a' mellynek
„ felső három udvarai, 's azok között a' középső sár-
„ ga mezön egy erős tornyot, vagy is erősséget arany
„ koronán helyheztetve, 's abból két ki szegezett ágyúk,
„ 's a' teteibe két lobogó veres zászlók, Zathmári, ez
„ előtt Véghelyi erősséget ábrázollyák, a' mellytől a'
„ Vármegye nevezetét veszi. Jobról pedig fekete ud-
„ varon veres rák természetesen ki rajzolva, balról
„ kék udvaron mélly vízben úszkálló kecsege láttszat-
„ nak. A' középső három rekeszekbe, úgy mint a'
„ középsőbe koronás sárkány karika formára öszve
„ hajtva, szájába vévén a' farkát a' *Károly* madarat
„ egészen körűl fogja, és ez bal lábával a' sárkányra
„ támaszkodván, jobb lábával pedig veres szivet tart-
„ ván, 's azt szájával mardosván, mostani Fő-Ispány-
„ nak Czimerét képzeli. Ennek jobb részén, veres
„ mezőn négy nevezetesebb folyói ezen Megyének,
„ úgy mint *Tisza*, *Szamos*, *Kraszna*, és *Thúr* vizek
„ folynak, bal oldalán hasonlóképen veres, alól zöld
„ mezőn fel-álló érett búza kéve, az alsó három re-
„ keszeknek közepébe sárga mezőn, zöld pásiton futó
„ szarvas, jobról érett szőllő gerezd, balról zöldellő
„ tölgyfa-ág, róla le függő makkal, mellyeknek bőv-

„ sé-

„ ségével ezen Vármegye kérkedik, szemléltetnek. A'
„ paison Királyi Korona gyöngyökkel ki rakva azt
„ fedezi, mellyről egy oldalon kék, és sárga, más
„ óldalon veres, és sárga ékességek le-fügnek. A'
„ pecsétnek kerületét ezen reá írás körül foglallya:
„ *SZATHMÁR VÁRMEGYÉNEK PECSÉTTYE* 1722.
„ *ESZT.* A' mint ezek ezen levelünknek kezdetén,
„ és homlokán a' Képirónak útasított kezével, és me-
„ sterségével tulajdon, és természeti színekkel vilá-
„ gosabban le festve, és a' szemlélők szemei eleibe
„ terjesztve láttatnak, kegyelmesen engedtük, és ad-
„ tuk. Réá állván, és el-tökéllett szándékunból en-
„ gedvén: hogy azon SZATHMÁR Vármegye jövendő,
„ és mindenkori időkben, minden, és különös ok-le-
„ veleiben, hiteles ki adatásokban, akár Polgári, akár
„ törvényes állapotot illetőkben, 's más akár mi név-
„ vel nevezendő említett Vármegye közönségének ne-
„ vével ki adattandó levelekben, és írásokban azon új
„ pecséttel az előbbeniek hellyett, mellyek ezennel el-
„ töröltetnek, veres viaszkon, a' mi kegyes engedel-
„ münkből, kegyelmünkből, és jóvá hagyásunkból él-
„ hessen, és éllyen. Söt meg engedgyük, jóvá had-
„ gyuk, és adgyuk ezen titkos függő pecsétünkel,
„ mellyel mint Magyar Országi Király élünk, meg
„ erősített levelünknek erejével, és bizonyságával.
„ Adatott a' mi kedves hivünknek, Tekintetes, és
„ Méltósságos Gróf Illésházy Miklósnak, Trenchén
„ örökössének, azon és Lyptó Vármegyék örökös Fő-
„ Ispánnyának, a' mi belső titkos Tanátsosunknak, 's
„ Magyar Országi Fő-Kantzellárunknak keze által.
„ Óstriai Bécs Várasunkban 24 August. Urunk 1721.
„ Országlásunknak Római 10. Spanyol 18. Magyar,
„ Cseh, és a' többi tizenegyedik Eszt. (F. p. h.) Ká-
„ roly t. k. Gróf Illésházy Miklós. t. k. Hunnyady
„ László. t. k.

§. 41. Viszontagságait, és történeteit a' mi illeti, ezek ugyan a' Hazával, és a' szomszéd Erdéllyel közösök valának, de még is ezen tartományt különösön érdeklő némely eseteit a' Jel és ok-levelekből, és a' hiteles írókból fel-jegyezni itten kötelességünknek tartyuk. Hazánknak hiteles iróji közül Bonfin. 1. Könyv. Zathmár Vármegyét arany, és ezüst bányákkal leg

gaz-

gazdagabnak mondgya, fekvését a' hegyek mellékén, és azokon Aszszony - Patakát helyhezteti. Oláh Miklós Esztergami Érsek 16. Rész. Aszszony - Patakát a' Királynék birtokától, Nagy - Bányát, a' Bányáknak nagyságától, Szamos-Közi vidéket a' Szamos és a' Tisza között lévő fekvéstől származtattya. Bell Mátyás a' leg hoszszabb Vármegyék közzé számlállya, és a' gazdag bányáit e' képen irja le: „hogy régenten a' Bányászok„ nak még a' port is a' ruhájokról, és a' sarujokról „ le kelletett rázni: hogy ne talántán abban aranyat, „ melly a' béreket felül haladná, haza vigyenek. Ezen „ Vármegye.

§. 42. 880 Eszt. A' mint §. 4. meg irtuk, Mén-Maroth Fejedelem, és a' Kazarok által biratott, kik a' Magyárokkal egy eredetű Török fajta lévén 742. Eszt. Tauriát, mostani Krimiát el foglalták. Ezeknek némelly része 770 Eszt. körül Havas - Al földén keresztül, Szathmár, és Bihár környékére szakadott, más része 880. Eszt. a' Magyarokkal öszve csatolta magát. Pray Not. Præv.

§. 43. 892. Eszt. A' Magyarok által el foglaltatott §. 2. kik a' Kazarokkal öszve barátkozván egy Nemzetté lettek, és Mén-Marottal is meg békéltek: „ hogy a' „ ki Árpád Vezérnek egy maroknyi földet sem igért, „ már most meg győzetetvén, és földhez veretvén, az „ egész tartományt, Zóltánnak az Árpád fiának a' „ maga leányát (*Hanzárt*) feleségül adná. Béla Deákja 51. Rész.

§. 44. 1086. Eszt. (A' mint Thuróczy Kronikája irja) a' Kúnok által pusztitatott 1241. Eszt. Kétség kívül ezen Vármegye is a' Tatárok által fel - dúlatott, mivel, a' mint Roger Váradi Kanonok akkor élő iró irja. Bath, és Kajdun Vezérek alatt a' Vereczkei kapun, és a' Mármaroson által bé jövén, Bereget, Ugócsát, Bihart, Váradot, Szabolcsot, Ungot, Zemplént tüzzel, vassal pusztitották; nem hihető tehát: hogy közben fekvő Szathmár az ő dühösségektől meg menekedett volna. Ezt bizonyittyák a' sok pusztán maradtt, és a' Királyink által másoknak adatott földek is.

§. 45.

§. 45. 1261. Eszt. V. István iffiabb Királynak, és Erdélyi Fejedelemnek hatalma alatt volt, a' mint a' Királyi Kamara Levél tárának azon eredetben szemlélhető leveléből ki tettszik, mellyben „ István Isten kegyelméből leg fényesebb Magyar Országi Királynak „ első Királyi Szülöttye (*Rex primogenitus*) Erdélynek „ Fejedelme, azon szabadságot ád Satur elen haza „ (*Sátor-allya-Ujhelyi*) polgárinak, mellyel a' *Potoki* polgárjai élnek, azonkivül: hogy Zothmár, Zobouch, Zemlyn, Borsua, Ujvár, Sárus, és Ungh, „ átala biratott Vármegyében vám fizetéstől mentek „ legyenek. 1261. Eszt. Mellyből ki tetszik; hogy Erdélyi Fejedelemségén kivül, fellyebb írt Vármegyék István iffiabb Királynak hatálmában voltak. Söt hogy ezen iffiabb Király Szathmárban mulatozott; ki tettszik azon adományi leveléből, melly szerént Gergely, és Bertalan hiveinek *Thoh* földgyét Zothmár Vármegyében ajándékozta, és a' mellyben. Jánost Zothmári Esperest Udvari Papjának mondgya; a' ki nem lehetett Szathmári Esperes, és egyszersmind Udvari Pap, ha csak István Király ottan nem mulatozott volna: „ István „ Istennek Kegyelméből Magyar Országnak iffiabb Királya, Erdélynek Fejedelme, Kúnoknak Ura. Kristus minden hiveinek, a' kik ezent látandgyák, üdvösséget minnyájunknak üdvözétőjében. Azok, mellyek „ időben történnek, hogy időnek folytával ne ingadozzanak, irásnak bizonyságával szoktak meg erősitetni. Azért minnyájoknak, mint mostaniaknak, mint „ utánnunk léendőknek ezeknek rendével kivánnyuk „ nyilvánságossá tenni: hogy figyelmezvén hévségére, „ és szolgálatinak érdemeire Gergelynek, és Bertalannak, Pál fiainak, ki testvére vala Pál Grófnak, Ipud „ fiának, mellyet, és mellyeket ők gyermekségtől fogvást a' mi Udvarunkban szüntelen szolgálván nékünk „ híven, és szorgalmatossan tettek, kiváltképen pedig midön a' mi Szüléink üldöztenek minket, fére „ tévén Szüléiknek, rokonaiknak, jószágiknak, 's minden vagyonnyaiknak tekintetét, mellénk ragazkodtak; mindenféle szolgálatoknak nemeit a' mi parantsolatunkra véghez vitték dicséretesen, töllünk el nem távoztak, szerencsének töménytelen történeteire magokat érettünk fel áldozván, a' halálnak számtalan „ veszedelmeitől nem irtózván, sok féle táborozásainkban

„ ban

„ban halálos sebeket a' mi fejünknek, és Koronánk-
„nak váltságáért fel vettek, és más nehéz gondal já-
„ró, és dicséretre méltó tetteket a' háborúknak sok visz-
„szontagságatban ditsőségesen véghez vittek, mellye-
„ket maga rendi szerént ezennel le sem irhatunk. Hiv
„szolgálattyaiknak tehát meg jutalmazására, 's hála-
„adásunknak meg bizonyitására, noha nagyobbakra
„érdemeseknek öket itéllyük, és kevésnek véllyük,
„a' mint mostanában cselekedendünk, azokhoz ké-
„pest, a' miket még el tökéllettünk erántok magunk-
„ban; eő nékiek *Thoh* nevezetű földet, melly némelly
„magva szakadtt *Zothmár* vári jobbagyé vala, *Zoth-*
„*már* Vármegyében fekvőt és a' mi adományunk alá
„tartozandót, mellyet ez elött *János Mesternek*, *Zóth-*
„*mári Esperesnek*, *a' mi kedves*, *és hiv udvari*
„*Papunknak* az ő szolgálatinak érdeméért ajándékoz-
„tuk örökösön biratândót, és az után ő, senki sem kinsze-
„ritvén őtet, maga különös jó voltából kedvezni akarván
„ez altal emlétett rokoninak a' mi kezünkbe viszsza ad-
„ta, azon határok, és határ vitelek alatt, mellyek alatt
„azon föld elöbbeni birtokosok által biratott, és el-
„mezsdéltetett, nevezett hiveinknek Gergelynek, és
„Bertalannak, és általok az ő maradékjoknak, és ma-
„radékjok ivadékinak adtuk, által adtuk, és ajándé-
„koztuk örökösen, és meg másolhatatlanúl birattan-
„dót, a' melly földnek személyes birtokába öket Gróf
„*Byna* emberünk által, Váradi Káptalan bizonyságá-
„nak, szomszédoknak, és határosoknak jelen létében,
„senki nem mondván ellene, bé helyheztettük, a'
„mint nevezett Káptalannak levelében tellyesebben fel
„téve láttuk. Hogy tehát ezen birtok levelünk örökké
„való tartósságának erejét vegye, és időnek folytával
„valaki által meg ne másoltathassék, és sikeretlenné
„ne tétessék, adtuk ezen levelünket kétszeres pecsetün-
„kel meg erősítve. Adatott Péter Mesternek a' mi
„kedves, és hiv Udvari Al-Kantzellárunknak keze
„által, Urunk 1268. Eszt. (F. p. h.) Találtatik ere-
detében Lelesz. Konv. I. betű 117. szám 1268. az Ik-
tató Levelek között. *Thoh* földgye most hol légyen?
nem tudhattyuk; a' mi pedig ezen levélben különös,
az: hogy az adományon kivűl az iktatást is foglallya
magában régi Királyinknak szokások iktató parantso-
latokban meg maradott ezen irás módgya: „*ezeket privile-*

privilegiom formájára ki adattyuk midőn maga mivoltában nékünk vizzszá hozattatnak. Vetésieknek is *Vetys* földgyérűl költt adomány levelét ezen ifiabb Király 1265. Eszt Béltheki helységben Szathmár Vármegyében ki adta, mint Vetési helységnek le irásában látni fogjuk, és még ez előtt 1247. Eszt. midőn Panyolai helység három részre osztatott, *Egyed Zothmári Plebános István Király Úr feleségének Káplánnya* vala az egyik választott biró, a' mint Panyolai helységnek le-irásában elé adgyuk.

§. 46. 1290. Eszt. Kún László Király ellene támadott Kúnok által szorongattatván, meg életése előtt való kevés napokkal illyen parantsolatot küldött a' Szathmáriakhoz: „László Istennek kegyelméből Magyar Or„ szág Királya, a' maga hiveinek, Zothmári minden „ Nemeseknek, és más Vitézkedőknek, a' kik Kato„ náskodni tartoznak, egességet, és kegyelmet. Hiv„ ségteknek erősen meg hagyván parantsollyuk: hogy „ látván ezen levelünket István, és Pál Mesterekkel, „ Gróf Mihály, Ubul fiának fiaival fegyveresen hoz„ zánk járulni tartozzatok, és magatokat azonnal ve„ lünk öszve csatollyátok, és ha ezen hivségnek szol„ gálattyát nékünk meg teénditek, minden Királyi jó„ sággal, és kegyelemmel leszünk hozzátok; de ha „ ezen dologban nékünk hivséget, és szolgálatot nem „ tesztek, meg fogunk boszszúlni tikteket a' ti javai„ tokban, és személyetekben, úgy mint a' mi meg ha„ gyásinknak, és parantsolatinknak által hágóit. Költt „ *Kereszszeg* mellett Urunk szűletése ünepén 1290. „ Eszt. *Keres-Szeg* volt azon hely, mellyben *Edua* Kún vendég hölgyének szerelmével élni szokott vala László Király. *Pray.* Gróf Mihály hive pedig vólt *Állaiaknak* eleje. Mert azoknak levél tára bizonyittya: „ hogy Mihály, Ubulnak fia, *Semyen* nemből való „ panaszolkodott az Esztergami Káptalan előtt: hogy „ midőn László Királyanak, a' ki ellene támadott hív„ ségtelenek által meg életett, híven szolgált volna, „ *Keér*, és *Panyala* nevezetű helségeit, Zathmár Vár„ megyében, Zomos folyónak mentében Jakab Tamás„ nak fia, a' ki Kopaznak is neveztetik, el foglálta, „ 's az ő fiait Lászlót, és Myket Lengyel országba

„ sza-

„ szaladni kinszeritette. Szent-Margit nyólczadján,
„ 1292. Eszt.

§. 47. Ezen Vármegye *tartománynak* nevezte magát, és gyülését *Bagoson* tartotta, a' mint ezen Oklevélböl ki tetszik: „ Serény Katonának (*Strenuo* „ *militi*) az ö Uroknak, Filep Nádor-Ispánynak, Kú- „ nok birájának, Zepusi, és Wjvári Ispánynak, Zoth- „ mári tartománynak (*provinciae*) négy Szolgábirái en- „ gedelmességet, és kész szolgálatot. Nagyságodnak „ levelét, mellyet Pál, Jakabnak fia nékünk által „ adata, illy folyamotban vettük illendö tisztelettel: „ hogy András, Chyzer fia helységeinek viszsza adat- „ tása eránt, mellyek Nagy János birtokában vannak, „ azon Jánost a' mi közben járásunkal, és tanátsun- „ kal intenénk meg, és arról is meg fenyegetnénk: „ hogy Nagyságodnak levelét meg vetni ne mérészel- „ lye. Mellyröl midön elö hozott levél el olvastatott „ volna, ö közinkbe fel álván mondotta: hogy ö a' ti „ leveleteket, mint maga Uráét, illendö tiszteletben „ tartya, de emlétett helységeknek viszsza adatása „ eránt Nagyságodnak azt feleli: hogy ha ajándék „ képen az ö helységeit kivánná valakinek által adatni, „ azt szorgalmatos szívességgel meg cselekedné, de „ e' képpen csak a' törvénnyek útyán, és helyén kéri „ magát ki halgattatni. Költt *Boguson* Kis-Aszszony „ ünnepe után ötödik napon, 1323. Eszt. Hasonlóké- pen ezen Vármegye 1308. Eszt. §. 128. Kopoz Nádor Ispánynak levelében *tartománynak* neveztetik.

§. 48. 1341. Eszt. Ezen Vármegyének közönséges gyülését Gelényes mellett, melly most puszta, a' Nádor-Ispány tartotta: „ Mi Drugeth Willermes Nádor-Ispány, „ és Kúnoknak birája adgyuk emlékezetül: hogy kö- „ zönséges gyülésünkbe, mellyet Zathmár, és Ugocha „ Vármegyék Nemeseinek Keresztelö Szent János ün- „ nepe elött harmad nappal *Gelyenus* helység mellett „ tartottunk Monostori Cháholy János, Péternek fia, „ minden Nemesség közül fel-álván, illyen móddal „ elé adá: hogy *Chyzer* nevezetü helység, Karazna „ Vármegyében fekvö légyen, és lett vólna örökje „ régtöl fogvást, és ötet örökös jussal illetné, a' mi- „ dön Mi Zathmár, és Ugacha Vármegyéknek Szolga-

„ és

„ és Esküttt birájit, és minden Nemeseit erről meg
„ tudakozzuk volna, azon Szolga és Esküttt birák, és
„ nevezett Zathmár, és Ugacha Vármegyéknek minden
„ Nemesei meg egygyezett, és egyenlő szóval vallották:
„ hogy azon *Chyzeri* nevü helység Jánosnak Péter
„ fiának örökje légyen, és lett volna. Költt gyülé-
„ sünknek ötödik napján, a' nevezett helyen 1341. Eszt.
Konth Miklós Nádor - Ispány is 1351. Eszt. §. 135. Gelényesnél hasonló gyülést tartott.

§. 49. 1402. Eszt. Posonyba Sz. Máthé napján tartatott Ország gyülésen, mellyen Albert Óstriai Herczegnek meg igérik az Ország rendei: hogy ha Sigmond Királyoknak fiú maradéka nem lészen, ötet Magyar Országi Királynak választani fogják, 112. alá irták neveiket, a' többi köztt Mihály Mikolai Istvánnak fia Szathmár Vármegyei.

§. 50. 1404. Eszt. Maga Sigmond Király ezen Vármegyében *Csenger* mellett gyülést tartott, a' mint ki tetszik levél tárunkba lévő meg kegyelmező levéléből: „ Mi Sigmond Istennek kegyelméből Magyar,
„ Dalmat, Horváth Országoknak Királya, Brandeburgiai Fejedelem, Sz. Római Birodalomnak Fő - Helytartója, és Cseh Országnak Kormányozója adgyuk
„ emlékezetül e' levelünkel: hogy mi szokott kegyes-
„ ségünkböl, melly szerint a' Csint tévöknek kegyel-
„ met és a' meg esteknek segedelmet szoktunk nyújtani, és az igasságnak, keménységét irgalmasságnak lágyitásával szoktuk mérsékelni; *Zyrmay* Andrásnak, és Jánosnak, Miklós fiainak az ő hatalmaskodásokról, mellyet *Chenger* helysége mellett
„ *Zathmár* Vármegyében általunk éppen most múltt
„ esztendőbe tartatott gyülésben Chamafalvai Saalos
„ István, és az ő Elias fia ellen tettek, különös kegyelmet, és bócsánatott adtunk, és az ő fejeiknek,
„ jószágaiknak, jussaiknak, javaiknak meg engedtünk,
„ úgy mind az által: hogy ők fent irtt módon halálos büntetést ne szenvedgyenek, se jószágaiktól
„ meg ne fosztassanak, hanem pénzbeli fizetésnek
„ felével, vagy ha más módon az ellenkező féllel
„ meg alkhatnak a' hatalmaskodások felöl hozatott
„ itélet eránt, közelebb jövendő Sz. György ünnepe
„ után nyólczad napra eleget tegyenek. Azért a' mi

„ hi-

„ hiveinknek, Nagyságos férfiaknak, Nádor-Ispány-
„ nak, Ország Fő-Birájának, és emlitett országunk
„ minden más birájinak, 's igasságot szolgáltatóinak,
„ mostaniaknak, és léendőknek erösen parantsollyuk,
„ 's meg hadgyuk: hogy nevezett Ándrást, és Jánost
„ fellyebb írt módon senkinek esedezésére törvény-
„ ben, vagy azon kivül az ő személlyekben, jószágik-
„ ban, és akármelly javaikban meg gátolni, karosita-
„ ni, és meg marasztalni ne merészszellyétek, és mást
„ a' mi kegyelmünknek értelme ellen ne cselekedgye-
„ tek. Ezeket is el olvasván vìszsza adatni paran-
„ tsollyuk. Költt Budán Sarlós Bóldog Aszszony nap-
„ ján 1405. Eszt.

§. 51. 1408. Eszt. Zudar Péter, és Deöbrey István már ez elött jószágjaikat el vesztvén, és az Erdélyi részeken lappangván, párt ütést ezen Vármegyében Sigmond Király ellen gerjesztettek, helyébe Durazzi Károlynak László fiát, a' ki haszontalanúl próbálván szerencséjét 1403. Eszt. Nápoly Országába viszszá tért ismét esztelenül, és boszszússágból Királynak választatni akarván. Az eszelős zenebonásoknak vezérjei vóltak itten Jánossy Kántor Péter, és Bálint, Mihálynak fiai „ kik Durazzi Károly fiának zászlóját sok nép-
„ nek kisérésével körűl hordották, és azt a' templo-
„ mokban fel állitván *bálványozó* módra (a' mint Sigmond Király Báthóry Péternek adott adományi levelébe mondgya) „ *imádtatták.* De könnyen Báthory Péter Fő-Ispány és Császáry György Al-Ispány által meg zaboláztattak. A' Zudariaknak Béltheki uradalma Sándrinak és Györgynek Drágh fiainak, Kántor-Jánosi pedig Báthory Péternek, és Chazary Györgynek Sigmond Király által ajándékoztattak, kik Kántor Lászlónak is, emlitett Kántor Péter és Bálint ártatlan testvérének részét hatalmasúl el foglalták, de Sigmond Király nékie viszsza adatta, a' mint az ártatlanságáról lett tanúknak vallatása, a' Királyi parantsolattal a' Leleszi Konventben találtatik. De Jánosi Kántor Péter, és Balint is kegyelmet a' Királytól nyertek, mivel Kántor-Jánosi helyseget a' következett 1417. 1423. Eszt. egészen birták, a' mint annak le irásában látni fogjuk.

§. 52.

§. 52. 1432. Eszt. Sigmond Császárnak, és Királynak azon petsétes levelét, melyben az ujjontan veretett nagyobb pénzeknek, és a' kissebb *Karting* pénznek becsit, és árrát meg határozza, Budán Sz. Fábián, és Sebestyén napján tartatott Ország gyülésén alá irta a' többi közt: Báthory István Királyi Fő - Asztalnok mester Szathmár Vármegyei.

§. 53. 1433. Eszt. Midőn a' Nemesi fel - kelésnek Sigmond Király rendet szabott volna, azon lajsztromba; mellyben fel iratott minden Vármgyéből fel - kelendő Nemességnek száma, Szathmár Vármegye volt rendelve Erdélynek védelmére, és tartozott ki állitani 200 lovasokat, azon Ország Fő-Zaszlóssainak Zászló allyain kivül, kik ezen Vármegyében Uradalmakat birtak. Voltak pedig ezek: Zudar János, és Simon, Dersy Sebestyén, Báthory István, és Rácz Uralkodó (*Despota Raseiae*).

§. 54. 1444. Eszt. Azon Ország gyülésén, melly Budán Sz. György havának 18. napján I. Ulászló Király alatt a' szerencsétlen Várnai ütközet elött tartatott, és sok hasznos törvényeken kivül, a' Törökök ellen közönséges fel - kelés rendeltetett, Szathmár Vármegyéből számosan meg jelentek, és alá irták neveiket: Kwsali Jakch Mihály, Erdélyi Vajda, Báthory István Ország Fő - Birája, Kwsalyi Jakch Péter, és ifiabb László, Béltheky Miklós, Drághnak fia, Zokolyi Miklós, Fylpessy Mihály, Dománhidy György, Báthory György, Kende Sándor, és Mátyás, kik többnyire a' Királlyal edgyütt Varnánál vesztették vitéz élettyeket. Ezen Ország gyülésének a' Hazánk törvény Könyvében emlékezete nincsen, de eredetben találtatik a' Pannoniai hegyen lévő Sz. Mártoni Fő-Apáturnak különös levél tárában.

§. 55. 1445. Eszt. Hunnyady Vajda János nem volt még közönséges Kormányozója Magyar Országnak, hanem csak Tiszamelléki részek, Várad, és Szathmár körül Kormányozása alá bizattak Székes Fejérváron Sz. Dorottya napja után tartatott Ország gyülésén. Ennek sincs semmi nyoma a' Hazának törvény Könyvé-

vében, de kiadta Túdós Kováchich Supl. ad Vest. Comit. T. II.

§. 56. 1463. Eszt. I. Mátyás Király petsétes levele által Kállai Lewkes Pálra bizta Zathmár Vármegyében a' Királyi Kints-Tár nyereségének (lucri Cameræ) bé szedését. Tartoztak e' szerint minden öt Kapu szám után egy arany forintot hiba nélkül a' Török háborúrá meg adni. Költt Jaycza várasában 1463. Eszt.

§. 57. 1505. Eszt. Azon Ország végezését; hogy ha II. Ulászló Király fiú maradék nélkül ki múlna e' világból, külföldi származású Király soha se választassék, Rákos mezőn tartatott Ország gyűlésén alá írták: Kende Miklós Szabáchi Bán, Cháholy Bertalan, Gacháty György, és Szepessy Jósef Szathmár Vármegyei Követek. Pray Hist. 4. Könyv.

§. 58. 1514. Eszt. Hogy ama nevezetes Keresztes Hadnak szine alatt fel támadott parasztok (*Kuruczok*) ezen Vármegyét is tűzzel, vassal pusztitották, és némely Nemesség is hozzájok csatolta magát, mint a' törvényből, mint a' hiteles levelekből bizonyos: mert: „Neográd, Honth, Pest, és Heves Vármegyéknek fel-kelő Nemessége Zent Lörinczné táborozván Úr napi ünnep után való napon 1514. Eszt. irta „Aba-Uj Vármegyének: hogy a' maga fel-kelő Nemességével Hatvanhoz siessen, mivel már a' Keresztes hadi párt ütő parasztok Zekell György Prébéknek vezérlése alatt, Maros vizétől, 's Tiszántúl Váradig, és Debreczenyig, Byhor, Békes, Zaránd, Orod, Chanád, Temes Vármegyéknek Nemességét nagy részint kivágták, és már két seregeik a' Tiszán által jövén, edgyik Várkonynál, a' mások Hevesnél tábort ütött. A' törvénynek 14. Czik. 1514 mondgya: hogy ezen pusztitás a' szomszéd Ugochában, Mármarosban, és Beregben el hatott; azért közben lévő Szathmár Vármegye is ezen dúlásról ment nem lehetett; de leg jobban bizonyittya Ulászló Királynak a' Leleszi Konventben található azon adományi levele, mellyel Zathmár Vármegyében lévő Gencsi, és Tyukodi Nemeseknek, kik minnyájan a' Keresztesekhez állottak (*Cruceatis adhaeserunt*) Gencsi, és Tyukodi hely-

helységeit Báthöry Andrásnak ajándékozta. Béltheki Drágffy János Tárnok-Mester is hogy Szatmárban ellent állott a' pártosoknak, Taurini István akkori iró irja.

§. 59. 1518. Eszt. Sz. Mihály napján Bách városában tartatott Ország gyülésén, a' meg jelentek között tétetik Szathmár Vármegyei Báthory István Temessi Gróf.

§. 60. 1523. Eszt. Azon száz pénz segedelemröl, mellyekböl 25. volt a' Királyé, 75. a' hadi népnek tartására rendelve, Werbewczy István, annak be szedöje, Budán Sz. György napján tartatott Ország gyülésén eképpen számot adott: „ Zathmár Vármegye fizetett 2300. for. „ Ismét azon Vármegye, midön viszszá tértem, adott „ 200. forintot.

§. 61. Azon Eszt. Sulyok István, és Balás Szathmár Vármegyéböl valók, és Zabách várának Kapitánnyai, hogy azon várat a' Töröknek fel-adták, mint hivségtelenek jószágaiknak el vesztésével büntettettek. Budán Sz. György napján tartatott Ország gyülésén.

§. 62. 1524. Eszt. A' Törökök Szabács várát meg vévén, 's nagy hadi készületeket a' Magyarok ellen tévén, Báthory András Szathmári Fö-Ispány Lajos Király által tanácskozásra sietséggel Budára hivatott. Pray Levelei I. Rész. 176. lap.

§. 63. 1526. Eszt. Budán Sz. György napján tartatott Ország gyülésén midön Werböczy István, és Zoby Mihály, mint a' köz hatalom ellen támadók, levelessé, és hivségteleneké tétetvén, számkivetettek, ellenek hozatott itélletet alá irták Szathmár Vármegyeiek: Báthory István Nádór-Ispány, és Béltheki Drágffy János Ország Fö-Birája.

§. 64. Azon Eszt. a' Mohácsi szerentsétlen ütközetben vitézül hartzolván édes hazájokért fel áldozták élettyeket: Zalkay László Esztergami Érsek, Cháholy Ferencz Csanádi Püspök, Béltheki Drágffy János, a' ki az Országnak Dandárját (*Praetorium vexilum*) vitte

te, és a' kinek, hogy el, ne szökhessen, az ütközet előtt le szedték a' sarkantyúit, mind az hárman Szathmári eredetüek. A' többi Nemessége is ezen Megyének hogy jelen volt, onnét ki lehet hozni: mivel a' fel kelésre buzditó véres pallost ezen Vármegyében Wethéssy Mihály hordozta, kinek e' végre Budán úti költségül 25. forint adatott, és a' Fő-Ispányok is Báthory András az elsö seregben viaskodván midőn meg hátráltatta volna a' Törökököt, a' Királyhoz viszszá szaladott, és nagy örömmel jelentette: hogy a' Törökök hátat forditottak, a' győzedelem a' Magyaraké lesz, azért a' Király is a' melette lévőkkel mozdullyon elébb, és a' Törökököt üzni segittsen, mellyet a' Király meg is fogadott, de maga, és mindenek veszedelmére. A' Vármegye Zászló allyának (*Banderium*) Vezére volt még nem nagy idejü Károlyi László, a' mint a' Mohácsi veszedelemről irt verseiben egy nevét el titkoló Magyar vers szerszö fel jegyezte:

Vármegye hadával *Károlyi* állt elé,
Bár nem nagy idejü, bátran Török felé
Indúlt; mert Magyar vér tiszta szorúltt belé,
Pallás még bölcsőben Vitéznek szentelé.

§. 65. 1527. Eszt. Székes Fejérváron Sz. Imre napján tartatott Ország gyűlésén, I. Ferdinánd törvényes Királynak választatván, hívségére meg esküdtek Szathmár Vármegyeiek Sulyok György Pécsi Püspök, Báthory István Nádor-Ispány, Báthory András Szathmári Fő-Ispány, és Királyi Fő-Tárnok Mester. *Tárnok* szó eredetét vette a' Napkeletti nyelvekböl, a' mint Erdélyi Csepreghy Ferencz magyarázza. András Királynak pecsétes levelében olvastatik: *fuerunt Tarnici Regis, qui vulgariter Kurmis Tarnuk dicuntur. Kermes* templom napi vendégséget mai napon is, azért *Kurmis* vendégnek szolgáló pohárnokot, *Tárnok* Kamarást tészen, ezek voltak Királyi palotások, kiknek fő Mesterek a' Királynak Kintsére vigyázott. Innét eredtek: Kints-Tár, vagy Tár-Ház (*Camera*) Tarnok Mester (*Thesaurarius Regius, sive Camerae Praeses*) Tár-Szekér. Azért Roger Kanonok 10. Rész. méltán mondgya: *Tavernicus, qui et Camerarius dicitur.*

§. 66.

§. 66. 1530. Eszt. Zápolya János Nagy Gáspár Kapitánnyát 100 válogatott lovasokkal Ecsedi várnak örizetére rendelvén, a' többi Nemes hadaknak parancsolta: hogy fegyveresen, mennél nagyobb számmal Egerbe öszve gyülekezni siessenek, de Báthory András Fő-Ispány ellent álván, ezen parantsolatnak sikere nem volt.

§. 67. 1542. Eszt. Borsod, Gömör, Neográd, Heves, Újvár, Sáros, Szepes, Zemplén, Zólyom, Bihar, Zolnok, Zathmár, Zabolch, Beregh, és Ugocha Vármegyék tartottak különös gyülekezetet, mellyből ki küldetett Követeik által Prága városában, I. Ferdinánd Király eleibe terjesztették a' sok sérelmeiket, 's azt feleletül vették: hogy a' Király ő Felsége mind ezeket Zólyom városában, közelebb tartandó Ország gyűlésén meg orvosolni fogja.

§. 68. 1550 Eszt. Zemplén, Heves, Ungh, Borsod, Torna, Bereg, Marmaros, Ugocha, Zathmár, Zabolch, Közép-Zolnok, és Kraszna Vármegyék Követeket küldöttek ő Felségéhez: hogy a' Törökök fegyver nyugvás alatt Zolnoknál erősséget építeni akarnak, és már arra szükséges fákat, és építő szereket öszve hordattak, a' honnét a' nevezett Vármegyéket rablani, sartzolni, 's ő Felsége birodalmától el zárni szándékoznak. A' nevezett Vármegyék ugyan minden 40 telektől egy egy lovast állittottak, kik már 700. reá mennek, Báthory András is, másképp *Bonaventura* Fő-Ispány 500. lovast fogadott maga kölcsségén, és az Egriek 100. hozzájok csatolták magokat, de mivel ezen sereg a' Törököknek meg gátlására még kevés volna, küldgyön ő Felsége elegendő hadakat.

§. 69. Azon Eszt. Mártonossi György Váradi Püspök Báthory András Fő-Ispánynak, és Fő-Kapitánynak irta: hogy parantsollya a' Vármegyéknek a' Nemesi fel kelést, és jöjjön Erdélynek segitségére, másképp el vész, a' Budai Basa nagy haddal ellene indúlván, Thorda mellett lévő táborból, Simon Júdas után negyedik napon.

§. 70. Azon Eszt. Szathmár Vármegyében az Al-Ispányi hivatalt senki sem akarta fel válalni: hogy a' Rovátali segedelemnek bé szedéséröl számot ne adgyon, azért a' Királyi Helytartó parantsolta Báthory András Fő-Ispánynak: hogy az Al-Ispánnyait vagy kénszerittse annak bé szedésére, vagy maga szedgye bé a' Rovátali adozásokat.

§. 71. 1553. Eszt. Ferdinánd Királynak levele érkezett Báthory András Fő-Ispányhoz: hogy súllyos betegsége miatt az Erdélyi Vajdaságot le teheti, Asszony-Patakának Kastélyát pedig oltalma alá vegye, a' melly magát fel adni szándékozik. Miképen hódoltt Ferdinánd Király hivségére ezen város? §. 172. látni fogjuk.

§. 72. Azon Eszt. Ferdinánd Király Szathmár Vármegyéhez küldötte Királyi levelét, melly által Posonyban Sz. Péter Erkélyének (*Cathedra Petri*) ünnepén tartandó Ország gyülésére, és azon a' törvény Könyvnek véghez véendő, meg jobbítására őket meg hivja; de ezen Ország gyülésének semmi egyéb nyoma nincsen, sem a' törvény Könyv meg nem jobbittatott, noha ez eránt tett panaszát ezen Megye Követeinek adatott útasításában, még pedig anyai nyelvünkön 1588. Eszt. az Ország gyülése eleibe terjesztette e' képen: „ Az dézmákról való pöröket ne a' Szent-„ Szék itéllye, hanem az Vármegye. *Nemo Judex, et* „ *Actor esse potest. Math* 1481. *D.* 3. *art.* 51. *Ulad.* „ 1495. *art.* 37. *et Decr. Anni* 1500. *art.* 24. *et* 26. „ Ez dézmákról való ártikulust az nyomtatott Dekre-„ tumban Zakariás Püspök hamisan nyomtatta ki, az „ irott Dekretumban igazán találtatik. Az appellatió-„ kat látyák meg két, három Püspök, és két, három „ ifiú Úr, a' kik az törvényhez keveset értenek, és „ gyakorta el forgattyák az igasságot is tudatlanságok „ miatt; hanem a' Fátrán innét való Vármegyék vá-„ lasztanának 4. Urat, 12. Nemes embert, kiknek az „ Vármegyék adnának költséget. Ezek minden eszten-„ döben kétszer egy bizonyos városban gyüllyenek, „ és ott minden Vármegyéből az appellatiókat azok „ látnák meg. Azon képen a' Fel-földi Vármegyék is, „ és úgy nem kellene a' sok Mester, az igasságot is

„ kön-

„ könnyebben, és hamarban véghez vihetné a' sze-
„ gény Nemes ember, nem költene az Octáván annyi
„ pénzt el.

§. 53. 1556. Eszt. Zápolyának Özvegye Lengyel hadaktól késértetvén, keresztül ment ezen Vármegyén Erdélynek viszsza foglalására. 1557. Eszt. Ezen Vármegyét Zápolyának segitségére jött Havas Alföldi Oláhok pusztitották, és égették, Ferdinánd Király is Váradott nékie által adatni parantsolta. Azért

§. 74. 1558. Eszt. Nagy meg hasonlás volt ezen Megyében, egy része a' Fő-Ispánnyal Ferdinánd Király hivségében maradván, más része Báthory Györgyel Zápolya özvegyéhez hajolván; a' mint Gregorianczy Pál Györi Püspök Magyar Országnak azon Eszt. élt nevezetes férfiai között e' képpen irja le Báthory András a' Fő-Ispányokat: „ Ez az Országnak Fő-Birája,
„ noha beteges és lábainak köszvényével sinlődő, de
„ nagy becsben tartatik a' Magyaroknál, a' ki Felsé-
„ ges Ferdinánd Királynak nagy, és állandó hive.
„ Vannak ennek két osztozatlan atyafiai György, és
„ Miklós, mellyek közzül György Drágffy Gáspár öz-
„ vegyét feleségül vévén, általa nagy örökségben lé-
„ pett, de Isabella Királynénak, és a' fiának pártyára
„ állott, nagy részét a' Zathmári, és Zabólchi Nemes-
„ ségnek el csábítván. A' mint is Anárchy Péternek, és Jánosnak ezen Vármegyében Lázáriban, Daróczon, és Homokon lévő rész jószágit, és Zygethfewld egész helységét, azon hivségtelenség miatt: hogy Zápolya özvegyének, és fiának részére állottak, Ferdinánd Király nevével Myksa Herczeg Zercheky Benedeknek, és Sávoly Farkasnak 1559. Eszt. ajándékozta. Királyi Könyv.

§. 75. 1562. Eszt. Szathmár várát, és a' Rosályi Kastélyt a' Törökök ostromlották, melly alkalmatossággal a' Vármegyét tüzzel, vassal pusztitották. Gróf Homonnai Drugeth István a' Törökkel ott vitézül csatázott, a' mint a' halottas versei bizonyíttyák:

Zakmaris ad puteos specimen virtutis honestum
Fecit, et egregio pectore gessit onus.

Az az:

Zathmárnál remekjét adta erkölcsének,
Ki szegezvén mellyét fegyverek' élének.

§. 76. 1563. Eszt. Makszimilián Királyt koronáztatásán Báthory Miklós az oltárhoz kisérte, Báthory András vitte előtte a' Királyi pálczát. Ugyan ott a' jelen voltak között neveztetik: Báthory András Zabólchi, és Zathmári Fő-Ispány, Országnak Fő-Birája, Királyi Tanátsos.

§. 77. 1564. Eszt. Zathmár Vármegye törvényes foglalást rendelt azok ellen, a' kik a' Haza segedelmére igért másfél forintot nem akarták meg fizetni Domahidán tartatott gyülésből.

§. 78. Azon Eszt. Szathmár várát Somlyai Báthory István Zápolya Özvegyének részére el foglalván, azt Erdőddel, és Nagy-Bányával edgyütt Schvendi Lázár 1565. Eszt. Ferdinánd Király részére nagy haddal viszszá vette, melly háborúskodásban a' Német, és Spanyól hadaktól nagy inséget, és zaklatást szenvedett a' föld népe. Ugyan azon Eszt. Szathmár, és Erdőd között fekvő táborban Ferdinánd Király, és Zápolya János Sigmond között a' békesség meg köttetett, mellynek edgyik Czikkélye szerént Szathmár Vármegye Ferdinánd Király hatalmában hagyatott. De nem sokára ezen békesség kötés fel bontatott, Somlyai Báthory István, a' ki mint Követ helybenhagyás véget Bécsbe vitte, ottan őrizet alá tétetvén, és ez által Zápolya, és a' Török udvar fel boszszontatván, 's azért a' Török, Tatár, Moldva, és Oláh Országi hadakkal ezen, és a' szomszéd Vármegyéket pusztitván. Isthv. 22. Könyv. Micsodás károkat, és inséget szenvedtek ezen háborús időkben Szathmár Vármegyének lakosi? Rudolff Császárnak, 's Királynak 1588. Eszt. költ új adományi leveléből kitetszik, melly által Vörös Jánosnak, és Lukácsnak Király-Daróczi Nemes ülésének birtokát meg erősíti, „ mivel hogy közelebb múlt esztendőkben „ a' kereszténységnek meg engesztelhetetlen ellenségei- „ től pusztitatván a' Vármegye; a' Tatárok által min- „ den leveleig el prédáltattak, és el égettettek, és ma- „ gok is keserves rabságot szenvedtek. Lelesz Konv.

§. 79.

§. 79. 1569. Eszt. Augustus hólnapnak első napjára rendeltetett Ország gyűlésére Királyi levél által hivattak: Gróf Báthory Miklós ő Félsége Tanátsosa, Ország Fő-Birája, Zathmári, és Zabólchi Fő-Ispány, Báthory György Zathmári, és Zabólchi Gróf, Kaysinnának szabad Ura. Fő Kastélyos Nemesek közűl Gyulaffy Mihály, és Zathmár Vármegye Követei által hogy meg jelennenek.

§. 80. 1593 Felső Magyar Országnak öszve gyűlekezett Rendgyei Tarczal mező városában Báró Teüffenbach Kristóff, azon Ország részei Fő-Kapitánnyának elöl-ülése alatt tartottak gyűlekezetet, mellyben Szathmár Vármegyét a' mi illeti, ezek végeztettek: hogy Beregh, Ugócsa, Zathmár, és Zabólcs Vármegyéknek oltalmára Báthory István az Országnak Fő-Birája Tiszántúl való Nemességgel két helyen tábort üssön, mivel Zinán Bassának jövetele hireltetik. Ezen táborozó Nemességnek számára a' tehén, és júh húsnak fontya más fél pénzen, a' sernek itszéje egy pénzen, a' bornak itszéje annak jóságához képest árultassék: kenyeret pedig említett Vármegyéknek Al Ispánnyai szolgáltassanak. Melly végre Gróf Báthory István 100. köböl szemes' életet ajánlott. Azon kivűl Szathmár, és Ugócsa Vármegyékre 1000. Magyar forint rovatott: hogy ezeken a' Szathmári várat örző Katonák fogadtassanak, addig is Melith Pál a' Zathmári várnak Kapitánnya maga erszényéből ajánlott 1000 forintot, mellyekkel fizettetett a' vár örző sereg, de ezen pénzt a' nevezett Vármegyék nékie meg téritteni tartoztak.

§. 81. 1605. Eszt. Hogy Szathmár táját Basta György hadi vezér pusztitotta, ki tetszik az Országnak azon sérelmeiből, mellyeket a' Korponai Gyűlekezet Rudólf Császárnak, 's Királynak Magyar nyelven be nyújtott e' képen: „ Basta György Erdélyt „ halhatatlan kegyetlenséggel úgy annyira el pusztí- „ totta, el égette, népét le vágatta, minden marhájo- „ kat prédára vetette: hogy nem hogy Bochkay Urunk- „ nak ő Felségének éltében, de ez után ötven eszten- „ deig is csak valamennyire fel nem epülhet, azon

„ ké-

„ képen *Zakmár* táját, és a' Tiszántúl való földet
„ mindenestöl.

§. 82. Azon Eszt. azon is panaszolkodtak: hogy Zathmár tájékának külföldi hadi parantsolója vala, hazánk nyelvén szóról szóra e' képpen: „ Az fő végh
„ házakban mind idegen nemzetböl való Kapitányok
„ vóltanak. Az fel földen pedig Kassán Olasz, a'
„ vagy pedig Valon Generalist tartott, az végh házok-
„ ban *Zakmárt*, Tokajban, Zendröben, és több helye-
„ ken mind Németh Kapitányok voltanak, és ők bír-
„ ták, sött az kinek maga vára volt is, Németh prae-
„ sidiumot tartottak benne, úgy annyira volt ez: hogy
„ az Magyar vitézlő népet is el fogyatták tellyesség-
„ gel, mert Magyarnak sem ott ben az várakban, sem
„ az mezőn semmi tisztségek nem volt, sem fizetések;
„ de még az Hajdú rendnek is Németh Kapitányt ad-
„ tak az Magyar Vitézlő népnek gyalázattyára. És
„ noha Országúl végeztünk: hogy Homonnay Bálint
„ Uramnak adják az fel földi mezei Generálisságot,
„ még is Ország végzése ellen *Rubernek* adták, más
„ esztendőben penigh egy Olasznak *Tondpirnak*, melly
„ idegen nemzetnek törvénytelen, és absoluta guber-
„ natioi által, úgy birtak, és tartottak benünket,
„ mint rabiokat, jószághunkban, marhánkon szabadon
„ uralkodtak, és maghok között faluinkal fel osztoz-
„ tanak, kik miatt mennyi nyomorúságban vóltunk,
„ semmi nyelvel azt ki nem monthattiuk, mellyekröl
„ minden gyülésinkben sokat kiáltottunk, sokat pana-
„ szolkottunk tam publice, quam privatim, és köve-
„ teket is küldöttünk ő Fölségéhöz, de semmibe ő
„ Fölséghe meg nem halgatott bennünket. Azért ö
„ Fölséghétül kivánnyuk: hogy ö Fölséghe birja az
„ réghi Szent Királyok modgiára Magiarok által az
„ országhot. Lám ö Fölséghe egiebb országhit Ma-
„ giarok által nem regallia, és tisztet egy Magiarnak
„ sem ád azokban, sött ha közöttök járunk is, sem-
„ mi, a' vagy igen kevés böchületünk vagion nálok.
„ Melly elöl számláltt szabadsághinkat hiszük hogy ö
„ Fölséghe kegielmesen meg adgia, kit mi is tellies
„ életünkben hüvséghesen meg igyekezünk szolgálni.
Helyes okai lehettek akkor tájban az Uralkodó Háznak arra, hogy a' Magyar Vezérek és vitézek állandó hité-

ben

ben kételkedett, mert sokszor tettekből tapasztalta, hogy a' János Király fija, a' Báthoriak, Botskai István, és Betlen Gábor azokat köteles hitekből könnyen ki forgatták. Örömmel és háláadással említhettyük, hogy mihelyest ezen hiredelmetlenségnek okaji meg szűntek, a' kegyes Austriai ház mint itthon, mint külső földön egész hadi Seregeket, és a' leg hiresebb erősségeket a' Magyar Vitézek, és Vezérek hitekre bizta.

§. 83. Azon Eszt. Bochkay István Fejedelem Szathmár Vármegyei Dengeledy Miklóst Tanátsosának tette, és Erdélybe magához meg hivta. Szénássy Mátyást pedig, a' kit a' Vármegye Szepesi kamarához követségül küldött, a' Szathmári várba meg fogatta, mellyet nagyon szivelvén a' Vármegyének rendgyei, ez eránt Becskainak bé mutatást tettek. Várm. jegy. Könyv.

§. 84. 1606. Eszt. A' Bécsi szerződésbe *Zakmár* erössége azon Vármegyével Bochkay Istvánnak által adatott, és az ő adományi azon Vármegyében jóvá hagyattak. 1609. 8. Czik.

§. 85. 1609. II. Mátyás Király a' Vármegyének parantsolta: hogy az Ónadi Végh várnak erösíttésére elegendő munkásokat, és ramaszokat küldgyenek.

§. 86. 1615. Eszt. Károlyban tartatott gyülekezet, II. Mátyás Királynak, és Bethlen Gábornak Biztosai között, némelly Nemesi nemzetségeknek Bihar, Zatmár, Zabólcs Vérmegyékben el foglaltatott jószágaiknak viszsza adatása eránt, a' melly gyülekezetre küldett biztossainak Mátyás Király keménnyen parancsolta: hogy a' Váradi Püspökségnek jószágit Erdélyiek által el foglaltatni ne engedgyék.

§. 87. 1619. Eszt. Alsó - Ónriai Fő - Herczegségnek zenebonáskodó lakosi, a' vallás szabadságát meg háborittatva lenni szinelvén, Starffer Zakariást ezen Vármegyéhez Követül küldötték, bizgatván a' Nemességet: hogy velek frigyet kötvén Bethlen Gábor mellett a' vallásnak oltalmára fel támadgyanak.

§. 88.

§. 88. 1622. Eszt. Szathmár Vármegye azon nevezetü várával edgyütt Miklós - vári béke kötés által, melly Nagy - Károlyban kezdődött, Bethlen Gábor Erdélyi Fejedelemnek hatalma alá adatott, a' Hazánknak törvénnye is bizonyittya 1622. 6. 29. Czik.

§ 89. 1631. Eszt. Gróf Eszterházy Miklós Nádor Ispány pirongatta ezen Vármegyét: hogy Kassa Várassa mellett tartatott törvénytelen gyülekezeten Követei által meg jelent, annak végezéséből ő Felsége hire, 's engedelme nélkül Nemesi fel - kelést rendelt, és Követséget az Országon kivül küldött, azért az ollyan eszvesztő el - hasonlásoktól el állyanak, és inkább tartozó kötelességek szerint a' véghváraknak meg erösittésére szükséges munkásokat küldgyenek. Várm. jegy. Könyv. Támadott tudnillik akkor a' Hazában ollyan lázzitó hír: mint ha Ferdinánd Császár Magyar Országot fegyverrel meg hodoltatni, és annak, mint Cseh Országnak új törvényeket szabni kivánna. Azért titkos gyülekezetek tartattak, és Rákóczy György Erdélyi Fejedelem bizgatására Guztaw Adolf Svecziai Királyhoz Követek is küldettek. Ezen hírt költöttnek, és hamisnak lenni Császár ő Felsége nyilván ki bocsátott hirdetménye által vallotta.

§. 90. 1638. Eszt. Érsek-Ujvári, és Szendrei végh helyeknek meg erösíttetésére a' Szathmári Nemesség fizetett 1400. forintott, azonkivül Kún László a' fiával 300. Károlyi az annyával 300. forintott ajánlottak. Várm. jegy. Könyv.

§. 91. 1644. Eszt. I. Rákóczy György Fejedelem fegyverre kelést parancsoltt a' Vármegyének, és hogy személlyesen minden Nemesek a' Lúczi révhez öszve gyülekezzenek.

§. 92. 1646. Eszt. Azon Rákóczy Gyögy Fejedelem parancsolta a' Vármegyének: hogy a' Posonyi Ország gyülésére, addig Követeket ne külgyenek, míg azok tőle különös útasitást nem vesznek. A' mint is azon Fejedelemnek útasításával, melly többnyire a' vallás szabadsága fent tartásából állott, Követségül kül-

küldettek Zilágyi Ferencz Al-Ispány, Bornemisza István.

§. 93. Azon Eszt. A' Helvetziai valláson lévőknek Egyházi gyülekezete ezen Vármegyében Szathmár-Némethiben Rákóczy György Fejedelemnek elől-ülése alatt tartatott, és ottan Geleinek az Egyháziakban szabott rendgye helyben hagyatott. Rákóczy György 20. Juniusban az Ecsedi várából számos késéröjével Szathmár várába érkezett, a' hol az öszve gyülekezett Egyháziaktól hoszszas beszéddel köszöntetett. Jelen vóltak ezen gyülekezetben az Iskolai tanitókon kivűl 115. Prédikátorok, kik között Szathmár Vármegyéből Megyesy István Némethi, Gönczy Mátyás Szathmári, Mezőlaky Miklós Gyarmathi, Péterfalvy István Ecsedi, Hódászy Miklós Nagy-Bányai, Gidófalvy Waszily Tóthfalusi, Zilizy János Apai, Szalkay Bálint Felső-Tóthfalusi Prédikátorok valának. Tartattak már ez előttis ezen Vármegyében több efféle Reformáta gyülekezetek, úgymint: 1545. Eszt. Erdőd városában Drágffy Gáspár elöl-ülése alatt, a' ki a' Reformáta vallásnak ezen Vármegyében leg nagyobb terjesztője vala, végezéseknek alá írták neveiket 29. Reformátorok. 1553. Eszt. Óváron Szamos vize mellett ugyan nevezett Drágffy Gáspárnak oltalma alatt. 1557. 1558. Eszt. Csenger városában. 1605. Nagy-Károlyban 1607. Némethiben 1608. Szathmáron. 1614. Nagy-Károlyban 1621. Némethiben a' mint Lampe Frid. Adolf. a' Reformáta vallás történeteiben előadgya.

§. 94. 1647. Eszt. Megint 1645. Eszt. köttetett Linczi béke kötés szerint ezen Vármegye a' fő-várával edgyütt Rákóczy György Erdélyi Fejedelemnek birtokában adatott, és ez törvény által 20 Czik. meg erősitetett.

§. 95. 1657. Eszt. A' Lengyelek el felejtkezvén: hogy a' Római Császárral, 's Királyunkal, és Hazánkal frigyben, és szövetségben valának, semmi ok a' Magyarok által nékiek nem adatván, Szathmár, Bereg, és Ugócsa Vármegyékbe ki ütöttek, a' szegény lakosoknak minden vagyonnyait vagy fel prédálták, vagy el égették, a' törvényben is 26. Czik. 1659. le íratik.

§. 96.

§. 96. 1659. Eszt. Ezen Vármegyét Szathmár várával II. Rákóczy György a' Császári, 's Királyi Felségnek által adta. Várm. jegy. Könyv.

§. 97. 1660. Eszt. A' Törökök, és Tatárok által pusztitatott, a' kik Váradot el foglalván, Bihar, Zathmár, Zabólch, Ugócha Vármegyékbe zsákmányoltak.

§ 98. A' mint 1661. Eszt. a' Kassai tanátskozásban Zathmár, és Zabólch Vármegyék azon panaszolkodtak: „ hogy már öt esztendöktöl, elöször a' szomszéd Lengyelektöl szörnyü romlásokat, égetést, lakóknak raboltatását, öletését, az után a' Török vezértöl Boros-Jenőnek meg vétele után hasonló inségeket szenvedtek. Ezt mivelte velek Ali Basa, midön Váradnak ostromoltatására méne. Ezt Susa, és Montecuculli Császári vezérek, hogy már csak puszta helyek láttszanak, és a' Vármegyéknek kevés népe kóldulva jár.

§. 99 Ugyan azon Eszt. Zathmár, és Zabólch Vármegyéknek Nádor-Ispány ő Fő-Méltóságához Kassán bé nyújtott sérelmei ezek vóltak: „ Nagy Méltóságú Vezér Úr Montecucculi a' Császári haddal Zathmár, és Zabólcs Vármegyéket, mellyek tavalyi esztendöben is rettenetes romlást, és meg betsülhetetlen károkat szenvedtek, minden eleségtöl, marhájoktól, és vagyonoktól meg fosztotta, úgy hogy csak az el pusztúltt helységek, és a' lakóknak csak teste, és lelke meg maradott. Ezekkel nem gondolván még is azon, és a' következett esztendöben Sathmáron, és a' szomszéd helységekben két gyalog, és egy lovas Regementek szállva vóltak, mellyeknek eleséget Zabólcs, Úgócha, Mármaros, és Zathmár Vármegyék szolgáltottak; de ezen Katonaság meg nem elégedvén ötet illető rend szerint való tartásával, még is a' szegény népet rútul zsákmányolta, és eleségétöl utólsó falattyáig meg fosztotta, a' mint a' Vármegye jegyő Könyve le irja. Hihető, hogy a' Vármgyének ebbéli panaszszai nagyita vannak, mert Montecuculi a' maga Jegyzéseiben az e' tájji Magyaroknak makatsságokról, és a' Német Katonasághoz viseltető gyülölségekröl panaszkodik, és azt veti szemekre, hogy a' bő aratásból

szer-

szerzett termést előttök készakarva dugdosták. Tudhattjuk ezen történetnek több hiteles helyeiből, hogy az illy zsákmányolást a' Felséges Udvar igen sokszor és keményen tiltotta, feddette, büntette, azért az ennek rovására soha sem irattathatik. Ezt e' helyen a' végre jegyzi meg a' Szerző, hogy az efféle esetek előhozásában mindenkor értetődjön.

§. 100. 1664. Eszt. A' Törökkel köttetett békesség szerént Szathmár Vármegye, és a' fő vára, Ecseddel, és Nagy Bányával eggyütt Leopold Császárnak, 's Királynak hatalmában hagyatott, és emlitett erősségekbe Németh katonaság szállíttatott.

§. 101. 1665. Eszt. Hogy ezen békesség a' Magyaroknak híre, 's tanátsa nélkül a' Törökökkel meg köttetett, és a' Német Katonaságnak hatalmaskodásit mind azon Vármegyék előtt: mellyek a' Török által el nem foglaltatva még számba jöhettek, keservesen panaszolta Szathmár Vármegye, melly panaszszába a' Német katona *hatalmasnak* neveztetik.

§. 102. 1669. Eszt. Mivel a' Szathmári, és Ecsedi erősségeken kivül a' közönséges hiten lévőknek egész Vármegyében Papja nem volt, a' Nagy-Szöllősi Ugocsai szürke barátok helységenkint járkáltak, Isten szavát hírdetvén, és a' népet a' hitnek ágazatiban oktatván, mellyért a' Zenebonás hazafiaktól sok méltatlansággal illettettek. Ezen fel zendültt hazafiaknak egyéb, 's következett esztendőkben történt zurzavaros csatáit, mivel többnyire Szathmár várának birtoka miatt, az alatt, vagy azt őrző Katonasággal történtek, Szathmár-Némethi Királyi Várasnak le irásában látni fogjuk.

§. 103. 1703. Eszt. Báró Károlyi Sándor Fő-Ispány ellene szegezvén magát a' Rákóczy Ferencz támadásának illyen hirdető levelet a' támadók ellen bocsátott, a' mint a' Vármegyének jegyző Könyve bizonyittya: „ Én Károlyi Sándor Nemes Szakmár Vármegyének „ Fő Ispánnya adom tudtára mindeneknek, ezen level„ lemnek rendében: hogy ez jelen való 1703. Eszt. a' „ mi kegyelmes koronás Király Urunk ő Felsége el-

„ len

„ nel Rákóczy Ferencz pátens levele mellett némely
„ nyughatatlan emberek feltámadván, sokakat magok
„ mellé hitegetéssel ugyan Rákóczy Ferencz Zászlója
„ alá csaltak, kik ezen támadás alkalmatosságával sok
„ Fő Rendek, Nemesek, és szegénység házait is fel-ver-
„ vén, javokat fel-prédálták, és személlyekben is vesz-
„ tégették; látván ezen alkalmatlanságokat, és Haza-
„ nak romlására czélozó zurzavart is nevekedni, de
„ kiváltképen ezen támadásnak le csendesitésére re-
„ ánk szándékozó ő Felsége sok számú Német, és
„ Rácz hadainak bizonyos jövetelét, és az által lehető
„ pusztulását az' Nemes Vármegyéknek el távoztatni
„ akarván, ő Felségéhez való kötelességemet elöttem
„ viselvén, és Hazámhoz való igaz szeretetemből el-
„ lenek fel-költem, és Vármegyémbéli Nemességét, 's
„ más Vitézlő rendeket is mellém vévén, azon gyüle-
„ vész népekre reájok mentem, és Istentől általunk ér-
„ demlett büntetést is vöttek; mint hogy azoknak elöl-
„ járói hamis, csalárd, hitegető beszédekkel sok ár-
„ tatlanokat magokhoz csaltanak, és noha már az illye-
„ neknek is feleségek, gyermekek, házok, és minden
„ jovok az ő Felsége Vitézlő Rendeinek prédáúl ren-
„ deltettek vala, mindazáltal inkább kivánván a' sze-
„ génységnek gyarapodását, hogy sem pusztulását,
„ azt is eltávoztattam, és prævie le csendesitettem. Az-
„ ért akartam ezen Pátensemmel értésére adnom min-
„ deneknek, valakik azon gyülevész népek közül visz-
„ sza akarnak jönni, és házokban lakni kivánnak, biz-
„ vást haza mehetnek, bizonyosok lévén abban: hogy
„ sem személyekben, sem jovokban leg kissebb kárt
„ sem vallanak; az illyenek pedig magokat elöttem in-
„ sinuállyák, vagy absentiámban Méltóságos Gróf Csá-
„ ky István ő kegyelmenél, kiröl akartam ezen pecsé-
„ tes levelem erejével assecurálnom az ollyanokot. Vá-
„ rasi, és falusi birák, és lakosok az vizeken való ré-
„ vekre, portusokra tovább is ollyan éjjeli, nappali
„ vigyázással legyenek: hogy valahol határokon azon
„ gyülevész nép által talál jönni a' vizen, azon helyen
„ a' viz parton a' Biró fel-karóztatik. Datum Károly
„ 12. Junii 1703. Károlyi Sándor m. k. (p. h.) Ezen
hirdető levél (a' mint a' hátára irtt helységeknek, mel-
lyek olvasták, nevei bizonyittyák) igen sebesen hely-
ségröl helységre menvén a' Vármegyebéli Nemesség a'

Fő-

Fő-Ispannyához csatolta magát, ezekkel, és a' mint a' hirdető levelében mondgya, más vitézlő rendeket is maga mellé vévén Szathmárnál három százat a' támadók közül le vágott, kiknek három Zászlóit, és két dobjait győzedelemnek jeléül Bécsbe vitte, a' mellyek ott mint pártütők hadi jelei meg égettettek, Károlyi pedig fájlalván jószaginak a' Rakótzy hada által történt pusztitását, és a' reméllett segitséget nem nyervén, maga is a' Rákóczy hadához állott. Ugyan akkor Orosz Pál, és Ibrányi László (a' ki az után a' Trencsényi ütközetben el esett) másképp a' Császári tábornál Ezredesek, mivel a' Vezéri hivatalt reménységek szerint nem kapták, Rákoczihoz el pártoltak, és Szathmárt ostromlották, kikre Váradról ki rohanván, annak hadi parancsolója Becker István Szathmárnál ezer öt száz Kuruczokat el széllesztett. A' mint Kollinovich kézi irásiban le irja.

§. 104. 1711. Eszt. Már Gróffá lett Károlyi Sándor ezen támadást a' Királlyának, 's hazájának nagy hasznával le csillapitotta. Szathmár Vármegyében köttetett békességnek eszközlője vala. Tizenkét ezer válogatott Magyarok a' támadók közül Majténynál táborozván a' fegyvert le tették, és I. Jósef Császárnak, 's Királynak hivségére esküdvén, a' béke kötést el fogadták, melly *Szathmári béhességnek* neveztetik, és a' Czikkellyei im ezek:

„ 1. Czik. Rákóczy Ferencz vezérlő Fejedelem, „ és az ő Udvari hivei életének, jószáginak kegyelem „ adatik, úgy hogy három hetek alatt a' Császárnak, „ 's Királynak hivségére esküdgyön meg, és ha Má„ gyar Országban nem tetszik nékie lakni, Lengyel „ Országban is le tévén a' hitet, lakhasson.

„ 2. Cz. Minden Egyházi, 's világi renden lévők„ nek, kik az ő követői vóltak, ha három hetek alatt „ Császári, 's Királyi hívségre esküsznek, hasonló „ kegyelem adatik.

„ 3. Cz. A' vallásnak dolgában a' Hazának törvén „ nyei szerént szabad gyakorlás meg engedtetik.

„ 4.

„ 4. Cz. A' kik a' Hazából ki mentek, azok ké-
„ söbben is a' kivánt, és távolyzágokhoz mérséklendő
„ hitet le tehetik; hasonléképen azok is, a' kik múltt
„ Tökölyi támadásában Havas-Al-földye, Oláh, vagy
„ Török Országban ki költöztek Tökölyi Imrét azon
„ támadásnak fejét ki vévén.

„ 5. Cz. Ezen kegyelem a' háborúba el-fogattak-
„ ra is ki terjesztetik.

„ 6. Cz. Az Országnak, Erdélynek, Jászoknak,
„ Kúnoknak, és a' Hajdú várossoknak szabadságai a'
„ közelebb tartandó Ország gyűlésén meg erősítetnek.

„ 7. Cz. Ezen támadás által, és alatt minden ő
„ Felségének, 's másoknak tétetett károk feledékeny-
„ ségbe mennek.

„ 8. Cz. Ezen békekötés ő Felségének minden tar-
„ tománnyaiba ki hirdettetik.

„ 9. Cz. Az Országnak minden szabadságai, és
„ jussai ezentúl szentűl, és sérthetlenűl meg tartatnak,
„ panaszra semmi ok nem adatik, és a' kik ez ellen
„ cselekednének, keményen meg bűntettetnek.

„ 10. Cz Az Országnak minden sérelmei a' köze-
„ lebb tartandó Ország gyűlesén meg orvosoltatni fog-
„ nak, a' Hazának, Polgári, 's Katonai tisztségeibe
„ mind hazafiak alkalmaztatnak, úgy hogy ő Felségé-
„ nek atyai kegyelméről ezentúl semmi kéttség ne
„ lehessen, és viszont a' Magyar Nemzet illyképen sza-
„ badságiban meg tartatván, a' Királlyához való hiv-
„ ségben semmi más Nemzetnek elsőséget ne engedjen.

„ 11. Cz. Ha Rákóczy Ferencz fontos okaira való
„ nézve személlye szerint a' kivánt hitet le nem tehet-
„ né, szabad lesz nékie a' maga meg hatalmazottya
„ által-is azon hitet le tenni, és a' Királyi kegyelmet
„ elfogadni.

„ 12. Cz. Ha pedig azon ajánlott kegyelmet meg
„ vett, senki az ő intselkedéseinek nem enged, de
„ min-

„ minnyájan ő Felsége hivségébe állandóúl meg ma-
„ radnak. (Következnek az alá irtaknak nevei) a'
„ Szathmáriak közzül: Gróff Károlyi Sándor, a' Ne-
„ messég részérül: Hunnyady István Nagy Bányai,
„ Szász György Felső - Bányai Birák a' Várasok részé-
„ ről.

§. 105. 1717. Eszt. Azon siralmas Tatár rablást, melly ezen Vármegyét el - boritotta, Mikolay György a' Mikolai templomban egy táblára fel íratta, és mi is azt Ugócsa Vármegyének esméretében 25. lapon kiadtuk. Bagossy László ezen veszedelemben Gróf Károlyi Sándor Fő - Ispány rendeléséből hirtelen fegyverre lelő Tisza mellyéki Nemességet vezérelvén, elöször Nagy - Bányánál, az után 150. Oláhokkal, és a' Mármarosi só aknában dolgozó mivesekkel magát öszve csatolván a' Borsvai szoros úton a' Pogányokat meg vervén el - széllesztette. De leg nagyobb vitézséget mútatott Karátson Tódor született Oláh, és Királyi Uradalmi jobbágy, a' ki a' Vármegyének 30. Hajdujival többet, mint 8000. Keresztény lelket a' Tatároknak körmeiből ki szabadíttott. A' Vármegyének jegyző Könyve ezen cselekedetet így irja le: „ hogy mint egy 12. Ezer Tatár „ Erdélyben Besztérczénél bé ütvén egész
„ Szathmár Városáig jött, mindent el - pusztitott, tiz
„ ezer Erdély, és Szathmár Vármegyei lakosokat fel
„ füzvén. Gróf Károlyi Sándor Fő Hadi - Vezér hely-
„ tartójának, és Fő Ispánynak eö Felségétül hatalma
„ lévén az ollyas ellenséges be ütéseket meg gátolni,
„ Bagossy Lászlónak vezérlése alatt fel fegyverkeztette
„ a' Tisza - mellyéki Nemességet, és a' Tatárokat üzöbe
„ vette; hogy pedig két tüz közzé szorittassanak, a'
„ Borsai szoros útat, a' mellyen Havas - alföldre felé
„ ki menetelek lehetett, hirtelen szálas fenyö fákkal
„ bé vágatta, és annak örizetére Karácson Tódor Oláh
„ jobbágyot, mint Hadnagyot a' Vármegyének 30 haj-
„ dujival Teschéni jó puskákkal, óldalaikon lévö pis-
„ tolyokkal, 's éles kardokkal fel - fegyverkezve ren-
„ delte. A' mint - is a' Tatárok Nagy - Bányánál meg
„ támadtatván, és üzettetvén Ugócsa felé vették úttyo-
„ kat, és azt fel - is dúlván, mivel meg hallották a'
„ Császári tábornak Nándor Fejérvárnál nagy gyöze-
„ delmét, a' Törököknek meg verettetését, és azon

„ erös-

„ erösségnek fel-adattását, Borsvai szoros, út felé siet-
„ tek. A' hol nagy akadályra találván, Karácson Tó-
„ dor hajnal hasattával öket bátran meg támadta, so-
„ kakat közzűlök golyóbisokkal, többeket kardal föld-
„ re teritett, igen sokakat pedig meg sebesitvén, azok-
„ nak egynehány ezernyi sokaságát a' fenyves hava-
„ sokban menedék helyet keresni kinszeritett, 's úgy
„ el-szélleszt vén öket valami 8000. keresztény lelket
„ azoknak igájábul ki ragadott, és meg szabaditott.
„ Melly vitézi cselekedetét Fö-Ispány ö Extzellentiája
„ illö helyeken, úgy mint Sabaudiai Eugen Vezérlö
„ Herczegnél, Fö hadi Tanátsnál, Magyar Udvari
„ Kantzelláriánál, és a' Nádor Ispánynál bé jelentvén,
„ ö Császári, 's Királyi Felsége tekintvén Karacson Tó-
„ dornak érdemeit, ötet, és az ö maradékit Nemesség-
„ gel kegyelmessen meg ajándékozta, kinek Tzimeres
„ Nemes levele közönségessé tétetett, senki ellene
„ nem mondván. Nemes Maróthy Mihálynak pedig,
„ a' ki ezen Tatár rablásban minden vagyonnyátul meg
„ fosztatott, szemléllyessen el-raboltatott, és külö-
„ nös Istenni gondviselés által meg szabadúlván a'
„ társainak rab szijjait fel vagdalta, öszve gyülekezett
„ Rendek által 100. forint segitségül adatott. 1718.
„ Eszt. tartatott közönséges gyülésben." Ezen Karácsony Tódorról ez a' köz vélekedés: hogy hajdanában hegyi tolvaj vólt, de Rákóczy hadában Katonáskodván már ottan vitéz cselekedeteivel magát nevezetessé tette Következnek a' Tatárok által el vittetteknek, 's még ottan raboskodóknak nevei e' képen:

1. Szirmay Illonka, Mikolay Judithnak, Szirmay-György öszvegyének leánya, 9. esztendös, meg esmérhető arról: hogy a' jobb csecse alatt, és a' czombján lencse förma jegy vagyon, selyem zöld kötöben el-raboltatott.

2. Sarkady András Mikolay Györgynek inassa, 19. esztendös, igen szép irása vagyon.

3. Nemes Vizelyi Ferencz 50. esztendös, az ortzáján sebes.

4. Far-

4. Farkas Kata, Bőke Mihálynak felesége. Persi 5. esztendős, Illonka 2. esztendős leányival.

5. Oroszy Anna leányzó 14. esztendős.

6. Nyiry Pillu, az az: Illona, 12 esztendős.

7. Szakács Judith, Vékony Ferencznek felesége.

8. Borsy János 20. esztendős.

9. Illona, Révész Jánosnak felesége.

10. Horváth Ferencz 5. esztendős. Végre a' Vármegyének azon jegyző Könyvében találtatnak Gróf Ferrati Bertalannak Jaszsziról a' Vármegyének írt, és Báró Tige Hadi Vezérnek, és Erdélyi parantsolónak Gróf Károlyi Fő-Ispányhoz küldött levelei: „ hogy „ Szirmay Illonka leányzó a' Tatároktól Havasal-föl- „ di Kapitány Gyurka által meg vétetvén másképp ki „ nem szabadúlhat: hanem ha 200. arany, az is pedig „ nem ezüstben, de aranyba, ezüstböl miveltt meg „ aranyazott forgó kótsagtól mellé, és ezüst láncz, „ rajta függő jó nagy ezüst góllyóbissal Párdútz bőr „ köteléknek, ezen keresztény vérrel kereskedő vadnak „ küldettetik.

§. 106. 1723. Eszt. 600. forintot, 1725. Eszt. 1200. forintot Királyi dézmában a' Vármegye az Egri Püspöknek fizetett.

§. 107. 1729. Eszt. Nemes Kerekes András hívségtelenséggel vádoltatván a' Vármegye által, 's ártatlannak találtatván, útasittatott: hogy Szathmár Vármegyének azon Tisztyei ellen, kik méltatlanúl vádolták, hasonló büntetésre (*talio*) a' Királyi Tábla előtt pert indíttson. Ugyan azon Eszt. az Ország gyűlése előtt panaszt tett a' Vármegye Neuczer Harmintzados ellen: hogy sok féle törvénytelen sartzolásokkal terhelte az által menőket. Katonai szállása volt akkor ezen Megyében Montecucculi Regementyebéli 1. vasas. 4. közönséges Kompániáknak Ezredesével, a' ki a' hozzá valókkal Szathmár várossába szállíttatott. Tehén húsnak fontya volt egy krajczáron; de azt is alább szállítatni a' Katonaság kivánta.

§. 108. 1742. 's következett Eszt. A' Nemességnek fegyverre kelése, és Zászlóji nevezetesek ezen Vármegyében, midőn törvényes Királyaik óltalmára fegyvert fogtak. 1742. Eszt. fel sereglett 396. lovas Nemes vitéz Tiszteken kivűl, egy Elődi válogatott seregre (*ante signana cohors*) és két osztályokra fel osztva. Vezérek vólt Gróf Teleky Sámuel, az Elődi seregnek. Hadnagygyai Kiss János, és Kölchey Dienes, Strázsa-Mestere Kóstyán János. Az első osztálynak Kapitánnya Erős István, Hadnagygya Lipics Antal, Zászlótartója Balyika Sándor, Strázsa-Mestere Szöke László. Második Osztálynak Kapitánnya Jékei Sándor, Hadnagygya Kölcsey György, Strázsa-Mestere Szirmay György rokonunk, Fizető Biztosa (*solutionis Commissarius*) Boros Sándor, Hadi-Birája Alvinczy István, Seb-Orvossa Kemény László. A' Zászlóji ezen fel kelő Nemes seregnek most is meg vannak, és a' Vármegye jegyző Könyvében úgy irattatnak le: az Elődi seregé fejér selyemből, a' hegyi aranyozott, két arannyal, és fejér selyemmel elegyes sinór a' tetejéből le fűgvén hasonló rojtokkal. A' Zászló jobb óldalán ábrázolva van Boldogságos Aszszony ölébe Kis Jézust tartván, feje felett való reá irással: *Égnek, 's földnek Királynéja*, alatta: *A' Magyarok Nagy Aszszonya*, által ellenébe: *Szathmár Vármegye*. A' bal óldalán a' Vármegye Czimere felső reá irással: *Aspison, és Basiliskuson járni fogsz*, alatta: *és az Oroszlyánt, 's a' Sárkányt meg tapodod*. Csináltt. Posonyba, meg áldatott Morvába a' Najdicsi Plébános által, fekete vásznos borítékkal, a' hordozó pantallérja fejér selymes aranyos paszomántal. A' második Zászló Erős István Osztályabéli veres selyem szövésből, a' hegyi meg aranyozott, tetejéből le függő hasonló sinórokkal, és rojtokkal. Jobb óldalán festve Bóldogságos anya ölébe kis Jézust tartván illy reá irásokkal; felette: *Frigynek szekrénye, Istent szülő Szűz*, alatta: *Rettenetes, mint az el rendeltt hadi sereg*. Bal oldalán a' Vármegye Czimere, felette: *Uram! meg nem szégyenülök, mert tégedet hivtalak*, alól: *El esnek melletted ezeren, és tíz ezeren a' te jóbbod felől*. Csináltt. Posonyba, fel szenteltetett mint az előbbeni, fekete borítékkal, veres selymes, 's arany csipkés hordó pantallérral. A' harmadik Zászló Jékey Sándor Osztallyaé,

ve-

veres selyemből szövött, hasonló arannyal, elegyes le függőkkel, jobb óldalán menybe vitetett Bóldog anya, reá irásokkal, felyül:

Virginis intactae si praeteris ante figuram,
Praetereundo cave, ne renuatur ave.

Az az:

A' mikor el-mégy a' Szent Szüz Képének előtte,
Ekként: Idvez légy! tiszteletére köszöntsd.

Alól:

Karolio felix Szathmár sua signa resignat.

az az:

Károlynak Szathmár fel emelt Zászlóit ajánlja.

Bal óldalán a' Vármegye Czimere felső reá irással:

Suscipias Regina MARIA THERESIA pignus
Juratae fidei, suggesti Xenia belli.

Az az:

TRÉZIA! Zászlónkat, melly szent Zálogja hitünknek
Vedd-el ajándékban, 's a' támadt hadba lobogtasd!

Alól:

Hungariae Regni jura tuente Duce!

Az az:

Engemet az, ki Hazánk jussait örzi, vezet!

Csináltt. Nagy-Váradon, meg áldatott Nyitrán oda való Megyés Püspök Gróf Eszterházy Imre által. Boritékja fekete szurkos vászony, hordozó pantallérja szinéhez hasonló. Kerültt 65. for. $4\frac{1}{2}$ krajcz.

§. 109. 1744. Eszt. Meg ujjúlván a' Burgus háború, már nagyobb sereg fel sereglett. Mert állott 487. Nemes lovas vitézekből, négy Kompániákra, négy járások szerint fel osztva. Vezére vólt elöször Gróf Károlyi Ferencz, de ez az attya lovag seregének tulajdonossává tétetvén, helyette Vezérré lett 1745. Eszt.

elsö Al - Ispány Eötvös Jósef, Hadi Birája Gáspár Sándor, Fizető Biztossa Dombrády János, Vezér - Segede Lipies Antal.

Krasznaközi Kompániának Kapitánnya Jékey Sándor, Hadnagya Nagy Sándor, Zászlótartója Domahidy Ferencz, Strázsa-Mestere Kállay Abrahám.

Nagy - Bányai Kompániának Kapitánnya Becsky László, Hadnagya Bárczy László, Zászlótartója Kereskényi János, Strázsa-Mestere Szirmay György rokonunk.

Szamos - Közi Kompániának Kapitánnya Sötér Jósef, Hadnagya Kölcsey Dienes, Zászlótartója Nábrády István, Strázsa - Mestere Mándy János.

Nyiri Kompániának Kapitánnya Irinyi István, Hadnagya Radics Sigmond, Zászlótartója Csomaközy Gábor, Strázsa - Mestere Fényes László.

Ennek negyedik Zászló adatott veres selyem szövésü, hasonló, és arannyal elegyes le függő sinórokkal, és rojtokkal. Ennek is jobb óldalán Bóldogságos Szüz Képe, alatta ezen reá irással:

Praesidio MARIA Tuo confisa MARIA
Hostis in occursum talia signa levat.
Quae Duce KAROLIO SZATHMARÆ juncta phalangi,
Indubiam Dominae vaticinantur opem.

Az az:

MÁRIA! Óh Szent Szüz! Te benned MÁRIA bizván,
Zászlót ellenség' tábora ellen emel.
Melly (mivel a' felköltt SZATHMÁR seregébe Vezérré KÁROLI lett) bizonyos győzedelemre mútat.

Bal óldalán a' Vármegye Czimere felette: *Comitatus Szathmariensis*, alatta esztendőt jegyző írás:

VetVstæ szathMarIensIs nobILItatIs sVb DVCe káro-LIo InnoVata InsIgnIa, et sIgna eqVestrIa.

az

Az az:

A' régI szathMárI VItézkeDök KároLI neVezetes Vezérségébe VJItatott VItéz ösI JeLeI, és LoVagI zászLóJa.

Csináltt. Nagy Váradon, meg áldatott ottan Gróf Eszterházy Imre Püspök által, boritékja fekete szurkos vászony, hordozó pantallérja veres selyem kamukából arany paszomántal prémezve. Belé kerültt 65. fr. 4½ krajcz. Nevezetes győzedelme vólt ezen fel-kelő Szathmári Nemes seregnek Kreutzberg várossánál Sléziai Herczegségben, midőn 1745. Eszt. 12. April. sokkal nagyobb számú gyalog sereg közzé kardokkal bé vágván, 699. Burgusokat foglyokká tettek, és három ágyúikat el vették. A' mint Dráveczky László Ezredes ezen Vármegyének meg írta.

§. 110. 1776. Eszt. A' Magyar Országi tudományok, és Oskolák meg állapítatván tíz kerületekre osztattak, mellyek köztt vólt a' Szathmár Vármegyei Nagy Bányai kerület (de az után Nagy-Váradival edgyessíttetett) és annak Fő-Igazgatójává Gróf Károlyi Antal Fő-Ispány tétetett.

§. 111. 1777. Eszt. Egy Kassai túdós útazó ezen Vármegyébe találtt bizonyos magos töltést Kraszna folyónak mentében, mellyet az oda való lakosok *Trajánnak* neveznek, melly is hogy azon Császárnak munkája abból ki tetszik: hogy a' szomszédságos földeken Trajánnak több verett pénzei találtatnak, a' mint maga is az útazó egy ollyas ezüst pénzt Kassára hozott. Azon Eszt. 28. Májusban, Makszimilián Királyi Fő-Herczeg Károlyba jött. Az Iskolák Fő-Igazgatója Gróf Károlyi Antal három rendbéli versezetet nyújtott be néki, mellyeket Hannulik János ájtatos Oskolai rendű Pap csináltt. Dél után a' Nemzeti Oskolákat meg tekintette, a' hol Luby Károly azoknak igazgatója serénységével álmélkodásra méltó előmenetelét az iffiúságnak tapasztalván, nagyra magasztalta. A' következett éjtszakán a' tanuló iffiúság több csoportokra oszolván, és a' városnak útszáit öszve járván, a' végre különösön készített éneklésekkel a' Herczeget gyönyörködtette. A' következet napon (melly Úr napja vala) kü-

különös ájtatossággal a' Fő - Herczeg jelen vólt a' bútsú járáson, és harmad napra Mármaros felé útazván Gróf Károlyi Antal által el késértetett.

§. 112. 1780. Eszt. Januarius hólnapban, Szathmár, és Nagy - Bánya tájékán nagy viz áradás vólt, sok hídak a' vizeknek árja által fel - forgattattak, sok öl fák, mellyek a' Bányaszati szén égetésre készitettek, víz által mind el - hordattak; Martius hólnapban pedig annyira nevekedtek a' vizek: hogy három mért földnyi tájékot is egy egy helyen el borítottak, az útak járhatatlaná lettek, az emberek a' fáknak, és a' házoknak tetejére szaladtanak, a' honnan csak ladikokon meg szabadítattak.

§. 113. 1782. Eszt. Nap keletről jövén a' sáskáknak rettenetes sokasága a' Szathmár Vármegyei mezőket, és erdőket annyira el - borította: hogy a' mezőkön fél réfnyire vólt a' vastagsága, az erdőkön pedig a' fáknak vastagabb gallyai is alattok le töredeztek, és minden veteményt, kivált a' Kukuriczát meg emésztették.

§. 114. 1783. Eszt. Januarius hólnapban olly nagy hó esett Szathmár Vármegyébe: hogy az útak járhatatlaná tétettek.

§. 115. 1797. Eszt. 4677. Számra ment fel azon Nemesek száma, kik külön kenyeres gazdák, külön külön 4. forintot csupa személyektől fizettek a' Nemesi fel - kslésre. Gróf Károlyi Jósef Fő - Ispány a' reá esett sommákon kivül fertály esztendőnként 1000. forintot fel - segéllésekre ajánlott. Ki állitattak tehát ezen költséggel 1000. lovas köz vitézek, és három osztályokra osztatván, ezen Tisztyei vóltak:

Fő - Vezér: Gróf Károlyi Jósef, Fő - Ispány.

Al - Vezér: Szent - Kátolnai Cseh Ferencz Másod Al - Ispány.

Fő - Strázsa - Mesteri Tisztességgel a' Fő - Vezér mellé segédül választatott: Gróf Lichtenberg Ferencz.

Fő-

Fő - Strázsa - Mester, és osztálybéli Rend - tartó: Szegnyiczei Gáspár Pál Fő - Jegyző.

Hadi Biró: Kapitányi tisztességgel Nozdroniczky Antal.

Fizető Biztos: Kardos György.

Káplány: Hennyey.

Kapitányok: Irinyi 'Sigmond, Szuhányi János, Kállay Antal, Gáspár László, Darvay Gábor, Mátay Ferencz.

Fő-Hadnagyok: Becsky László, Uray Elek, Szerdahelyi Ferencz Jásztrabszky Lajos, Ajtay János, Domahidy Miklós.

Al - Hadnagyok: Csanády Jósef, Nagy Gábor, Nagy György, Korda János, Lukácsy Ferencz, Gyene Antal.

Szekér - Mester Fő - Hadnagyi tisztességel: Szathmáry Mihály.

Zászlótartók: Gáspár János, Gáspár Antal, Kormos Ferencz.

Strázsa - Mesterek: Szabó Sándor, Ercsy Gáspár, Nagy Sándor, Kézy Gábor, Kajdy Jósef, Mándy Benjamin.

Ezredesi - Stázsa - Mester: Mátyus Lőrincz.

§. 116. 1800. Eszt. Újjabb Nemesi fel - kelés. 348. lovas, 526. gyalog. Azoknak Tisztyei:

A' Lovas seregnél:

Fő - Vezér: Gróf Károlyi Jósef Fő - Ispány.

Svadronyos Kapitányok: Ólgyay Ignácz, egyszersmind osztálybéli rend tartó, és Korda István.

Al - Kapitányok: Becsky Jósef, és Iffiabb Geötz Ferencz.

Fő - Hadnagyok: Báró Vécsey István, Gáspár János, Lukátsy Ferencz, Iklódy Sándor.

Al-

Al-Hadnagyok: Rózsa Antal, Rácz György, Zimán Antal, Szirmay István Eöcsénk.

Segéd Kapitányi tisztességgel: Luby Károly.

Fizető-Biztos azon tisztességgel: Kardos György.

Káplány: Jakóby Ferencz.

A' Gyalog seregnél:

Fő-Vezér: Gróf Stharemberg Antal.

Kapitányok: Gáspár László, Ujfaludy János, Papp János, az után Nagy György.

Fő-Hadnagyok: Nagy György, az után Kajdy Jósef, Kézy Gábor, Kerekes Péter, Vezmás Sámuel, Szathmár várossáért, Majos Daniel, Endrédy László.

Al-Hadnagyok: Jeney Dániel Szathmár Várossáért, Kölcsey Imre, Sántha László, Janics János, Erös László, Félegyházy László.

Zászlótartók: Nagy Mihály, Jaraby Antal.

§. 117. 1805. Eszt. Vólt harmadik fel-kelése a' Nemességnek, mellyre 147,520. forintra, és 22. krajczárra ment a' birtokos Nemességnek költsége. A' Lovasságnak száma 165. a' gyalogságnak 615. Al-Tisztekböl, és Köz-Vitézekböl állott. Fö-Tisztek vóltak:

A' Lovasságnál:

Ezredes: Kis-Rhédei Rhédey Lajos, Császári, 's Királyi Kamarás.

Kapitányok: Báró Vécsey Lőrincz, és Ajtay Antal.

Fő-Hadnagyok: Iklódy Sándor, és Zimán Antal.
Al-Hadnagyok: Uray Károly, és Zanáthy Ferencz.

Káplány: Becskey Ferencz.

A' Gyalogságnál:

Ezredes: Schuller Leopold.

Kapitányok: Nagy László, Kajdy Jósef, Fáy Károly.

Fő-

Fő - Hadnagyok : Szerdahelyi Károly, Kerekes Péter, Járaby Antal Szathmár Várossa részéről.

Al - Hadnagyok : Nagy Pál, Kovács László, Szartóry Jósef, Désy Jósef, Mihályi János.

Azonkivűl a' Rend - szerint való katonaság közzé állított ezen Vármegye :

1803. Eszt.	Auffenberg Regement. - - - - -	111
1804. Eszt.	Duka Regementyébe. - - - - - -	98
1805. Eszt.	Sz. Julien Regement - - - - - -	112
	Mindöszve Katonát : - -	321

§. 118. A' Hazának Törvény Könyvébe Szathmár Vármegyéről ezen tzikkelyek vannak : Hogy Tiszántúl való, Magyar Ország felső részén fekszik. 32. 1546. Sz. Lukács, és György napjain tartattak részére Posonyba a' Nyólczadi itélletek 19. 1548. 24. 1567. Tiszántúl való Kerületbéli Táblának itéllete alá vettetett 31. 1723. Szathmár várával edgyűtt Miklós-vári békekötés szerint Erdélyi Fejedelemnek adatott 29. 1622. 20. 1647. §. 12. Hogy az Erdélyiek ne háborgassák 56. 1595. a' szökevény jobbágyit adgyák viszsza, rendeltetett 42. 1655. 40. 1596. Bochkay által a' Bécsi szerződés után benne tett jószágoknak adománnyai helyben hagyattak 8. 1609. Akkor biratott templomok az Evangelikusoknál hagyatattak 26. 1681. Hogy azon Vármegyének helységeit a' Szathmáriak, és Huszthiak magoknak ne tulajdonittsák, végeztetett. 33. 1596. A' Katonaság ellen tett panaszszai a' búzának erőszakos öröltetése, a' lovaknak legeltetése, az erdőknek pusztitása eránt meg orvosoltattak 40. 1598. Hogy a' Kállai várnak Kapitánnya által fáknak vitelére ne kinszerittessenek 36. 1597. 37. 1598. A' melly károkat a' Lengyelek benne tettek, azokról elég tétel szereztessék 26 1659. Abbán fekvő mező városok Majtény, Alsó - Misztót falú, Matóles, és Szent - Miklós taksa alá vettessenek 30. 1647. Ujvároson fel - állíttatott harminczad meg szűnt. 30. 1633. Azon Vármegyének bátor menedék hely szereztessék, a' hol a' gyermekeit, feleségeit bátran hagyhassa. 59. 1569. Az ő ingyen való munkáji elő

szám-

számláltatnak; Szathmárhoz 8. 1604. 15. 1608 8. 1613. 153. 1647. Ecsedhez 17. 1567. 19. 1569. 27. 1578. 14. 1602. Tokajhoz 61. 1609 az Al-Ispányai az Ország határinak el-igazitására Erdély felé rendeltettek: 23. 1681. 39. 1715. 17. 1723. 26. 1751. 16. 1765. 68. 1791. 26. 1802.

§. 119. Ezek vóltak pedig ezen Vármegyének Követei:

1402. Eszt. Mihály Mikolay Istvánnak fia. §. 49.

1444. Zokolyi Miklós, Fylpessy Mihály, Dománhidy György, Kende Sándor, és Mátyás. §. 54.

1505. Cháholy Bertalan, Gachály György, és Zepessy Jósef §. 57. az Ország gyüléseire.

1593 Károlyi Mihály, Dengegy Miklós, Kún Gáspár, és Anárchy Péter a' Felső Magyar Országi gyülekezetre.

1598. 1600. Dengelegy Miklós az Ország gyülésére.

1599. Bachkai Anárchy Péter azonra.

1601. Dengelegy Bernárd azonra.

1602. Rosályi Kún Gáspár azonra.

1605. Dengelegy Bernárd, és Kökényesdy Pál a' Zerencsi gyülekezetre, a' hol Bochkay István Magyar Országi Fejedelemmé választatott.

1606. Bagossy Pál, és Mihály Deák a' Kassai gyülekezetre.

1610. Öregebb Dengelegy Miklós a' Posonyi Ország gyülésére.

1613. Magosmarthi Pathó Ferencz, és Ráthoti Gyulaffy Mihály azonra.

1629. Rezegy Pál azonra.

1630. Farkas István, és Pásztohy Máthé Fő-Jegyző, azonra.

1632. Beszprémy Gáspár Forgách Miklóshez Kassára.

1634.

1634. Szent-Mártonyi Farkas István, és Irinyi György az Ország gyülésére.

1635. Farkas István, és Irinyi János Szolgabiró azonra.

1637. Farkas István, és Gyulaffy András azonra.

1643. Lekczei Sulyok András, és Zilágyi Ferencz Posonyba azonra.

1645. Patay Láthé, és Domahidy Miklós, Rákóczy György Fejedelemhez.

1646. 1647. Zilágyi Ferencz Al-Ispány, és Bornemisza István az Ország gyülésére.

1648. Némethy János, és Bagosy István Patakra az Erdélyi Fejedelemhez.

1649. Somlyai Zilágyi Ferencz és Mikolai Mikolay András az Ország gyülésére Posonyba.

1655. Somlyai Zilágyi Ferencz, és Gábor azonra.

1659. Mikolay András, és Horváth István azonra.

1661. Ráthoti Gyulaffy László a' Kassai gyülekezetre.

1662. Gyulaffy László, és Szákonyi István az Ország gyülésére.

1663. Szepessy Pál, Bay Mihály, és Rajky János a' Löcsei tanácskozásra, Gróff Wesselényi Ferencz Nádor-Ispány meg hivására.

Azon Eszt. Kölchei Kende Ádám, és Gyulay János az Ország gyülésére.

1664. Kölchei Kende Gábor, és Szákonyi István a' Kassai gyülekezetre.

Azon Eszt. Radicz András Nádor-Ispányhoz.

1665. Gyulaffy László a' Terebesi tanácskozásra.

Azon Eszt. Gyulffy László, Kölchei Kende Ádám, és Daróczy Sámuel a' Kasai tanátskozásra.

Azon Eszt. Tyukody János Nádor-Ispánhoz.

Azon

Azon Eszt. Becskeházy András, és Radicz András az Ország gyűlésére.

1670. Rajki János ő Felségéhez.

Azon Eszt. Kende Gábor, Mikolay Bóldisár, Horváth István, Sulyok János, és Kende Márton az Eperjesi tanácskozásra.

Azon Eszt. Kende Gábor, Várady Jónás a' Zsolyomi tanácskozásra.

1681. Kende Ádám Al-Ispány, és Jármy István Fő-Jegyző az Ország gyűlésére.

1682. Kende Ádám, és Gyulay János Tökölyi Imréhez Munkácsra.

1686. Thúróczy Imre ő Felségéhes.

1687. Gyulay János, és Kende Ádám, az Ország gyűlésére.

1696. Báró Károlyi Sándor Fő-Ispány ő Felségéhez, és a' Posonyi ki rendeltt Biztosséghoz.

1705. Kende Sigmond, és Klobusiczky György, Rákóczy Ferencz által tartatott Széchényi gyűlekezetre.

1707. Klobusiczky György, és Tólnay János az Eperjesi gyűlekezetre.

1708. Klobusiczky György, és Büdy Gábor, az Egri gyűlekezetre.

1712. Eötvös Miklós, és Ajtay Mihály az Ország gyűlésére.

1714 Szuhányi Márton azonra.

1715. Beszerményi Sámuel, és Mikolay György azonra.

1722. Eötvös Miklós, és Ragályi Ferencz, 's ennek helyébe 1723. Szuhányi Márton az Ország gyűlésére.

1729. Bagossy László Al-Ispány, és Csanády István.

1741. Eötvös László Al-Ispány, és Gáspár Sándor Fiskális.

1715.

1751. Szuhányi Márton Királyi Tanátsos, és Klobusiczky László Tábla Biró.

1765. Becsky László, és Szuhány László.

1790. Luby Károly Al-Ispány, Királyi Tanátsos, és Rhédey Ferencz Királyi Udvarnok, és Tanátsos.

1792. Ugyan azok.

1796. Megint azok.

1802. Luby Károly Al-Ispány, és Rhédey Lajos, Császári, 's Királyi Kamarás, a' ki 4. Czik. a' Katonai Magyar Fő-Oskola fel állittására tiz ezer forintott ajánlott.

1805. Kölchei Kende Pál Al-Ispány, és fellyebb említett Rhédey Lajos.

1807. Szuhányi János Al-Ispány, és Rhédey Lajos Császári, 's Királyi Kamarás, és Ezredes.

1808. Eöttvös Sándor Al-Ispány, és Isáak Samuel Tábla-Biró, a' Királynénak Koronázására, 's minnyájan az Ország gyülésére.

§. 120. A' boszorkányokról, és Ördöggel Czimboráló emberekről is nevezetes ezen Vármegye. Már Závodszky a' Nappaló Könyvébe irja: „hogy 1607. „ Eszt. a' gonosz lélek Ecsed várába maga szemfény-„ vesztéseit tette, az embereket kövekkel hajigálván, „ és az ételeket el cserélvén. Gróf Gvadányi Jósef, Hadi Vezér is a' Peleskei Notáriusnak Testamentómába le irja Gyarmatra való Totty Dorkónak bibájos mesterségeit:

„ Mikép pemetére ültt, mint képzeltt lóra,
„ Mint maga Aszszonya ültt most szén vonóra,
„ Esztet ugratta ő mind télbe, mind nyárba,
„ Ezen nyargaltt mindég az Ecsedi várba.

Uralkodott tudniillik ezen bal vélekedés nem csak Édes Magyar Hazánkban, de külsö Országokban is; még Dicsö Mária Theresia Császárné, Királynénk, 's anyánk alatt ama Túdós van Svieten Gerárd Udvari Fő-Orvos 1762. Eszt. meg győzö okokkal meg mútatta a' józa-

józanon gondolkodó világnak: hogy ezen gondolatlan itéllet tétel vagy képzelődésből, vagy betegségből származott, és a' bűbájosok által véghez vitt dolgok nem Ördögi mesterséggel, de természetesen történtenek, vagy helytelenűl, mint mesék, nékiek tulajdonítattak. Ezen állításnak igazságát hogy mint egy tükörben láthassák a' maradékok, három ollyan szerencsétlen asszonynak büntető perfolyását ezen Vármegyének Levéltárából (2. Kött. 10. szám, és 7. Kött. 20. szám alatt) ki vévén, azoknak foglalattyát a' Magyar világgal közleni kivántuk:

1730. Eszt. Tóth Borka Sárossy Jánosnak felesége 'Sarollyánba való elébb Czimborás társainak ki vallására kínok által való foggatásra, azután elevenen tűzre itéltetett, és Nagy Károlyba meg is égettetett.

„ Ez csak esztendeje, hogy a' Boszorkányok közzé 'Sarollyánban Asztalos János házánál estve béállott, maga vallotta, hét tanúk pedig fejére tévén a' kezeket hittel pecsételtték: hogy Boszorkány. Mert Nemes Szűcs Istvánnak a' felesége le betegedvén hogy Sárossinét Komának nem hivta, a' gyermek ágyas aszszonyt, a' keresztelésnek idején az ágyban verték, fojtogatták, gyötrötték, ki is csak Sárossinét kiáltotta: hogy ö van rajta, mellyért a' férje Szűcs István boszszút állani kivánván, egy hasáp fával rajta ment Sárossinéra, de midőn annak házához érkezett vólna, minden haragja el múlt, úgy meg tudta babonázni, azért a' Keresztelőbe Sárossinét is el hiván, és borral ötöt meg kinálván a' felesége Szűcs Istvánnak azonnal jobban lett. Az után Szűcs Istvánnak a' leánykája-is roszszúl lett, azt mondották az aszszonyok: hogy *Kötés* van benne, reá izent Sárossinéra, és a' leánykája meg gyógyúlt. Nemes Szabó Andrásnak Sári leánya a' kútra ment vizet meriteni, akkor látta: hogy Sárossiné az falunak végén mint egy 300 lépésnyire vólt, hát egyszer hátra tekint, már háta megett látta állani, mellyett meg beszélvén, Sárossiné a' leányt megfenyegette, az után nem sok idöre a' leányt tüzbe csapták, úgy feküdt a' tűzben, mint az hóltt, a' honnét ki húzatván, a' feje ezen leánynak hátra te-

„ ke-

„ kerődött, alig tudták helyre igazítani. Báthory István szolgálóját pedig látták: hogy hársfa kötéllel meg „ vólt kötve, és a' fejét lába közé vonták, ezt-is alig „ tudták helyre tenni. Midőn eszére jött ezen leány, „ mondotta: hogy Sárossiné az ablakon ki repült, „ melly egy bundával vólt bé dugva. Dálnoky István „ pedig hogy almát nem adott Sárossinénak, azonnal „ egy Tulka roszszúl lett, mellyet orvosolni kivánván, „ szűz leánynak hat szál hajával bé kötötte a' szarvát, „ még a' házában bé fordúltt, három izben a' hajszá- „ lak el vesztek a' szarváról, és meg-is döglött, mellyet „ fel-bontatván, a' teste ollyan lett, mint a' fekete „ posztó. Szilágyi Lászlóné egy alkolmatossággal Ke- „ nyeret sütvén, hogy Sárossinénak nem engedett a' „ sütő kemenczéjében egy bélest bé tenni, a' tészta- „ ját, a' vér el lepte, szintúgy cseppegett belőle. „ Egyszer pedig midőn ezen Szilágyiné az ágyba fe- „ küdött vólna, Sárossy Jánosné harmad magával bé „ repűltt az ablakon, és mind a' hárman keresztűl „ ülvén rajta meg nyargalták. Egy izben Nemes Ba- „ log Sámuel az erdőre menvén, látta éjtszaka: hogy „ Sárossiné egy kis fekete Kútyával arra ment az „ erdő szélin, azomban haza jövén, Sárossinénak a' „ menye beszéllette: hogy a' napája azon éjtszaka ot- „ thon háltt, tehát egy időben két hellyen látszatott. „ Más izben pedig a' ház héjjáról tojással hajigáltak, „ a' gyanú csak Sárossinéra vólt.

1745. Eszt. Hasonlóképen Rekettye Pila, és Varga Anna, Császlóra való aszszonyok, a' társaiknak ki nyilatkoztatására minden szokott kinzások alá vetettek, az után Károlyban elevenen meg égettettek.

Ezek kérdőre vétetvén, tagadták nékiek tulajdonított tetteiket, de 18 tanúk fejeikre tévén kezeiket, vallották: hogy boszorkányok. „ Mert Imre László „ fiacskájának egy tojást adván meg enni, nem sokára „ a' szája a' füléhez húzódott, és a' szeme is meg „ romlott. Mészáros Mihály felesége hogy gyermek „ ágyában bábának nem hivta Rekettye Pilát, csecse- „ mös gyermekinek vérbe borúlt a' szeme, de Reket- „ tye Pilát hivatván, egy kötés czérnát a' gyermeken „ által nyújtott, és meg gyógyította. Balás Mihályt

éjtsza-

„ éjtszaka meg nyargalták, ollyan vólt a' teste mint
„ a' fekete posztó, párnáiban pedig sokféle bokrétákat
„ találtak. Vécsey Uram fiacskája miattok harmad na-
„ pig sem éjjel, sem nappal, nem alhatott. Eöry Mi-
„ hályné eszében meg bomlott, hogy kölcsön adott egy
„ zsák tengerijét viszszá kérte. Csegödi Mester val-
„ lotta: hogy a' kürtőn ki, és bé jártak, Csegöldi Czi-
„ gány fiát meg vesztették. Egyszer Rekettye Pila a'
„ gerenda alatt a' földön felől estve tűz világnál mint
„ egy fonal gombolyitó úgy forgott, az után Kiss-An-
„ nának fel fogván az alsó ingét, elöl, 's hátul a' fa-
„ rát meg ütötte, és eltünt. Bartos Mihálynak az an-
„ nya ki múlván e' világból, halála orájján Varga An-
„ nára kiáltott: hogy ő vesztette vólna meg. Somogyi
„ Mihály Rosályi Prédikátor, hogy Varga Annának
„ sertésseit a' búzájából bé hajtotta, azonnal a' Kan-
„ czája csikójával edgyütt lábaikat rágni kezdették, 18.
„ darab szarvas marhája pedig, 's még a' kis bórjúk
„ is ollyan tánczolást, és ugrálást miveltek: hogy em-
„ ber ollyat nem látott. Sályi Prédikátor is Almásy
„ János ott lévén szálva, ennek-is istállóba kötve lévén
„ a' lova, hasonlóképen tánczoltt. Midőn már Károlyba
„ fogva vólt Rekettye Pila, Miskólczy János felségére
„ többed magával rajta ment, a' nyakára ültt, 's meg
„ fojtani akarta, a' szavát-is hallotta: *No! kutyák,*
„ *miért jártatok ellenem Károlyba esküdni?* Böször-
„ ményi Mihály Gacsályi Kondás vallotta: hogy ser-
„ tésszei a' makkon el-veszvén, Rekettye Pilához járt
„ tanácsot kérni, le ültette egy pad székre, az után
„ felfelé fektette, a' tűzhöz pedig egy új fazékat tett,
„ melly-is valahányszor egygyet röffent, vagy is pat-
„ tant, mindenkor egy boszorkány jött be a' társai
„ közzül a' szobába; ezek egynehány számra telvén,
„ mondotta a' tanúnak: *No! már ülly fel!* fel ülvén,
„ mindgyárt a' kantárt csapta a' fejéhez, és ő mindgyárt
„ lóvá változott, 's Reketye Pila reá ülvén borsért
„ járt rajta négyszer, vagy ötszőr, de hová járt? nem
„ tudhattya, mivel elméjétől annyira el-távozott:
„ hogy fel nem eszmélhetett. Viszszá hozván Csász-
„ lóban Rekettye Pilát, 's az kantárt fejéből ki húz-
„ ván, mindgyárt megint emberré vált, 's eszébe jut-
„ ván: hogy már virrad, 's a' sertést ki kellene haj-
„ tani, meg indúltt Gacsályban, hát az úton két far-

„ kast

„ kast elő találtt, mellyek ollyan szelídek vóltak:
„ hogy kezeivel simogatta, 's az után a' tanú sok
„ ideig csak ugyan esze nélkül vólt. De hogy ezek
így történtek, kezeit a' Rekettye Pila fejére tévén,
ezen eszelős a' törvény-szék előtt megesküdött.

Varga Anna a' kínzásnak minden garáditsait ki
álván, szemtelen tagadta boszorkányságát; de Rekettye
Pila, és Tóth Borka kínos faggatásnak három nemei
után, ollyan képtelenségeket magokra vallottak, mel-
lyeket csak a' kínok sajtolhattak ki egy okos állatból,
úgymint számtalan társaikat, még pedig Nemes, és
leg betsületesebb aszszonyokat neveztek, kik *Lidér-
czen* jártak Sz. Gellér hegyére. „ *Lidérez* pe-
„ dig ollyan formájú madár, mint az iromba tyúk,
„ nappal az ágyok alatt vólt, éjtszaka velek hált, és kö-
„ zösködött, sorba tartották, sótalan kását adván néki
„ enni. Kompániákra vóltak felosztva, minden Kom-
„ pániának fekete selyem Zászlója lévén. Midőn ezen
„ társaságba állottak, tüzes vassal meg bélyegeztettek
„ az aszszonyok bal felől az ágyékokon, a' férfiak a'
„ hátokon a' vállok lapoczkája között, és ezen béllyeg
„ sütés szemlátomást is meg tetszett a' kínoztatott
„ Varga Annókon. Az Istent meg kellett tagadniok,
„ *Isten* szó helyett, ezeket mondották: *Hipp! Hopp!*
„ *ott legyek, a' hol akarok!* A' Mi atyánk imádság-
„ ból ki kellett hagyni: *de meg szabadics a' gonosz-*
„ *tól.* Hasznok vólt ezen bubájos mesterségből: hogy
„ a' férjeknek vak szemeit valamelly kenöcsével meg
„ kenvén, azok mély álomba merültek, kik mellé az
„ ágyba seprűt tévén, ők hásonlóképpen meg kenvén
„ a' fejek tetejét, két tenyereiket, és talpaikat, hóld
„ újjuláskor hol *Lidérczen*, hol lóvá változtatott em-
„ bereken, hol szén vonón, vagy sütő lapátokon,
„ vagy az ajtó kilintsnek lyukain, vagy a' kürtön, és
„ kéményeken, *Hipp! hop!* mondván ki repültek, és
„ mentek hol Sz. Gellér, hol a' Tokai hegyekre, Vi-
„ lágos, vagy Ecsedi puszta városba, ottan egy Ör-
„ dög sipolván, a' többi ördögökkel tánczoltak, ven-
„ dégeskedtek, közösködtek, a' melly állapotban az
„ aszszonyokis férfiak tulajdonságival bírtak, csövé-
„ ken hordókból bort ittak, a' meg nyergeltt embere-
„ ket csak egy vékony szál veszszőre le pányvázták a'

„ többi között Koós Annát ki nevezvén, hogy nyereg
„ forma áll-csontal meg nyergelték vólna, annak a'
„ hátán a' nyergelés helye, és a' térdein a' ki pány-
„ váztatásból (mivel térdelni nékie kelletett) bőrvasta-
„ gulása a' bírói szemlélés szerént meg tetszett. Va-
„ lami fekete réz pénz nemét is osztogattak közöttök
„ az ördögök, de annak csak magok között vólt kel-
„ lettye. Ezen ördöngös vendégeskedésbe sem gyer-
„ tya, sem tűz nem vólt, még is igen fényes világos-
„ ságú vala a' tánczoló palota. Világos-Vári mulatság-
„ ba mind Oláhul beszéltek. Az ördögöknek, tilló
„ forma kardjok vólt fából, 's azzal vagdalkoztak,
„ ezen szókat mondván: *vóglak, de nem sértlek*; a'
„ mint az ütések nem is fájt. Az embereket pedig,
„ és a' barmokat tetszések szerént elveszthették, és
„ meg ronthatták. Jaj! vólt annak az embernek, kinek
„ az ágyába, vagy a' párnájába, Jaj! annak a' barom-
„ nak, mellynek a' jászlába, vagy az aklába egy kö-
„ tés czérnát tehettek, mert átkot reá mondván, a'
„ micsodás kötések, és csomók vóltak a' czérnán, úgy
„ a' meg átkoztatott embernek, vagy baromnak öszve
„ fonódott, és csomósodott a' béli, az inai, és min-
„ den erei, és ez közöttök *kötésnek* neveztetett. Úgy
„ rontották meg Uray Mihályné asszonyságot, kinek
„ a' kutyái Babócsné boszorkánynak a' bornyát meg
„ ölték, és az árrát meg adni ő kegyelme nem akar-
„ ta. Úgy Székely Jánosnak a' fiacskáját mostoha
„ annyának ingerléséből, hogy a' jószágból részt ne-
„ vehessen.

§. 121. E' következendő Fő-Ispányok kormányoz-
ták ezen Vármegyét:

1199. Eszt. Czabánkát teszi Lehóczky a' Magyar nemzetségek le-írásában 150. lap. és hogy ennek Nemzetsége fundálta vólna 1302. Eszt. Keresztelő Sz. János tiszteletére első Remete Sz. Pál fiainak Veres-Marthi Klastromát, Szentiványi a' Klastromok Lajstromába feljegyzette. Régi Szent Királyinkal atyafiságos *Aba* nemből való, és Jeles *Rhédey* nemzetségnek eleje vala. Ki tetszik ez most is virágzó maradékinak levél tárából, a' hol „ Tamás Grófnak
„ Királyi ítélő Udvar Al-Birájának oda itélő levelében
„ László-

„ Lászlónak, Sámuelnek, és Dávidnak, Gróf János
„ fiainak, a' ki *Chabanka, Fő-Ispánynak, 's Aba*
„ *nemből valónak fia vala* idéztetésére, Demeter
„ Mester Pathának fia, és Desew Mester, Kemen fia,
„ azon *Aba nemből valók*, több rendbéli hatalmas-
„ kodásokért, tudniillik: hogy a' Fel-pereseknek Syan-
„ da, *Rede*, és Patha helységeit elrontották, a' job-
„ bágyikat, és a' szolgáikat fogságba vitték, *Rhedei*,
„ és Pathai házaikat el-égették, Herchek neveztű rab
„ szolgájokat rabbá tették, a' marhákat, és a' népeket
„ nevezett *Rhédéröl*, Arkárul, és Sirakrul el hajtották,
„ Illés szolgájokat meg ölték, és a' mi nagyobb:
„ Agarchi Nemes Udvari hiveknek szakállát ki tépték;
„ egész Tóth Országi Magyar Bánnak, Királyi Tárnok
„ Mesternek, Domonkos Mesternek, Neugradi, és Ze-
„ pusi Fő-Ispánynak, László Mesternek Királyné Asz-
„ szony Tárnokjának, és más sok Nemeseknek, úgy
„ mint Király Úr által ki rendeltt Biráknak eggyenlő
„ itéletéből, hét száz gyrákban a' fő dologra nézve
„ (*in facto principali*) azonkivül hatvan hat gyrákba,
„ a' birói tehernek dijjában marasztaltattak, és azon
„ marasztalásban Demeter, és Desew Mestereknek
„ Sungws helysége, Királyi itélő Udvarból ki külde-
„ tett Bálint Wajy Salamonnak fia által, a' Budai
„ Káptalan bizonyságának, és a' határosoknak: Wajy
„ Mihálynak, Bur nemből való Benedeknek, Satalnak
„ Pousa fiának, Mathénak Mortunus fiának, Bálintnak
„ Mikus fiának, Miklósnak Serje fiának, Istvánnak
„ Kines fiának, Imrének Mog fiának, Illésnek Agarthi
„ Ders fiának jelen létekben, és becsültetések szerént
„ elfoglaltatott. Költt Budán Sz. Mihály Archangyal
„ nyólczadján, Urunk 1302. Eszt.

§. 122. 1208. 1217. Eszt. Fő-Ispány vólt *Demén*. Ki tetszik ez a' Váradi Káptalannak tüzes próba Könyvéből Cz. 84. a' hol eképen irva vagyon: „ Fejeer
„ Borozlou helységbül való perben fogta Arvát, és
„ Lukách testvérét, Senguer (*most Chenger*) falúból
„ valókat, mivel Never nevezetű testvérekért, a' ki
„ hat gyrát érő javakat Fejértül ellopván elszökött,
„ kezességet válaltak, Birájok lévén *Demén Zothmá-*
„ *ri Fő-Ispány*, Perest óldó Fermen Hódossi falúból

 „ va-

„ való. Fejérnek az embere Váradon hordozott tüzes
„ vastól meg nem égettetvén, igaznak találtatott.

§. 123. 1219. 1230. Eszt. *Wenczelynek*, kit a' Magyarok *Wingyozlónak* neveztek, Fő-Ispánysága ki tetszik ugyan azon tüzes próba Könyvből, Cz. 181.
„ Salta Sadán helységből való, perben fogta Mogumot,
„ Pagit falúból valót a' lopásért, birájok lévén *Wen-*
„ *czely a' Zothmári Fő-Ispány*, Perest-óldó Pousa
„ Tykud (*most Tyukod*) faluból való. Mogus a' ha-
„ tárnapra, mellyet a' Perest-oldó mind a' két fél-
„ nek rendelt, Váradon meg nem jelent. Cz. 183.
„ Endre Hadnagy, Péter, és Sebrek Századósok, eze-
„ ken kivűl Vendég, és Zénás Zothmári várnak jobb-
„ ágyi perben fogták Woyzlót, Joubot, Potonát,
„ Bodát, Bertalant, és Latumot *Guernest* helységből
„ valókat, mondván: hogy ezek a' várnak fel-szaba-
„ ditott jobbágyi, ők pedig mondották: hogy terme-
„ szetes jobbágyok, azok tudniillik: a' kik Szent Ki-
„ rály jobbágyinak mondatnak. Mellyeket *Wingyozló*
„ *Zothmári Fő-Ispány* meg itélvén, Kázmér neveze-
„ tű Perest-óldó által küldötte Váradra a' tüzes pró-
„ bának itéletére. A' hová midőn elérkeztek vólna,
„ Vendég a' többi Ügytársainak nevével magát ki
„ küldetve lenni mondván azoknak, és a' maga részé-
„ ről elállott a' tüzes próbának itéletétől, mondván:
„ hogy elő hozott ellenkező felek természetes job-
„ bágyok lennének, tudniillik: Szent Királynak job-
„ bágyi, és hogy ő a' maga társáival azokat igazságta-
„ lanúl perben fogták.

Már ezekből Hazánk Históriájának világositására ki tetszik:

1. Hogy Hadnagy fellyebb való Tiszt vólt a' századósnál. Hadnagy az egész várbéli Katonaságnak, Százados 100. tizedes 10. Katonának parancsoltt. Thúróczy Krónik. 2. Rész. 2. Tzik.

2. Hogy *Wingyozló* nem egyéb, hanem esak elébb elő hozott *Wentzely* vólt, a' ki a' Magyarok által *Wingyozlónak* hivatott.

3.

3. Hogy három rendbéli jobbágyok vóltak, úgymint: a' Várnak jobbágyi, az az szántó vető emberek, Úrdolgosok. Lásd a' Törvény Könyvbe I. Lajos Király Rend. 1351. Eszt. 16. Tzik. Sigmond Király 5. Rend. 1435. Eszt. 2. Tzik. Más rendbéliek vóltak a' várnak fel-szabaditott jobbágyi (*de Castrensibus exempti*) az az Katonák, a' micsodások most az Érsek Nemessei; Harmadik rendű jobbágyok vóltak természetesek (*Naturales*) az az: Született Nemesek, Királynak szolgái (*servientes*) a' kiknek szabadságok mivel Szent István rendeléséből eredett, *Szent Király jobbágyinak* neveztettek.

§. 124. Mivel pedig *Perestóldónak* emlékezete is gyakran elő fordúl, ezt-is némelly olvasóinknak kedvekért, kik előtt ezen szó esméretlen vólna, meg magyarázni kivántuk. *Pristaldus* nevezetet némellyek, úgy mint Otrokócsy Fóris Ferencz, Molnár Albert, és Szegedy János *Perest-Óldó* Magyar szótól eredetnek mondgyák, és az itélet végre hajtójának lenni gondolták; mások pedig, úgy mint Tudós Bell Mátyás, és Kollár Ferencz Ádám, ezen Tót szótúl: *Pristogim* (mellette állok) eredetünek lenni vélik. Melly hihetőbb is; mivel az Oroszoknál *Pristaw*, Bíztost, vagy meg bízott személyt most is tészen, a' honnét eredett *Pristawdus*, *Pristaldus*, és ezek nem egyebek vóltak: hanem Ügy-védök, Biztosok, vagy is Fiskálisok, kik a' vetélkedő feleknek pártfogóúl adattak, a' mint Tudós Miller Ferdinánd Úr 1805. Eszt. *Pristaldról* ki adott különös munkájában helyesen meg mútatta; noha *Perest-óldóknak* annyiban lehet őket nevezni, a' mennyiben közben járásokkal a' feleket meg-béketetvén, a' *pertől fel-óldozták*, melly most is az Ügy-védőnek fő kötelessége. Szathmár Vármegyébe ezek neveztetnek emlitett tüzes próbának Könyvében.

1216. Eszt. §. 255. János. §. 202. Echireh, és Oltumán Zothmári Esperes. §. 273. Herdendi Tamás. §. 275. Hisce.

1217. Eszt. §. 58. Zomoy Euczed (*Ecsed*) falu. §. 84. Fermen Hódossi falúból.

1230.

1230. Eszt. §. 295. Péter Márknak fia. Pousa. Tikud (*most Tyukod*) Kázmér Petus (*most Pethe*) falukból valók.

Tovább nevezett tüzes próba Könyv még eképpen emliti *Wingyizló* Fő-Ispányunkat Cz. 395. „Furman „ vádoltatott a' lopásért, el nem jött Váradra, ki fe„ lől illyen levelet küldött az ő birája: Én Wongizló „ Isten kegyelméből Zothmári Fő-Ispány vagyok. „ Toboll Petának fia perlekedett én előttem Furman„ nal, Bernek Hódosdi *Biloghnak* fiával, mondván „ ötet tolvajnak. Itéletet rendelvén közöttök, küldöt„ tem őket Váradra Péter Perest-oldó Márk fia által. „ Toboll a' Perestóldójával el mentt, és meg jelent „ Váradon a' határ napra, de Furman az ő ellenkező „ fele oda nem ment. — Ezen levélhez mi azt hozzá „ tegyük: hogy nevezett Furmán azon hétbe, melly „ *halgass meg* (*septimana Exaudi*) neveztetik, meg „ nem jelent Váradon, de Toboll, és a' Perestoldó „ jelen vóltak.

Ezen tzikkelyben nevezett *Biloghot*-is mit tészen? meg magyarázzuk. A' *Biloghok* (most Szolgabirák) neveztettek a' törvényes pecséttől (Magyarúl *béllyegtől*) melly által a' feleket perben idézték, és a' Fő-vagy Al-Ispány *lábainál* itélték a' tolvajokat (*adjuncti*) Lásd II. András Rend. 5. Tzik. és Kálmán Király 1. Könyv. 37. Rész.

§. 125. 1272. Eszt. Ezen Vármegye Fő-Kormányozójának *Demetert*, a' ki egyszersmind Krasznának Fő-Ispánnya vala, teszi Lehóczky már elébb meg nevezett Könyvében, és a' Fő-Ispanysága ki tetszik a' Zagrábi Püspökségnek jussait meg erössitő V. István Királynak leveléből, a' mellynek a' bé fejezésén Demeter Zothmári Fő-Ispánynak neveztetik.

§. 126. Hogy 1291. Eszt. *Jakab* ezen, és Budrugh Vármegyéknek Fő-Ispánnya vala, azt András Király által Kézdi Székelyeknek szabadságiról adatott Jel-levél bizonyíttya, a' mellynek bé fejezésén neveztetik.

§. 127.

§. 127. 1296. Eszt. Ezen Vármegyének Fő Ispányi hivatalát dicséretesen viselte *Miklós*, Oliwernek fia, Királyi Fő-Pohárnok Mester; ennek érdemeit András Király eképpen elő számlállya: „ András, „ Istennek kegyelmébül Magyar, Dalmát, Horváth, „ Ráma, Rácz, Halicz, Ladomér, Kún, Bolgár Or„ szágoknak Királlya. 's a' t. mivel Miklós Mester, „ Oliwer Mesternek fia, Fő-Pohárnok Mesterünk, „ és Zathmári Fő-Ispány a' maga szolgálatival Ko„ ronáztatásunk idejétül fogvást óldalunkhoz magát „ mindenkor csattolván, a' közönséges, és különös tá„ borozásinkban leg nagyobb hivséggel nékünk ki„ ánt tetszeni; melly által a' mi szemeink előtt nagyon „ érdemessé tette magát, ezeket részenként hoszszas „ vólna elő beszélni, mindazáltal némely különösöket „ e' levelünkben kivántuk fel-jegyezni, tudniillik: mi„ dőn Mi Magyar Országunk Kormánnyát fel-vévén, „ Ostriai, és Styriai Herczeg a' mi halálos ellenségünk „ ellen közönségesen felkeltt hadainkat küldöttük „ vólna; azon Miklós Mester vérének ki öntésével „ dicséretes szolgálatot tett nékünk, a' hol két attya„ fiai László, és Miklós keservesen meg ölettettek; „ azonkivül midőn Lóránd Wajda, és az ő testvérjei „ Tamásnak fiai ellen a' Mi hadainknak sokaságával „ indúltunk, és az ő *Adryan* várokat meg szállottuk „ vólna; azon Miklós Mester kedves szolgálatot tett „ nékünk, a' hol két szolgái súllyos sebekkel meg „ sebesítettek. Megint midőn János, Henrik fia hiv„ ségtelen Bán ellen erős táborral indúltunk, és az „ ő társaságából egy Kém a' táborunknak meg kémle„ lésére jött vólna, emlitett Miklós Mester azon Kémet, „ Gergely nevezetüt el fogta, a' kit halálos büntetés„ sel *Kuperni* mellett meg büntettünk. Ezen hivsé„ géért, és szolgálatiért Miklós Mesternek noha mos„ tani adományúnk kevésnek látszik lenni; mind az „ által hív szolgálatinak néminémű meg jutalmazásá„ ra *Koos* nevezetű Kún földet; *Zabouch* Vármegyé„ ben, melly maradék nélkül ki hóltt *Iteg*, és *György* „ Kúnoké vala, de most el pusztúltt, minden haszon„ vételeivel, 's hozzá tartozandóival, azon határok, „ mellyek szerént emlitett Kúnok birták, azon Miklós „ Mesternek, az ő maradékinak, és Ivadékinak adtuk, „ ajándékoztuk, örökös jussal birattandót „ más igazá-

„ nak

„ nak sérelme nélkül. Melly dolognak bizonyságára,
„ 's örökös meg maradására ezen kétszeres pecsé-
„ tünkel meg erösített levelünket adtuk. Adatott Tisz-
„ tes atya Tódor Úr, Isten kegyelméből Györi Püs-
„ pök, Udvari All-Kantzellárunk, kedvesünk, és hivünk
„ keze által. Urunk 1296. Országlásunknak hatodik
„ Eszt. Novembernek hetedik Kalendáján. Ezen Mik-
lós Fő-Ispány Cháholiak eleje lehetett, mivel 1303.
Eszt. §. 163. annak neveztetik.

§. 128. 1308. Eszt. *Kopoz* Nádor Ispány Fö-Ispá-
nyi méltósága ki tetszik ezen oda itélő leveléből:
„ Mi Kopoz Nádor Ispány, Kúnoknak birája, és *Zoth-*
„ *mári Fö-Ispány* adgyuk tudtára mindeneknek ezen
„ levelünknek rendében: hogy midőn Gróff Péter,
„ Jurknak fia, némelly földeket, és helységeket, *Ze-*
„ *keres*, és *Sorolan* nevezetüket, *Zothmár* Várme-
„ gyében lévőket, a' mi emberünk, és a' Váradi Szent-
„ Egyház Káptalannyának bizonysága által, Sándor
„ Ruphain fiát törvényben idézvén, mint magáét Ból-
„ dog emlékezetű István Király Úr petsétes levele
„ mellett keresné. 's a' t. Mi tehát az igazság úgy
„ hozván magával; és Károly Urunk, Isten kegyel-
„ méből Magyar Ország Királlya parantsolattyának
„ eleget tenni kivánván, az elébb meg irtt *Zekeres* és
„ *Sorolan* névű jószágokat, 's földeket, mint törvényes
„ igazság szerént ő hozzá tartozókat, és Bóldog emlé-
„ kezetű István Király Úrunk, és László Király Urunk
„ adományinak ereje szerint reá néző jószágokat meg
„ adtuk Gróf Péternek, Jurk fiának, és ö utánna le-
„ endő örökösinek, Zothmár Vármegye négy Szolga-
„ birájinak, és minden Nemesseinek meg eggyezésé-
„ ből, és eggyet értésekbül, a' régi határok szerént,
„ mellyeket minden határosok, és szomszédok azokra
„ hajolván, a' mi emberünknek Gróf Seychi Abrám-
„ nak, és a' *Zothmári tartományból* erre ki rendel-
„ tetett, eggyik Szolgabirájának, és Péternek Zothmá-
„ ri Plebánosnak, úgy mint Váradi Káptalan által e'
„ dologra különösön ki küldetett bizonyságnak jelen
„ létében meg járattuk, semmi ellenmondó meg nem
„ jelenvén. 's a' t. Költt Dorochon Kis-Aszszony ün-
„ nepének nyólczadján, Urunk 1308. Eszt. Timon
Sámuel Hazánk történetei esztendők száma szerint iró-
ja,

ja, ezen Kopozt csak némely lázzitók által, midőn Bajori Ottó magának tulajdonittani kivánta az Országlást, Nádor Ispányi méltóságra választattnak irja, de meg tzáfollya fellebb irtt oda itélő levele, mellyet mi eredetből Budán a' Királyi Kamara levél tárából leirtuk, és a' mellyben Róbert Karolyt Urának vallya; meg tzáfolja Pray hitelessebb irónk is, a' ki az Ottó országlásának már 1307. Eszt. véget vett, és Koller a' Pécsi Püspökök le irásában 2. Rész. 297. lapon köz hitelű levéllel Károlynak Magyar Országi Királyságra 1308. Eszt. Julius hólnapnak. 17 Kalendáján lett Koronáztatását meg mutattya, azért ha Kopoz levelének két hólnappal utánna lett kelését meg fontollyuk, Károly Király alatt viseltt hivatalát is helybe kell hagynunk.

§. 129. 1310. Eszt. Már emlitett Tudós Lehoczky a' Fő-Ispányok sorában helyhezteti *Mihályt*, Ubulnak fiát, Semyen nemből valót, Jeles Kállay nemzetségnek elejét, kiről mi is §. 46. emlékeztünk, de mivel Kopoz mint Nádor Ispány, Jongelin, Muszka, Katona hiteles iróink szerint, a' kik Jel-levelekből a' Nádor-Ispányok lajstromát ki adták, 1312. Eszt. még életben vólt, Mihálynak 1310. Eszt. viseltt Fő-Ispanyságáról méltán kételkedhetünk; hanem *Mihály* nevezetü 1320. Eszt. hogy Fő-Ispány vólt, §. 131. látni fogjuk. Hogy ez Kállay nemből való vólt, azon Jeles Nemzetségnek levél tára bizonyittya, de nem Ubulnak Mihály fia, hanem csak ugyan Mihály, Ubulnak unokája, a' mint Nemzetségének származásába is *Kéri* helységnek le irásában elé adgyuk.

§. 130. 1313. Eszt. Megint emlitett Tudós Lehóczky Fő-Ispányok lajstromában teszi *Dausát*, és Rátold nemzetségből származatnak irja, a' ki nem egyéb lett vólna, hanem Domonkos Nádor-Ispány, Ráthold nemből való, a' kit Hazánk történneteinek iróji *Hasznossy*, és *Pásztai Nagynak* is neveznek, és kit Rosnyó várossáról 1313. Eszt. Esztergomi Érseknek adott adományi levelében, Károly Király mint Nádor-Ispánt emlitit. De Tudós Katona is Dausát Domonkostól meg külömbözteti, és a' Jeles Kállay nemzetségnek levél tárában is későbbi eredeti levél vagyon, melly szerént:

rént: „ Dausa Mester, Bihori, és Zobouchi Fő-Ispány, „ és Zothmár, Zounuk, Krazna Vármegyékben Király „ Úrnak személyében rendeltetett különös biró, István- „ nak, Mihály Ubul fiának, Semien, Napkur, Szent „ Michal, és Guth helységeket, mellyeket Omode „ Nádor Ispány elfoglalt, viszsza adattya, Bihar, „ Zathmár, Zounuk, és Krazna Vármegyéknek közön- „ séges gyülésében. Költt Scalaton 1317. Eszt. Tehat Dausa akkor Szathmárba vagy Fő-Ispányi hivatal helytartója, vagy a' Királynak különös Biztossa lehetett.

§. 131. 1320. Eszt. Hogy Szathmári megyének *Mihály* Fő-Ispánnya, a' Jeles, 's most is virágzó *Kállay* nemzetségnek eleje, 's Mihálynak Ubul fiának fia, és *Márk* annak Al-Ispánnya vala, azt a' Királyi itélő Udvar által helyben hagyott Kállay Nemzetségnek Nemzet sora bizonyittya, és Kaprinay Gyűjt. B. XVIII. 63. 64. szám alatt ki tetszik, a' hol e' féle itélet tétel vagyon: „ Mi *Márk* Zothmári Ispány, Mihály Mester- „ nek Képe, és más négy birák azonból, (*Nos Mark* „ *Comes de Zothmár, Vice-Magistri Mikaelis, et* „ *alii quatuor Judices de eodem*) adgyuk emlékeze- „ tül: hogy mivel János Zakariásnak fia, a' maga „ Szent-Egyházából némelly értéknek el lopása eránt „ Chybának neveztetett István ellen, a' Szent-Kereszt „ fel talása ünnepén hiteles tanúkat előnkbe állitott; „ azon István pedig törvényesen kérdőre vétetvén azon „ bizonyságoknak bizonyitásit hitének le tételével el- „ lenzette. Mi tehát a' felek úgy kivánván, és ma- „ gokra önként válalván, azon felek között gyalog baj „ vivást itéltünk: hogy azon István tulajdon személlye „ szerént viaskodgyon, János pedig állittson bajnokot, „ akár mellyiket, és leg jobbat. Baj vivás pedig lé- „ gyen másod napra Sz Gál ünnepe után előttünk. „ Költt Zothmárba másod napon az elő adott ünnep után. Hogy ezen levél 1320. Eszt. költt, ki tetszik annak végre hajtásából: „ Mi Márk Zothmári Ispány, és más „ négy birák azon megyéből adgyuk emlékezetül: hogy „ tegnap elött múltt napon Joakim Ábrámnak fia, Chy- „ bának neveztetett István ellen gyalog haj vivást in- „ ditván, és azon István ellen a' baj vivásnak udvarán „ hartzolván, őtet meg győzte. Mi is azért ötet bün-

tété-

„ tetésül az akasztó fára fel függesztetni rendeltük, 's
„ ezen halálnak neme által érdeme szerint meg is foj-
„ tatott. Költt az elö adott határ napon. Urunk 1320.
Eszt.

§. 132. 1321. Eszt. Fö-Ispánynak tétetik *Pethen* Mester, másképp *Pető*, ezen Kállay nemzetségnek levél tárában található Oklevélben: „ Nagy Méltóságú
„ Uroknak Károlynak, Isten kegyelméböl Magyar Or-
„ ság Dicsö Királlyának, Váradi Szent-Egyháznak
„ Káptalannya tartozó, és ájtatos imádságot az Úr-
„ ban. Nemes, és Betsületes férfiúnak Dousa Waj-
„ dának, és öt Vármegyékben általatok rendeltetett
„ Birának hozzánk intézett levelét vettük illyen szók-
„ kal: 'Tisztes, és betsületes férfiaknak, Váradi
„ Szent-Egyház Káptalannyának Dausa Wajda, és öt
„ Vármegyéknek Király Úr által ki rendeltetett birája
„ kész barátságot illö betsülettel. István Mester, Mi-
„ hálynak Ubul fianak fia, és János az ö fia közelebb
„ mondák nékünk: hogy Tamás Mester Dienesnek fia
„ Ugochai Fö-Ispány közelebb múltt Sz. Mihály ün-
„ nepe elött hatodik napon, az ök *Bacha* nevezetü
„ helységét el rontotta, 's abban találtt ingó javaikat
„ el-vitte. Azonkivül Miklós, és László, Ders fiai-
„ nak *Dobos* nevezetü helységét is el rontotta. Azért
„ Tisztességteknek barátságát szorgalmatosan kérjük:
„ hogy adgyátok a' Ti bizonyságtokat a' mi emberünk-
„ hez Lörincz Mesterhez, Byllesi Gergely fiához, a'
„ kik tudgyák meg, és ki nyomozzák az elöhozattak-
„ ban az igazságot, és midön elö adandgyák néktek
„ a' történetnek rendgyét, Király Urunknak meg irjá-
„ tok. Költt Debreczenben Sz. Mihály nyólczadja
„ elött második napon, Urunk 1321. Eszt. Mi pedig
„ emlitett Dausa Wajdának kérésére kedvezéssel ha-
„ jolván, emlitett Lörincz emberével Egyed nevezetü
„ Papunkat, Sz. György oltárjának Mesterét bizony-
„ ságúl küldöttük képünkbe az elöhozattaknak vég-
„ hez vitelére; a' kik hozzánk viszsza térvén, egyen-
„ löen eléadák: hogy emlitett Tamás Mester erö
„ hatalommal jövén, emlitett *Bacha* helységet, múltt
„ Sz. Mihály ünnepe elött hatodik napon el rontotta,
„ és abban találtt minden ingó javakat egészlen el vit-
„ te, és megint másodszor jövén azon Tamás Mester,
„ emli-

„ emlitett *Dobos* helységet is elrontotta. A' mint
„ mind ezeket a' Papoktól, az egyházi, 's világi sze-
„ mélyektöl, a' Nemesektől, és Nemtelenektöl, kivált
„ képpen pedig *Zathmár* Vármegyének *Petthen Mester*
„ *Fő-Ispány*, és négy Szolgabirák által tartatott gyü-
„ lésében szorgalmatos nyomozást tévén, eképpen talál-
„ ták Dausa Wajda emberének, 's a' mi bizonyságunk,
„ jelenlétében. Adatott Szent Gál napján, Urunk
„ 1321. Eszt. Ezen *Pethen* Fő Ispány emlittetik Miko-
la, Homok, és Nempthy helységeknek határlevelében
is, a' mint azoknak leirásában látni fogjuk.

§. 133. 1322. Eszt. Ezen Vármegyének két Ispányi
neveztetnek Jeles Kállay Nemzetségnek Okleveleiben;
Az eggyik: „ Dausa Nádor Ispány, Zothmári és Za-
„ bouchi Fő-Ispány tilttya Bille, Lörincz, és László,
„ Deers fiának részére Mihályt, és Lászlót, Seményi
„ Mihály fiait, Mychousteluk, és Kozma-teluk hely-
„ ségek határinak elfoglalásától 1322. Eszt. Ezen
Dausát Nádor-Ispányok lajstromából ki hagyták, vagy
Ráthold Domónkossal egynek lenni vélték Jongelin,
és Muszka iróink, de Tudós Katona István Domonkos-
tól meg külömbözteti, és 1322. Eszt. Nádor Ispánynak
irja, melly méltósága, sőtt nem Domonkos, de Má-
tyás Kereszt neve több Oklevelekből ki tetszik.
Mert ugyan csak Kállaiak levél tárában, 1322. Eszt.
költt perben idéző levélben, emlékezet vagyon nem
csak *Dausa Mátyás* Nádor-Ispányról, hanem *Elleus*
nevezetü Zathmári más Ispányról, a' ki Dausának Al-
Ispánnya lehetett, a' mint akkor szokásban vólt az
Al-Ispányokat is *Comes* tzimezéssel tisztelni, mint §.
131. *Márk*, a' ki csak Képe (*Vice*) Mihály Fő-Ispány-
nak vala, annak neveztetik. A' mi pedig figyelmetes-
ségre méltó, ezen *Elleus* Egyházi személynek mondatik.
De az Egyházi személyeknek világi tisztséget is viselni
Eleinknél nem vólt szokatlan, mivel azok irástudók
vóltak. Úgy 1409. Eszt. perfolyásban György Mester
Egri Kanonokot Komlódy László Ügyvédőjének (*Ad-
vocatus*) olvastuk. A' *Perestóldók* köztt is, kik nem
egyebek csak Fiskálisok vóltak, a' Zathmári Espe-
rest § 124. eléadtuk. A' levél eképpen vagyon:
„ Nagyságos férfiúnak, Dause Mátyás Nádor Ispány-
„ nak, az ő Tisztelendő Uroknak, *Elleus* Szent-Egy-
„ ház

„ ház Mestere (*Magister Ecclesiae*, *Comes de Zathmár*) Zathmári Ispány, és négy Szolgabirák azon „ Vármegyébül kész szolgálattyokat. Tudtára adgyuk „ Nagyságodnak: hogy látván böjt első Vasárnapja „ után harmadik napon költt levelét, Zathmáron, és „ Nempthibe a' piarczon ki kiáltattuk: hogy Pál és Benedek, Belenichnek fiai a' közelebb jövendö Nagy „ böjtnek közepén elöttetek, István Mesternek, Mihály „ Ubul fia fiának részére meg jelenni, és azonnal felelni tartozzanak. Költt Darahon Böjt elsö Vasárnapja után, ötödik napon, Urunk 1322. Eszt. Itten neveztetett *Eleus* vólt Miklósnak fia, és *Guthkeled* nemböl vette eredetét, a' mint látni fogjuk Méltelek, és Gorboch helységeknek határlevelében, házas férfiunak is lenni kelletett, mivel három fiai is ottan elö számláltatnak. Dausa pedig még 1325. Eszt is fényes hivatalokat viselt. Mert midön a' fel támadott Dalmaták ellen Sóvári Soós nemzetség elejét a' Királyi táborba meg hivta, illyen tzimmel diszeskedett: „ Mi „ Dousa Mester, Királyi Felség Képének személlye „ (*Vice Regiae Majestatis persona*) Fö-Ispánnya, „ és Birája öt Vármegyei Nemeseknek: Bihornak, Zaboulchnak, Zathmárnak, Zemlynnek, és Zounoknak „ 's a' t. költt Bezermeenben 1325. Eszt. a' mint Zemp. Varm. Törten. §. 47. meg irtuk.

§. 134. 1349. Eszt. „ *András* Mester Székelyeknek, Brassaiaknak, Zathmáriaknak, és Marmarossiaknak Ispánnya (*Comes*) I. Lajos Királynak paran„ tsolattyára, *Lapus* nevezetü földet, mellyet a' *Waldhitü* Szászok el foglaltak vólt, Jánosnak, Gegus fiá„ nak viszsza adgya. A' mint Tudós Eder Jósef Károly az Erdélyi történetekre irtt észre vételeibe Szebenbe 1803. Eszt. 35. lapon hitelesen ki adta. Ezen András *Apór* Nemzetségnek eleje vala.

§. 135. 1351. Eszt. Talán ugyan azon *András Lachzk fia*, Szathmári Fö-Ispány Konth Miklós Nádor-Ispánynak vallató, és Szathmár-Némethiek levél tárában lévö eredeti levélben igy említtetik: „ Mi Miklós Magyar Országnak Nádor-Ispánnya, és Kúnok„ nak birája adgyuk emlékezetül: hogy közönséges „ gyülésünkbe, mellyet Zathmár, és Ugocha Várme-

„ gyék

„ gyék Nemesseinek Sz. Jakab Apostolnak nyólczad-
„ ján *Gelenyus* helység mellett tartottunk, Domonkos
„ Jánosnak fia, Nemphthy várossának birája, a' maga,
„ és azon város polgárinak, 's lakóinak nevében más-
„ sok közül fei álván, nékünk jelentette: hogy a' mi-
„ ólta csak mostan élö emberek emlékezhetnek, *Za-*
„ *moszegh*, és Chenger, Zathmár, és Nemphty váro-
„ sok között szabad menetelek vólt, hanem csak mo-
„ stani *Zathmári Fö-Ispánynak*, *Andrásnak*, *Lachzk*
„ *fiának*, és Székelyek Ispánnyának ideje alatt olly mód
„ dal fel bontatott: hogy ha valami Kereskedök, vagy
„ más útazó emberek Zamos-zeghre jövén által men-
„ ni akarnak, azonnal *László Mester*, Abrahámnak
„ fia, András Mesternek nevezett Zathmár Vármegyé-
„ ben *Al-Ispánnya* vámot vévén tölök Zamos-Zegnél
„ által menni nem engedi, hanem Chenger felé men-
„ ni kinszeriti, és ottan második vámot rajtok esikor-
„ ván, Zathmár felé hajtya, 's ottan megint harma-
„ dik vámot vévén a' Zamos vizén által bocsáttya;
„ kérvén minket: hogy Zathmár Vármegyének Szolga-
„ és Esküttt birájit tudakozván, vallanák meg a' fel-
„ lyebb irtaknak igazságát. A' melly Szolga és Esküttt-
„ biráji ugyan nevezett Zathmár Vármegyének az ö
„ hitek alatt, mellyel az Istennek, és azon hivség
„ alatt, mellyel a' Mi Király Urunknak, és a' Királyi
„ Sz. Koronának tartoznak, az igazságnak, és valóság-
„ nak ki mondására kinszerittetvén, 's az Üdvözitö Ke-
„ resztnek fáját illetvén, egyenlö szóval vallották: hogy
„ az emberek emlékezetére nevezett három helyen,
„ úgy mint: Zamos-zegh, és Chenger mellett, és
„ Zathmár, és Nemphty városok között meg fizetvén
„ a' vámot, szabad menetel vólt, hanem csak nevezett
„ András Mester háromszori vám fizetés miatt azon
„ menetelt el rontotta, s' fellebb irt módon meg vál-
„ toztatta. A' mellyeknek bizónságára a' mi, és a' ne-
„ vezett Szolgabiráknak petséttyével meg erösitett leve-
„ lünket adtuk, a' köz igazság azt hozván magával.
„ Költt nevezett Gyülésünknek negyedik napján, a' meg
„ nevevett helyen. 1351. Eszt.

§. 136. 1366. Eszt. Tudós Eder Károly Jósef az Erdélyi Szászok hajdani jussairól Bécsben 1792 Eszt. ki bocsátott Könyvében 177. lapon megint elé ád egy

Száth-

Szathmári Fő-Ispányt, midőn „ I. Lajos Király az „ Erdélyi földön lakó Szászok hét székjeinek régi jus- „ sait, kiváltságait Királyi levelével meg erösiti 1366. „ Eszt. " annak bé fejezésén alá irva neveztetik: „ *Mik-* „ *lós*, néhai István Wajdának fia, Királyi Székelyek, „ Zathmáriak, Maromorossiak, és Ugochaiak Ispánnya.

§. 137. 1381. Eszt. *Balk* Wajda Marmarossi, *Drág* az ő öttse, Zathmári Fő-Ispányok, és Oláh János az ő testvérek tanúkat vallottak Leleszi Konvent bizonysága, és Király embere által, János, és László, Bolchui Jakab fiai ellen, a' kik az ő réttyeket Becs helységnek határán el foglalták. Ezektől származott az után Szathmár Vármegyei nevezetes Béltheki *Drágffy* nemzetség, a' mint Bélthek mező várossának le irásában elé adgyuk. Balk 1383. Eszt. Fő-Ispány Vajdájának is neveztetik, melly hivatal azon időben Zászló allyának Vezérjét tette 1597. Eszt. 2. Törvény Czik. szerént: „ Maria Isten kegyelmébül Magyar, Dalmat, „ és Horváth Orszagoknak Királynéja. A' maga hi- „ veinek Leleszi konventnek egességet, és kegyelmet. „ Mondgyák nékünk Balk Zathmári Ispánynak Vajdája „ (*Wajvoda Comitis Zathmarien.*) Drágh, és János „ az ö testvérjei: hogy ök bizonyos *Aranyas* nevezetü „ várnak, melly *Zilagságnak* kerületében fekszik, és „ hozzá tartozandó helységeknek birodalmában bé „ akarnak menni 's a' t. Adatott Budán Kristus fel „ támadásának Ünnepén 1383. Eszt.

§. 138. 1403. Eszt. Tudós Wagner Károlynak ágazati gyűjteményében *Chorom János* Zathmári Fő-Ispánynak iratik. Ez külföldi eredetü lehetett; mert *Kobolsdorff* szabad Urának mondatik, az után a' Devecseri jószágot 'Sigmond Királytól adományúl nyervén, magát *Devecheri* Choromnak irta, de unokájába, ugyan csak Jánosba, fiú ágon magva szakadott, az unoka leányi pedig Dorottya Gyulaffy Jánoshoz, Anna Balassa Istványhoz, Margith Nádasdy Kristofhoz, Katalin Turzó Zaniszlóhoz mentek férhez. Kétség kivűl támadás lévén a' hazában 'Sigmond Király ellen, a' mint az engedetleneknek adott közönséges botsánattya a' törvény Könyvbe bizonyittya, és §. 51. meg irtuk,

hogy

hogy a' partütöket meg zabolázza, ezen külső Országi hivét a' Szathmáriakhoz küldötte kormányozónak.

§. 139. De nem sokáig tarthatott ezen kormányozása, mert 1408. Eszt. már *Báthory Péter* §. 51. mint Fő - Ispány igazgatta ezen Vármegyét, a' ki a' 'Sigmond Király ellen gerjedett ujjabb támadást Chazáry György Al - Ispánnyával le csillapitotta, és Cseh Országban Bertalan öttsével a' Husszitákkal lett csatában elesett.

§. 140. 1423. Eszt. *Csáky György* Fő - Ispányi hivatala ki tetszik 'Sigmond Királynak azon Leleszi konventhez intézett parantsolattyából: „ hogy a' Király „ emberével tanú vallatást, és nyomozást tegyenek: „ miképpen *Csáky György Szathmár Vármegyei Fő-* „ *Ispány* Wethéssy Jakabnak Terem nevezetü helységet el pusztitotta, jobbágyit meg fosztotta, verette, és meg sebesitette. Ezen Csáky György 1402. „ Eszt. Székelyek Ispánnya. 1426. Eszt. nem csak Zathmárnak, de Ugochának, és Krasznának is Fő - Ispánya vala, a' mint azt Ugócha Vármegyének le irásában 34. lapon meg mútattuk, 's a' mint Szentiványi Márton elegyes munkáiban 8. lap. fel jegyezte, a' Rigó mezején a' Törökökkel lett ütközetben végezte vitéz életét.

§. 141. Hogy 1444. Eszt. *Báthory István*, a' ki 'Sigmond, Albert, és I. Ulászló Királyok alatt vólt Királyi Fő - Asztalnok Mester, az után Országnak Főbirája, és Zathmári Fő - Ispány, a' Varnai veszedelembe, a' hol az Ország dandárját vitte, el esett; arról Thuróczy nagy dicsérettel emlékezik.

§. 142. 1455. Eszt. Hogy *Csáky Ferencz*, §. 140. emlitett Györgynek fia ezen megyébe Fő - Ispányi hivatalt viseltt; azt Tudós Lehóczky a' meg nevezett helyen fel - jegyzette, utánna pedig 1459. Eszt. a' Fő-Ispányok sorában helyhezteti Rima - Széchi Széchy Jánost; de a' Királyi itélő Udvar előtt folytatott perben, noha ezen régi nemnek minden Oklevelei kezünkben lévén, annak nevezetes férfiait feljegyzettük, és Tudós Wagner Károly barátunkal a' Nemzet sora ki adás véget 2. Tized. 9. Tzik. közlöttük, azok között mind

az

az által Széchy János Szathmári Fő-Ispányra nem akadtunk.

§. 143. Azon Tudós Wagner, a' hol Báthoriaknak Nemzettség Sorát köti, 1470. Eszt. Báthory Lászlót teszi Száthmári, és Zarándi Fő-Ispánynak, a' feleségét Berzeviczy Ersébethnek nevezi.

§. 144. 1477. *Báthory István* Ország Fő-birája, és Erdélyi Wajda viselte ezen Vármegyének fő hivatalát. Vólt ez a' leg hiresebb Fő-Vezérjei közül Mátyás Királynak, kiről a' Maróthi jószágról adott Királyi adomány levelében mondgya: „hogy ő *Zabach* várát a' Törököktül meg vette, hogy Beatrix „felességét ő hozta el Olasz Országbúl, és midőn a' „menyegzöjét vele tartaná Mátyás, hogy akkor a' Tö„rökök reá rohanván tartományira, ő 45 ezeret le „vágatott közzülök, hogy ő Bazarádot a' pártos Ha„vas-alföldi Vajdát a' Királynak hivségére kinszeritet„te." 1493. Eszt. meg hala, és Báthorba temettetett ezen márványi reá-irással:

Qvi Curios vita vicit, probitate Catones,
Æqvavitqve Numam religione Dei.
Nam coluit verum prisca pietate Tonantem,
Et nunqvam domuit foeda libido virum.
Hic capit Alpinos, Moldavos protegit idem,
Sangvine Sylvanos et tegit ipse suo.
Egregius Stephanus, saevos qvi pectore Turcos
Prostravit toties, hac requiescit humo.
At Vos O! Bathorum gens! hunc lugete parentem,
Nam Bathorum cecidit firma columna Domus.

Az az:

A' ki mértékletesebben mint Curiusok éle,
És Catónál kegyesebb vólt,'s mint Numa Istent féle;
Mert tisztelte az Ég igaz Urát régi Szent hittel,
'S kit eme buja szerelem rabságára nem vitt-el.
Oláh Vajdát Királlyának engedni kötelezte,
Moldvát örzé, és Erdélyt-is önn vérével fedezte,
Nagy Vitéz Báthory István! ki sokszor vér tavában
Ölte a' dühös Törököt, nyugszik e' föld gyomrában.
Báthory Nemzettség! sirasd Atyádat, hogy merüle
A' sirba; 's ez erős Oszlop a' Házadból kidüle.

Ez nőtelen életet élt, és a' teste rodhadást nem szenvedett, a' mint Timon irja.

§. 145. 1494. Eszt. Helyébe Fő-Ispányi méltóságra emeltetett II. Ulászló Király által *Báthory András*, a' mint Buyak váráról 1495. Eszt. költt Királyi adomány levele bizonyíttya. Ez melly nagy lelkű férfiú lehetett? az Ecsedi várára, mellyet meg erősített, tétetett reá irásból meg itélhettyük, melly illyen vala: „ Nagy lelkü (*Magnanimus*) Báthory András, „ Hazájának attya meg építette ezen erősséget a' ma„ ga hazafiainak meg nyugvására, és oltalmára, ál„ tallátván: hogy a' békesség közzé néha férkez„ het a' háború, és viszszalkodás. Ez kéri a' maga „ maradékit: hogy a' *Bátor* névrül el-nefelejtkez„ zenek, eggyet értők legyenek, mert az eggyesség „ által kis dolgok nagyra nőnek, az egyenetlenség „ által elenyésznek. Azután: hogy a' keresetet el ne „ vesztegessék, mert nem kissebb erkölcs a' keresetet meg tartani, mint azt öszve gyűjteni. Utóllyára: szenvedgyetek, és ójjátok magatokat; mert el„ távozni a' gonosztúl, és jót cselekedni, boldogsá„ ga az embernek.

§. 146. 1514. Eszt. *Báthory György* Királyi Fő-Lovász Mester, Szathmári Fő-Ispánynak neveztetik emlitett Tudós Lehóczkinak lajstromában, a' ki 1514. Eszt. alá irta a' haza törvényét. De Györgynek Fő-Ispánysága méltán, és annyiba kétséget szenved: hogy

§. 147. 1519. 1520. Eszt. Báthory György Királyi Fő-Lovász Mester, és Somogyi Fő-Ispány még életben lévén, Báthoriaknak azon eggyezésében, melly által „ Báthory István Nádor-Ispány, és Temesi Grof, „ *Báthory András Zathmári Fő-Ispány*, és Nándor„ fejérvári Gróf, Báthory György Fő-Lovász Mester, „ és Somogyi Fő-Ispány testvérek, Rozgonyi Istvánt, „ ifiabb Jánosnak fiát testvérjeknek örökbe fogadgyák „ II. Lajos Királynak reá-állásával úgy: hogy Bátho„ riaknak fiú ágon léendő magvok szakadtával, az „ Ecsedi, Báthori, Majthényi, Gyarmathi, és Meggye„ si Uradalmaik Rozgonyira szállyanak. Budán Sz. „ András Apost. napján 1519. Eszt. és a' Báthoriak

ere-

eredeti, 's a' Királyi Kamara levél tárában lévő osztallyában-is Báthory András Szathmári Fő-Ispánynak tétetik e' képen: „Mi Lajos Isten kegyelméből Magyar, „ és Cseh Országoknak Királlya. 's a' t. hogy a' mi „ hivűnk Nemes Werböczy István Mester, a' mi „ személyes jelenlétünknek helytartója, azon Királyi „ Személyünkhez járulván, jelen lévén hasonlóképen „ ottan Nagyságos Báthory András, a' mi Nándorfejér- „ vári erősségünknek Bánnya, és Szathmár Vármegyei „ Fő-Ispány, azonkivűl Nemzetes István, néhai Mi- „ klósnak, László, János, és Péter, néhai Zaniszlóffy „ Báthory Jánosnak fiai az alább meg irandó jószágok- „ nak osztállyát helybe hagyván, előnkbe adá: h gy „ midőn ő Sz. Fábián, Sebestyén Mártyroknak leg kö- „ zelebb múlt ünnepén, 's utánna következett napokon „ azon alkuvásnak ereje szerint, melly Tekintetes, és „ Nagyságos Báthory István, nevezett Magyar Orszá- „ gunk Nádor-Ispánnya, és Temesi Gróf, azonkivűl „ Báthory György Királyi Fő-Lovász mesterünk, és „ Somogyi Fő-Ispány, a' meg nevezett Báthory András „ testvérei között egy reszrűl, más reszrűl pedig Nem- „ zetes Zanizlóffy, Báthory István, László, János, és „ egyébb attyafiai között, a' néhai Nagyságos Meggye- „ sy Morócz István, Szathmár Vármegyében, és ed- „ dig a' meg nevezett Báthory István, György, és „ András kezénél lévő jószágoknak fel osztásáról csak „ ugyan előttünk bé vallatott, előhozott Meggyes Me- „ ző-Városnak, és Zinyri Kastélynak, Várallyai Mező- „ Városnak, Bathuz, Udvari, Zent-Márton, Apa, Sza- „ mostelek, Berencze, Josypháza, Ujváros, Vámfalu, „ Kalinháza, Lekentze, Tharsólcz, komorzán, Bikzad, „ Therép, Bujánháza, Kis-Monyorós, Thúrvékonya, „ Felső-falu, Ráksa, másképen Rákos, Sebespatak, Ilo- „ ba, Sykarló, Fekethépatak, Monostor, Bartfalva, „ Buják, és Tóthfalú helységeknek helyeire emlitett „ Báthory András, és Zanizlóffy István, László, Já- „ nos, és Péter jelen létében ki ment vólna (Itten kétfelé osztatnak a' meg nevezett jószágok, Báthory és Zanizlóffy ágak között, a' bor, és sertés dézmával együtt. A' Zynyéri, és Meggyesi jobbágyok minden vám, és rév bér fizetéstől menté tétetnek, a' Gombási erdőbe, Batizi, Udvari, Kaki, és Szent-Mártonyi jobbágyoknak szabad makkolás engedtetik.

Az Avassági kerület, és a' havasok különösön az Uraság számára meg hagyatnak *Zúgó*-pataka, és *Hidas*-pataka forrásokig) „költt Báthor mező városában Sz. „ Pál fordulása után leg közelebb következett Szom„ baton, 1520. Eszt. Ezen Báthory András, midőn 1521. Eszt. Sulimán Török Császár Nándor-Fejérvárát ostrommal fenyegetné, mint Nándor-Fejérvári Bán, és Gróf azon erősségnek meg tartására fő hadi parantsolóúl küldetett, de az ottan lévő Kapitányok Török Bálint, és Hederváry Ferencz nagy meg átalkodással ötet bé nem bocsátották, Sulyok Balás, Szathmár Vármegyei eredetü Ezredesnek tanátsábul, azt okúl adván: hogy Lajos Király sok hó pénzel nékiek tartozna, úgy hogy Báthori András viszsza térni kintelenitetvén, amazok Nándor-Fejérvárat a' keresztségnek nagy kárára gyalázatosan el vesztették. Istvánffy 7. Könyv. Azután 1526. Eszt. a' Mohácsi ütközetbe jelen vólt. 1527. Eszt. mint Szathmári Fő-Ispány mikép Ferdinánd Király hivségére meg esküdött? §. 65. elő adtuk. Ötet Ferdinánd Király a' maga koronázásakor Székes-Fejérváron Tárnok-Mesteré tette, és az után való Eszt. mikor a' Király Regenspurgi Német-Birodalmi gyülésre ment vólna, Báthory Andrásra Eggyikre bizta az Ország dolgait. Első felesége Kállay János leánya Borbála, második pedig Rozgonyi István leánya Katalin vólt, kivel hat Uradalmaknak, Csicsvának, Varanónak, Mogyorósnak Zemplény, Cserépnek Borsod, Rozgonynak, Aba-Új, Thorának, Pesth vármegyékben birtokába lépett.

§. 148. Ezen Andrásnak Rozgonyi Katalintól Született leg-öregebb fia *Báthory Bonaventura* 1533. Eszt. Szathmári, és Szabólcsi, az után Somogyi Fő-Ispány, Tárnok Mester, Ország Fő-birája, a' Magyar Hadak Fő-Kapitánnya, és Erdélyi Vajda, Ferdinánd, és Makszimilián Királyok alatt dicséretesen viselte fő hivatalait, a' kinek mivel a' Magyar Katonáknál nehéz ki-mondásu keresztneve vala, közönségesen *Bandinak*, az az *Andrásnak* hivattatott. Attya példáját követvén, ő is Ferdinándhoz állott Zápolya János ellen. Ott vólt Bécsben 1533. Eszt. Thurzó Elekkel, 's másokkal, mikor Ferdinánd Mahumet Csauzt Török Követet igen fényes pompával halgatta, és ott a' Király

jobb

jobb keze felől állott. 1442. Eszt. Buda várának szerencsétlen ostromán Joakim Burgus Fejedelem Fő-vezérsége alatt egy csoport lovasságot vezérlett, és a Törököknek Magyar Országból léendő ki verettetésére Zrinyi Miklóssal, és Werbőczy Imrével öszve szövetkezett. 1545. Eszt. az Országnak Fő-Vezérlő Kapitánnyá választatott, és hozzája Szathmárba Szirmay György Ősünk Kávasi Várnak Kapitánnya követtségűl küldetett, a' mint Ugúcha Vármegyének esméretében 16. lapon, és a' Honnyi törvénybe 13. 20. Tzik. 1547. olvashatni. 1543. 33. Tzik. hozzá adattak Itélő-Mesterek, és Tábla-Birák, kik a' Tiszán-túl, és innet való Vármegyéknek pereit el-itélték. 1549. Eszt. mint Királyi Fő-Tárnok Mester, Szathmári, és Szabólcsi Fő-Ispány iratik, 1550. ő vette reá Váradon Mártonosi György barátot: hogy Isabellának kirekesztésével Erdélyt által adná, az ő jószági 1553. 18. Tzik. Székély Lukács és Erdödy Péter birtokábul ki szabaditattak, és 1556. 12. Tzik. Érsek-Ujvárnak meg erősitésére forditattak. 1556. 34. Tzik. mint Ország Fő-Birája törvényt szolgáltatott felső Vármegyéknek. Zápolya János özvegyének le csillapitásában a' Felséges Ostriai Uralkodó Házhoz mútatott az ő nagy érdemei ki tetszenek csak ezen levélből-is: „Mi Keresztelő János Castald, Cassanai Markéz, leg fényesebb Fejedelemnek, 's Úrnak Makszimiliánnak Cseh Országi Királynak hadi helytartója, 's Fő-Vezére. Nádasdi Tamás, Fogaras földének szabad Ura, Vas Vármegyének Fő-Ispánnya, Ország Fő-Birája, Báthory András, Zathmár, és Zabólcs Vármegyéknek Fő-Ispánnya, Királyi Fő-Tárnok Mester, Fő-Kapitánnyai, és Biztosai, a' Római, Magyar, Cseh, Dalmát, és Horváth Országi Felségnek, vallyuk ezen levelünkben: hogy mivel Tekintetes, és Nagyságos Petrowich Péter Úr, Temesi Gróf, és Magyar Ország alsó részeinek Fő-Kapitánnya annyiszor ellent allott, és magát sokféleképen forgatta a' Legfényesebb Királynénak, és az ő fiának alkujában; hogy azoknak dolgaiban, és végzésében nehézségeket ezentúl ne találljon, azon leg fényesebb Aszszonynak Keresztényi reá-állásával eltökéllettük: hogy emlitett Gróf Úrnak ellenkezése semmi gátlást nem tehetvén, mind azok, a' miket azon leg-fényesebb Aszszonynak a'

„hit

„ hit része, és az Opoliai Herczegség eránt, melly
„ az ő fiának általadatik, el végeztünk, ezentúl meg
„ tartassanak, 's meg másolhatatlanok legyenek. Melly-
„ nek bizonyságára adtuk pecsétünkel, 's kezünk alá
„ irásával meg erősített levelünket. Költt Thewwys
„ Mezővárosban 20. Juliusb. 1551. Eszt. Ugyan azon
a' napon Báthory András Isabella Királynénak sza-
bad menet levelet adott: hogy Kassára mehessen, és
onnét Slésiába, az Opoliai Herczegségbe tisztességesen
vezettessen. 1552. Eszt. Báthory Andrást Ferdinánd Ki-
rály Erdélyi Wajdának tette, és azon Szamos-Ujvári
Várat, mellyet György Barát Váradi Püspök épitett,
de az ő halálával a' Királyi Felség részére el-foglal-
tatott, nékie, feleségének, 's házi cselédgyének lakás-
úl által-engedte. Bécsben 8. April. 1552. Eszt. azért
hivatal szerént ki adott levelekben e' féle tzimet véseltt:
„ Mi Báthory András, Szathmár, és Szabólcs Vár-
„ megyéknek Fő-Ispánnya, Királyi Fő-Tárnok Mester,
„ Erdélyi Wajda, és Székelyek Ispánnya. 's a' t. 1553.
Eszt. De ezen hivatalát ugyan azon Eszt. súlyos be-
tegsége, és öregsége miatt Ferdinánd Király engedel-
mével kéntelen vólt le tenni §. 71. Ország Fő-Bírá-
jának 1556 Eszt. tétetvén, beteges létére sem csök-
kent meg előbbeni hívségében, a' mint Gregoriánczy
Pál után 1558. Eszt. §. 74. meg irtuk, és még 1563.
Eszt. Makszimilian Királynak Koronáztatásán jelen vólt
§. 76. 1564. Eszt. mint Ország Fő-Birájának alá írt
neve hivatalos levelében szemléltetik. 1566. Eszt. So-
mogyi Fő-Ispánynak iratik, és azon Eszt. midőn kösz-
vényes lábain már nem járhatna, kar-széken hordoz-
tatta magát a' táborba, 's ottan vigyázván, szorgal-
matoskodván, 's bölcs hadi vezérnek minden köteles-
segeit bé töltvén, súlyos betegségben esett, és a' Di-
vényi várba vitetett, a' hol érdemekkel tellyes élété-
nek 4. Octob. vége lett, és a' Maria-Tháli első Re-
mete Sz. Pál Szerzetének templomában temettetett.
Istvánffy 23. Könyv. Az első feleségének Thurzó Anná-
nak halála után, annak szoba leányát Mindszenty Ka-
talint vette vala el, de sem eggyiktől, sem másiktól
gyermeke nem maradott. Ő épitette ama nevezetes
Báthori templomot is, a' mint most is látzható reá irá-
sa bizonyittya; a' templomnak Déli ajtaja felett: „ A'
„ Nagy Istennek dicsöségére, és az ő Nagy annyá-
„ nak

„ nak Szüz Mariának, és Szent - György Mártyrnak
„ tiszteletére Tekéntetes, és Nagyságos Báthory András,
„ Andrásnak fia maga költségével talpkövétül épitet-
„ te ájtatosságra.

§. 149. 1567. Eszt. Bandinak testvére *Báthory Miklós* nem csak Szathmári, és Szabólcsi Fő - Ispánnyá, de Ország Fő - birájává is Makszimilián Császár, 's Király által tétetett. 1569. Eszt. az Ország gyűlésén jelen vólt §. 79. 1573. Eszt. Somogyi Fő - Ispánynak is neveztetik. Ez is Ferdinánd Császárnak, 's Királynak nagy hive vala; mert 1564. Eszt. Zápolya János 'Sigmondnak Ecsed vára ellen tett fenyegetését minden félelem, és tartózkodás nélkűl meg - vetette, és midőn azon Vára ostromoltatott, a' Várbéli Kapitánnyának lakadalmi mulattságot tartott, és mivel az Ostromlás sem magát, sem vendégit nem akadályoztatta, az Ecsedi vár micsoda nevezetes erősségű vala? csak abböl is meg itélhettyük. Nagy Bányai Karácsondy Gergely népámitónak támadasát ő le csillapitotta. Istvánffy 24. Könyv. Hanem 1585. Eszt. pajzán lovai által el - ragadtatván, 's lába szárai öszve törettetvén, keserves, és meg nem érdemlett halált szenvedett, kiről Istvánffy 26. Könyv. mint ritka erkölcsű igaz férfiúról dicséretesen emlékezik. A' Temesvárnál el esett halhatatlan Hös Losonczy István leánya Anna vólt felesége, kitől semmi gyermekei nem maradtak.

§. 150. Ugyan azon 1585. Eszt. Báthory Miklós halálával meg üresedett Ország Fő - Birói, Szathmári, Szabólcsi, és Somogyi Fő - Ispányi hivatalokban Rudolf Császár, és Király *Báthori Istvánt*, Györgynek fiát helyheztette, és Melith István Kassai Kamarának Fő-Igazgatója által Göncz Mezővárossába hivségére meg hiteltette. Istv. 26. Könyv. Ezen István Honnyi törvény szerént (1588. 30. és 1604. 8. Czik.) Ecsed-Várát ingyen tett munkáji által ujra meg erősitette, 1596. a' Keresztesi nevezetes ütközetben jelen vólt; de a' mit benne Istvánffy nagyon kárhoztat, elöször a' Helvetziai vallásra, az után 1605. Eszt, Bochkay Istvánhoz álván, a' közönséges hittől, és a' törvényes Királlyának hivségétül is elállott, és Ankreiter Német eredetü szolgája által a' Királyi pecsétet is viszsza küldötte, 's

nem

nem sokára meghalálozott. Istv, 34. Könyv. Az Ecsedi agból utólsó lévén, feleségétől Homonai Drugeth Frusinától semmi törvényes maradékot, csak törvénytelen agyból egy Pál nevezetű fiút hagyat, kiről végső rendelésében emlékezik. II. Mátyás Király 1614. Eszt. jóvá hagyta, és a' Leleszi Konventnek meg parantsolta: „ hogy *Báthori Pál*, néhai Báthori István-„ nak Zábgyermeke (*Nothus*) Possay Sigmond, An-„ kreiter Mihály, Béczy Lörincz, Kerekes Benedek, „ és György, László Boldisár, és Barbély Péter Ud-„ vari hivei (*Familiares*) az ő végső rendelése szerént, „ Királyi helybenhagyással, a' Dobi, Lykarloi rész „ jószágokban, Misztótfalusi szöllőkben, és az Ecsedi „ Nemes ülésekben bé-iktattassanak. A' Kopcsó Kövének irása illyen folyamatú: „ Tekéntetes, és Nagy-„ ságos Úrnak, Gróf Báthory István Úrnak, Somogy, „ Szathmár Szabólcs Vármegyék örökös Fő-Ispánnyá-„ nak, nagylelkű Hösnek, a' Haza nevezetes Attyá-„ nak, az igaz hit leg-serényebb óltalmazójának, a' „ tudományok kegyes jól-tévőjének bő-kezü tápláló-„ jának. Isten, és emberek előtt kedvesnek, a' ki éle-„ tének 50. Urunk 1605. Eszt. 25. Juliusban ájtato-„ san, és szentül meg hóltt, örökös hálaadásúl ér-„ demes attyafiának Nagyságos Báthory Gábor Úr „ szomorúan tette." A' Nyir-Báthory templomban is emlékezetére iratott ezen jeles versek mái napiglan fent-vannak:

Nap nyugotról:

Insignis pietate Comes, et stemmate clarus
Báthoridum Stephanus Dux, patriaeque Pater.
Quingentos steterat cujus genus amplius annos,
Ereptus terris hac tumulatur humo.
Quem Regni Proceres lugent, Ecclesia deflet,
Ipsaque egenorum langvida turba gemit.
Heu! Domus antiquae soboles viduata nepote
Báthoridum subito sic ruitura cadis.
Sic Tu, qui proavos, et Regum stemmata jactas,
Splendida cuncta vides conficit hora brevis!

Az az:

Báthory nagy hirü Nemzettség' dísze, kegyes Gróf
István, a' ki Vezér, 's a' Magyar' Attya vala,

A'

A' kinek öt, 's több szász esztendőn nemzete tartott,
Földről el vitetett, 's teste van e' por alatt.
A' Haza, Fő-Rendek, Szent-Egyház gyászba kesergik,
A' ki szegény, 's nyomorúlt sorsba van, érte sohajt.
Régi Dicső törsök fia! nints maradékod utánnad,
Báthory Ház szomorún benne, hogy omlasz alá?
Így Te ki kérkedtél öseidbe, Királyi jelekbe,
Mindeneket, láthadd, egy rövid óra le ront!

Vagy:

Kegyes Gróf', Fő-Ispány' Báthory Istvánnak
E' sirba van teste, kit mindenek szánnak,
Nagy Nemzete öt szász, 's több esztendőn tarta,
De a' halál benne azt ide takarta.
A' Fő-Rendek, Haza, a' mellynek vólt Attya,
A' Szent-Egyház, 's szegény sorsú őt' sirattya.
Régi Báthori Ház fia! mint hogy Téged
Nem vált fel unoka, ki hólt Nemzettséged.
Így Te, ki őseid nagy Méltóságával
Kérkedsz, lásd a' fénynek vége egy órával!

Nap-keletrül:

Quam cito bullatae pluvius tumor interit undae,
Tam postrema cito euilibet hora venit.
Respicit ad nullos Lachesis communis honores,
Nec curam ullius nobilitatis habet.
Parcere nec senibus, nec parcere novit ephebis,
Non a formoso continet ore manus.
Nos stulti: longos nobis promittimus annos,
Linquendas aliis et cumulamus opes!

Az az:

Melly hamar a' vízen dagadott buborékok enyésznek,
Ugy közelit a' vég-óra rohanva felénk.
Semmi külömbséget a' halál sorsunkba nem ismér,
Nints a' Nemes régi Czímnek előtte betsi.
Nem tud az iffjúnak kedvezni, miként az öregnek,
A' szép orcza, 's ajak semmi se, por, 's hamu leszsz.
És mi sok esztendőt, mi magunknak igérve, bolondúl
Sok kintset, noha majd másra jut, öszve rakunk!

§. 151.

§. 151. 1606. Eszt. Bocskay István Fejedelem, kinek ezen Vármegye a' Bécsi szerződés szerént §. 84. által-adatott, *Bocskay Miklós* atyafiát Szathmári Fő-Ispánynak nevezte, a' mint a' Vármegyének Jegyző-Könyve bizonyittya, a' ki azon Eszt. 28. Decemb. Bocskay Istvánnak történt halálával a' Bécsi békesség kötésnek ereje szerént sem a' Vármegyét, sem a' Szathmári várat Rudolf Császárnak által adni nem akarta, azért a' Kassai gyülekezetből Követek hozzája küldettek: hogy az Ország végezése ellen magát ne szegezze, máskép mint hivségtelen életét, jószágát veszti, a' mint ezen parantsolatnak engedelmeskedett. Istv. 34. Könyv. és vállogatott Hajdú Katonáival 1608. Eszt. Posonyba tartatott Ország gyülésen meg jelentt, a' hol Rudolf Csásárnak nyugodalomra való tételében, 's helyette II. Mátyásnak Királlyá lett választásában nagy eszköz vólt, 's általa ezért Báróságra emeltetett, a' mint ezeket Zemplén Vármegyei történetekben §. 368. 371. megirtuk. De nem sokáig viselte Fő-Ispányi hivatalát, az Erdélyi Zenebonás meghasonlásokban magát bé keverván, és ottan Bethlen Gábor Fő-Tanattsosává tétetvén, a' mint Zemplén Vármegyébe Szerdahelyi templomba 16[illegible]. Eszt. eltemettetnek Koporsó-Kő-irása is mútattya, mellyett Zemp. Várm. le irásában ki adtuk. Felesége vólt Berzeviczy Judith, semmi férfi gyermeket maga után nem hagyván, hanem csak három leányokat, úgy mint Ilonát, a' ki Barcsay Istvánhoz, Annát, a' ki Csapy Kristofhoz, és Klárát, a' ki Csápy Jánoshoz mentek férjhez.

§. 152. Nem ügyelvén Fő-Ispányi hivatalára Báró Bocskay Miklós 1610. Eszt. Második Mátyás Király különös hivét Szathmári Fő-Ispánynak, 's azon nevű Vár Fő-Kapitánnyának rendelte, a' mint a' Vármegyének Jegyző-Könyvéből ki-tettzik, a' hol törvényes hit le tételének formája e' képen vagyon: „ Én „ *Dóczy András* Magiar Orzaghy kiraliunknak Tanácha „ az eö Felséghe Udwarának, és komornikinak Meste- „ re, és Tizan innen Generalis, Zathmar Váranak Fő- „ Kapitánya, Zathmár, és Bars Vármegienek Fő Ispa- „ nya, és Maximilián Hertzegnek is Fő Komornikia, „ eskuzeom az eleo Istenre, ky az atia fiu, Zent le- „ lek telies Zent haromsag egy Isten ugy segelien,

„ hogy

„ hogy az Zathmár Vármegienek Feo Ispanságába,
„ és tisztiben teorweniek Zolgaltatásába, az executiok-
„ nak oltalmazásába, a' zabadságoknak wtaiban, se
„ kedwet, se felelmet, se baratsagot, sem giuleolsiget
„ nem tekintek, hanem az en ereom, és tehetségem
„ zerint eorizem, es oltalmazom, a' zabadsagoknak
„ meg tartasara keotelezem magamat tellies tehetse-
„ gemmel. Isten engem ugy segillien." Ezen hit le
tétel formajába emlitett Makszimilián Hertzeg, Károly-
nak II. Mátyás Király testvérének fia, és a' Magyar
Országi hadaknak Fő-Vezére, 's a' Német Rend Nagy
Mestere vala, kinek mivel Dóczy András Fő-Komor-
nyikja vólt, ebből is ki tetszik tekintete, 's alkalmatos
hadi vólta. Ezen Hős miképpen halálával törvényes
Királlyához, 's hazájához pecsételte hivségét? ki tet-
szik Zemplén Várm. törte. le irásában általunk elé
adott halotti márvány Kövének reá irasából 151. la-
pon, melly, Leleszi Templomban e'képen vagyon:
„ Mit tehet a' bal sors, és a' világ? Lássad Olvasó!
„ Nagy-Luchei Dóczy András II. Mátyás, és II. Fer-
„ dinánd Császároknak Tanátsossa, Magyar Ország
„ részeinek fő Vezére, Bars, és Szathmár Vármegyék-
„ nek Fő-Ispánnya, királyi Felségnek Fő-Kamarás
„ Mestere, és Szathmári Fő-kapitány Bethlen Gábor
„ Fejedelem fel támadásában Kassaiaknak hivségtelen-
„ ségével nem gondolván, sött ellene szegezvén ma-
„ gát, 's azért a' Bethlennek Katonái által el-fogat-
„ tatván, mint rab Fogarassi várban vitetett, a' hol
„ meg halálozott — Febr. 1620. Eszt.

§. 153. A' mint némely hiteles irók irják, ezen nagylelkű Dóczy András Fogarasi rabságban méreg által megemésztetvén, helyébe azonnal II. Ferdinánd Császár, 's Kiraly *Báró Nagy-Károlyi Károlyi Mihályt* Szathmári Fő-Ispánynak nevezte. Vólt ez csak ugyan Károly Mihálynak Perényi Ersébettől született fia, és mivel Bethlen Gábor, Erdélyi Fejedelem Károlyi Susánnát, a' nagyattyával testvér Károlyi Lászlónak leányát feleségül vette ezen Fejedelemnek sógora. De még nevendék korában a' közönséges hiten levő szüleitől meg fosztatván, ötet Bethlen Gábor sógora, Rosályi Kún Lászlónak, Helvetziai valláson levő Fő-Rendii férfiúnak, mint gyámattyának, és Károlyi

Anná-

Annától, öregebb Kún László feleségétől született rokonának gondviselésére bizta, és hogy Helvetziai vallásban neveltessen, meg hagyta; de Forgach Ferencz Esztergomi Érsek, Pázmány Péternek, még akkor csak Jesuvita atyának buzgó mesterkedései által véghez vitte: hogy ezen nevezetes iffiú Kún Lászlónak gondviselése alól Bécsbe a' Császári udvarban által vitetett, a' hol igen jó nevelést nyervén, hivségére, 's különös alkalmaztatására való nézve elébb Királyi Udvarnoká, azután II. Mátyás Király által Fő-Nemesi rendből szabad Bárósságra emeltetett, 's az Isteni gondviselésnek ezen csudálatos vezérlése által Jeles maradékinak főbb méltóságokra útat nyitott. Kassán Jesuvita Atyák által 1744. Eszt. ezen Tzim alatt: *Után lett tisztelete* (Posthumi honores) *Gróff Károlyi Sándornak*, ki adatott Könyvecske ezen történetet (kétség kivül az irónak hibája miatt) Károlyi Péternek Kún László Fő-Ispánysága alatt 27. lapon tulajdoníttya. De Péter Mihálynak nagyattya, iffiabb Kún László Fő-Ispánysága előtt sokkal elébb 1550. Eszt. élt a' mint Károlyi, és Kún Nemzetségek ágazatinak hiteles fája bizonyittya; Károlyi Mihály pedig azon Méltóságos Nemzettség levél-tára szerént-is a' Bárói méltóságot leg-első meg-érdemlette, és csak Anna Királyné II. Mátyás felesége 1613. Eszt. az után II. Ferdinánd 1618. Eszt. Koronáztatásán mint Báró (*Solen. Coron. Kovachich pag.* 68. 70.) és már mint Fő-Ispány Uj-Zsólyomba Bethlen Gábor által 1620. Eszt. tartatott zenebonás gyülekezeten jelen vólt, a' hol 2. Czik. Gróff Allaghy Menyhértel a' Római Katolikusok közül hit óltalmazójának, 15. Czik. Császár ő Felségével kötöndő békességre Követnek rendeltetett. Meg-is feleltt a' felőle vólt várakozásnak; mert a' békesség is Császár ő Felsége, és Bethlen Gábor között §. 88. meg köttetett, a' Római Katolika hitet is, midőn Bethlen Követöi által fel forgattattak az oltárok, a' templomok meg-fertéztettek, fegyveres kézzel is úgy védelmezte: hogy Tisza-mellyéke csak néki köszönheti nem csak meg maradását, de nevekedését is. 1626. Eszt. 8. Decemb. Sopronyban tartatott III. Ferdinánd Koronáztatásán jelen nem vólt, 's a' mint Trstyánszky János, és Szentiványi Márton Jesuviták meg irták, Szólnoktól szagúldozó, és Szathmár tájékán rabló Törökökel véletlenül

lenül kevesed magával öszve-találkozván, azok által súllyos sebekbe ejtetett, mellyekben sokáig sinlödvén meghalálozott. 1629. 1632. Eszt. már özvegyének Segnyey Borbálának, Erdödi, Zadai, és Tományi helységeket II. Ferdinánd Császár vígaztalásúl ajándékozta. Lelesz. Konv.

§. 154. 1629. Eszt. Már más Fö-Ispány olvastatik. Vólt ez *Rosályi Kún László*, csak ugyan Lászlónak Károlyi Annától szűletett fia, kit noha Helvetziai vallást követett, de hatalmas Bethlen Gábornak közben vetésére II. Ferdinánd Császár, 's Király annak nevezni kintelenítetett. Ennek Fö-Ispányi méltósága ki tetszik Báró Ghillányinak levél tárából 11. kött. 330. szám alatt: „Mi Rosályi Kún László, Szathmár „ Vármegyének Fö-Ispánnya, Briberi Melith Péter, „ és György, Szent Mártoni Farkas István, Sz. Ró- „ mai Birodalombéli, és Erdélyi leg fényesebb Fejede- „ lem Tiszán innet lévö Fiskalis Uradalmainak Fö- „ Tisztyei, Csepei Zoltán Ferencz Szathmári Várnak, „ és Erösségnek Al-Kapitánnya, Ramocha Pál szolga- „ birája nevezett Szathmár Vármegyének, Pászthóy „ Máthe, Szathmár, és Ugocsa Vármegyék Fö-jegy- „ zöje, 's a' t. (itten következik a' Becskiek osztállya) „ költt Nagy-Peleskén 16. Juniusban 1629. Eszt." A' Vármegyének Jegyzö-Könyvében, Húsvét után való második hétnek negyedik napján 1630. Eszt. tartatott gyülésben a' jelen lévök között olvastatik ugyan Lónyay Sigmond Fö-Ispány; de ez Beregh Vármegyei Fö-Ispány vólt, a' mint felöle költt minden levelek mútattyák, és Kún László Fö-Ispánysága nem csak az elö hozot Oklevélböl, de a' Vármegyének 1643. Eszt. Jegyzö-Könyvéböl, bizonyos, sött 1630. Eszt. §. 171. elö adandó Levélben-is Szathmári Fö-Ispánynak, és azon nevezetü Vár Fö-Kapitánnyának neveztetik, 's a' keresztényi türedelemröl annyiban igen dicséretes: hogy noha ellenkezö vallást követett, mégis a' Váradi Püspöknek óltalmát azon levelébe II. Ferdinánd Császár reá bizta.

§. 155. 1648. Eszt. Megint Rákóczy György Fejedelem által, kinek Linczi Békesség-Kötés szerént §. 94. ezen Vármegye által adatott, *Rosály Kún István*, Lászlónak testvér öttse Fö-Ispánynak tétetett, kinek

fiú

fiú ágon magva szakadván, leány maradékok 1659. Eszt. hozatott 117. törvény Czik. szerént jószágit felosztották.

§. 156. Csak ugyan 1648. Eszt. I. Rákoczy György Fejedelem meghalálozván, általa tétetett Fő-Ispány Kún István helyet 1649. Eszt. III. Ferdinánd Király által *Báró Nagy-Károlyi Károlyi Ádám*, érdemes Mihálynak fia Fő-Ispánynak, és Szathmári Fő-Kapitánynak neveztetett, és noha a' Vármegye is Jegyző-Könyvének hiteles irása szerént, magát mellete közben vetette; még-is II. Rákóczy György a' mint a' Vármegyét, és a' Szathmári Várat Linczi békesség-kötéshez képest törvényes Királyának által adatni, úgy Kún Istvánt Fő-Ispányságból le-tétetni nem engedte, azt állitván: hogy Császár ő Felsége a' Linczi békesség-kötésben csak az Egyházi pártfogói hatalmat, és az Egyházi javak osztogatását magának fent tartotta, tehát a' Fő-Ispányi hivatalnak adása az attyát I. Rákóczy Györgyöt illette, 's e' miatt Báró Károlyi Ádám csak Kún Istvánnak halálával 1659. Eszt. Fő-Ispányi, és Szathmári Fő-Kapitányi hivatalában léphetet, 's nem-is sokáig viselhette', mert 1661. Eszt. meg halálozott semmi maradékot nem hagyván. Hogy a' Felséges Országló Háznak ez-is nagy hive vólt, bizonyittya azon Királyi adomány levél, melly nékie 1642. Eszt. Ura, Sály, Endréd, Váda, és Petri jószágokról adatott. Leleszi Konv.

§. 157. 1661. Eszt. Már régen mint Császári, 's Királyi Felség által óhajtott, mint jeles tetteivel megérdemlett Fő-Ispányi hivatalát elnyerte *Báró Károlyi László*, §. 153. elé-adott érdemes Mihálynak fia, és Ádámnak ötse, kinek csak az öregebb testvére eddig gátlására vala, és a' kinek már 1647. Eszt. III. Ferdinánd tulajdon kezével írt levele által: „ a' Tisza „ mellyékén hanyatló Római Katolika Hitnek, és JE- „ SUS társaságabéli Papoknak, kik a' Szathmári haj- „ lékokban üldöztettek, otlalmát ajánlotta, ösztönül „ elő hozván nevezetes buzgó elejét, kik az igaz hit- „ nek védelme mellett serényen viaskodtak.“ A' mint-is azon zűrzavaros időkben (a' mint nevezet Trstyánszky le irta) az Isteni Igének hirdetésére elváltoztatott ruhákban azokra a' részekre ki küldetett Jesuvita (*Mis-*

sio-

siondrius) papoknak nem csak szabad menetelt, és megmaradást szerzett, de a' bökezűségével-is táplálta, és az Evangelikusok által el-foglaltatott Szathmári templomjokat, és lakó helyeket Csáky István Hadi-Vezérrel öszve tsatolván magát, nékiek viszsza adatta. 1664. Eszt. a' Váradi csatába §. 171. István fiát, 1682. Eszt. nagy reménységü Mihály második fiát, a' ki a' Császári táborban Ezredes vala, a' Törököktől segitetett Tökölyiekkel lett csatában Szathmárnál el vesztette. 1677. Eszt. Báró Perényi Jánost, 1688. Báro Barkóczy Györgyöt Ugócsa Vármegyei Fő-Ispányságban bé helyheztette. Ugóch. Várm. esm. 39. lap. 1681. Eszt. 16. törvény Czik. az adózásbéli tartozások számadásinak Fő visgálója, 28. Czik. a' Királyi itélő széknek birája 1687. 15. Czik. az Erdélyi határ járásra az Országnak ki-rendeltettye vala. Meg hólt 1690. Eszt.

§. 158. Olly jól érdemlett atyának még életébe 1688. Eszt. leg főbb méltóságokra méltó fia *Károlyi Sándor* Fő-Ispánynak I. Leopold Császár, 's Király által tétetett, és ezen Fő-hivatalban az attyának halála után, a' körüllakó Nemességnek nagy örvendezésével 1691. Eszt. bé helyheztetett. Dicsö tetteit Hazánk Krónikáji, törvényei, ok-levelei bizonyittyák, de legjobban *Után lett tisztelete* (Posthumi honores) neveztetett, 's már emlitett Könyvecske eléadgya. 1669. Eszt. 2. Juliusban Sarlós Bóldog aszszony napján Báró Sennyey Ersébettől született, és 52. esztendeig Kormányozta ezen Vármegyét. Iffiúságában Katonáskodott. 1686. Eszt. mint nevendék Buda-Várának, 1688. Eszt. Belgrádnak, 1689. Eszt. Nisszának meg vételén jelen vólt, úgy hogy sok hadi tapasztalásai miatt méltán azután Fő-hadivezérek közzé számláltatott. 1692. Eszt. a' Nagy-Bányai templomnak Jesuvita atyáknak lett általadásában nagy eszköz vólt. 1703. Eszt. Rákóczy Ferencz támadását §. 103. még zsengéjében meg fojtani iparkodott, és a' mint a' Hazánk történeteinek irói minnyájan vélekednek, ezen 1711. esztendeig a' hazafiak között vérengező háború akkor egészlen el enyészett vólna, ha az ő igyekezeteinek illendőképen meg feleltek vólna. De az Isteni gondviselés itt-is eszköznek tette Báro Károlyi Sándort: hogy a' nyugha-

hatatlankodó hazafiak között Hadi Vezérré tétetvén, minekutánna a' jelesebb ütközetek által magának hirt, 's nevet szerzett vólna, különös, és köz tanáts adásával a' háborgó hazafiak 1711. Eszt. a' fegyvert le tennék, és ajánlott Királyi kegyelmet §. 104. elfogadnák. Ezen nehéz dolognak véghez vitelét VI. Károly Császár akkor Spanyol országban lévén, kezével irtt egynehány levelével ajánlotta nékie, és hogy meg mutassa, melly nagyra betsülli? tzimjébe: *kedves Grófom!* igy nevezte, a' mint is meg nem tzáfolhatván Szent szavát, annak tette, és így hozta bé Nemzettségébe Sándor a' *Grófi* méltóságot, kit az után Rákóczy Ura veszett jószágival is azon kivül ezen Császár meg ajándékozott, 1715. Eszt. 24. törvény Czik. a' Királyi itélő Fő-széknek birájáva, 59. Czik. az Ország alkotmányának jobb rendbe-hozására. 112. Czik. a' Sztrecseni, és Budetini Uradalmak között támadott villongásoknak el-itélésére Biztosnak rendeltetett. 1717. Eszt. a' pusztító Tatárokat, kik a' mi rokonunkat is Szirmay Istvánt, Illona húgával el rablották, hirtelen öszve gyüjtvén a' Tisza mellyéki Nemességet, nem csak el széllyesztette, de nagy részint lenyakaztatta is. Csudának tartatott ezen rabló sokaságot olly kevés számú Magyarral meg zabolázni, kikkel Steinville Erdélyi Hadi parancsoló, egynehány Regementyei lévén, öszve csapni nem mérészeltt, de kissebb erövel magát lenni vélvén, hogy Erdélyt dühösségektöl meg menthesse, szeme láttára a' Magyaroknak dúllására által bocsátotta. 1734. Eszt. maga kölcségén egy derék, és vállogatott emberekböl álló Húszár Regementet állitott, és annak tulajdonossá lett (melly azután 1744. Ferencz fiájé, 1759. Pálffy Rudolfé, 1768. Hadik Andrásé, most Blankensteiné) és azt személlyesen az ellenség ellen vezette, mindenütt nagy diadalmokkal, úgy: hogy a' Károlyi Húszároknak csak a' neve is ellenségnek rettentésére lenne; a' mint ezt a' Jesuvita Atyák nékie ajánlott derék versekben le irták:

Nec tantum praesens Tua terruit agmina virtus,
Ingens vel solo nomine terror eras.
Sat fuit, ut fugerent inimicis dicere turmis:
Hic est! huc properat Karoliana manus!

Non

Non negat hoc Rhenus, non lunae cornua, testis
Ipsaqve virtutis Pannonis ora Tuae.
Scilicet, ut vincat miles, Ductoris oportet
Hostica Nobilior fama per arva volet.
Caesaris idcirco CAROLI cognomine SEXTI
Plurima conspicui signa favoris habes.
Saepius ille Tuis praeconia contulit armis,
Non decus hoc aliud grandius esse potest.
Hinc cum trajecit (non longum est) Gallia Rhenum,
Inque aquilas ausa est bella movere manu.
Ille novas subito mandat Tibi cogere turmas,
Jussa facis. Legio, nec mora, scripta fuit.
Agmina mox Equitum praebes spectanda Viennae,
Ipseqve Dux, senio non remorante, venis.
Qvae non Augustus concepit gaudia Caesar?
Vidit ut armatos Te praeeunte viros:
Sive eqvites cultu ornatos spectaret, et arma,
Lumina quod teneat cultus, et arma dabant.
Sive magis robur lustraret, et arma virorum,
Pascebant oculos robur, et arma suos.
Te postqvam Caesar multo decorasset honore,
His, ait, agminibus, quod tremat hostis, inest!
Eventu patuere suo praesagia; saepe
Lilia caesa per hos tum rubuere viros.
Urbs qvoqve praeterea studio nova signa videndi,
Occurrit turmis obvia facta Tuis.
Vix percensebant tantam spectacula turbam,
Qvae populis olim Roma superba dedit.
Arma, jubasqve, virosqve, stupet, Te laudibus ornat,
Et Pylios possis, optat, habere dies!

Az az Magyarúl:

Vitézséged nem csak szemben rettent meg ellenséget,
De szívében neveddel is támasztasz rémültséget.
Nem kellett riadó lárma; azt meszsze szalasztani
„*Itt jön Károlyi serege!*“ elég vólt azt mondani.
Erejét a' két szarvú hóld, 's a' Rajna két mellyéki
Tudgyák, 's ismérik Pannonnak mindenféle vidéki.
Hogy a' Katona győzhessen, szükség: hogy a' Vezérje
Nagyobb hirét az ellenség minden földje esmérje.
Azért a' HATODIK KÁROLY Császár, hogy vitézséged
Ismméri, nagy kegyelmére nyilván méltóztat Téged.

Ő már sosszor győzedelmes fegyvered meg ditsérte,
Felséges bér! — mi lehetne dítsőbb jutalmod értie?
Innen midőn a' Zőld Rajnán a' Francz által költözött,
's a' Sas ellen óldalára vakon fegyvert kötözött.
A' Császár néked parantsolt: gyűjcs egybe új sereget,
Te Fejedelmi szavának gyorsan tettél eleget.
Vezér lettél, és a' vénség néked ellent nem álla,
Bécs várossa lovagjaid', 's önn' magadat csudálla.
A' Csá zárnak melly nagy öröm futott minden erébe?
Midőn fegyveres vitézid veled tüntek szemébe.
Akár fegyverét szemlélte, akár szép öltözetét,
Mind edjik készületével meg fogta tekintetét.
Vagy ha vitéz erejeket, 's fegyverek eggyütt nézte,
Ezekben olly díszre talált, melly szemét meg ígézte.
Magasztaltt ő Téged, így szólt seregedről e' véget:
„Vann ebben, a' mi rémiti a' dühös ellenséget!"
E' jövendő mondás benne bé tőltt, 's igazzá vála,
A' Francz-Liliom vagdalva tőle vérben uszkála.
Minden város a' melly látni Lovagjaid kivánta,
Elébe ment, 's tisztelettel viseltetett eránta.
Alig látott annyi számú Népet edgyütt — a' fenten
Nézett Róma — midőn tartott játékokat régenten.
Csudálták a' szép termetű bajúszos Magyarokat,
Kezekben villám modgyára forgó görbé kardokat.
'S még az Ördöggel-is szembe szálni kész Huszárokat.
Bámúlva nézték, 's kivánták: Élly Nestori napokat!

Méltán tehát Császári, 's Királyi belső titkos, és a' Királyi helytartó Tanátson Tanétsosnak, Hadi Fővezér helytartójának, az után Hadi Fő-Marschalnak, és a' fel kelő Nemes sereg Tisza mellyéki Fő-Vezérének tartománybéli bisztosság Fő-Igazgatójának tétetett, és a' leg-fontosabb Ország dolgáiban ki rendeltetett. 1723. 17. 54. Czik. 1741. 63. Czik. Minden készséggel válalta a' reá bizatott terheket, semmit lehetetlennek nem tartott, csak (a' mint nevezett Könyvecske irja) jobra sodoritván bajuszszát, *meg lehet!* azt felelte, és felelni vólt szokása. A' hadi tudományon kivűl egyébb jeles erkölcsök-is tündöklöttek Sándorban, úgy mint: az Isteni félelem, a' Keresztényi vallások tisztelete, az ájtatosság, a' jó szivűség, és egyebek A' Vallásnak külömbsége nélkűl sok árva Nemes ifiakat neveltt, és az el pusztúlt jószágit-is Vallás külömbsége

sége nélkül meg szállitott új lakókkal meg népesítette, de a' kik közzül sokan nem kénszeritetve, de jóságátúl el-ragadatván a' Katolika hitre állottak. Hét katolikus templomot, és Plébániát megyés Papi házokkal, Fényben, Majtényban, Csanáloson, Nagy-Petriben, Bélteken, Erdődön, és Csengerben, Ájtatos rendén lévő Papoknak Nagy-Károlyban Szerzetes Házat, Iskolákat, Kaplonyban Sz. Ferencz fiainak Klastromot, Templomot épitett, fundált, és itten magának, 's maradékinak temető helyet rendelt. Báthorban a' Minorita Atyáknak hagyományát meg bővittette, minden szombaton olvasót mondott, és midőn módgya vólt a' Lauretomi Litaniákat kápolnájában el-énekeltette, nagyobb innepekben meg gyónt, és áldozott, a' böjtöket szentül meg tartotta, az Egyházi személyekkel társalkodni igen szeretét, a' szegényeknek böven alamisnálkodott, a' Nemességet, a' Katanoságot gyakran vendégelte, a' Katonáinak sem káromkodni, sem ok nélkül esküdni szabad nem vólt 48. órányi vasaztatásnak büntetése alatt. Minden viszontagságiban vig kedvet mutatott, Katonaságában békességes türéssel szenvedte az éhséget, szomjúságot, a' hideget, meleget, 's az álmatlanságot, a' szegény adózó népnek, és a' jobbágyinak mindenkor szabad bé menetele vólt hozzája, kiknek esedező leveleit tulajdon kezével el-szedte, és a' bajaikat meg orvosolta. A' részre hajlást, és az ajándékok el vételét alatta való Tisztviselőkben nagyon útálta, dorgálta, és büntette, maga pedig igaz szivüsséggel szóllott, tanátsot adott és itéltt. A' Nagy-Károlyi Várat leg jobb épitő mesterek által fényességére hoszta. 1742. Eszt. súllyos betegségben esvén, és az ellenség előtt álló Regementyének Kormánnyát Ferencz fiára bizván, Felséges Királynéjától, az Országot igazgató minden Székektől, a' Vármegyéktől, az Ország Nagygyaitól, Atyafiaitól, jó Barátitól irott levelek által bocsánatot kérvén, el-búcsúzott, az után meg gyónván, áldozván, és az utólso Sz Kenetet felvévén, érdemekkel tellyes Nagy lelkét Teremtőjének által adta Kis-Aszszony napján 8. Septemb 1743. Eszt. 73. Eszt. korában, az Anya Sz. Egyháznak, a' Hazának, 's Királyának tett sok szolgálati után, és csak jövő 1744. Eszt. 22. Juniusban nagy készülettel, temetésére meg hivattatván minden Tiszán innét, 's túl

fekvő Vármegyék, és az Országnak színe, harmincz ezer forintoknak kölcsségével, a' halotti tiszteségeknek sok reá irásával, mellyeket hoszszas vólna ki adni, Kaplonyi sir bóltban el-temettetett, Koporsó Kövének esztendőt jegyző illy reá irásával:

Vt pIe seMper VIXIt
ALeXanDer KároLI;
sIC pIe obIVIt.

Az az:

A' MInt Szent hItben éLte napJaIt
a' VIrtVsok Vtán fVtVán
KároLI SánDor;
Vgy
tőLtt-be VtóLsó óráJa-Is.

§. 159. Meg tétetvén Gróf Sándornak az utólsó Tisztessége, azonnal Gróf Bárkóczy Kristinától született egyetlen egy fia *Gróf Károlyi Ferencz* a' következett napon jelen lévő Sokaságnak öröm kiáltásai, és vendégeskedései között Szathmár Vármegyei Fő-Ispányságban bé helyheztett, melly Fő-hivatallal még az attyának életében 1721. Eszt. őtet VI. Károly Császár meg tisztelte. A' Fő-Ispányi hivataláról adatott Királyi petsétes levél summáson e'képen vagyon: „hogy VI. „Károly Császár, és Király tekintvén Gróf Károlyiak „nevezetes eleinek nagy érdemeit, kivált pedig Gróf „Nagy-Károlyi Károlyi Sándornak Vármegyei Fő-„Ispánynak, Mezei Hadi Fő-Vezér Helytartójának, „és Tanátsossának hív szolgálatit, mellyeket Magyar „Országi Sz. Koronának, Uralkodó Felséges Háznak, „és nevezett Császári, 's Királyi Felségnek Rákóczy, „és Berchény támadásának, és zenobonáskodásainak „le csillapitásában, és a' nyughatatlan, 's törvényes „Királyoknak hívségétől el-térö hazafiaknak meg hó-„dolásában, 's egyéb Ország dolgainak végre haj-„tásában, szorgalmatossan tett, azonkivűl tekintvén „Nagy reménységü fiának Gróf Nagy Károlyi Fe-„rencznek erköltseit és nagyra termett vóltát, a' ki „még iskolában lévén, nagy elömenetelt tészen a' tu-„dományokban, és már most ki mutattya: hogy Je-

„les.

„ les Eleinek el nem fajúlt ágazattya lészen, de azok-
„ nak a' Királyhoz, 's hazájához való hivségben dicsé-
„ retes nyomdokát követni fogja; hogy tehát még nagy-
„ obb ösztöne lehessen Szathmár Vármegyei Fő-Ispányi
„ hivatallal, még az attyának életébe ötet Ő Felsége
„ meg ajándékozza: hogy abban akár a' nevezett attyá-
„ nak halálával, akár ha az attya hivatalát le tenné,
„ azonnal léphessen, úgy mind az által: hogy hívsé-
„ gének hitét le tegye, szemmély válogatás nélkül igas-
„ ságot szolgáltasson, a' Vármegyének Rendjeit jus-
„ saikban, es szabadságikban meg tarcsa, a' Királyi,
„ 's Kamarabéli jövedelmekre azon Vármegyébe fel
„ vigyázzon, ö Felsége ellenségének ellent állyon, ba-
„ rátival barátkozzon. Azért parantsoltatott minnyá-
„ joknak: hogy nevezett Gróf Károlyi Ferenczet, akár
„ az attyának halálával, akár hivatalának által adásá-
„ val igaz, és törvényes Fő-Ispányoknak esmérjék,
„ tisztellyék, nékie minden szokott, és szabad állapo-
„ tokban engedelmeskedgyenek. Adatott Gróf Illés-
„ házy Miklós kedves hivének, Trenchén Örökössé-
„ nek, azon, és Lyptó Vármegyék Örökös Fő-Ispányá-
„ nak, belsö titkos Tanátsossának, 's Magyar Országi
„ Fö-Kantzellárnak keze által, Ostriai Bécs Várossá-
„ ban, 24. Juliusban, Urunk 1721. Országlásának:
„ 10. Spanyol 18 Magyar, Cseh, és a' többi 11. Eszt.
„ Károly t. k. Gróf Illésházy Miklós. t. k. Wanyeczy
„ Illés. t. k." Azért-is már mint Fő-Ispányi hivatalt
viselő Báró Perényi Pált 1735. Eszt. 11. August. Báró
Perényi Károlyt 1740. Eszt. Ugócsai Fő-Ispányságban
bé vezette, sőtt még 1722. Ezst. a' Vármegye petsét-
tyét általa az atya a' Vármegyének §. 40. által adatta,
midőn ezen hivatalában bé iktattatott, a' mint-is 1736.
Eszt. a' feleségét Gróf Csáki Kristinát a' halál tőle el-
ragadván, annak-is hideg tetemei felett mondatott ha-
lottas beszédben, még Grof Sándor attyának éltében
Szathmár Vármegyei Fő-Ispánynak neveztetik. Ez-is
ifiúságában fegyverrel szolgálta Hazáját, 's Királyát,
Zászlótartói hivatalon kezdvén, az attyának Húszár
Seregében Kapitánnyá, az után Ezredessé, és az Attyá-
nak halála után tulajdonossá lett a' Francziák, és a'
Burgusok ellen vitézűl hartzolván. 1751. 26. Törvény
Czik. elő adgya viseltt Fő-hivatalait, a' hol Nagy Mél-
tóságúnak, Szathmári Fő-Ispánynak, Ő Felsége belső
tit-

titkos Tanátsossának, a' haza leg főbb törvény szék, birájának, hadi Fő-Vezér helytartójának, és egy Lovas Magyar Regement tulajdonossának neveztetik, és az Erdélyi határ járásra ki rendeltetik. De ezen Nagy Hazafi az egész Hazának szomorúságára meg hala 1758. Eszt. éppen Nagy Bóldog-Aszszony napján.

§. 160. Ennek-is Gróf Csáky Kristinától született egyetlen *Gróf Károlyi Antal* 1759. Eszt. Fő-Ispányi hivatalában következett, és noha már ezen Dicső Nemzetségnek egyedül-való tsemetéje vala, még is a' tábori életre szánta magát, először az attyának Lovas, az után Gróf Eszterházy Jósef gyalog seregébe vitézkedvén, olly nagy veszedelemmel: hogy ennek már Ezredese lévén, midön azon véres Prágai ütközetben 1757. Eszt. 6 Májusban, a' hol a' Schwerini Herczeg, az Egyetlen egy Fridriknek leg jobb, és Fő-Vezére elesett, és a' mi Fő-Vezérünk is Gróf Braun halálosan meg sebesíttetett, a' Porosz Királynak tulajdon vezérlése alatt reá dühössön rohanó ellenségnek ellene szegezné rettenthetetlen Magyar seregét, egy ágyú golyobis ki tett mellye mellett el suhanván, azt úgy meg rontotta: hogy sokáig vér köpésben sinlődött, egész életében ezen csapást meg érzette, 's végtére ez siettette halálát. Erőszakkal tehát Dicső Mária Theresia Királyné, 's annyának mog tartoztatta őtet a' további táborozástól, az attya helyébe nem csak Fő-Ispányi méltóságban ötet helyheztetvén, de belső titkos Tanátsossának, Kamarássának, leg főbb Törvény Birájának, elébb az Attya Lovas, az után csereképpen egy gyalog Magyar Regement tulajdonossának ötet nevezvén, és Theresia Vitéz rendgyének Keresztyével ötet meg tisztelvén. Meg-is mutatta azt: hogy nem csak vitéz Marsnak, de bölcs Pallásnak is tanitvánnya. Mert 1765. 16. Törvény Czik. az Ország határinak el igazitására biztosnak rendeltetett. 1776. 11. Octob. midön Gróf Hadik András Fő-Hadi Tanátsnak elölülöje Bács Vármegyének Fő-Ispányságába bé iktattatna, ő a' Király Képét viselte, és a' Tudományok Fő-igazgatójává tétetett §. 110. Emlékezetre méltó levelet küldött ö akkor az Oskolai tanitókhoz; és a' tanuló ifiúsághoz, mellyben öket az Isteni félelemre, a' Hazához, 's a' Királyhoz való hivségre, és a' serény tanulásra intette.

24. Decemb. a' Varadi, és Unghvári kerületekben lévö Oskolákat személlye szerint meg visgálta; jelen vólt a' Boldogságos Szüz társaságbéli gyülekezetben. Ujra intette az elöbbeniekre az Oktatókat, és az iffiúságot, az iparkodókat meg jútalmazta, a' resteket meg dorgálta. Akkor Hannulik János tudós hazánkfia, és Vers Szerzö ajánlott nékie különös versezetet: *Quis me Deorum sistat ad arduos Pindi recessus?* 's a' t. 1777. Eszt. 28. April. Báró Splényi Jósefet Csanád Vármegyei Fö-Ispányságban Makó mezö városában, elsö Majusban Gróf Zichy Ferenczet Békes Vármegyei Fö-Ispányi hivatalnak helytartóságába Gyula mezö városában. 1779. Eszt. 17. Majusban mint Királyi személyes Biztos Szathmári lovas Nemességtöl kisértetvén Gróf Brunszvik Antalt Bihar Vármegyei Fö-Ispányi hivatalban Nagy Váradon be iktatta. 1780. Eszt. Hadi Fö-Marschal-Vezér helytartójának, és Királyi Fö-Asztalnok Mesternek neveztetett, 's az Ecsedi tót nagy munkával, és költséggel le szivárogtatta §. 27. 1777. és 1779. Eszt. az Ecsedi, és Béltheki Uradalmokban Királyi új adomány mellett magát, és maradékit meg erösitette. 1782. Eszt. mivel a' leg fobb törvényszéken ö viselte töbnyire az elöl-ülönek kötelességét, az Ország dolgainak terhétöl el-nyomattatván, a' Nagy-Váradi, és Szathmári kerületekben lévö Oskoláknak Királyi Fö-Igazgató hivatallyát, mellyet ditsöségesen viseltt, le tette, és azon Eszt. 13. Juniusban Ürményi Jósefet, a' Magyar Kantzellárián Udvari belsö Tanátsost Bihar Vármegyei Fö-Ispányságban jeles készülettel bé helyheztette. Jelen vóltak 5. Fö-Ispányok, 4. Fö-Vezérek, 3. Ezredesek, 's azoknak 4. Helytartói, 3. Fö-Strázsa Mesterek, 3. Püspökök, és a' Helvetziai valláson lévöknek Debreczenyi Fö-Igazgatója, azonkivül Pesth, Torontal, Arad, Békes, Krassó, Szathmár, Kraszna, Szabólcz, Mármaros, Ugócsa, és Zemplény Vármegyéknek Fö-Nemessége. Ezen jeles napra, melly Károlyi Antalnak neve napja vala, készített derék Deák Dalt Hannulik arany szájú János, ájtatos Oskolabéli Károlyi Pap, a' kinek a' ki adatott, 's már két könyvet foglaló Deák Dallait (*Ode*) meg visgálván, és nagy ditsérettel helyben hagyván a' Római Arkások tudománybéli Székje, annak Tudos tagjává ezen Eszt. tétetett. 1785. Eszt. szép felebaráti szeretetét mútatta ki Pesten Gróf

Ká-

Károlyi Antal, midőn rendkivűl való nagy áradáskor sok lakosok, mint hogy az árvíz éjjel szoritotta ki őket házaikból, a' padlásokon felyűl lévén, élelmekről sem gondoskodhattak, kenyeret, 's egyébb éleséget készittetvén hajókon hordoztatta, 's osztogattatta ki a' szűkősködőknek, hogy sanyarúságjokat enyhithessék. 1789. Eszt. Fő-Hadi Tár-Mesternek, arany gyapjas Vitéznek, és a' Királyi test őrző Nemes Magyar Sereg Fő-Kapitánnyának neveztetett. 1791. Eszt. tartatott Ország gyűlésén jelen vólt, és a' hozatott Törvényeket alá irta, hanem azon Eszt. meg újjulván a' Prágai ágyú golyóbistól vett mellyének fájdalma, szűntelen köpésben, a' Királlyának, 's hazájának szomorúságára meg hólt, életének 59. Eszt. 27. Septemb. 's utánna három napokig Kaplonyban tartatott halotti tisztesége, felállíttatott Igazság, Okosság, mértékletesség, erősség (mellyek a' meg hóltnak erköltseit ábrázolták, és a' mellyeknek követését, a' fiának utólsó rendelésében ajánlotta) Kép oszlopainak, a' Károly Grófi, és a' Vármegye Czimerei, a' siránkozó tanuló iffiúság, az ajtatos Oskolabéli Papság, és az árvák alkotmányinak, végtére tulajdon kegyes Képének, és alája tétetett vitéz Kardjának, és Theresiai Rend tzimjének sok elmés reá irásával, a' mellyeket emlitett Hannulik készitett, és itten hosszas vólna elő adni. A' koporsó kövének reá irása ez: „ Örök emlékezetére Nagy-Méltóságú „ Gróf Károlyi Antalnak, Károlyi, Erdöd, Bélthek, „ Ecsed Füzér, Radvány Csongrád, Megyer, Surány „ várak, és Uradalmak örökös Urának, a' leg Neme- „ sebb arany gyapjas, és katonai Maria Theresia „ rendgyei vitézinek, Felséges Császár, és Apostoli „ Király az elsök közzül való Kamarássának, és belső „ titkos, 's 25. esztendeig szeplötelen hivségü Taná- „ tsossának, leg föbb törvény szék birájának, Tudó- „ sok, és a' tudományok, mellyeknek egész lévö tar- „ tományban Fő-igazgatója vala, barátyának, táplaló- „ jának, 's hő-kezü jól tévöjének, elébb Király Fő-Asz- „ talnoknak, az után a' Királyi test őrző Magyar Ne- „ mes sereg Fő Kapitánnyának, a' Császári táborban „ Fő-hadi Tár-Mesternek, gyalog Magyar Sereg, „ mellyet a' Nagy-attya által álitott Lovas Regemen- „ tel fel cseréltt, tulajdonossának, minek utánna 58. „ esztendőt 9. hónapot, 39. napot élt: Gróf Károlyi

„ Jo-

„ Josepha, született Báró Harukker, Gyulai Uradalomi
„ Örökös Aszszonya, Csillagos Keresztes Dáma, leg-
„ jobb, 's legkedvesebb férjének, Istenéhez tiszteletet-
„ tel, Hazájához szeretettel, Királyához hívséggel, fi-
„ ához gondossággal, alatta-valóihoz kegyelmesség-
„ gel, szegényekhez adakozással, Itthon jó szívűség-
„ gel, erkülcsel, nyájassággal, a' katonaságban, mely-
„ ben hét esztendős háborúban hat fontos ágyú-go-
„ lyóbistól mellyén sértetett, érdemeivel tündöklönek.
„ Meghala 1. Septemb. 1791. Eszt. Ostriai Bécsnek
„ külső városi Peuczingi határán." Ez-is új lakókkal a' jószágit megnépesítette, sok Nemes iffiaknak nevelésére Oskolai jutalmat osztogatott, és a' szükségnek idején élés-házait felnyitatta, 's azokból a' szegény jobbágyit táplálta. Nagy-Károly Várossában roppant templomot épitett azon fogadásának bétellyessittésére: hogy Jósef fia született. De kivált a' Katonai-rendet követő iffiusághoz igen nagy vólt adakozósága Az Országban legszebb iffiakat kiválasztott, kiknek Regementyébe vagy Katonai tisztséget vett, vagy általa adatott bő Zsóldal mint köz-legények a' seregében katonáskodtak, úgy hogy az ő Regementye valóban a' Had-elejének tartatott. Mi nékünkis 1766. Eszt. Seregében Hadnagyságot vett; de eggyetlenegy fiú lévén, az anyánknak keserves sirása elvont a' hadi szolgálattól. Emlékesetre méltó Nagy-Gyurka nevezetű, Vásárhelyre, Csongrád Vármegyébe való Granatérosa vólt, Europában legszebb ember, kit Dícső II. Jósef vitéz Császár valahányszor katonai gyakorlásokat tartott, mindenkor 12. arannyal szokott vólt, megajándékozni és Europából öszvegyűltt külső-Országi Vendégeinek, mint termiszet-alkotójának különös remekjét mutógatni. Vólt ennek magossága egy öl, és két hövelyknyi, Atlási széles mellye, és válla, ahoz alkalmasztatott izmos karjai, és czombjai, hasa vékony, a' lábanyoma pedig olly Kisded: hogy legkissebb bokkancs kívántatott a' lábaira, a' képe fejér, és piros, fekete haja, és ollyan szinű kipödörített bajusza, a' szemei kékek, kit miis sokszor tetétűl talpig meg-szemléltük. E' mellett igen jó viselete, jámbor, Istenfélő, józan élete. Ennek még katonáskodott, és élt, egy Pusztát béírtt Gróf Károlyi Antal, melly esztendőnként 600. forintott béhozott. Szabadsággal haza

ho-

bocsátatván, négylovas - szekéren Osztállyához visszatért, bő - élességet magának, és a' bajtársainak hozván; azértis a' többiek nékie szolgáltak, és Attyoknak nevezték. 1787. Eszt. a' Török háborúban, és a' Nándor - Fejérvárnak megvételén, azután a' Franczia háborúbanis jelen vólt, semmi sebet nem kapván, még meg öregedvén tisztességgel haza bocsátatott.

§. 161. Gróf Károly Antalnak Báró Harukker Jósefától 1768. Eszt. született hasonlóképpen eggyetlenegy fia *Gróf Károlyi Jósef*, 1776. Eszt. 6. Decemb. még gyermekkorában Békes Vármegyei Fő - Ispánynak ritka példával tétetett, az attyának Antalnak és anyai nagy apjának Báró Harukkernek érdemeiért, ugy: hogy még emberkort ér Gróf Zychy Ferencz Udvari Kintstári-Tanátsos igázgassa a' Vármegyét, kit 1777. Eszt. az attya Gróf Károlyi Antal ezen Fő - Ispányi helytartóságban bévezetett §. 160. Huszonnégy esztendőskort érvén Gróf Károlyi Jósef II. Leopold Császár, 's Királyunk által Királyi Arany -Kúltsos - Kamarássá tétetett, és ugyan azon idejében a' Királyi helytartó - Tanátsnál Titoknoki - Hivatalt viselt. 1791. Eszt. a' derék attyának halála után, ugyan az említett Felség rendeléséből, az előbbeni Vármegyéből Szathmár Vármegyei Fő - Ispányi Hivatalra, az egész, Vármegye' kívánsága szerént általtétetett, segétségűl a' kormányozásban adatván nékie Báró Wécsey Miklós, még ezen Hivatalban 1794. Eszt. a' mostani Felséges Urunknak Ferencznek parantsolattyából, egész Megyének örömivel, Nagy Méltóságú Gróf Zichy Károly Ország Fő - Bírája által béiktattatott. A' Fő - Ispányi Hivataláról adatott Királyi - Pecsétes - Levél, ezeket summásan foglallya magában: „ hogy ő Felsége illendően, és kegyel-
„ mesen megfontolván Nagy - Károlyi Károlyi Grófi
„ Háznak dícséretes, és állandó hivzégét, sokféle szol-
„ gálatinak érdemeit, mellyeket még Dicsö hajdoni
„ Magyar Királyoknak, ő Felsége bóldog emlékezetű
„ Eleinek, Felséges Uralkodó Ostriai Háznak, követ-
„ kezendőképpen ő Felségének, a' békességes, és há-
„ borús időkben szeplőtelen hívséggel, és állandóság-
„ gal, kivált a' Hazájának lecsillapításában; azonkivűl
„ méltó tekintetbe vévén Gróf Nagy - Károlyi Káro-
„ lyi Jósef Kamarássának erköltseit, jámborságát, tö-
„ ké-

„ kéletes fedhetetlen életét, és hívséges szolgálatit
„ mellyeket a' Magyar Királyi Helytartó-Tanátsnál
„ egyenes szívvel, serénységgel, buzgósággal, 's ma-
„ ga ajánlásával mint Titoknok tett; Szathmár Vár-
„ megyei Fő-Ispánságnak Tiszttyét, és Hivatalát,
„ melly az attyának Gróf Károlyi Antalnak, arany
„ gyapjas, és Jeles katonai Theres-Rendgyei Vitézé-
„ nek, Császari 's Királyi Kamarásnak, Belső Titkos-
„ Tanátsosnak, Fő-Hadi Tár-Mesternek, egy Magyar
„ gyalog-Regement tulajdonossának, és a' Nemes
„ testörzö Magyar Sereg Fő-Kápitánnyának halálával
„ meg üresült; nékie adgya. 's a' t. Költ Óstriai Bécs
„ Várossában, 14. Octob. 1793. Eszt. Ferencz. m. k.
„ Gróf Pálffy Károly m. k. Szlávy Pál. m. k." A'
mint Isteni félelemben, a' Hazájának szeretetében, a'
Királlyához való hívségben neveltetett, úgy az attya
által §. 160. ajánlott erkölcsökkel kormányozta ezen
Vármegyét. Gyermekségében nevelője vala Farkas Ja-
kab, szerzetes Atya, a' ki még a' Nagyattya Se-
regében Tábori-Káplány vala. Iskoláit Károlyban,
és Váczon végezzte, a' hol tüköre vólt az ifiúságnak,
mind a' Tudományokban, mind az ártatlan életben.
1778. Eszt. midőn Sz. István első Apostoli Királyunk-
nak jobb keze a' Budai Udvári kápolnában által tété-
tett, a' késérő ájtatos Sereget az attyával követte, a'
mint a' Hazánk különös Költöje Ányos Pál hajdani
Barátunk ezt jeles verseiben ki adta:

Óh! melly jeles látás káprázza szememet,
Melly öröm tengere futtya-el szívemet!
Midőn e' sokaság közt eggyet szemlélek,
Kit megelevenitt régi Magyar lélek.
Gróf Károlyit látom Kisded szülöttyével,
A' Szent-Kézt követni Hazánk reményével.
Magyar ének hangzik buzgó ajákából,
'S folynak sohajtási szive tárházából.
Kis fia késéri attyát jobb feléről,
Hogy példát vehessen Haza szerelméről,
'S még bimbóban vagyon ágának reménye,
Ébredgyen szivében természet törvénnye!

1789. Eszt. Gróf Waldstein Wartemberg György,
Leutomischel Városa Örökös Urának, Császári Valósá-
gos

gos Kamarásnak, és Cseh Országi örökös Fő-Tálnoknak, Ulfeld Grófné Erzsébettől nemzett Gróf Waldstein Ersébeth Kis-Aszszonyt el-jegyzette magának házas társúl, egy a' Cheh Országi legfőbb, és nálunk-is hazafiúsitott Nemzetségek közül. Minket-is, mint hajdani katonáját, az attya ezen lakadalomra meg hivni méltóztatott; de csak ezt feleltük: „Én Excellentziá„ tok Gróf-Fiának már születésén 1768. Eszt. örven„ deztem; mert Károlyiak Ditsö Nemzetét immár ne„ gyedik ágon csak egy Fénikzben élni félve szemlél„ tem: annyival inkább tehát most kettöztetik örömöm: „ midőn azon iffiú Grófot Királyunk, 's Országunk jö„ vendö díszére nem csak fel neveltetve látom, de je„ les erköltsü Gróf Waldstein Wartemberg Ersébeth „ Kis-Aszszonnyal öszve párositva Excellentziádnak „ 28. Januar. 1789. hozzám bocsátott kegyes levelébül „ értem. Adgya a' Magyarok Istene: hogy tőltsékbé „ Hazánkat Excellentziádhoz, 's Dicsö Eleihez hason„ ló sok maradékkal!" 1790. Eszt. Felséges II. Leopoldhoz koronáztatása végett Frankfurtba utasított Országos levéllel Gróf Károlyi Jósef vólt megbizott Követtye az egész egybe gyűlt Országnak, és hallatlan siettséggel tulajdon költségén útazván, meg hozta kegyes feleletét. Hasonló készséggel végezte azon követtségét-is, mellyet egybe-gyült Rendjeink Herczeg Eszterházy Miklósra, ő reája, Horváth Sigmond, és Rhédey Ferencz Tanátsosokra 1796. Eszt. bisztak vala Károly Királyi Fő-Herczeghez tisztelő, 's Magyar Vitézeinket ajánló-levéllel. 1798. Eszt. Gróf Eszterházy Jósefet Zemplén Vármegyei Fő-Ispánságba mint Királyi Személyes Biztos be-iktatta. Ő vólt az, a' ki mind 1797. mind 1800. Eszt. ezen Szathmár Vármegye Fejedelméért, Hazájáért fegyvert-fogó Nemes Seregének, a' melly mindenütt különös tekéntetet vont magára, olly rövid idő alatt, olly nagy számú, olly tökéletes ki-állittatását, tetemes kölcsségével, buzgóságával, és elevenitő példájával, leg inkább eszközlötte §. 115. 116. söt a' Vármegyéjének fegyverbe öltözötte Magyarlelkü Seregét, mint Vezér 1797. Szombathely alá, 1800. Eszt. pedig midőn Bécshez az ellenkezö Tábor közelgetett, egész Bécs alá, bátor szivvel ki vezette, 's azért-is Felséges Úrúnk által Ezredesnek, és Tiszamelyéki Osztályos Vezérnek tétetett. Azonkivül

sok

sok ezer mérő gabonábúl, sok ezer forintokbúl, nagy számú maga költségén öszve szedett új-vitézekből álló segedelmet, Fejedelmének böv kézzel adott, az Oskolákra, a' nevekedö Tanitványokra, a' tanító Mesterekre, a' Szerzetes-Házokra, a' Templomokra, az ezekben szükséges Szent Eszközökre, a' Lelki-pásztorok Házaira, és élelmekre sok költséget tett. Ö építette a' Nagy-Majtényi, és Porozlói templomokat, a' Nagy-Majtényi, Jósefházi, és Szanizlói megyés Papi-Házokat, és a' Nagy-Károlyi új tsínos Kastéllyát. De a' mint Virgil. Æneis VI. Könyv. Marcellúsról, Augustus Császár fiárúl irtt:

Ostendent terris hunc tantum fata, neque ultra
Esse sinent; nimium felix Romana propago
Visa fuit Superis, propria haec si dona fuissent!

Az az:

Örökös végezés csak meg szemléltette
Eszt, és a' Szathmárnak tovább nem engedte
Birni; 's Óh! fájdalom! ezt mért cselekedte?
Nagy adomány vólt ez! — azt magához vette.

Midőn a' köz-jóban így buzgoskodik, 1803. Eszt Bécsben harmadfél napig tartó betegsége után, életének 35. Eszt. meg hólt, maga után öt kisded magzatot, és ezek között három fiút, Istvánt, Lajost, és Györgyöt, hazájának reménységére hagyván. Végső rendelésében ezen magzattyai eránt az vólt hazafiui kivánsága: hogy ezek Magyar Országban neveltessenek, bőltsen által látván, hogy e' szerént midőn emberi korba jutnak, leg-hathatósabb eszközei lehetnek a' Fejedelem, és a' Haza egybe-kaptsolt javának. Azon Eszt. 23. Májusban, a' melly napra közönséges gyűlést rendelt vala, Kaplonyi temetö bóltban, gyászos Egyházi szertartással el-temettetett, e' végre felállítatott szomorú Kép-Oszlopoknak sokféle elmés Reáirásával. Utánna-való napon igen szívre ható halottas beszédet tartott Klobusiczky Péter, a' Kalócsai Érseki Káptalannak Felolvasója, és Kanonokja, mostani Szathmári Meggyés Püspök. A' koporsó Kövének reá-irása ez:

„Örök

„ Örök emlékezetre!

„ Gróff Nagy - Károlyi Károlyi Jósef, Császári, 's
„ Apostoli Királyi Felségnek Kamarássa, Császári ka-
„ tonaság Ezredese, Szathmári tartománynak Fő - Is-
„ pánnya, örökké meg - siratandó meg - hala, életének
„ 35. Úrúnk 1803. Eszt.

§. 162. Ugyan azon 1803. Eszt. ezen Megyének Fő - Ispányi méltóságára nagy érdemű *Báró Wécsey Miklóst*, Hajnácskőnek örökös Urát Felséges Úrúnk ki-nevezni méltóztatott, 's ki-neveztetését e'képen a' Vármegyének tudtára adta: „ hogy bizván hivségébe,
„ és Ő Felsége eránt ki nyilatkoztatott tartozó ma-
„ gaviseletébe Hajnácskői Báró Wécsey Miklós való-
„ ságos Kamarásának, Beregh Vármegyei Fő - Ispányi
„ Hivatal Helytartójának, Kassai kintses Tári - Szék
„ igazgatójának, 's az Udvari Magyar Kamara Tanát-
„ tsosának, tekintvén az ő állandó hivségének, és az
„ Uralkodó Ostriai Házhoz, Ő Felségéhez, Hazájának
„ közjavához mutatott felette hasznos szolgálatinak ér-
„ demeit, gondolóra vévén az ő jeles erkölcseit, 's
„ életének jámborságát, ötet Gróf Károlyi Jósef halá-
„ lával meg-üresedett Szathmári Fő - Ispányi Hivatal-
„ ra nevezte, tette, és rendelte. 's a' t. költ Ostriai
„ Bécs Városában 6. Majusban 1803. Eszt. Ferencz.
„ m. k. Gróf Erdödy Jósef. m. k. Herovich Jósef. m. k."
Ezen nagy érdemű Báró, 's Fő - Ispány Báró Hajnácskői Wécsey István Fő - Hadi - Vezértől születvén, ifiúságában a' külföldi tartományokat, kivált Olasz-Országot jeles tapasztalással meg járván, már az elött (a' mint ő Felsége Szavai is bizonyittyák) Királyi valóságos Kamarása, Tanátsosa, Kassai Kintses - Tári Széknek, és a' Hajdú - Városok Fő - Igazgatójává tétetett, és már ezen Vármegyét is Gróf Károlyi Jósefnek nevendékségében, úgy a' szomszéd Beregh Vármegyét mint Fő - Ispányi Hivatal Helytartója bölcsen kormányozta, a' Királlyának, 's Hazájának fontos dolgaiban Királyi Biztosi Személyt több-ízben viselt. 11. Octob. ezen Fő - Hivatalban Nagy - Károly Városában Nagy - Méltóságú Báró Orczy László Királyi Belső-Tanátsos, és Abaújvármegyei Fő - Ispány, úgy, mint a' Királyi képet viselő személyes Biztos által bé-helyhez-

te-

tetett, az öszve-gyűlt számos Nemességnek hozzájamútatott nagy tisztelete, örvendezései, és vendégeskedései között. Mert (a' mint a' Magyar Kurir 4. Fert. 541. lapon meg irta) „az Udvar-közepén e' végre kés„ szitett 40. öles hoszszaságú, 9. öles szélyességű pa„ lotában a' vendégek le telepedtek, meg vendégeltet„ tek, és az Egek-felé poharakat emelvén, a' Felséges „ Ostriai Háznak hoszszas, és Bóldog Uralkodásáért, „ a' Királyi Biztos, és Fő-Ispányok egésségéért üre„ sitették a' Tokai borral meg tölött Légellyeket. 1805. A' Frantziák ellen ujjabb Nemesi fel-kelést buzditásával eszközlötte. §. 117. 1807. Eszt. Császári, 's Királyi Belső Titkos Tanátsosnak neveztetvén, 's azon Eszt. tartatott Ország-gyűlésén jelen lévén, 28. Tzik. az Ország Biztosáva a' Tiszántúl-való kerületben rendeltetett, azon helységeknek egy köz-igazgató hatalom alá-vettetésére, a' mellyek eddig több Köz-Felsőséget esmértek, 1808. Eszt. a' Haza leg főbb Törvény Székének Birájává lett, és most-is a' Királlyához nagy hívséggel, a' Hazájához való szeretettel, az alattavalóihoz igazsággal kormányozza ezen Vármegyét. A' Magyarok Istene hoszszan nyújtsa Betses életét!

§. 163. É következő Al-Ispányokat lehetett ki feszegetnünk a' régi irásokból, vagy írókból, kik a' Fő-Ispányi hivatalnak Segédjei vóltak:

1303. Eszt. a' Vármegye levél tárában, 21. szám alatt: „Chaholy Miklósnak, és *Peökry Pálnak* Szath„ mári Ispányoknak úti levele: hogy Nemes Gewrbed„ hi Ladomér, Károlyi lákó-helyébül feleségével, 's „ ingó javaival Pesth vármegyébe Gewn helységbe „ útazván, minden fizetés nélkül, a' Húszadosok, Har„ min'zadosok (*Vigesimatores*, *Tricesimatores*) és Vá„ mosok által bocsátassék. Zöld viaszkon öt petsét van reá nyomva. Itten neveztetett Chaholy Miklos, nem egyébb vólt, hanem § 127. elő-hozott Oliwernek fia, Fő-Ispány, *Peökry Pál* pedig Al-Ispánnya.

1320. Eszt. *Márk* Szathmári Ispány, Mihály Mesternek képe §. 131.

1351. Eszt. *László* Mester Abrahámnak fia. § 135.

1369.

1369. *Miklós* Gechi Pálnak fia Leleszi Konv.

1380. *Bertalan* Mester. Mándiak levél - tár.

1408. *Cházáry György* §. 51.

1420. *Wethéssy Jakab.* Leleszi Konv.

1422. *Mátyás*, Chegedy Péternek fia. Mándiak levél - tár.

1425. *Théty János*, és *Kérchy Mátyás.* Egriek levél - tárából.

1430. *Kwsali Jakch László*, és *Wárday Pelbárt.* Szathmár Várossa Lev. tár.

1484. *Ujlaky Antal*, és *Zöldus Balás.* Mándiak lev. tár.

1573. *Uray Miklós*, és *Wethéssy László.* Magunk lev. tár. 135. Szám.

1589. Uray, Sándri, és Mezöteremi Wethéssy László.

1592. Uray, Sándri, és Anárchy Péter. Ugyan abból.

A' többiek a' Vármegyének jegyző könyveibül így következnek:

1594. Bachkai Anárchy Péter.

1595. Irinyi Irinyi György, Vetéssi Kökényesdi Pál.

1597. Mezöteremi Wetéssy László, Arachai Arachay János.

1600. Witkai Witkay László, Arachay János.

1601. Witkay László, Bagossi Bagossy Pál.

1602. Rápolthi Nagy Mátyás.

1603. Bagossy Pál, Nagy Mátyás.

1604. Bagossy Pál, Witkay János, és Dengelegy Bernárd.

1605. Bagossy Pál, Dengelegy Bernárd, Csomaközy Péter, Sárköz - Ujlaki Mátyás.

1606. Bagossy Pál.

1607. Ujlaky Mátyás.

1608. Bagossy Pál.

1609.

1609. Kölchei Kende Tamás, Magos-Marthi Pathó

1610. Kende Márton, Kende Tamás. Pathó Ferencz

1612. 1613. 1614. 1615. Kende Tamás, Pathó Ferencz.

1623. Szent-Mártonyi Farkas István, Urai Uray Ferencz.

1628. 1629. 1630. 1631. 1632. Ráthoti Gyulaffi Miklós, Uray Ferencz.

1633. 1634. Farkas István, Uray Ferencz.

1635. 1636. Kökényesdy Péter, Uray Ferencz.

1637. 1638. 1639. Farkas István, Kökényesdy Péter.

1640. 1641. Farkas István.

1642. 1646. Lekczei Sulyok János, és Farkas István.

1647. Somlyai Szilágyi Ferencz, Sulyok János.

1648. 1651. Szilágyi Ferencz, más Al-Ispányi hivatal üres lévén.

1652. 1653. Farkas István.

1654. 1655. Szilágyi Ferencz.

1656. 1657. Szilagyi Ferenz, és Gyulaffy László.

1658. 1660. Mikolai Mikolay Andras, és Kende András.

1661. Kende András.

1662. Debreczenyi György, Kende András.

1663. Sulyok Ferencz, Kende András.

1665. 1667. Sulyok Ferencz, Kende Gábor.

1668. 1669. Sulyok Ferencz, Mikolay Bóldi'sár.

1670. 1676. Sulyok Ferecz, Kende Ádám.

1677. 1678. Kende Ádám, Horváth István.

1679. 1683. Kende Ádám, Kende Ferencz.

1684. 1686. Kende Ferencz, és Tasnád Szántói Becsky György.

1687. 1789. Thuróczy Imre, Gyulay János.

1691. Kökényesdy Ferencz, és Thar János.

1692. Kende Mihály, Kende 'Sigmond.

1693. Witkay Mihály, Becsky György, Kökényesdy Ferencz.

1694. 1695. 1697. Domahidi Domahidy Miklós, és Gyulay János.

1698. Klobusiczi Klobusiczky György, Ajtay Mihály.

1699. Domahidy Miklós, Ajtay György.

1701. 1702. Klobusiczky György, Kökényesdy Ferencz.

1703. 1705. Witkay Mihály, és 'Sigmond.

1706. 1709. Klobusiczky György, Kende 'Sigmond.

1710. Vasáros-Naményi Eötvös Miklós, Witkay Mihály.

1711. Rápolthi Nagy Pál, Jékei Jékey 'Sigmond, Magos János.

1712. 1713. Eötvös Miklós, Magos János.

1714. Eötvös Miklós, Ajtay Mihály.

1716. 1722. Klobusiczky György, Gyulaffy László.

1724. 1727. Bagossy László, Kende László.

1732. Hiripi Szuhányi Márton, Eötvös Jósef.

1734. Bagossy László, Jasztrabszky János.

1738. Eötvös Jósef, Becsky György.

1746. Eötvös Jósef, Udvarhelyi Linkner Mihály.

1754. Thólnay Pál, Becsky László.

1765. 1778. Becsky László, Irinyi László.

1780. Szuhányi László, Irínyi László.

1784. Szuhányi László, Eötvös László.

1785. Eötvös László, Kende Pál.

1777. Geöcz Ferencz Királyi Tanátsos, Kende Pál.

1790. Benedekfalvi Luby Károly, Királyi Tanátsos, a' Tudománybéli dolgokban Ország Ki-rendeltettye. 67. Tyik. 1791. és Szent-Kátolnai Cseh Ferencz.

1800. Luby Károly, Kende Pál.

1804. Kende Pál, Szuhányi János.

1807. Szuhányi János, Eöttvös Sándor. A' Nemzettségeknek az elö-nevét (*praedicatum*) röviditésnek okáért csak egyszer elöhozván.

§. 164.

§. 164. 1787. Eszt. Valamint más, úgy ezen Vármegyének köz-igazgatása Dicsö II. Jósef Császár által a' Polgári, és az Igazságot szolgáltató hatalomra fel-osztatott; azért a' Tiszántúl-való kerületbéli Táblának Igazgatása alávettetve Törvény-Széke vólt Nagy-Károlyban. Elöl-Úlöje Witkay László. Szék-Ülök: Zanathy Jósef, Osváth Gergely, Mátay Sándor, Erös Imre. Jegyzök: Asztalos Mihály, Orosz János Köz Ügy-Védök: Osváth János, és Iklódy László, Lajstromos, és betsülö Császy Jósef, Hites Irók: Lencsés László, és Ifiabb Witkay László. Szegények Prókátora Szabó Márton.

§. 165. A' Szolgabiráknak nevei:

1230. Esz. Hódosdi Bilogh. §. 123. 124.

1369. Miklós Gechy Pálnak fia. Lelesz, Konv.

1425. Darahy Gergely, Egry Tamás, Uray Tamás, és Császári Zele István vádoltattak Báthory István, Zaniszlónak fia által: hogy a' Vármegye nevével álnokúl az ö kárára levelet koholtak. Lelesz. Konv.

1560. Daróczy Sámuel.

1589. Chomay Ferencz, Fejér Kálmán, Domahídy Albert, Nagy Gáspár.

1592. Zólthay Bernárd, Ramocha László, Nagy Gáspár, Helmeczy Ambrus. Lelesz. Konv.

A' többiek a' Vármegyének jegyzö-könyveibül:

1595. Rápolthi Nagy Mátyás.

1596. Egry Bernárd.

1597. Kölchei Nagy Gáspár, és Berczely Ferencz.

1598. Székely Albert, és Pettyéni Joó 'Sigmond.

1600. Irinyi Ferenz, és Thúry János.

1602. Mándy János, Lasztóczy János, Hódossi Ugron János.

1603. Rezegey Pál.

1604. Szirmay Ferencz, Sárköz-Ujlaky Mátyás, és Cseke István.

1505. Szirmay Sándrin.

1606. Balásházy Miklós, Csepely Albert.

1610. Szirmay Ferencz, Cheke Miklós, Danyányi Ary Mihály, Beszprémy Gáspár, Ibrányi János.

1611. Zeöke István.

1613. Csanády Isaák, és Márton Péter.

1615. Rezegey Pál.

1629. Ramochia Pál, Bagossy János Kovászi Balás, Pakú Pál.

1631. Domahídy Miklós.

1632. Szirmay György.

1633. Irinyi György.

1635. Irinyi László.

1637. Egry István, Szirmay György.

1638. Thúry András.

1639. Kapossy János.

1641. Szabó György.

1643. Bornemisza István, Szabó György, Domahidy Miklós.

1645. Rajky János, Matóczy Sámuel, Darvay Ferencz, Szakatz Tamás.

1646. Némethy Pál, Ráthonyi Gergely.

1648. Irínyi György, Ráthonyi Gergely, Uray Gáspár, Bornemiszsza István.

1649. Ráthonyi Gergely, Uray Gáspár.

1653. Wethéssy Mihály.

1654. Kölchey Gáspár, Darvay Ferencz.

1656. Daróczy Sámuel, Kölchey Gáspár Szirmay Ferencz.

1658. Rajky János.

1659. Darvay Ferencz.

1661. Katona György Deák.

1663. Ugyan ő, és Zsarollyányi Márton Tamás.

1665. Somlyay István, Ráthonyi Jósa, Tarpay Gergely, Püspöky János. Komoróczy György.

1666. Somlyay István.

1669. Bogárdy Mihály, Tarpay Gergely, Püspöky János, Komoróczy György.

1670

1670. Daróczy Sámuel, Görgey András, Iklódy István.

1671. Nagy Gábor.

1673. Janchó Pál, Daróczy István.

1675. Nagy Gábor, Matóczy Samuel, Kovács Tamás.

1676. Csengéri Szücs Pál, Ibrányi Gábor.

1678. Witkay Mihály.

1682. Szilágyi Pál, Szodoray Boldi'sár, Matóczy István.

1684. Kende Sándrin, és Tar János.

1687. Nagy Pál, és Maróthy Mihály.

1688. Debreczenyi Péter.

1679. Domahidy Miklós.

1691. Komlóssy Márton, Witkay Mihály.

1692. Szirmay György, Szilágyi Péter.

1693. Magos János, Torma Pál, Witkay Mihály, Balogh Péter.

1694. Jringyi Sigmond, Magas István Csontos György.

1695. Rajky János, Szodoray Ferencz, Fényes János, Kölchey Imre.

1696. Boros 'Sigmond, Böszörményi Sámuel, Buday 'Sigmond, Eöttvös Miklós.

1698. Almássy Gábor, Irinyi 'Sigmond.

1701. Wisky János.

1702. Mikolay György, Andrássy Jeremiás, Csoba István, Csanady István.

1703. Domahidy László, Kölchey Imre, Wethéssy László, Ibrányi János.

1705. Kelessy István, Miskólczy György, Mikolay György.

1706. Nagy György, Szent Györgyi Jósef.

1707. Ráthonyi László, Böszörményi Sámuel.

1709. Lakatos János, Kölchey Ferencz.

1710. Kerekes Mihály, Mikolay György, Kölchey Ferencz, Fényes János.

1711. Kölchey Ferencz, Kerekes Péter.

1712. Rápolthi Nagy György, Horváth István, Nagy János, Desöffy Pál.

1715. Gyulay Ferencz.

1716 Kölchey Ferencz, Dombrády György, Bagossy Mihály.

1718. Erdöhegyi Miklós, Eöttvös Jösef, Irinyi Imre, Kölchey Ferencz.

1721. Verebélyi László, Uray László, Dálnoky György, Bokor Márton.

Az után Fő - és Al - Szolgabirákra fell osztattak:

1724. Fő - Szolg. Bagossy Mihály, Erös István, Korda Mihály, Irinyi Imre.

Al-Szolg. Böszörményi Sámuel, Szigethy György, Kászonyi János.

1727. Fő - Szolg. Verebélyi László, Irinyi Imre, Becsky György, Kereskényi János.

Al - Szolg. Böszörményi Nagy Ferencz, Székely Jósef, Thólnay Sámuel, Kelessy Gáber.

1732. Fő - Szolg. Mólnar'Sigmond, Becsky György Jékey Sándor, Irinyi Imre.

Al - Szolg. Kürti Csabay László, Erös Gábor, Buday 'Sigmond, Irinyi István.

1734 Fő - Szolg. Jékey Sándor, Becsky György, Sötér Jósef, Irinyi István.

Al - Szolg. Krasznay Imre, Erös Gábor, és Mihály, Witkay Mihály.

1738 Jékey László, Becsky László, Sötér Jósef, Irinyi István Fő - Szolg.

Al - Szolg. Krasznay Imre, Péterfy István, Erös Mihály, Witkay Mihály.

1746. Fő - Szolg. Krasznay Imre, Becsky László, Sötér Jósef, Witkay Mihály.

Al - Szolg. Nagy Sándor, Péterfy István, Kende István, Jásztrabszky István.

1754.

1754. Fő-Szolg. Krasznay Imre, Becsky György, Klobusiczky László, Witkay Mihály.

Al-Szolg. Fogarassy Antal, Eötvös Miklós, Nagy Sándor Horváth Imre.

1765. Fő-Szolg. Bagossy Ferencz, Becsky György, Becsky Ferencz, Irínyi Antal.

Al-Szolg. Fogarassy Antal, Eötvös László, Nagy Sándor, Lengyel Imre.

1771. Fő-Szolg. Geöcz Ferencz, Eöttvös László, Becsky Ferencz Irínyi Antal.

Al-Szolg. Fogarassy Antal, Dessöfy Imre, Eötvös Imre, Witkay Mihály.

1778. Fő-Szolg. Geöcz Ferencz, Eöttvös László. Eöttvös Imre, Irínyi Antal.

Al-Szolg. Cseh László Becsky Antal, Zanathy Mihály, Nagy Ferencz, Kende Pál, Witkay Mihály, Simonyi András.

1784. Fő-Szolg. Rápolthi Nagy Ferencz, Uray Jósef, Kende Pál, Vitkay Mihály.

Al-Szolg. Mándy Pál, Peley 'Sigmond, Gáspár Jósef, Szerdahelyi 'Sigmond, Kölchey István, Zanathy Mihály, Irínyi László.

1790. Fő-Szolg. Uray Jósef, Becsky Antal, Kölchei István, Rápolthi Nagy Ferencz.

Al-Szolg. Szerdahelyi 'Sigmond, Mátay Ferencz, Mándy Pál, Gáspár István, Kende Mihály, Isaák Gáspár, Irínyi Imre, Vitkay István.

1796. Fő-Szolg. Uray Jósef, Becsky Antal, Kölchey István, Nagy Ferencz.

Al-Szolg. Szerdahelyi 'Sigmond, Mátay Eerencz, Mándy Pál, Darvay Gábor, Isaák Gáspár, Becsky Ignácz, Irínyi Imre, Asztalos Mihály.

§. 166. Fő-Al-és betsületbül-való Jegyzök:

1593. Felső-Pulyai Bewk Farkas.

1597. Irínyi Irínyi András.

1629. Pászthóy Máthé.

1641. Domahidi Domahidy Miklós.

1643. Nenei Janchiovich Miklós.

1645. Szilágyi Bák Gábor.

1658 Szákonyi István.

1673. Ugyan ő.

1691. Horváth Mihály.

1692. Szákonyi István.

1693. Klobusiczi Klobusiczky György.

1695 Thólnay János.

1699. Gálfy György, és Viszocsány Sándor.

1701. Thólnay János, Gálfy György.

1703. Kardos István, Almássy György, Illósvay János.

1705. Kelessy István, Thólnay János.

1709. Thólnay János, Almássy Gábor.

1716. Komáromy András.

1718. Szuhányi Márton.

1722 Ugyan ő, és Eröss László.

1727. Szuhányi Márton, és Szathmáry Bencze Sámuel.

1732. Bencze Sámuel, Klobusiczky László, Komáromy András.

1734. Beneze Sámuel, Thólnay Pál.

1735. 1738. Linkner Mihály, Tholnay Pál.

1746. Thólnay Pál, Irínyi László.

1754. Szuhányi László, Bagossy Ferencz.

1765. Zanathy Jósef, Witkay László, Udvarhelyi Mihaly.

1771. Zanathy Jósef, Witkay László, Eröss Imre.

1778. Witkay László, Nozdroviczky Antal, Cseh Ferencz, Szuhányi János.

1780. Witkay László, Nozdroviczky Antal, Szuhányi János.

1784. Nozdroviczky Antal, Mátay Sándor, Császy Jósef, Eröss Gábor.

1787. Lehóczky Antal, Kardos György, Gyöngyösy László.

1790.

1790. Gáspár Pál, Asztalos Mihály, Ér-Hatvani Kengyel Lajos, Kis-Dobronyi Isaák Sámuel, ifiabb Szentléleky Antal.

1796. Gáspár Pál, Kengyel Lájos, Isaák Samuel.

1797. Betsül. ifiabb Geöcz Ferencz, Kotha János.

1798. Luby Imre.

1799. Rápolthy Nagy György.

1800. Eötvös János.

1800. Szuhányi János, Fő-Jegyző.

1803. Járdányházy Kovács Sándor Becsületből.

1804. Bulyi Jekey Imre Fő, iffiabb Geöcz Ferencz, és Kovács Sándor Al-jegyzök, Mándy Péter, és Erdőteleki Szent-Mariay János betsülelből való Jegyzök.

§. 167. Adó-rovók, és szedök: (*Dicatores*, *Perceptores*)

1602. Kákonyi 'Sigmond.

1605. Pathóházy Pathó Ferencz, és Dengelegy Bernárd.

1638. Némethy János.

1648. Gyulay Pál.

1654. Belleváry Miklós.

1655. Csomaközy László.

1656. Szücs János.

1681. Payzos János.

1691. Szirmay György, egyszersmind a' Nagy Bányai járásban Szolgabiró.

1693. Maróthy István.

1696. Szodoray Boldi'sár.

1699. Eötvös Miklós.

1707. Komlósy Márton.

1709. Szent-Györgyi Jósef.

1712. Debreczenyi Péter.

1724. Jasztrabszky János.

1727. Erös László Számvévö.

1734 Horváth György Hadi, Irinyi Imre Házi pénz tár bészedöje.

1738. Badda Gábor Fö-Adoszedö, Zombory Ádám segédgye.

1746. Komáromy Samuel, Jékey László, Ajtay Mihály.

1754. Zanathy Jósef, és Irinyi László.

1758. Ajtay Mihály Fö-Adószedö.

1765. Irinyi László, Illósvay László.

1778. Dósa Imre Fö-Adószedö, Járásbéliek: Somlyay Mihály, Szathmáry Sámuel, Vass János, Wittkay Mihály. Zanathy Jósef Szám-vévö.

1784. Járásbéliek: Illosvay Jósef, Császy Laszló.

1790. Somlyay Mihály Fö-adoszedö, Járásbéliek: Tegö Ignácz, Vass János, Domahidy Jósef, Császy László. Wittkay Jósef Számvévö.

1796. Wittkay Jósef Fö-Adószedö. Járásbéliek: Tegö Ignácz Nagy 'Sigmond, Domahidy Jósef, Szentléleky Antal. Zanothy Mihály Számvévö.

§. 168. A' Közönségnek Fiskálissai:

1724. Ragályi Ferencz.

1727. Szentiványi László.

1732. Nyiczky Simon.

1734. Erös István.

1738. Gáspár Sándor.

1746. Siketh György, a' Szegények Ügy-Védöje.

1754. Ugyan ö Köz-Fiskális, Szinfalvy András, a' Szegényeké.

1765. Siketh György Fiskális. Mihalaky Mátyás, a' szegényeké.

1778. Mátay Antal, Óváry Ferencz, Malatinszky Jósef.

1784. Óváry Ferencz, Táhy Ignácz.

1790. Mátay Sándor, Osváth János.

1796. Ugyan azok.

§. 169.

§. 169. Nevezetes példa-beszéd vagyon ugyan ezen Vármegyéröl a' Magyaroknál: *hogy a' Szathmári Prókátor nem teszen az Országban bövséget.* Ezen Közmondás eredetének idö szakaszszát hogy ki tanúlhassuk, szorgalmatosan az Ok-levelekböl fel-jegyeztük Szathmár Vármegyei eredetü Prókátoroknak neveit, 's igy találtuk: hogy 1325. Eszt. fogvást 1495. esztendeig itten-is, mint más Vármegyékben nevezetes *Litteratus* Deákos Prókátorok vóltak; hanem 1495. esztendötöl, 1626. Esztendeig csak négyet, úgymint Rezegey Bernárdot, és Pált, Tyukody Andrást, és Genchy Miklóst találhattunk. Tehát ezen idönek szakaszszába támadhatott ezen Közmondás, mellynek nem egyéb oka vólt: hanem ezen Megyének sok háborús viszontagságai, és az Iskoláknak nem létele, 's azért az iffiúság, a' tanulásban módgya nem lévén, inkább katonáskodott, mint sem a' Deák nyelv, és az Ügy-Védöji mesterség tanulására adta magát, Szolgabirák rovásra metszettek a' hivatalbéli jelentéseiket, és onnét vette a' *Rovatal*, és az *Adó-rovás* eredetet. A' Fö-Ispány Báthory István §. 144. az Országnak Fö-Birája és, Erdélyi Vajda, Irást nem tudott, mert Pray 3. könyv. 243. lapon 1491. Eszt. elé adgya helyébe tett Báthory György öttsének alá irását. 1573. Eszt. az Al-Ispány leveles tárunkba igy alá irta nevét: *Cora me Vethesy Lazlo Vice Comitis.* Csupán a' Jegyzök Deákos emberek lévén, irásban tették a' tanuságbéli leveleket, kik 50. Magyar forrint bérrel, és számokra rendelt egynehány kaszásokkal, 's aratókkal ki elégitettek, szegödtettek, és hiteltettek. De e' miatt természetes, és egyenes igazsággal, 's hamarsággal el-végeztettek az ügyek, az Ország alkotmánya szentül meg tartatott, és a' ravaszkodó fortélyosságnak hely nem adatott, de ez vólt az itéletnek formája: *Deliberatum est, ut dicant aliud.* Itéltetett: hogy mást mondgyanak. Vóltak pedig Szathmári eredetü régi Prókátorok ezek: 1325. Eszt. Tyukody István. 1181. Simay Antal. 1388. Dersy László. 1399. Báthory István. 1409. Panyolay Sigmond. 1416. Iklódy István. 1422. Rezegey János, és György. 1424. Fylpessy András. 1426. Báthóry István, Iklódy Gergely, István és Mihály, Jármy István, és Balás, Samelházy Balás. 1428. Meggyessy Adorján. 1429. Iklódy Mihály, Tyukody András, Petry

try Dienes. 1433. Nábrády János. 1434. Csákány György. 1436. Parlaghy Ferencz. 1440. Iklódy Gergely. 1447. Nábrády Antal. 1451. Nábrády Mihály, Báthory Tamás. 1459. Iklódy, Chizery Mihály. 1460. Iklódy György, Dersy György. 1461. Rohody Simon. 1462. Genchy Bálint, Károlyi Vincze, Samelházy Balás. 1464. Róhody István, Chazáry László, Jármy Gergely. 1466. Iklódy Balás, Szenyessy Illés, Dersy Péter. 1484. Daróczy Márton. 1486. Papossy Gergely. 1495. Szenyessy Tamás. De ha tekintsük az akkori idöket, más Vármegyékben - is kevés Prókátorok vóltak, mert 1464. Eszt. a' Leleszi Konvent irás mondgyának Könyvében az egész Tisza mellyékén csak ezek fel jegyeztettek, kiknek a' Prókátort valló levelekben nevei bé tétetni szoktak vólt, úgy mint: Zyrmay Fóris (*Kristof*) és Mátyús eleink, Feldessy István, és Imre, Daróczy Benedek, Mykay Beregi Miklós, Keszthy Albert, Kerepeczy János Deák, Gyakfalvy György, Cházáry László, Posonyi Benedek, Rápolthy László, Somory Gergely, Bessenyedy Vincze, Zentmiklóssy Mihály, és Jármy Gergely Deák.

§. 170. A' Mostani Tiszt viselöi ezen Vármegyének, ezen hivatalbéli fizetéssel:

	Rfl.
Fö - Ispány Báró Wécsey Miklós - -	1500
Tartománybéli Biztosok:	
Fö - Stermenszky István - - - -	125
Al - Vass János - - - - - -	40
Elsö Al - Ispány Szukány János - -	600
Másod - Eöttves Sándor - - - -	300
Fö Jegyezö Jékey Imre - - - -	500
Elsö - Al - Geöcz Ferencz - - - -	250
Másod - Al - Kovács Sándor - - -	150
Tiszteletbéli Jegyzök: Eötvös János Mándy Péter és Szentmariay János. Lajstromozó Fekete Márton - - -	300
Fö - Szolgabirák:	
Darvay Gábor - - - - - - -	300
Becsky Antal - - - - - - -	300
Öldal -	4365

Izsák

	Rfl.
által vitt óldál -	4365
Izsák Gáspár - - - - - - - -	300
Császy Jósef - - - - - - - -	300
Első - Al - Szolgabirák:	
Szerdahelyi 'Sigmond - - - - -	150
Szirmay Lajos Öcsénk - - - -	150
Péchy Jósef - - - - - - - -	150
Iff. Csomay Pál - - - - - - -	150
Másod - Al - Szolgabirák:	
Mátay Ferencz - - - - - - -	150
Nagy György - - - - - - -	150
Fogarassy László - - - - - - -	150
Csabay Antal - - - - - - -	150
Rendes Esküttek: 100. for. fizet.	
Bakó László, Dobos János, Nagy Sándor, Gyürky András, Zimány Antal, Ormós Péter, Váry Ferencz, Lukátsy Ferencz, Lencsés László, Tólnay Imre, Mándy Benjamin, és Sánta Jósef	1200
Fő - Fiskális Iklódy László - - -	300
Al - Szerdahelyi Ferencz - - - -	75
és Fekete Jósef - - - - - - -	75
Adó - Szedök: Fő - Witkay Jósef - - -	500
Másod - Kardos György - - - -	300
Járásbéliek: Kormos Ferencz - - -	150
Nagy 'Sigmond - - - - - - -	150
Domahidy Jósef - - - - - - -	150
Sánta Sándor - - - - - - -	150
Számvévő Szentléleky Antal - - - -	200
Hites irók 100. for. fizet.	
Ajtay Samuel, Szücs János, Riskó Jósef Pigay László, és Nagy Pál - - -	500
Az adót bé hajtó Bisztosok 80 for. fizetéssel:	
Györös Jósef, Szöke 'Sigmond, Kotha Péter, Papp András, Fogarassy Sándor, Solymossy László, Mósa János, Farkas László, Öreg Csomay Pál. -	720
Óldal -	9635

Föld

	Rfl.
által vitt óldal -	9635
Föld mérő - - - - - - - - -	400
Fö - Orvos Thomász Ferdinánd. - - -	400
Segédgye Prédey János - - - -	200
Seb - Orvosok, 200. for. fizet.	
Gerhárdt Jósef, Klaizeusz Antal, Tamásy Ferencz, Veresmárthy János, Rauschvedl, Wilhelm, és Fekete - - -	1200
A' Hajdúk és a' Katonák Hadnagya Radátsy Antal - - - - - - - -	140
Csengeri Hid - Mester - - - - - -	150
Selyem tenyésztetö Tavarnay Ferencz -	200
Tömlöcz tartó Hunyady István - - -	50
4. Bába 100. for. fizett. - - - - - -	400
40. Lovas Katona 60. for. fizet. - - -	2400
12. Hajdúk 70. for. fizet. - - - -	840
Kémény - Seprö Bekker Fridrik - - -	60
A' rabok kenyérsütöje Hering György -	18
Hóhér Sachter János - - - - - -	80
Öszvesség.	17173

§. 171: Már most következne ezen Megyének járásonként való le - irása; de minekelötte azokra mennénk, mivel ezen Vármegyében fekvö Szabad Királyi Városok elsö helyet érdemelnek, és ezeknek viszontagságai, ezen Vármegyében történt dolgaknak le irásával nagyon öszve kötve vannak, azokat leg elébb le irjuk:

Szathmár, régentén *Zothmár* Fö - várost, a' várával eggyütt az Árpád Magyarjai már a' helyén találták §. 2. de mellette késöbben épült *Némethit* a' Szent István Hitvesével Gizelával ide jött Németek 1006. Eszt. körül épitették, és szállották meg, a' mint II. András Király leveléböl alább fogjuk látni, azután *Szathmár - Némethi* öszve tsatoltatván, egy Szabad Királyi Várossá lett. 1715. 109. Czik.

Ne-

Nevezetes mind az Irókban, mind a' Törvényeinkben, mind a' Jel-levelekben.

Emlékeznek róla Bonfin, Istvánffy, Oláh Miklós, Bell Mátyás, Lehóczky, Katona, Pálma, Timon, Kazy, Wagner, Ketteler, Gánóczy, Schmidt, és egyebek.

Nevezetének eredetét §. 3. elé adtuk, noha azt Csermák Antal Tanátsbéli Túdos férfiú *Othmártól*, Nagy Attilának Elejétöl szarmaztattya. Hanem ellene van az: hogy Attila Hunnusainak a' Váraknak épittésére sem szándékok, sem tudományok nem vala, mivel Priskus Rhétornak elöadása szerént magának Attilának-is lakó palotája csak deszkás fa-épület vólt: Pray Honnyi Kronik. 3. Könyv.

1217. 1230. Eszt. még Királyi erösség vala (*Castrum Regium*) a' mint §. 123. elö adtuk Fö-Hadnagyát, Századosait, és a' Katonáit. Tartozandók vóltak ezen Erösséghez más katonáskodó Helységek-is. Mert azon tüzes próba könyvben 1217. Eszt. 102. Cz. „ a' Zathmári Katonák *Voda* helységböl valók perben „ fogták András Grófnak, Jósa fiának az Özvegyét, „ és a' fiait, tudniillik: Simont, és Mihályt, mond- „ ván: hogy András Gróf hét ekényi szántó-földet „ el foglalt az ö részekböl, és a' maga földgyéhez „ tsatolta, mellyet András Király 15. ekére adott né- „ kik. Emlitett Aszszony pedig, és az ö fiai feleltek: „ hogy azon szántó-földek igaz meg vétel által hoz- „ zájok tartozandók lennének, mivel András Grófnak „ a' Szüléi már régen meg vették azokat kozmától, „ Gyunának fiától. Dethmár tehát Udvari Ispánnya „ Gróf Simonnak egy Vajdát küldött a' Zathmári Fö- „ Ispánynak nevében, a' ki úgy mint a' Király által „ ki rendeltetett biró, Péter nevezetü, Peté falúból „ való Perest-öldó által meg itélvén a' Katonákat, „ Váradra küldötte: hogy tüzes vas által meg próbál- „ tassanak. A' hol nevezett Katonák, úgymint: Che- „ pán, Tamás, és Kusa, Péternek azon Vár jobbá- „ gyának jelen létében, a' ki minden jobbágy társai, „ úgymint: András, Chod, Nogy, Subrest, Pál, és „ egyebek ki-küldöttyének magát állitotta, el-állottak „ a' tüzes probának itéletétöl, mondván: hogy bal vé-

„ le-

„ lekedésben lévén, a' nevezett aszszonyságot, és a'
„ fiai elö hozott szántó földek eránt helytelenül meg
„ háboritották.

A' Vár elött vólt egy Kies Domb, mellyet *Dobolónak* neveztek, mivel a' Várat örzö Katonaság, estve, és reggel ezen szokott vólt dobolni.

1230. Eszt. II. András Király a' *Zothmári Németeket*, kik *Keyzla* Királyné biztatására *Zomos* vize mellet le telepedtek, e' következö jeles szabadságokkal meg ajándékozta, a' mint eredeti pecsétes leveléböl szóról szóra forditottuk: „ A' Szentséges Szent
„ Háromságnak, és Oszolhatatlan egy Istenségnek ne-
„ vében. András Isteni kegyelemböl Magyar, Dal-
„ mát, Horwát, Ráma, Rácz, Galicz, és Ladomér
„ Országoknak Királlya Örökre. (*Rex in perpetuum*)
„ A' Királyi fényességnek kegyelmét leg inkább illeti,
„ mivel a' tisztaságnak kútfejéböl ered, hogy minden
„ jövevényeket (*hospites*) kik az ö kegyelmének kebe-
„ léhez, mint az meg maradás rev partyához járulnak,
„ öszve gyüjtse; de az okosságnak rendgye - is kivánnya: hogy azokat hajlandóbban védelmezze, és táplállya, kiket a' magok tehetségek szerént az Országnak hasznára, 's a' Koronának méltóságára látott jó kimenetellel iparkodni. Azért e' jelen való kornak, és jövendö ivadékoknak tudtával akarjuk világosságra tenni: hogy Mi a' mi leg kedvesebb Elsö - szülöttünknek Béla Királynak, és a' Fö - Zászlós Uraknak vezéreltetvén tanátsával, a' mi kedves, és hív jövevényinknek, a' *Zothmári Németeknek*, *Zomos* vize mellett lakóknak, kik *Keyzla* Királyné aszszonynak biztatására Magyar Országban öszve gyülekeztetteknek magokat lenni vallyák, adtunk, ajándékoztunk, és engedtünk ollyan szabadságot: hogy a' Szászoknak szokásához képest, az ö Fel - Naggyok (*Major villae*) fegyveresen négy nyilas személlyel tartozik velünk hadakozni. Kivettük öket minden Biráknak itélö hatalmából csak a' magunk és idövel téendö Tárnok Mester birósága alá öket fent tartván. Ezt különössen hozzá tévén: hogy senkinek, 's nem másnak, csak a' Mi Királyi Felségünknek valamiben szolgálni tartoznak. Meg engedtük azt - is:

„ hogy

„ hogy akár kit akarnak, a' fellyebb valók, és a' köz-
„ ség egyenlö reá állásával, a' mi engedelmünkböl, és
„ jó akaratunkból, Fel-Nagyot magoknak választani
„ szabad hatálmok légyen, a' ki az ö helységekben,
„ a' lopásban, tolvajkodásban, gyilkosságban, vagy
„ más vétkes cselekedetben találtatakat, vagy vádol-
„ tattak vétkeiknek mivóltához képest büntetésre inél-
„ lye. Azonkivül minden vám fizetéstöl szabad révet
„ emlitett folyón engedtünk nékiek úgy: hogy sem a'
„ Zothmári Várnak Ispánnya, sem a' Kamaránknak
„ Grófja, Sem más senki az emlitett révnek vám-
„ jában öket valamiképen meg ne háborgathassa. Meg-
„ engedtük azt-is nékiek: hogy minden idöre' rende-
„ lendö dézmásoknak egy kalangyától (*Capetia*) ti-
„ zenkét folyó pénzt fizethessenek. Azonkivül Papot,
„ a' micsodást akarnak, az ö Szent-Egyházokban tart-
„ hassanak, a' ki a' Sászvári Esperestnek minden há-
„ talmátólya' dézmának negyed részével eggyütt, melly
„ az ö helységjekböl bé jövénd, kivéve légyen, és az
„ ö állapottyoknak, és szabadságoknak nagyobb Óvá-
„ sára Tisztelendö Reinhold Atya, Erdélyi Püspök is
„ reá állott, 's jóvá hagyta a' Mi rendeléseinket, és
„ mink-is annak helyre hozására az emlitett Püspök-
„ nek a' Mi adományunk által Királyi bö kezüségünket
„ mutattuk. Azt sem kel halgatással el-mellöznünk:
„ hogy ha mink az ö helységjekbe jövéndünk, ebédet,
„ és vatsorát adgyanak Királyi fényességünknek, az
„ ö helységjeknek bövelkedéséhez képest. Azonkivül
„ bizonyos, 's velok határos földet, melly hajdanában
„ Dienesé, Simon fiájé vala, nékéek, és az ö ivadé-
„ kokoak örökös jussal adtuk birattandót. annak bir-
„ tókában a' mi Hivünk, Chudnik nevezetü Perest-
„ öldó által öket bé iktatván. Hogy tehát Mi általunk
„ illy adakozással adatott szabadságek, mind pedig ne-
„ vezett földnek adománnya épségben mindenkor, és
„ meg sérthetetlenül maradgyanak, ezen levelet titkos
„ petsétünkel, tudniillik aranyos függönek bélyegével
„ meg erösitetni rendeltük. Adatott Ugrin Kalócsai
„ Érseknek, 's a' Mi Királyi Udvari Kanczellárunknak
„ Keze által Úrúnk meg testesülésének 1230. Eszt.
„ Tisztelendö Róbert Esztergami Érsek, Gergely Gyö-
„ ri, Klét Egri, Sándor Váradi, Bulchu Csanádi,
„ Reináld Erdélyi, Benedek Váczi, István Zagrábi,

„ Bertalan Pécsi, más Bertalan Weszprémi Püspökök
„ lévén, és más egyebek az Istennek Szent-Egyházait
„ szerencsésen kormányozván. Moys Nádor-Ispány,
„ László Fő-Udvarnok, és Báchi Fő-Ispany, Péter,
„ Marczelnek testvére Királyné Udvarának Fő-Me-
„ stere, és Újvári Fő-Ispány, Dienes Dienesnek fia
„ Tárnok, és Zounuki Fő-Ispány, Demeter Fő-Asz-
„ talnok, Lukács Fő-pohárnok, és Borsi Fő-Ispány,
„ Miklós Fő-Lovász Mesterek, és Supruni Fő-Ispány,
„ és a' többiek sokan a' Vármegyéknek Tisztét visel-
„ vén, és méltóságát. Országlásunknak 25. Eszs. (Füg-
„ gö arany petsétnek helye.)

1241. Eszt a' Várat kétség kivül a' Tatárok el-pusztitották, mert a' következő levelekben, még újra fel-épült, nem mindgyárt lesz emlékezete. Mindazáltal.

1261. Eszt. V. Istvány ifiabb Királynak mulatóhelye vólt §. 45. a' ki Szathmár-Némethieknek 1264. Eszt. illyen szabadságot adott: „ István Istennek ke-
„ gyelméből Magyar, Dalmát, Horváth, Ráma, Rácz,
„ Galicz, Ladomér, Kún Bolgár Országoknak Királlya;
„ Kristus minden hiveinek, mostaniaknek, és léendök-
„ nek, a' kik ezen irást látandgyák, üdvösséget a' Ból-
„ dogságos Szüznek fiában. A' Királyi Felséghez illik:
„ alatta valóinak kéréseire reá állani; hogy a' hive-
„ inek száma szaporodgyon, és a' Királyi hatalma
„ szélesebben terjedgyen, mivel a' Királynak tulajdo-
„ na a' Népeknek sokaságában ditsekedni. Innet van:
„ hogy minnyájoknak értésére ezennel adatni kiván-
„ nyuk: hogy járulván elönkbe a' mi hív Zothmári
„ polgárink jámborúl, és alázatossan kérék tölünk:
„ hogy öket azon szabadságban, a' mellyel a' Fejérvári
„ polgárok élnek, meg tartani méltóztatnánk; mi te-
„ hát kérésekre hajolván, meg engedtük: hogy mind
„ azon szabadsággal élhessenek, mellyel a' Fejérvári
„ polgárok élnek, tudniillik: hogy Fel-Nagyot magok
„ közül vállaszszanak, a' kit közönségesen akarnak, a'
„ ki közöttök támadó nagyobb, és kissebb pereiket el-
„ itéllye, és el-itélni tartozzon. Azonkivül rendel-
„ lyük: hogy az adóinknak bé szedőji, az ő helység-
„ jekbe rendelendők, öket igasság ellen meg ne há-
„ bo-

„ borithassák, de ha valami dolgok lészen velek, azt
„ a' Fel-Nagygyok eleibe a' törvénynek úttyán ter-
„ jeszszék, a' ki ha igazságot nem szolgáltatna, ak-
„ kor nem a' polgárok, de maga a' Fel-Naggyok
„ előnkbe idéztessék. Még azt-is rendellyük: hogy a'
„ Zathmári helységben sem ott lévö tisztyeink, sem
„ másutt lakók a' Csap-székekben boraikat, sem ide-
„ gen kereskedök posztóikat ne árulhassák. Azonki-
„ vül Papot válaszszanak, a' mellyet akarnak, a' ki-
„ a' Megyés Püspök az ö ki nevezésekre tartozik hely-
„ ben hagyni, mivel az ö Szent-Egyházok tellyes jus-
„ sal ki vétetett az Esperestnek hatalmából. Kivált
„ pedig azt kivánnyuk, és rendellyük: hogy a' Királyi
„ hadainkhoz hat pántzérosokkal jöjjenek, kik a' mi
„ Felségünknek zászlója alá tartozzanak, és ha hozzá-
„ jok jövendünk, egy napi tartást, és nem tovább
„ adgyanak mi nékünk, és a' mi szolgáinknak. Akar-
„ juk azt-is, és meg engedgyük: hogy boraiktul sem-
„ mi helyen vámot ne fizessenek, szabad vásárjok
„ légyen, a' mint ez elött minden hétnek hatodik nap-
„ ján. Mivel pedig erdökre szükségek vólna, a' mint
„ nékünk panaszképen jelentették, parantsolánk Woch-
„ nak, Ugochai, és Herdeudi Ispánynak: hogy nékiek
„ szükzégeikhez képest az Erdeudi erdöt által adgya,
„ a' ki, a' mint levele által nékünk viszsza irá, az
„ Herdeudi erdönek az ö elöbbéni erdejek mellett lévö
„ részében öket bé iktatta, elsö határnak tévén *Echecly-*
„ *kuit*, másodiknak *Hurusmalt*, a' honnét a' határ je-
„ lek mennek *Ikecelegue*, *Machara*, és *Dechmarpar-*
„ *laga* felé, és onnét le mennek *Kúthfew welgyre*;
„ *Wyda* kúttya, *Fulneg* úttya mellett, és jönnek
„ *Wolkranhoz*, a' hol által mennek *Homorodhoz*,
„ nagyhoz, és kissebhez, és érik a' *Hódossi* határt,
„ *Sadan* helysége felé mendegélvén *Gilienus* helysé-
„ géigh, a' hol el végzödnek. Hogy tehát nékiek ál-
„ talunk adatott szabadságok éppen, és sérthetetlenül
„ maradgyon, és idönek folytával valaki által meg ne
„ másoltasson, ezen Jel levelünket adánk kettös pecsé-
„ tünkel meg erössitve. Adatott Benedek Mester,
„ Orodi Prépost, Udvari Al-Kantzellárunk, kedve-
„ sünk, 's hivünk keze által. Urunk 1264 Eszt. A'
„ Város levél tár. Ezen szabadságit a' Városnak

III. András Király jóvá hagyta, és meg erősitette 1291. Eszt.

1310. Eszt. Szathmár a' Sónak le rakó helye volt; mert Károly Király Décsen lákó Remete Barátoknak olly szabadságot adott: hogy a' sójokat Zathmáron szabadon árulhassák. Schmidt Egri Püsp. 220. lapon.

1319 Eszt. a' Zathmári Polgárok Lamperth Ország Fő-birája levele mellett, Miklós Vajda, Móricz Mester fiától el itélt *Hedruh* fölgyébe, Váradi Káptalan által e' képen bé iktattattak: „ Mi Váradi Sz. „ Egyháznak Káptalannya ezennel adgyuk tudtára min- „ deneknek, a' kiknek illik: hogy mi vettük levelét „ Tekintetes férfiunak Lampert Mesternek, Károly, „ Magyar Országi Ditsö Királlya Udvari Itéllö Birájá- „ nak, és Chanádi Ispánnak illyetin foglalattal: Tisz- „ tes, és Betsülletes férfiaknak, Tisztelendő Uraknak, „ és barátinak, Váradi Sz. Egy ház Káptalannyának, „ Lampert Mester, Király Úrnak Udvari itéllö birája, „ és Chanádi Fő-Ispány kész bárattságot tisztelettel. „ Mivel *Hedruh* nevezetü földet, úgy mint örökségeket, a' Zothmári Polgárok elöttünk, a' törvénynek „ úttyán, hoszszas idejig Miklós Vajdátul, Móricz „ Mester fiátul keresték, éz viszszá nyerték, 's azután „ azon földet, a' köz igasság azt hozván magával Sz. „ Jakab Apostolnak tizenötödgyén az Országnak Ne- „ messei velünk öszve ülvén, azon Zothmári Polgárok- „ nak birói hatalmunkal oda itélvén viszsza adattuk „ örökössen birattandót, a' Ti Tisztességteknek ba- „ rattságát kérjük szorgalmatossan: hogy adgyátok „ hiteles bizonyságtokat, a' mellynek jelen létében „ Márton, Király Urunk embere nevezett *Hedruh* föl- „ det, vagy-is örökséget a' régi határjai szerint meg „ járván, iktassa bé abban az emlitett Zothmári Pol- „ gárokat örökre, és a' bé vezettetésnek, 's által adás- „ nak napjátul azon polgárok szabadon használhassák „ úgy mind azon által: hogy nevezett Miklós Vajda a' „ közelebb jövendő Sz. Demeter napjáig más birtokába, „ a' hová tettzik, magát által szállittathassa, és tar- „ tozzon, semmit el nem rontván *Hedruh* helységben, „ hanem ha a' maga Nemessi udvarát, és házát, azt „ hozzá tévén: hogy a' meg irtt Zothmári Polgárok

„ ki

„ ki rendelt határ napig, az az Sz. Demeter napjáigh
„ *Hedruh* fölgyének a' népét semmibe se háborgas-
„ sák, avagy zaklathassák. Költ Sz. Demeteren Nagy
„ Bóldog Aszszony ünnepe után ötödik napon. Urunk
„ 1319. Eszt. Mi tehát igasságos kérésére azon Lam-
„ pert Mesternek hiven hajolván, a' mint tartozunk,
„ emlitett Mártonnal Király Urunk emberével, Péter
„ Mester éneklö papunkat, és Jegyzönket bizonyságúl
„ képünkbe ki küldöttük elö hozattaknak végbe véte-
„ lére, a' kik eggyütt viszsza jövén, elö hozott Király
„ Úrnak embere, a' mi bizonyságunknak jelen létté-
„ ben el mondá elöttünk: hogy azon *Hedruh* fölgyét
„ meg járván a' régi határjai szerint, abban, mint
„ örökös jussal, és meg másolhatatlanúl birattandóban
„ bé vezették, és iktatták a' Zothmári Polgárokat,
„ senki ellene nem mondván Kis-Aszszony ünnepe
„ elött való Vasárnapon, rendelvén Miklós Vajdának
„ határ napot, úgymint Sz Demeter napját maga ál-
„ tal költözéssére, 's meg tiltván ötet a' helységnek,
„ 's abban lakók házaiknak elrontássátúl Lampert Me-
„ sternek elö hozott levelének értelme szerint, Költ
„ Kis-Aszszony ünnepe után második napon Urunk
„ 1319. Eszt.

1330. Eszt. Hogy a' Némethiek Királyi Vadászok vóltak, irja Katona 8. Könyv. 577. lap.

1351. Eszt. Micsoda per folyása vólt Konth Miklós Nádor Ispány elött Zathmár, és Nempti Városok-nak? §. 135. elé adtuk, a' hol Fö-birájok-is Domonkos Jánosnak fia neveztetik.

1339. 1365 Eszt. V. István Király által adatott szabadságaikat, és *Hedruh* földgyének birtokában öket I. Lajos Király meg erösitette.

1379. Eszt. Mikolay Tamás Szathmár-Nempti Polgárokat perben idézte: hogy egy lovát, és 4. ökreit el vették. Leleszi Konv.

1391. Eszt. Wethéssy Lászlóval, Pálnak fiával pereltek: hogy *Zemere telek*, másképp *Gervás* földgyeiket el foglálta. Leleszi Konv.

1406.

1406. Eszt. Zathmár Némethi Városának határjai Darah, Daróez, Lázár, Vasvári, Mikola, Homok, Zigeth, Batizháza, Salamon, és Zent-Márton helységek felé meg járattak, és meg külömböztettek. Váradi Kápt. A' határ levelet Mikola helységnek le irásában elé adgyuk. A' Város benne Zathmár-Nempthynek, de egy fordólója Kis-Nempthynek neveztetik. Fö határ jelei *Zamus* vizétöl kezdvén, *Nádasd* folyója mellett délfelöl Kis Nempthy földgyét Mikolai Nemesek füldgyétöl, és Homokostól választyák. *András* a' Városnak Birája Mikola helységnek végén egy régi hidnak, és mellette határ hányásnak helyét mutatta, de Mikolay Domonkos Lászlónak fia ellene mondott, mutatván András Királynak 1216. Eszt. költ határ levelét, és más öt Nemesekkel eggyütt azon határ hányásra mezétláb álván, s' az övét le kötvén, és egy marknyi hánytott feje felett tartván meg esküdött: hogy nevezett határ hányástól kezdvén *Eger* erdeje, és *Nádasd* folyója András Királynak levele szerént hasitaná, és el-mesgyélné az ö örökös *Mikola* nevezetü földgyét. Ezen határ járásra a' Királyi Udvarból kikülettek vóltak Tisztes Kelemen Zágrábi Esperest, és Udvari Al-Kantzellár, és Ravasz Mihály-Mester nagyobb Kantzelláriának különös Jegyzöje.

Azon Fzt. Sigmond Császár, és Király a' Városiaknak csak egyedül a' Tárnok Mestertöl való függésre ujjonnan just adott.

1411. Eszt. Zathmár Városa a' vámjával, és hozzá tartozandó Réz-Telek, Jos-Telek falukkal, Zent Eged, és Zemermén pusztákkal, Nempthy Várossa, Ágnempthy, Zemere-Telke, Pera-Telke, Chiaholcz-Telke pusztákkal, Aszszony Pataka, és Felsö Bánya Városok az érczes bányáival, Hidegkut, Fekete falú, Kékes, Thükés, Oozfalva, Sándorfalva, Gyurkefalva, Surgian falva, és Duravicza falukkal, 's Halfalva pusztával Rácz Uralkodónak, kit az akkori Irók Wuchovich Györgynek neveznek, Nándor-fejérvári erösségért cserében által adattak, a' mint Bonfin, Palma, és Timon irják, és 'Sigmond adománya mellett a' bé iktatása a' Leleszi, és a' Jászai Konventekben e'képén találtatik: Minden Keresztény Hiveknek, mostaniaknak,

„ és

„ és léendöknek, kik ezeket látándgyák, Leleszi Szent-
„ Egyházának Konventye üdvösséget minnyájunknak
„ üdvözitöjében. Az első embernek esete feledékenyé
„ tette az emberi emlékezetet, azért azoknak talál-
„ mányából a' történt dolgok irásnak segedelmével
„ szoktak örökössitetni. Azért e' levelünkel minde-
„ neknek tudtára kivánnyuk adatni: hogy mi Nagy-
„ méltóságú Urunknak. 'Sigmond Úrnak, Isten ke-
„ gyelméből Rómaiak Királlyának, mindenkor Felsé-
„ gesnek, és Magyar Ország Királyának levelét illen-
„ dö tisztelettel vettük ezen szókkal: 'Sigmond Isten
„ kegyelméből Rómaiak Királlya, mindenkor Felséges,
„ és Magyar Ország Királlya, a' maga hiveinek Le-
„ leszi Szent-Egyház Konventyének egésséget, és ke-
„ gyelmet. Mivel Mi a' mi Városinkat Zathmár, és
„ Némethy nevezetüeket, azon kivül Aszszonypatakát
„ (*Rivulum Dominarum*) Felső Bányával eggyütt
„ (*et de medio monte*) az aranynak, és ezüstnek ér-
„ czeivel, és a' pénz verésnek szabadságával, Zath-
„ már Vármegyében lévőket, azoknak minden haszon
„ vételeivel, és hozzájok tartozandóival Nagyságos Fe-
„ jedelem Úrnak, Rácz Uralkodónak (*Despotae Ra-*
„ *sciae*) úgy hozván magával az ő hivsége, ez eránt
„ költ más levelünknek ereje szerént, Új Királyi Ado-
„ mány képen örökre által adtuk, és kivánnyuk őtet
„ azoknak birtokába törvényesen bévezettetni; Hivség-
„ teknek tehát erössen meg hagyván paratsollyuk:
„ hogy küldgyétek ki a' ti hiteles bizonságtokat,
„ mellynek jelen létében Phylpesy László, Lörincznek
„ fia, vagy János, avagy Miklós azon Phülpesrül, Lö-
„ rintznek fia, külömben Domanhydy László, akár
„ György azonrúl (*de eadem*) a' ki ezek közül jelen
„ lehet, a' mi emberünk, a' meg nevezett Városok-
„ ra, érczes bányákra, a' szomszédokat, és a' határ-
„ rosokat öszve hiván, és azoknak jelen létében járul-
„ ván, vezesse bé a' nevezett Uralkodó Urat azoknak
„ birtokába, és iktassa bé azokban ötet örökössen elé
„ hozott új adományi levelünknek neme által, ha ellene
„ nem mondatik az ellent mondokat pedig, ha kik lesznek,
„ hivja meg illendő határ napra a' Nador Ispány eleibe
„ fellyebb elé hozott Úr ellen adandó ellent mondásnak
„ okára, és azután azon bé vezetésnek, és bé igtatás-
„ nak rendjét, az ellent mondóknak, és meg hivat-

„ tak-

„ taknak neveivel, 's nékiek rendelt határ nappal a'
„ nevezett Nádor-Ispánynak szokás szerént meg irjá-
„ tok. Ezeket pedig a' mi nagyobb petsétünkel, melly-
„ el mint Magyar Országi Király élünk, meg petsé-
„ teltettük. Költ Budán az Apostolok oszlása Ünne-
„ pén 1411. Eszt. Mi tehát emlitett Úrunk, és Kirá-
„ lyúnk parantsolattyának engedelmeskedni, a' mint
„ tartozunk, kivánván, emlitett Lászlóval, Phylpessy
„ Lörincz fiával, azon Király Úrunk emberével, eggyet
„ közzüllü k, tudni ill k Pál Szerzetes Barátunkat,
„ a' mi Egyházunknak Őrzőjét, elő hozattaknak vég-
„ hez viteiére bizonyságúl ki küldöttük, a' kik ennek
„ utánna onnét hozzánk viszszá térvén, egyenlő szóval
„ elé adák hogy ők a' Sz. Kereszt fel-emelése előtt
„ leg közelebb Vasárnap után lévő, 's már elmúlt el-
„ ső Napon a' meg nevezett Városokra Zathmárra, és
„ Némethire, azután Sz. Kereszt fel-emelése napján
„ elé mondott Aszszonypataka, és Felső Bánya Vá-
„ rosokra, azoknak érczes bányáira, és tartozandóira
„ ki menvén, 's azoknak minden szomszédgyait, és
„ határosait öszve hiván, azoknak jelenlétében, 's min-
„ denütt azokban a' törvényes, és szokott napokat ki
„ töltvén, emlitett Uralkodó Urat azoknak örökös bir-
„ tókába bé vezették, azon Városokba, érczes bány-
„ ákba, azoknak tartozandóiba, 's haszon vételeibe
„ bé iktatták elé hozott Fenyességednek új adományi
„ neme által, semmi ellent mondó meg nem j lenvén.
„ Melly dolognak emlékezetére, 's örökös meg mara-
„ dására ezen Jel-levelünket függő petsétűnkel meg-
„ erősitve adtuk, Szent Ferencz Hitvalló Ünnepén, a'
„ fellyebb jegyzett 1411. Eszt (Az elé hozott falúk,
és puszták a' Királyi adományi levélben nevezteinek).

1424 Eszt. Ezen Városoknak határjai meg járat-
tak, és határ hányásokkal, 's jelekkel meg külöm-
böztettek. Leleszi Konv.

1430. Eszt. A' Váradi Káptalan 'Sigmond Császár-
nak, és Királynak parantsolattyára, a' tanúknak valla-
tásából jelentést tett: „ hogy Béltheki Drágh Sándri
„ egy igen jó Károly Madarat, mellyet a' Zathmáriak
„ a' Méltóságos Királyné számára tartottak, töllök
„ erőszakosan elvette. Város levél tár.

Azon

Azon Eszt. ezen Városnak emlitett Drágffy Sándrival villongásban lévő határi, 'Sigmond Királynak parantsolattya mellett, Kusali Jakch János, és Mihály, a' Székelyek Ispányai, Jakch László, és Wárday Pelbárt, a' Vármegyének Al-Ispánnyai által, a' Varadi Káptalan bizonyságának jelen létében eképen el-intéztettek: „ hogy a' Fő-határjel kezdödött bizo-
„ nyos régi malomnál, azt balóldalról hagyván, és
„ az erdőkön Keresztül *Kis Horusmal*, helyre jövén,
„ ottan egy Határ-Hányás, attól pedig napkelet felé
„ jó darabon mendegélvén, más Határ Hányás, 's
„ tovább a' harmadik fel-allittatott, onnét *Réz-telek*
„ földre jövén *Medvés* pataka mellet új határ jelölést
„ hántak, 's azon *Medvés* Patakát a' Városiak, és
„ Drágffy Sándri, 's az ö Rokonai között, mindenütt
„ derék határnak tették: hogy azon Pataknak hason-
„ fele határjaikat hasittsa. Onnét a' nyilaknak négy
„ lövetnyire megint határ jelet, 's ismét egy nyilnak
„ lövetnyire más határ jelet, egy domb, és *Medvés*
„ Pataka között állitottak, 's onnét dél felé hajolván,
„ 's nagy darabon a' Hegyek, és a' Völgyek között
„ járván, jutottak bizonyos Sáros Völgyre, melly *Ha-*
„ *ràztus fertejének* neveztetik, a' mellynek Északi ré-
„ szén határ jelet, az után az erdőkön mendegélvén,
„ bizonyos út mellett, ismét határ jelet hángván,
„ Drágh, és Balk Vajdák fiainak Oláh helységét a'
„ Szathmáriaknak birtokától el választották, a' hol a'
„ Szathmári Polgároknak Vadas Kertye vala, 's azon
„ Oláh Helységnek a' végén, a' hegy felől egy nagy
„ Határ Hányást jelöltek, s' attól Észak felé a' hegy-
„ re fel menvén, annak tetején határ jelet, 's az
„ hegyrül *Lippa* Völgyére le menvén, bizonyos gyepes
„ út mellet határ dombot tetésztek, 's tovább *Beren-*
„ *cze* nevezetü helyre jutván, *Zathmárból Erdeud* fe-
„ lé vezető út mellet, 's onnét dél, és napnyugot fe-
„ lé fordúlván, *Terebesrül Erdeudre* mutató út mel-
„ let, 's annak napkeleti részén, azután napnyugot
„ felé járúlván bizonyos Kút mellett, 's attól kevessé
„ tovább menvén, jobra Észak felé egy szántó-földön
„ *Fulnagy útának* jobján, bizonyos Bikfa alat, 's at-
„ tól nem meszsze megint más bikfa alatt, ismét *Ho-*
„ *morod* Árka mellett, melly *Hodos* helységét válasz-

„ tya,

„ tya, négy helyen dél, és Észak felé mindenütt új
„ Határ Hányásokat fel halmaztak, és itten Szathmár
„ városának határi, Sándrinak Drágh fiának, 's más
„ Béltheki Nemesek birtokával végezödtek. Költ Vára-
„ di Káptalanban, Vizkereszt után való hatodik napon
„ 1430. Eszt. Tisztes férfiak, 's Urak Konrád Prépo-
„ stya, Péter fel olvasója, Antal a' Káptalannak Kints-
„ tartója, 's más Kanonokok azon Szent egyhásban
„ üdvösségesen lévén. A' város lev. tár.

1452. Eszt. Drágffy Sándor a' Zathmáriak ellen nagy hatalmaskodást el követett, azért Hunnyadi János az Országnak Fő Kormányozója parantsolta a' Vármegyének, hogy öket óltalmazza. A' Város lev. tár.

1460. Eszt. I. Mátyás Király Charnawoday Egyednek meg kegyelmezett azon hatalmaskodásaért, mellyet a' Zathmári Királyi Kastély építésének alkalmatosságaval el-követett, mellyből ki tetszik: hogy Zathmár a' Királynak birtokában vólt, és hogy Királyi kastély ottan épitetett.

1464. Eszt. Szathmáron pénz verő Királyi Kamara vólt; mert Zápolya Imre Bosnyák Országnak kormányozója tanú vallatást tétetett: hogy az ő Tokai Várából a' Zathmári Királyi Kamarára pénz verésre küldetett veretlen ezüstét Chaholy Pál, és György erőszakossan el-ragadták. Ki tetszik ez I. Lájos Királynak szabadság leveléből-is, mellyet Aszony Patakának §. 172. 1347. Eszt. adott, a' hol már a' Szathmári Kamara emlittetik.

1465. Eszt. Gyula Fejérvári Káptalan Némethi városának lakossival meg alkudott: hogy szüretkor 24. hordó bort dézmáúl adgyanak.

1482. Eszt. Szathmár Városának polgárjai tanukat vallattak: hogy midőn ólmot, és élességet Aszszony Patakára vittek vólna, azoktúl öket Drágffy Bertalannak a' Tiszttartója meg fosztotta, és a' Madarázi határbúl az iga vonó marháikat bé hajtotta.

1501.

1501. Eszt. II. Ulászló Király fenyegető parantsolattya által őket védelmezte Gereb László Erdélyi Püspök ellen, a' ki a' dézsmáknak ki nem adása miatt, a' Szathmáriaknak léendő Misemondást, a' gyontatást, az Óltári Szentségének ki-szolgáltatását, az Egyházi temetést meg tiltotta, és a' halottakat a' föld szinén büszhödni hagyatta. A' Város lev. tár.

1527. Eszt. Zápolya Jánostól a' Némethieknek Lázári, Homoki, Daróczi jószágok Királyi Odományúl adattak, és Zigeth Helységbe-is Dersy Mátyás vólt birtokában bé iktattattak.

1530. Eszt. Ugyan ő szabad Sóárúltatást, és Ezüstre metszendő petséttel való élést engedett a' Szathmáriaknak.

1535. Eszt a' Szathmári vár megént annyira felállott: hogy a' mint Istvánffy irja, Bánffy Bóldisár Ferdinándnak Vezére elébb Szathmárt, és Németit felgyújtván, fel-dúlván, midőn meg értette vólna: hogy Kún Gothárd Zápolyának Vezére ellene nagy Haddal Erdélyből jönne, a' Szathmári Templomot Sánczokkal, és Árkokkal meg erősitette, és maga viszsza térvén, azt Horváth Mátyásnak óltalmára bizta, mellyet el-érkezvén Kún Gothárd véres Ostrommal meg vett, de maga-is halálosan meg sebesittetett. Zápolya János pedig, hogy Kún Gothárd derék Vezérének halálát meg boszszúllya, ottan el fogatott Ferdinánd Király Katonáit, kik közül sokan Nemes születésüek-is vóltak, a' Váradi Mezön fel-álittatott fákra mind fel-akasztatta, Horváth Mátyás Vezérjeket pedig Karóba vonatta.

1543. Eszt. Szathmárt, és Nempthit, hozzájok tartozandó falukkal I. Ferdinánd Király Somlyai Báthory Andrásnak, Kristófnak, és Istvánnak ajándékozta. Lelesz. Konv. kik ottan a' Szamos Vizének Szigettyében a' Várat fel-épitették, és Hadi Mesterség szerént jól meg erősitették. Istvánffy 21. Könyv.

1547. Fő-Birájok vólt Fábián Albert, a' mint a' Szathmári Ötvösöknek általa adatott Czéhbéli Szabadság-levele mutattya. Város lev. tár.

1548.

1548. Eszt. I. Ferdinánd Király Parantsolattya által Szathmárnak, és Némethinek Szabadsági meg tartatni rendeltettek. Város lev. tár.

1549 Eszt, Ezen Városoknak határjai Báthory András részére, Vasvári, Batizháza, Zent - Márton felöl megint meg járattak, és ujjitattak. Lelesz. Konv.

1551. Eszt. I. Ferdinánd Király parantsolta: hogy nerben a' külső birák eleibe ne idéztessenek, és mivel az ellenség által fel - égettettek, a' Kamara Nyereségének fizetésétől mentek légyenek.

1555. Eszt. Némethiek a' Mikolai Nemesekkel Határ Villongásaik eránt meg alkudtak. Leleszi Konv.

1558. Isabella Zápolyának Öszvegye őket minden húszad, harmin zad, s' akár mi vámok fizetésétől felszabaditotta. Balassa Menyhértet Fő - Kapitánnyanak tette, Nagy - Bányát nékie három Vármegyéknek dézsmájával ajándékozván, és Szàthmár Városát lakásúl rendelvén, a' ki a' várőrző Katonákat magához hóditván, Ferdinand Király részére, a' Várat el-foglalta.

1560. Eszt. Ellemben Somlyai Báthory István Szathmárnak Birtókossa. Zápolya János 'Sigmondnak Pártyára álván; ezen Várost Nagy - Bányával eggyütt Balassa Menyhértnek, a' ki Ferdinánd Császár részére Zápolyától el - állott, Báthory Andrásnak közben vetésére a' Császár ajándékozta. Istv. 20. Könyv. Az akkori hiteles kéziratt igy adgya: „hogy Balassának „ Zápolya János 'Sigmond éppen akkor 10. ezer ara- „ nyat a' hadaknak tartására küldött vólna, és ezeket „ is magának meg tartván, úgy a' Ferdinánd Császár „ pártyára állott.

1562. Eszt. Meg boszszonkodván Balassának ezen hitszegésén Zápolya,' segitségére jött Ibrahim Budai, és Malkócz Temesvári Bassák által Szathmár Vára keményen ostromoltatott, mind a' két Város fel - gyújtatott, de jelessen óltalmazták magokat Zay Ferencz Császári Vezérnek igazgatása alatt úgy: hogy az Oz-

ma

manok ostromát félbe szakitani kéntelenitettek. Istv. 21. Könyv.

1564. Eszt. Balassa Menyhért Szathmárról Kassára, és a' Várnak Kapitánya-is Messery András Várdára el útazván, a' Szathmári lakósok elöbbeni kegyesebb Urokhoz Somlyai Báthory Istvánhoz Váradi Vár Kápitányákoz titkos Követeket küldöttek: hogy most a' Várnak viszsza vételében leg jobb módgya lenne, a' ki nem késvén, de lovás szekerekre rakatván Váradi gyalog Katonáit, a' Várat meg hágta, 's a' Német őrizetet le vágván ezen fortéllyal meg vette, 's a' Balassa feleségét-is fiával, 's leányával rabbá tette. Istv. 22. Könyv. és Torda Nap. Könyv. Az akkori Kéz-iratt adgya: „hogy Báthory Istvánnak Katonái a' várossiak-„kal eggyet értvén, midőn alkonyodáskor a' szarvas „marha nagy por fellegben a' Városba hajtatna, a' „csorda közzé keveredvén egész a' Vár kapujáig elő „nyomúltak, és midőn a' Várbéli marháknak bé bo-„csájtása végett a' Vár kapuja-is nyitva lett vólna, „a' strázsát le vágván, utánnok tóduló társaiknak „útat nyitottak, és hogy Balassa akkor nem Kassára, „de a' Tokai vidéken szüretelöknek fosztására, 's a' „hegyallyai boroknak el prédálására a' Vár őrző ka-„tonasságnak részével ki rándúltt vólna, és Kassai „úttyát csak szinelte. Mert (utánna veti azon Kéz iratt) „ezen csalárd, hazug, semmi hitü elött semmi „törvény betsben nem lévén, a' tulajdon hazáját-is „fosztani semminek álitotta.

Azon Eszt. Zápolya János 'Sigmond Somlyai Báthory Istvannak, 's Fö-Kapitánnyának meg parantsolta: hogy a' Zathmári Várat jól meg-erősittse. Gyúla-Fejérváron 13. Decemb. 1564. Eszt.

1565. Eszt. Schwendi Lázár, és Báthory András Császári Fö-Vezérek nagy haddal Szathmárnak viszsza vételére közelgettek, mivel pedig kemény tél vólt, és a' Szamos vize által fagyván, Ágyúkkal, 's Hadi Népeikkel a' Várra könnyen reá rohanhattak, ottan tartózkodó Báthory István annak meg tarthatásáról minden reménységét le tévén, a' Várat fel-gyújtotta, 's a' Katonáival Váradra el távozott. A' Császári Vezé-

zérek tehát el-érkezvén, azt könnyen el-foglalták, és mivel óltalomra igen alkalmatos fekvését látták, öszve gyűtvén a körűl lakó népnek sokaságát, ottan igen erős Várat épitettek. 1500. Német Kátona Őrizetre, és Neustadi Mager Erasmus benne Hadi Parancsolónak hagyatott. Istv. 22. Könyv. Pető Kron. Már emlitett Kéz mutattya: „ hogy midőn a' Várat erőssitenék, „ akkor-is rajtok mentek az Erdélyi Zápolya János „ 'Sigmond Vajdának Katonái egynehány száz Törö- „ kökkel, de az erős Német őrizet által könnyen el- „ széllesztettek.

Hanem nagyobb szerentsétlenség érte azon Eszt. a' Várat őrzö Német Katonákat; mert a' Szamos mellyékin termett sok alma evéstöl minnyájan vér-hasba estek, és töbnyire ki halván, a' Strázsának állására elégtelenek voltak, hanem az Ég-hajlathoz szokott Magyar Katonákat kintelen vólt a' Császár a' Várnak őrizetére fogadni.

Azon Eszt. Szathmárban békekötés-is próbáltatott. Zápolya a' Szathmári Várat földig rontatni kivánta, de Schvendi Lázár reá nem álván, az alkudózás félbe szakadott, de azután tisztességesebb fel tételek alatt azon békesség az Erdődi táborban meg köttetett. §. 78.

1566. Eszt. Noha ez csak szinlett eggyezés vólt, és megént nem sokára fel-bontatott, (Isthv. 22. Könyv.) mindazáltal az Erdélyi elő kelő Nemesség közűl sokan a' Szathmári Várban vették lakásokat, tartván attól: ne talántán Zápolyának Makszimilián Császárral tett frigy kötése miatt a' Törökök Erdélyt pusztitanák; e' miatt Szathmárnak meg vételét Sulimán Török Császár Zápolyának szorossan meg parantsolta.

1567. Eszt. A' Császári, és a' Zápolyai Erdélyi Hadak Szathmárnál öszve csaptak, mind a' két rész a' Papi dézsmát magának tulajdonitani kivánván, melly eggyikét sem illette, de Egyházi vólt, a' Törökök is Szathmárhoz ki csapván, a' népet Zsákmányolták. Timon 207. lap.

1568.

1568. Eszt. Salgay Balintnak két telket Szathmáron Myksa Király ajándékozott. Lelesz. Konv.

1569. Eszt. Zeleméry Miklósnak-is egy Nemes ülést Szathmáron. Lelesz Konv.

Azon Eszt. a' Szathmári Vár 24 ezer forintra betsültetett.

1571. Eszt. II. Makszimilián Császár, 's Király a' Szathmáriaknak II. András Királytól adatott arany petsétes leveleiket meg erösitette.

Azon Eszt. azon Király Teüffenbach Kristóf Hadi Tanátsosának, és a' Szathmári Vár Fö Kapitánnyának meg parantsolta: hogy az ellenség elött el-futottaknak javait, ha mingyárt azok úgy, mint pártosoknak javais el-foglaltattak, azonnal adassa viszsza.

1573. Eszt. Szathmáron Melith Györgynek két telek Királyi adománnyal adatott. Lelesz. Konv.

1577. Eszt. Rudolf Császár, és Király óltalmazó levelet adott Szathmáriaknak: hogy a' hajdani Királyoktól adatott szabadságokban meg tartassanak. Város. lev. tár.

Azon Eszt. Csomaközy Boldisárnak egy Nemes ülést Szathmáron, és egy malmot Németiben a' Szamos vizén.

1579. Eszt. Hasonló képen Mayerhoffeni Teüffenbach Kristóf Hadi Vezérnek két Nemes ülést Szathmáron Rudolf Császár ajándékozott. Lelesz. Konv.

1580. Eszt. Báthory István Lengyel Király kivánta magának Szathmárt, mint Nemzettségi birtokot, 's helyette Nagy-Bányát nyerte meg.

1583. Eszt. A' mint a' Városnak levél tárából 427. Szám alatt kitetszik: csak ugyan Szathmár-Németit Báthóry István birta.

1585.

1585. Eszt. Zathmári Miklósnak egy Nemes ülést, és két szöllöt Szathmáron, a' hónnét nevezetét veszi Szathmári Király Nemzetség. Rúdolf Császár Királyi adomannyúl adott. Lelesz. Konv.

1588. 1591. Eszt. Dersy Margitnak, először Móré János, azután Zékely Benedek, utólyára Révay István hitvesének egy Nemes ülést, két Szöllöt, és két Malmot azon Csaszár ajándékozott. Lelesz. Konv.

1591. Eszt. Azon Révay István Magyar lovasok Kepitánnya által Szathmár Városa a' Királyi itélő Udvarba meg hivatott Madarász Helysége eránt. Város lev. tár.

1596. Eszt. Báthory 'Sigmond Fejedelem a' Keresztesi ütközet után Erdélybe viszsza térvén, Szathmáron pihentette táborát. Zempl. tört. 96. lap.

1598. Eszt. Jósika Istvánnak Erdélyi Kantzellárnak a' Szathmári piátzon feje vétetett a' Csaszárnak parantsolattyából: hogy Báthory 'Sigmondal az Erdélynek által adásáról Czimborált. Istv. 21. Könyv.

Azon Eszt. a' Tatárok Szathmár Vármegyét újra pusztitván az elő kelő lakósok és a' Népnek nagyobb része bátorságnak okáért Szathmárba futott. Istv. 21. Könyv.

1600. Eszt. Mihály Oláh-Országi Vajda Szathmaron mulatozott, segitséget várván Erdélynek el-foglalására.

1602. Eszt. álhatatlan Báthory 'Sigmondnak Erdélyi Fejedelemnek kezessei Szentpály János, Harinyi Farkas, és Györffy János Szathmáron örizet alatt tartattak, Bogáthy Miklós pedig a' Császárhoz követségül onnét küldetett.

1603. Eszt. Erdélyben táborozó Német Katonák, hogy a' Zsoldgyok rend szerént nem fizettetet, pártot ütvén, Szathmárba vették magokat.

1605.

1605. Eszt. Szathmár táját Basta György Császári Hadi-Vezér tűzzel, vassal pusztitotta §. 81. várván ottan az Erdélyi Zürzavaros állapotnak ki menetelét. A' mint már elő hozott kéz iratt irja: „Társúl, és „Tanátsadóúl 1601. Eszt. adatott nékie *Marietti* ne„vezetü Olasz Jesuvita, a' többnyire a' Szathmári Vár„ban mint tábori Káplány tartózkodott, 's a' ki csak„ már, és Némethi Mező Városoknak Szathmár Vár„megyével való villongása rend kivül való törvényel „ el-igazitassék, rendeltetett.

1622. Eszt. 6. 29. Tzik. az Ország gyülésén a' Szathmári Vár Bethlen Gábor Fejedelemnek béke bötés szerént által adatott.

Azon Eszt. Maga Bethlen Gábor Szathmár Várában meg jelenvén „úgy mint választott Magyar, Dal„mát, Horváth, és Tóth Országoknak Királlya meg „parantsolta Rosályi Kún László Szathmár Vára Ka„pitánnyának, és Belleváry Dávid Kassai Kamara „Rendtartójának, azonkivül Szathmár Várában még „rendelendő Tiszttartójának: hogy a' Városban lakó „Nemesek ha mit birnak a' Városi javakból, az azok„ra háromló terheket viselni kötelesek legynek. Város Lev. Tár.

Azon Eszt. Azon Fejedelem őket Thurzó György Nádor-Ispán által adatott Malomnak birtokában meg erősitette.

1623. Eszt. Báró Károlyi Mihálynak különös hivségéért II. Ferdinánd Császár Szathmáron egy tágas Nemes ülést ajándékozott, melly most-is ezen Grófi Nemzetségnek tulajdona. Lelesz Konv.

1626. Eszt. Bethlen Gábor parantsolta: hogy a' Városiak a' Vármegye kebelében léendő adózásra ne szolittassanak.

1632. Eszt. Báró Sennyey Sándornak.

1636. Eszt. Csepei Zóltán Jósának egy egy Nemes ülés Szathmáron Királyi adománnyal adatott. Lelesz. Konv.

1635. Eszt. Szathmár Várossának határjai, Pálfalva, Amacz, Réz-Telek, és Erdőd felé meg ujjitattak. Lelesz. Konv.

1644. Eszt. Szathmár-Némethi Polgároknak a' Vármegye úti levelet adott: hogy a' régi Királyoktól adatott ki-váltságok szerént, minden Harminczadóktól, és Vámoktól mentek legyenek. Várm. Jegy. Könyv.

1645 Eszt. III. Ferdinánd Császár, és I. Rákóczy György Fejedelem között lett Linczi eggyezésben, 2. Tzik. Szathmár Vára hozzá tartozandó jószágokkal a' meg nevezett Fejedelemnek által adatott, a' ki minden köz adó fizetéstől ki vette a' Szathmári Polgárokat.

A' mint 1645. Eszt. lett öszve irás bizonyittya, tartozott akkor a' Várhoz Ballafalva, más hit helységekkel.

Azon Eszt. Az Avassi lakósokkal. Rákóczy György a' Várnak meg erősítésére ramaszokat Palánk karóknak hordatott. Várm. Jegy. Könyv.

1646. Eszt. Szathmár Várában mulatozván, és Egyházi gyülekezetet tartván §. 93. Rákóczy György Fejedelem, illyen levelet-is adott a' Szathmáriaknak: „ hogy a' Szathmári Ispitálynak szegény Bethlen Gá„ bor Felséges Fejedelem Istenes indulattyából a' „ Szathmári jószág jövedelméből hagyott 25. köböl „ gabona ezután-is tetszéséig itt való Majorságból „ esztendőnként ki adasson. Melly adománnyát újra 1649. Eszt. Székelyhidi Várában meg erősitette. Város Lev. Tár.

1647. Eszt. 6. Januar. Rákóczy György Fejedelem Posonyba rendeltt Ország gyülésén elé véendő dolgok eránt tanátskozni kivánván, irta Szathmár Városának: „ hogy mennél értelmesebb, és igaz Evange„ lika Religióhoz való buzgóságos attyokfiait tellyes „ hatalommal fel ruházva küldgyék hozzája Váradra. Város Lev. Tár.

Azon

Azon Eszt. 14. Majusban. Gróf Széchy Maria a' Szakácsi, Szent-Királyi, és Akosi dézmának felét 14. esztendőkre a' Tasnádi Szentegyháznak, és Oskolának, más felét a' Szathmári Ispítálynak ajándékozta. Város Lev. Tár.

Azon Eszt. hozatott 20. törvény Tzikkely szerénti is a' Linczi eggyezés meg erősittetett. Mellyhez képest „ Rákóczy György 1648 Eszt. Kassára, a' hét Vármegyéknek által adásának jeles Napjára, Szathmár Vá„ rosát követei által meg hivta, a' Székelyhidi Vár„ ban költ levelével. 1647. 8. Novemb. Város Lev. Tár.

1648. Eszt. Rákóczy György Fejedelem Szathmár Várában megint meg jelenvén, Kún István Szathmár Vármegyei Fő-Ispánnak, Ósgyáni Bakos Gábor Vár-Kapitánnyának, Váradi Balog Péter Rend tartónak, Papp Daniel Tisztartónak meg parantsolta: hogy Szathmárt lakó Nemesek a' Városi javakra háromló terheket, mint más Polgárok viselni tartóznak. Város Lev. Tár.

1655. Eszt. Királyi helyben hagyással Zilágyi Ferencz Szathmáron egy Nemes ülést szerzett. Lelesz. Konv.

1657. Midőn a' Lengyel tábor Szathmár Vármegyét tűzzel, vassal pusztitotta vólna § 95. azon-tábornak elöljáróival, Sobjeczky Jánossal Lengyel Ország Fő-Zászlóssával, a' ki azután nevezetes Király vólt, 's egyéb Fő-Tisztyeivel Szathmár-Némethi Várossának Biztossai illyen alkura léptek: „ Hogy több esztendők„ től uralkodó éhség, és a' háborús időknek környül „ állásai miatt hadi sarttzúl többet a' Lengyeleknek „ nem fizethetnek 2600. Tallérnál. Azon okokból a' „ Lengyel tábornak élességet sem adhatnak. Szabad „ bé-menetelt a' Városba a' Lengyel Katonáknak meg„ engednek, de a' Vár nintsen hatalmokban, hogy „ annak kapuit fel nyithassák. Hogy a' lakósok tör„ vényes Urok ellen fel-fegyverkezzenek, azt nem „ cselekedhetik; de ha fegyverrel kénszerittetnek, azt „ kéntelenek lésznek szolgálni, a' ki győzedelmes lészen. „ A' hadi foglyaikat ki váltyák, de mivel Keresz é„ nyekkel van dolgok, kérik a' Lengyel tábornak Ve-

„ zérjeit: hogy a' Pogányok módgyára ne sarttzoltas-
„ sanak. Mellyekre a' Lengyel elöl járók reá álván,
„ ezen kegyességeket nagy háláadással vették. Szath-
„ már - Némethi 26. Juniusban 1657. Eszt. Kökényesdy
„ György, Bornemisza István, Keöszeghy István a'
„ Városnak Biztossai. Sobieszky János Fő - Zászlós.
„ Sapieha János Tábori főjegyző. Kosochy András
„ Fő - Tábornok. Inqwitovich Gábor. Prazelinszky
„ Kázmér. Wisnyiczky Zaniszló, Jablonowszky Za-
„ niszló Ezredesek. Ezen Lengyel járásra, és pusztí-
tásra okot adott II. Rákóczy György, 1647. Eszt. 20.
törvény szerént Szathmárnak - is birtokossa, a' ki a'
Lengyel Országi Koronát érő hatalommal magájévá
tenni kivánta, de onnét rútúl meg szalasztatván, Ecse-
den kereste menedék hellyjét A' Lengyelek tehát a'
Szathmári, és Bereghi jószágit tűzzel, vassal puszti-
tván, sarttzolván, sok ártatlanok ezen hadi inségben
boritattak, a' mint az el pusztúlt kőfalakon a' Lengye-
lek ezen reá irást hagyták:

Vicem pro vice reddo tibi bone Vicine!

Az az:

Adgyuk viszsza néked e'ként jó szomszéd a' költsönt!

1659. Eszt. mivel 1647. Eszt. 20 Törvény Tzikkely
szerént úgy vólt végezve: hogy I Rákóczy Györgynek
fiai a' Szathmári erősséget csak addig birhattyák, még
Erdélyi Fejedelmek lesznek, II. Rákóczy György nyug-
hatatlansága miatt ezen fényes pólczról el esvén, és a'
Törökök - is ellene nagy haddal közelgetvén, a' Szath-
mári Vár I. Leopold Császárnak birtokában jutott, és
a' reá vágyokodó Törökök ellen nagyon meg erősit-
tetett. „ Által vételére rendelve vóltak Zichy István
„ Királyi Kints tartó, Pethő 'Sigmond Felső Magyar
„ Országi Fő - Vezér, kik a' Várban szállitott Nemesek
„ Vitézinek szükségekre szokott hó - pénzeknek felét,
„ 100. forintot meg adák mellyet Károlyi György Szath-
„ mári Biró, Papp Danielnek, a' Szathmári Várhoz
„ tartozó jószágok Fő - Udvar birájának kezéhez szol-
„ gáltatott. Város Lev. Tár.

1660.

1660. 1661. 1662. 1663. Eszt. A' Törököktől, és a' Tatároktól sok nyughatatlanságot szenvedtek, midön Váradot meg vették, Szathmár, és Meggyes táján kemény Jánossal tsatáztak. 5000. Tatár Szathmár Várossát meg támadván fel gyújtotta, a' környékéről sok ezereket rabságba hurtzolván, Montecuculi Hadivezér pedig moszszéről a' veszedelmeket szemlélvén. Katona 3. Kött. és az Ország panaszsza.

A' Városnak Levél Tárában-is találtatik Barchay Akácsnak Erdélyi Fejedelemnek levele, mellyel alkú mellett léendő fel-adásra Szathmár-Némethieket kénszeriti szemek eleibe terjesztvén: „ hogy Győzhetelen „ Török Császárnak hatalmas táborával hazájának el „ lenségét az Erdélyi határokon túl üzvén, és Szath- „ már felé közelgetvén, nagyon féltené azon Várat, „ mellyben sem elegendő eleség, sem az óltalomra „ szükséges készület nem találtatna, hogy a' Keresz- „ ténységnek nagy kárával külső Nemzetség által el „ ne foglaltasson; azért ezt el mellőzni kivánván inti „ a' Szathmári, és a' Némethi lakosokat, 's a' Vár „ őrző katonákat: hogy végső veszedelemben forog- „ ván, az ő óltálmába, és párt fogásába reménységet „ vessenek, mellyet meg nem fogják bánni. Hogy pedig biztosak lehessenek, alá-irása, és petsétye alatt küldött nékiek Magyar nyelven irott ezen fel-tételeket: „ 1mo hogy Zathmár Várát, mellette lévő „ Városokkal eggyütt Magyar Országtól el szakasz- „ tani nem igyekezünk, hanem Magyar Országi tör- „ vényekkel igazgattatván, mindennémű immunitások- „ ban, szabadságokban, privilegiomokban, és Religió- „ jokban meg tartattyuk, a' kik pedig, úgy mint Ne- „ messi, Várossi, és közönséges rendek, azokban ek- „ kedig meg bántódtanak, elébbi jó rendbe állatat- „ ván, restaurálni igyekezzük. 2do A' Várba, és Vá- „ rosba Törököt semmiképen nem hagyunk, egyébb „ idegen Nemzetet sem eö kegyelmieknek egyezeö tett- „ zésén kivűl. 3tio A' Várbélieket, Városbélieket, és „ Nemesseket hadi expeditiókba magunk mellé fel ülni „ nem kénszerittyük, ha az bóldog időben nem vólt. „ 4to Mivel immár sok-izben egy néhány rendbéli el- „ lenséghteöl, 's maghok Nemzetétől-is igen meg „ romlottanak Zakmár, és Némethi Várossa; semmi

„ extra

„ extra ordinaria taxákat töllök nem kivánunk annál
„ fellyebb, mint az réghi idöben vólt. 5to Assekü-
„ rállyuk arról is: hogy sem az Nemességhet, sem
„ Várbélieket, és Városbélieket személlyekben, sem
„ külsö belsö javakban meg nem károsittyuk, sem
„ maghunk sem mások által. 6to A' Nemességet,
„ és Várossokat a' Magyar Országi törvényékkel élé-
„ sékbe nem háborgattyuk, és az Erdélyiekre nem
„ erölettyük, hanem Magyar Országhi szabadsággal
„ élni engedjük 7mo Római Császárnak Ö Felségének
„ kedvét keresni igyekezzük, és annak idejébe eö ke-
„ gyelmekröl is feledék nyek nem lészünk. 8vo Min-
„ den rendbéliek, valakik a' Várban költöztek, mind
„ Tisztviselök, Nemesek és parasztok, azok szabados-
„ san minden megh bántás nélkül ki költözhessenek
„ minden javakkal, és sem személyekben, sem ja-
„ vakban oltt kün is az leg kissebbikét is nem impe-
„ diállyuk *Kende Gábor* Uramon kivül. 9no A' Ve-
„ zér ö Nagysága elött törekedünk éghetést ne tétes-
„ sen 10mo Soha eö kegyelmeknek szabad voxolá-
„ sokat nem impediállyuk, sem impediáltattyuk Da-
„ tum in castris nostris ad possessionem 'Sadány po-
„ sitis, die 17ma Junii, Anno Domini 1660. Actor.
Nro 167. De Váradfelé takarodván, a' Törökök, ezen alkudozásnak foganattya nem vólt.

1661. Eszt. 20. Febr. Ö Felsége által ki rendelt Biztosok elött, úgymint Schiffer Sándor, Pethö 'Sigmond, Károlyi Ádám Várbéli Fö-Kapitány, Károlyi László, Vass Márton Kassai Kamarának Tisztye elött panaszolkodtak a' Városiak: „ hogy a' Német Vitézek
„ szörnyü, és mindenféle csínt, és eröszakoskodást el
„ követnek rajtok. Azért 24 Septemb Ebersdorffban
„ költ parantsolattya által Leopold Császár a' Katonai
„ Tiszteknek meg hagyta: hogy Szathmár Várossának
„ Polgárit szokatlan szolgálatokra ne kénszerittsék.
Város Lev. Tár.

1662. Eszt. Azon Leopold Császár Szathmáriaknak a' régi Királyoktól nyert leveleiket által iratván, azokat meg erösitette.

1664.

1664. Eszt. Kobb Regementbéli Német katonák Szathmárba szállitatván, Gróf Rákóczy László két száznak közüllök reá beszélt: hogy Junius hólnapban tartandó Váradi vásárra el változtatván ruhájokat a' Magyarokkal által mennének, és ottan meg támadván a' Törököket, a' Váradi nevezetes Erősséget ezen fortéllyal viszszá vennék. De szerentsétlen ki menetellel, mert Gróf Rákóczy Lászlóval, és Báró Károlyi Istvánnal, Lászlónak fiával egy lábig ottan le vágattattak. Kazy 3. Kött.

Jeles Andrássy Nemzetségnek - is Grófi Méltóságáról 1780 Eszt. adatott Királyi petsétes levelében fel vagyon téve: „hogy Andrássy Miklós Montecuculi Fő„ Hadi Vezér alatt 1664. Eszt. Szathmár tájékán a' „ Törökök ellen erősen viaskodott.

Azon Eszt. Vasvárnál a' Törökökkel köttetett békesség szerént I. Leopold Császár Szathmár Várának birtokában meg erősittetett, és abban az Országnak nagy paraszszával a' Magyar katonaságnak ki rekesztésével Német Katona bé helyheztetett. §. 101.

1665. Eszt. Mikolay Boldi'sárnak Szathmáron egy ház helyet I. Leopold Császár ajándékozott. Lelesz. Konv.

Azon Eszt. Szathmár Várossa ellenző jelentést adott a' Vármegyére: hogy Horánszky András, az Egri Káptalannak Tiszttartója, a' bor, és életbéli dézsmáért, mellyel nem tartoznának, pénzeiket erőszakosan le tartóztatta. Város Lev. Tár.

1666. Eszt. A' Város Tanáttsa Asztalos Bóldi'sárt, és Komáromy Mártont Bécsbe küldötte: „hogy men„ tegessék a' Várost azon hatalmaskodás eránt, mellyel „ vádoltattak: hogy Papp Dániel Harmintzados házán „ el követtek vólna. Azután hogy panaszlanák meg: „ mikép Károlyi György, 60. esztendős Tanátsbéli tag„ jokat Segnyey Borbála Báró Károlyi Mihálynak öz„ vegye 100. Tallér fizetésért szabadá tette, még - is „ Báró Károlyi László Fő - Ispány jobbágyának tenni „ kivánnya. Város Lev. Tár.

1667.

1667. Eszt. I. Leopold Császár Gróf Csáky Istvánnak Szathmárba egy Nemes ülést,

1668 Eszt. A' Szathmári Várhoz tartozandó Avasságbéli kerületet ajándékozta. Lelesz. Konv.

1668. Eszt. Azon Császár parantsolta: „hogy a' Városban lakó Nemesek-is Köz-adót fizetni, a' Katonaitartást viselni tartozzanak, és arra a' Katonai „erövel-is szorittassanak, és a' Várossiak a' Vármegyé„nek gyűléseiből ki ne zárattassanak.

Azon Eszt. Nádor Ispánynak nem létében, Gróf Nádasdy Ferencz Ország birájához nevezetes bé mutatást Magyar nyelven a' Vármegye küldött, hogy közben veresével eszközöllye O Felségénél a' rajtok hatalmaskodó Német katonáknak a' Szathmári erösségből való ki vivelet, és abban a' Magyar Véghelyi katonaságnak bé helyhezteté és A' bé mutatásnak veleje szóról szóra e' vala: „az ideghen vitézlő nép ellen mi „semmit nem szóllunk sőt vallunk: hogy ő közöttök„is jó vitézlö, és hadakozó emberek vadnak, de azért „nem méltó: hogy az Magyaroknak minden böchü„letek, 's mind birodalmok ell vétessék az ő maghok „hazájokban, és azoknak adásában minden tisztek az „Magyarok elő th, az mint ez ideig vólt. Okai penigh „hogy nem méltók, ezek 1mo Hogy eléghséges Magyar „vitézlő népet találni, és igen gyalázatos azt Magyar „nemzetnek ez: hogy az végh házakban, és egyéb „Tisztviselő emberek helyet-is az maghok hazájok„ban ideghen nemzetet tartnak 2do Mert sokkal „securussab lehet ő Fölséghe: hogy ha Magyar lé„szen, hogy sem ideghen nemzet az végh hazaknak „meg tartásából-is, mint hogy az magha hazájáért „nagyob szorghalmatossága vagyon, hogy sem az „ideghen nemzetnek; melly innedis ki tettzik: hogy „valabol fő végh házak vesztek, mind az ideghen „nemzet miatt vesztek, Országhunk, és az egész ke„reszténységnek nem kichiny romlására: 3tio Tudja „ő Fölséghe: hogy sokkal kissebb költséggel, de „nagyob haszonnal tartya ő Felséghe az Magyar vi„tézlő népet, mind mezőn, 's mind végh házakban, „hogy sem az ideghen nemzetet, hihet-is bizvást

„né-

„ nékiek, csak fizesse ő Felséghe, és tarcha meg sza-
„ badsághokban, melly meg tettzet az mostani hábo-
„ rúban - is. 4to accedál ez - is: hogy az Török - is
„ azokra az helyekre siett inkáb, az hol az Németh
„ Praesidium vagyon, és az Törökkel való békesség-
„ nek - is a' Magyarok ki rekesztésse vólt nagy akadál-
„ lya. 5to Ez sem meg nem vethető: az hol külömb
„ külömb féle Nemzettség vagyon az végh házakban,
„ gyakorta hasonlás esik köztök, és az miatt vesztek
„ egynihány fő végh házok, az mint sok exemplu-
„ mokbúl tettzik. 6to Mert az ideghen katonasághot
„ Magyar hazában az betegségh töbnyire meg emészti,
„ az Magyar minden Climához, és nyomorusághoz
„ szokott. Az melly nagy nyomorusághot pedig szen-
„ vedünk töllök, bizván ő Felséghe kegyelmébe, azt
„ most ell halgattiuk. Terjedett már akkor titkon az
a' tűz, a' melly azután az egész Országott elboritotta,
's a' melly által Tököli Imre a' Magyar vitézlö rendet
és Nemességet Apafi Mihály Erdélyi Fejedelemhez, és
a' Török Szultánhoz akarta kaptsolni; Nem tsuda te-
hát, hogy az illy előadások foganat nélkül maradtak.
Mái napon illy vitatásokra szükségünk nints, mivel
láttjuk, hogy a' Magyar Fő - Hadi Tsztek az egész
Tsászári seregben tümdöklenek, és a' Magyar vitezlő
rend az Ausztriai fegyveres hatalomnak nagy részét
teszi. Meg szűntek egy századtól fogva a' Német kato-
ráság ellen folytt panaszok - is; mivel ama minden
akadályokon győzedelmes kemény hadi törvény azokat
a' békében jó Polgárokká, az hadban igaz Vitézekké
tenni tudta. Már akkor lappangván a' Hazában az
után nem sokára ki ütött támadás, ezen bé mutatásra
a' Királyi meghatározást némely nyughatatlanok bé
nem várták A' történetet az akkori kéz iratt, mellyet
a' Varmegyének mostani érdemes Jegyzőji velünk köz-
löttek, igy irja le:

1669. Eszt. „ Szathmár erősségébe Német örző
„ sereg vólt, az kik az környűl fekvő helységekre ele-
„ ség bé takaritás véget ki csapván, a' népet dúlták,
„ 's akmányolták, és a' melly részén meg fordúltak,
„ utólsó falattyokig is meg fosztoták; ezen inségét a'
„ Népnek, 's jobbágyaiknak a' Vármegye szinei lát-
„ ván, rajtok szivek meg - esett, kikkel eggyet értvén

„ Ló-

„ Lónyay Anna már akkor kemény János Erdélyi Fe-
„ jedelem Özvegye, Aranyos-Meggyesi Várában az
„ Vármegyebéli Urakat, és nemeseket öszve hiván
„ ezen romlásnak meg előzéséről, vagy gátolásáról
„ eggyütt tanátskoztak, és el végezték: hogy már ki
„ kémlelve lévén az Szathmári várbéli őrző seregnek
„ ő szándéka élelem bé hajtás véget Szinyér-Várallya
„ felé Nagy-Bánya vidékére ki csapni; tehát a' Ne-
„ messég fel-fegyverkezve, eleikben ki rendelt vezér-
„ jeknek igazgatások alatt két seregben állittassanak,
„ és minekutánna Szathmár felöl Aranyos Megyes
„ alatt, Szinyér Várallya felé a' Német sereg el ha-
„ lad, a' nélkül hogy a' Nemes sereget meg sajditá-
„ ná, eggyik Nemes csapat a' *Gombás* erdőnek köze-
„ táján az erdőben rejtezzen el, az másik csapat pe-
„ dig az erdőnek Megyes felöl való széliben, és igy
„ a' viszsza jövő Német őrző sereg a' midőn a' két el
„ rejtezett Magyar sereg közzé el érkezik a' Megyes-
„ si Vár tornyában arra rendeltt vigyázat, és egy hír
„ tévő ágyú ki sütés lévén rendelve, akkor a' Magyar-
„ ság mind elöl, mind hátúl a' lesből ki rohanván a'
„ Német sereget támadják meg. Ezen két seregnek
„ pedig elöl járóúl rendeltetett Mikolay Bóldisár, Szo-
„ doray Boldisár, és Kende Gábor, kik hiv végben-
„ vivöi valának a' rendelésnek: mert az elességel meg
„ rakodva viszszá érkezvén a' Németek, fejek-is alig
„ láttzott marháik közzül, kiket alkalmatos helyre bé
„ várván az Toronybéli vigyázó, az ágyú kisüttetett,
„ az Magyar seregek elöl hátúl meg meg támadván
„ azon a' helyen, a' hol az Ország út az Szamos vi-
„ zéhez igen közel, 's a' partyán jár és *Itatónak* hi-
„ vattatik, jó módjok esett a' magok óltalmazásokra
„ tehetetlen seregen győzedelmeskedni; mert azonkivül
„ a' mi keveset fegyverekkel ki végezhettek, nagyobb
„ részét a' Szamosnak szoritván, oda fulasztották, és
„ olly feles takarmányt, 's Német testet, és kalapot
„ vitt a' Szamos a' Szathmári malomra, hogy az azt
„ meg állittotta forgásában. A' Németeknek ezen sze-
„ rentsétlen esetek Lónyay Anna Fejedelem Aszszony-
„ nak pedig hivségtelen cselekedete azt húzta maga
„ után: hogy a' Fejedelem Aszszonynak Aranyos-Me-
„ gyesi, és ahoz tartozott jószága Leopold Császár
„ számára foglaltatatt, és a' Szathmári Várhoz bira-

tott,

„ tott, még 15. ezer forintban Gróf Csáky Istvánnak
„ Zálogban adatott. Ezen időnek el telése után is
„ *Gombás* erdőnek emlékezete keserves vólt a' Szath-
„ mári Németeknél, 's ezen dolog iránt így pirongot-
„ ták ezen Németek az el fogatott, 's kinos halálnak
„ nemével ki-végzett Magyarokat: *Te Kurucz! Fu-*
„ *tom Kutyi lelki! Mikli Póti! tudod a' Kompás?*
„ *Szotori Póti!* (Mikolay, és Szodaray Bóldit, ért-
„ ték) *a' Kompás! Futom lerki! Kente Kápor!* (Ken-
„ de Gábor) *a' Kompás! Futom kutyi lerki!* Az ak-
akkori pajkos Kurutzság, elégtelen lévén egyébb meg
boszszúlásnak Neméhez a' Német Vitézekben a' Ma-
gyar szó ejtést gúnyolta; valóban alatsony meg bosz-
szulás. Azólta a' Magyar Nemzetet a' hasznosabb tu-
dományoknak és a' Külföldi nyelveknek meg tanulása,
a' külső Országokban gyakor meg fordulás, és a' tsi-
nosabb Nemzetekkel való társalkodás annyira viszsza
hozták ezen alatsony előítélettől, hogy a' Nemességnek nagyobb része a' Német nyelvet, mint magáét, úgy beszélli, és távól vagyon minden idegennek gunyolásától.

1670. Eszt. Tölcziky János Huszti Rend-tartó Szathmár Városának meg irta: „ hogy Gróf Rhédey
„ Ferencz szabados Istenes indulattyából a' Szathmá-
„ ri Iskolához Berenczét hagyta, minden hozzá-tar-
„ tozó jókkal, és jövedelmekkel. azon kivűl 50. gyra
„ ezüstöt, és eggyik Iskola Mesternek, még Isten eő
„ Nagyságokat eltetni fogja, esztendönkint 100 forin-
„ tot. Város Lev. Tár.

Azon Eszt. Leopold Császár, és Király Szathmár Várossával közlette levelét, mellyet Rákóczy Özvegyéhez iratott: „ hogy a' fia Rákóczy Ferencz, és az ő Tisz-
„ tye Jósa Miklós a' Szathmáriakat sanyargatnák, ki-
„ ván ván: hogy Fejedelem Asszszony annya a' fiát tar-
„ tóztassa-meg az illyen cselekedetektűl, azonkivűl
„ azon perét, mellyett Illyés István Polgár társok, és
„ a' Város ellen inditott, mint törvénytelent azonnal
„ tegye le, és azt többé fel-éleszteni ne merészellye,
„ mert a' Szathmáriak semmi józan itélet szerint nem
„ tartoznak az ollyas jóbbágyot viszsza adni, a' ki a'
„ Vár-őrző Katonák közzé, a' Királyi szolgálatba ön-
„ ként

„ ként bé állott, annyival inkább őket azért marasz-
„ talni nem lehet. Város Lev. Tár.

Azon Eszt. Ezekkel nem gondolván, 's már ki ütött támadásban bé keveredvén I. Rákóczy Ferencz 2000. támadói által a' Várat meg venni, 's a' Városiakat meg boszszúlni kivánta; de szerentsétlenül: mert Spork Hadi-Vezér által meg szalasztatott. Szegedy Mihály Jegy. 141. lap. és elő hozott kéz irás igy irja le: „ I. Rákóczy Ferencz által ki küldetett Kuruczság
„ egy Kiss Mihály nevű Kapitány vezérjek alatt meg
„ telepedtek a' Némethi határon azon Szamos tekerü-
„ letben, melly *Gorzásnak* hivatik, és a' Kuruczok
„ veszedelméről nevezetes. Ez a' hely fekszik a' Né-
„ methy határban, Vetés nevű határos helység alatt,
„ ezen Szamos tekerület öbli igen böv, és tér, torko-
„ kolattya pedig olly közél körül egy máshoz, hogy
„ a' midön ezen alkalmatos térségü Gorzásba nyulá-
„ szatot tettek a' Vadászok, két puskás elégséges volt
„ annak kapujában a' lövésre el állani. Ezen helyet
„ alkalmatosnak találván itt telepedtek meg. A' ka-
„ puját hetelő szekerekkel, mellyeket a' vidékekbül
„ oda rendeltek, kétizeresen is bé sántzolták, ma-
„ goknak pedig a' Szamósson keresztül az Szathmári
„ földre lábbó hidat kötöttek ki. A' lábbó hid illy for-
„ mán készültt: veszszőbül fontak két kötelet, vagy
„ czajtát, mint a' mellyel a' hajós malmokat szokták
„ ki kötni, ezen két czajtát illendő Meszsziségre egy
„ más mellett által kötötték a' Szamoson, úgy hogy
„ az egyszersmind a' viz szinén is feküdgyen, ezt bé
„ rakták deszkákkal, és ha a' víz áradtt, fellyebb te-
„ kerték, ha apadt, lejjebb botsátották, hogy a' min-
„ denkor a' viz szinén légyen, és a' terhet a' viz tar-
„ csa. Ezen a' készületen Kiss Mihály Kapitány est-
„ ve egy Katonájával ki-ment a' Szathmári földre az
„ alatt a' szin alatt: hogy ő a' Vidéket kivánná meg
„ kémlelni, és a' Szathmári Őrző seregnek állapottyat,
„ 's meg-vételeknek módját igyekeznék ki-tanúlni.
„ Hitt nékie a' Kurutzság, és bátorságoson pihent a'
„ Viz-Várba. De nem reménységek szerint ütött a'
„ dolog; mert Kiss Mihály Kapitány a' Császárnak hi-
„ ve lévén, vele eggyet értésből lett: hogy hajnal előtt
„ a' Német sereg jelentt meg a' lábbó hid végén, és

„ do-

„ dobot ütvén olly rémülésbe ejti a' Kurucz-sereget,
„ hogy nem tudták: öltözzeneké? fussanaké? de nem
„ lehet; fegyverhez, nyúllyanak é? magokat fel nem
„ találhatván, álmosok-is lévén, noha a' czajtáknak
„ el-vagdalásával leg szerentsésebben magokat meg
„ szabadithatták vólna. Igy tehát minden ellent állás
„ nelkül bé ballagván, a' Németek a' Kuruczokat na-
„ gyobb részt le lövöldözték, sokakat pedig a' Sza-
„ mosba fúlasztottak.

Azon Eszt. A' Szepessi Kamara ezen Városoknak adózásiról új rend-szabást ki adott. Város Lev. Tár.

1671. Eszt. A' határokon termett Ő Felsége búzájának bé-hordására hogy Báró Joanelli András, a' Bánya Városoknak Kamarás Grófja parantsolattyából Katonai erővel-is szorittattak, Gróf Strasoldo Károly előtt panaszolkodtak. Város Lev. Tár.

1672. Eszt. (Megint elé hozott akkori kéz-iratt adgya) „ öszve vonatott egy sereg Kuruczság Batiz,
„ és Vasvárihoz olly fel tétellel. hogy a' Szathmári
„ Várban a' Leopold Császár részén álló Német őrző
„ sereget a' Várból ki-verjék, 's azt el foglallyák,
„ mellyhez fel-készülvén el-is indúltak, középben a'
„ gyalogság, a' két szárnyán pedig a' lovasság lévén
„ ki rendelve. Ezt a' Németek meg tudván, nem akar-
„ ták a' Kuruczságot a' Várban meg várni, és ostrom
„ alá jútni, hanem ők-is a' mezőre eleikbe ki készültek,
„ 's ki is jöttek ágyúkkal. Ezt látván a' gyalog Kuruczság
„ Vezére, illy hadi fortélyt gondoltt, 's alatta valóinak
„ parantsolatban ki-is adta: hogy a' midőn a' Né-
„ metséggel annyira jutnának szemben, hogy az ágyu-
„ val kezdene tüzelni, a' midőn az ágyú serpenyőjé-
„ ben a' puska-por füstit meg láttyák, csapják le
„ magokat, hogy a' fent járó golyóbist kárnélkül ki
„ ki kerüllyék. Ez a' rendelés pedig az Lovas Ku-
„ ruczságnak tudtokra nem adatott. El-kezdvén azért
„ a' Német sereg az ágyúzást, a' gyalog Kuruczság
„ a' szerént le csapta magát, a' mint a' rendelés vólt;
„ ezt látván a' Lovasság nem tudta egyébre mire vél-
„ ni ezen látást, hanem hogy mind egyszerre le csap-
„ ta az ágyú golyóbis a' gyalokságot, minek okáért meg

„ ret-

„ rettenvén, futásra fordittyák lovaik száját viszsza
„ Batiz felé a' Gombáson által, 's meg sem állopod-
„ tak, mig Adorjányon felyűl a' Sár, vagy Nagy Egren
„ lévő hidon által nem mentek, mert itt járt keresz-
„ tűl a' Marmarosba vezető út, helye most-is *által-*
„ *járónak* neveztetik a' régibb gyökerü lakósoktól, 's
„ ezen hidat a' Lovas Kuruczság széllyel hánta, 's
„ rontotta bátrabb meg maradhatásokért, és az időtől
„ ólta soha többször ott sem hid, sem egyéb által-járó
„ nem épűlt, magok-is a' Kuruczok onnan Marmaros-
„ ba be szálongottak. A' fekvő gyalog Kuruczság-is
„ (kikhez még a' Szathmári Oskolából ki űzetett Deá-
„ kok-is magokat hozzájok adták vólt) fel-kelvén a'
„ Németeknek hátat adták, és ők-is Batiz felé viszsza
„ iparkodtak; de a' Német sereg közel Batizhoz elébb
„ odébb őket bé érvén, mind eggyig le lövöldözte,
„ vagy levágta. Ezen hólt test Batiz, és Vasvári vé-
„ gén egy halomba rakatott, mellynek dombja az Or-
„ ság út félen a' helységbéli temetőnél meg vagyon.

1673. Eszt. A' nyughatatlan Magyarokat védelmező Erdélyi hadak Szathmárt megint véletlenül meg támadták, de Gróf Stharemberg annak hadi parantsolója által viszsza verettettek. Ketteler 46. Könyv.

Azon Eszt. Kassa Várossától vigasztaló levelet vet-
„ tek „ azon sok kár tételek eránt, mellyeket nékiek
„ a' Törökök, és a' semmire kellő lator pártosok okoz-
„ tak. Város Lev. Tár.

1674. Szathmár-Némethy belső, és külső Városoknak adózásiról megint ujjabb rend szabás ki adatott. Város Lev. Tár.

1676. Eszt. Apaffy Mihály a' Szathmári Várat, mint régenten Erdélyhez tartozándót I. Leopold Császártól viszsza adatni kérte, de feleletet vett: hogy ez csak különös adománnyal az előbbeni Erdélyi Fejedelmeknek adatott, és Erdélyhez nem tartozandó. Kazy 3. Kött. és Ketteler.

Azon Eszt. Wegener Erasmus János, és Beketz István Kamarai Tisztek, a' Szathmáriak, és a' Némethiek

ellen

ellen panaszt tettek Báró Waldeck Bernárd Ferencz Szepessi Kamara igazgatója előtt: „ hogy a' Császári „ Korcsmáltatás ideje alatt-is bort méretnek, sertfőzetnek, „ a' Császári Csapszékeket ámbár épségjekben meg tar- „ tanitartoznának, el-hadgyák romlani. A' Császár élet- „ tyét bé hordani el-mellőzvén, 's a' magokét bé ta- „ karitván, marhájokat a' mezőn szabadon bocsájtyák. „ A' Némethiek malmot épitettek magoknak. Az út- „ tzákat igazitani nem akarják, úgy: hogy a' sár miatt „ a' házból ki menni lehetetlen, hat ökör-is el-akad „ üres szekérrel az úttzákon. A' Némethiek a' jég „ által el hordatott Szamos hidgya épittését még csak „ eszekben sem tartyák. Homoród hidgyát sem épi- „ tették meg, a' honnét az Ö Felsége életye hid nél- „ kűl hozódván a' Homoródon által, most-is meg „ ázott, és el rothadott. Város Lev. Tár.

Azon Eszt. Gróf Forgách Ádám Fő-Tárnok Mester levele által meg tudakozta Szathmár-Némethi Várossát: mennyi fellyebb vitt perei legyenek? hogy azoknak számához képest el tökélhesse magával: ha méltó volna-é jövő Sz. Pál fordulása Napjára Tárnoki Széket rendelni? Város Lev. Tár.

1677. Eszt. Schmidt Kassai hadi parantsoló 4000. Katonákkal Szathmárba jövén, az Erdélyiek táborában katonáskodó Lengyeleket ki küldetett Kémjei által próbálta: hogy a' Császárnak táborában inkább bővebb Zsólddal szolgálatot vegyenek fel; a' kik szineskedvén Schmidt Hadi Vezért a' táborjokhoz csalták, és ottan keménnyen meg verték. 1500. a' Schmidt Katonái közűl meg ölettettek, és meg sebessitettek, 500. el fogattattak, és Herberstein Szathmári Kormányozó-is ottan el esett. Kazy 3. Kött.

1680. Eszt. Apaffy Mihály Erdélyi Fejedelem 24. ezer Törökökkel, Erdélyiekkel, Oláhokkal, és Havas Alföldiekkel szállotta meg Szathmár Várát, és egy hólnapig ostromlotta, de az őrző Katonák magokat igen vitézűl oltalmazták, és az ostromnak félbe szakasztására kinszeritették. Schmidt 2. Kött. Cserey pedig kéz-irattyában azt-is hozzá teszi: „ hogy akkor Te- „ leky Mihály Erdélyi *Commendirozót* meg szalasztván

„ *baga-*

„ *bagazsidját* el vették, aranyos sarkantyús Csizmá-
„ ját a' Szathmári kapura szegezték.

1681. Eszt. Ezen ostromlás alatt magokat igen vitézül viselő két testvéreknek Szodoray Jánosnak, és Ferencz Szathmáron egy Nemes ülést Leopold Császár jutalomúl ajándékozott. Lelesz Konv.

Azon Eszt Sopronyban tartatott Ország gyűlésére a' Város Királyi levél által meg hivatott. Követei vóltak Nemes Köszegy István, és Szönyi János. Város. Lev. Tár.

Azon Ország gyűlésen „ Szathmár Várossa a' Ki-
„ rályi Kamaránál esedezett: ne engedgye, hogy ál-
„ la a' Nemességnek tett erőszakoskodasok eránt tör-
„ vény hozattasson. Nap. Könyv.

Azon Eszt. A' Vár-Őrző Császári Katonaság tartására ezen két Város 300. forintot fizetett. Város Lev. Tár.

1682. Eszt. Tökölyi Imre fegyver szünés alatt, midőn a' Szathmári őrző Katonák valami hadi álnokságtól nem is tartottak, nem nagy számmal-is lévén azon erősséget vigyázatlanúl őrzenék, hirtelen öszve hiván szállásokról a' Katonáit, Petneházy Vezérje véletlenűl (a' nyári nagy szárazságban meg apadván a' Szamos vize) a' Szathmári Várra rohant, 's meg vette. Schmidt 2. Kött. Wagner. A' már elé hozott akkori kéz iratt igy irja le: „ A' Kuruczok seregeiket
„ rendbe vévén, a' Szamosnak csekély állapottyában,
„ annak túlsó, vagy déli részéről egy tiszta étszaka,
„ a' hóld világnál, az Várnak ellenében meg szállot-
„ ták, ruháikat, fegyvereiket fejekre fel-helyheztetvén,
„ egy helyet ismérő, 's a' viz állapottyát tudó Kalauz-
„ zal, minden viz-locsogás nélkűl által vezettették ma-
„ gokat, kiket az ezen óidalra vigyázó Német 'Strázsa
„ midőn már késön észre vett vólna, meg ijedvén,
„ igy szólla: *Jer! jer Pajtás! pizom Isten én-is jó*
„ *Kurucz!* Igy semmi lárma nem esvén bé takarod-
„ tak a' Kuruczok, a' melly dolog Scherffenberg Fri-
„ drik nevezetű Ezredes Német Vezérjeknek tudtára
„ esvén,

„ esvén az Istent rútúl káromlotta: miért engedte meg,
„ hogy bé mehessenek? a' vizre-is boszonkodott: *Pi-*
„ *zom a' viz-is Kurucz!* értvén hogy a' viz-is el-
„ lent nem állott a' bé menetelben." Schmidtt irja: hogy mint rút káromkodásáért, mellyet ki irni mi-is irtóztunk, mint vigyázatlanságáért ezen Ezredesnek 1684. Eszt. Schulcz Hadi-Vezér Eperjesen fejét vétette.

Azon Eszt. A' Szathmáriak, és a' Némethiek magok között azon meg alkudtak: hogy ki meddig fogja ez után a' vár körül a' Szamos jegét ki vágni? ne hogy azon az ellenség bé ronthasson. Város Lev. Tár.

1683. Eszt. I. Leopold Császár Szathmár-Némethibe lakó Görögöknek, Ráczoknak, Oroszoknak szabad vallásbéli gyakorlást engedett, és Monastelli Demeter nevü Papot nékiek elöljaróúl rendeltt a' Lelkiekben.

1684. Eszt. Tökölyi Imrének követöi nagyon elszélyesztetvén, a' Szathmári vár örző Katonái-is önként fel adták magokat, és Leopold Császár hívségére esküdtek. Ezen fel-adásnak eszközlöje vólt Báró Saponara Filep, a' ki mint Királyi Biztos hozzájok követtségül küldetett. Gróf a' Porto Julius Serényi Regementyének Al-Ezredesse Fö-Hadi parantsolónak tétetett. Tökölyi ezen meg boszszonkodván egynehány száz Rusnya Tatával meg támadta a' Várost, de a' mint nevezett Báró Saponára Biztosnak, és a' Portói Grófnak bizonyitó levelei mutattyák: „ a' Szathmári
„ lakosok a' várnak, és a' Városnak erösségeit seré-
„ nyen meg ujjitották, azokra szükséges korlát fákat
„ adtak, ácsokat rendeltek, a' Német és Magyar vár
„ örző Katonákat nem csak fizették, de hússal, 's
„ egyébb eleséggel tartották, a' Városra rohanó Ta-
„ tároknak fegyveresen ellent állván, a' Portói Gróf
„ által nékiek ki rendeltt helyeken ugyan vitézül har-
„ tzoltak. Város Lev. Tár.

1685. 1686. 1687. Eszt. Istvándy János ezen városoknak Fö-Birája vala.

1686. Eszt. Katonai szállást tartott Szathmáron ama vérengező Hadi-Vezér Karaffa Antal, a' ki noha a' város hivségéről bizonyság levelet adott, a' városhoz irtt leveleiben *jó akarójának* nevezte magát; még-is e' mellett kerékkel, nyárssal, és pallossal forgolódván közöttök annyira sartzolta őket: hogy a' kiváltságokért, midőn Szabad, 's Királyi Városokká lettek, a' mint alább látni fogjuk, nem fizettek annyi sommákat. Mert

		Rfl.	xr.
1686. Eszt. fizetett Szathmár-Németi Karaffának, vele tett kötés szerint	– –	21000	—
1807. 29. Martiusban	– – – –	2166	40
detto 22. April –	– – – – –	2166	40
detto 1. Majusban –	– – – –	2100	—
1688. 6. Majusban –	– – – – –	16800	—
1689. 8. Majusban –	– – – – –	16800	—
Mindöszve	–	61033	20

Akkori pénznek szűkibe, majd hihetetlen sommát, ha a' városnak hiteles Jegyző Könyve nem bizonyitani. 1693. Eszt. Bécsben történt hirtelen halálat hogy meg értették a' Szathmár-Némethiek, emlékezetét ezen versekkel tisztelte meg a' Szathmári Oskola, a' mint akkor éltt, de már meg öregedett Way Lászlónak előadásiból Dobai Székely Sámuel Kapitány feljegyzette:

Hungarici gemitus rapuere repente Caraffam:
Insontes quoniam fecerat ille mori.

Az az:

El ragadá a' bús Magyaroknak könnye Karaffát;
A' ki sok ártatlan vérbe keverte kezét.

Vagy:

El vitte *Karaffát* Magyarok nyögése,
Annyi ártatlanok vérének öntése!

1687. Eszt. Posonyban tartatott Ország Gyűlésére, és I. Jósef Királynak koronáztatására, Királyi levél által meg hivattattak, e' képen irván nékiek I. Leopold Császár, és Király: „Mivel a' Mi kedveltt Ma-

„ gyar

„ gyar Országunk a' Török igától, melly alá Istente-
„ len erőszakkal vettetett, és azt rongáló belső táma-
„ dásoktól győzedelmes fegyverünk által meg szaba-
„ díttatván előbbeni virágzására Istennek segítségével
„ általunk hozattatni reméltetik; hogy ezentúl ollyas
„ veszélyre ne rohannyon, jobb orvoslását nem gon-
„ dolhattuk: hanem hogy leg fényesebb Jósef Fő-Her-
„ czeget, a' mi Fiúnkat, következés képpen ezen Or-
„ ságnak, 's más Tartományinknak Örökössét Magyar
„ Országi Királynak meg Koronáztassuk, és Koronáz-
„ tatni rendellyük. E' végre 's a' t.

Azon Ország-Gyűlésén a' Vármegyével nagy vetélkedések vólt, tudniillik: a' Vármegye kivánta Szathmár Várossát a' Nemességen tett sok hatalmaskodási miatt szabadságától meg fosztatni, és a' Vármegye hatalma alá vettetni; de Karah Mihály, és Györy János a' városnak Követei ellene mondottak ezen Vármegye kivánságának. Város Lev. Tár.

1688. Eszt. Szathmári Posta Mester vólt Bahonyi János.

Azon Eszt. Leopold Császár meg parantsolta: hogy a' Czéhben bé nem vétetett Mester emberek, a' Nemesek, és a' Katonák házainál kontárkodni ne merészellyenek, hatalom adatván a' Városi Tanátsnak azok Mive elvételére.

1692. Eszt. Azon Császár Vámszedő hatalmat a' Hídaikon ezen Városnak engedett.

1696. Eszt. A' Mompelgard Regementye tartásáról Szathmár, és Némethi Városok meg alkudtak, azon Regement Gugwel György nevezetű Al-Ezredessével, és Várbéli Hadi parantsolóval.

Azon Eszt. Nagy villongások vólt a' Katonasággal, melly ebből állott: hogy Nagy-Váradnak, és Jenőnek a' Törökök által lett el foglalása után onnét ki vertt, és Szathmár-Némethibe le telepedett Görögöknek, és Rátzoknak csak Török, Görög, és Örmény-Országi, vagy-is napkeleti portékákkal vólt szabad a'

Várossal lett alkú szerint, el foglalásnak bűntetése alatt Kereskedni, még-is ők ez ellen a' Portai Filep Jakab Tisza mellyéki Al-Vezér, és Mompelgárdi, és Witri Regementek Al-Ezredesseitől katonai segittéget nyervén, erőszakkal a' napnyugotti portékákat-is bé hozták kereskedésre. Az után egy rét vólt a' Katonák számára mint egy 300. boglyára ki szakasztva, a' legelése pedig a' Katonai lovaknak közönséges vólt a' Polgárok lovaival, még-is a' Witri Regementbéli Ezredes, és a' várnak Hadi parantsolója a' Polgároknak tulajdon, és ősi réttyeit le vágatta, melly erőszakoskodások ő Felsége eleibe orvoslás végett terjesztettek. Említett Görögöknek, és Rátzoknak szabadsági, mellyek I. Leopold Császártól, és Királytól 1667. Eszt. adattak a' Városnak Jegyző Könyvébe e' képpen bé irva vannak: „ Mi Leopold Isten kegyelméből választott Római „ Császár. 's a' t. 1mo: Hogy a' Görögöknek, és a' „ Rátzoknak Szathmár, Némethi, és Kálló Várossaiba „ szadad légyen lakni, házokat venni, épiteni, Tö- „ rök Országból, 's annak tartományiból bé hozandó „ portékáikat bóltokban árúba bocsátani privilegiáltt „ Czéheknek sérelme nélkűl. 2do: Függések a' Szepe- „ si Kamarától légyen, melly által oltalmaztassanak, „ és ezért 200. forintot, jövendőben pedig ha meg „ szaporodnak, többet azon Kamarának meg határo- „ zása szerint a' Királyi Kints-Tárba fizessenek, annyi- „ ra mind az által ne szaporittassanak: hogy a' többi „ lakosoknak ki rekesztésével, és sérelmével legyenek. „ 3tio: A' bé hozandó Török portékától ő Felségének, „ és az Országnak különös harminczadót adgyanak. „ 4to: Pereiknek el itéllésére magok közzűl Birát vá- „ laszthassanak, a' ki a' főben járó vétkeiket-is el- „ itéllye, ha itélletével valamely rész meg nem elég- „ szik, azt a' Szepesi Kamara eleibe fellyebb viheti, „ 24. forintoknak le tételével, mellyeknek fele a' Bi- „ ráké, fele a' Királyi Kints-Táré légyen. A' Ne- „ mesekkel való perlekedésben mindazáltal, és a' ha- „ talmaskodásban a' Vármegye által itéltessenek. 5to: „ A' birájok nevezett Kamara elött a' hitet le tegye: „ hogy ő Felségének, és az Országnak hive lészen. 6to: „ Ha a' Török portékáknak bé hozására valamellyik „ az Országból ki mégyen, az-is ő Felsége hivségére, „ és hogy ő Felsége, 's az Ország ellen a' Törökökkel

„ ösz-

„ öszve nem szövetkezik, azokkal nem czimborál,
„ fegyvert ki nem viszen, meg esküdni tartozik, visz-
„ szá jövet pedig tartozik azon esküvés alatt hiven
„ elő - adni: a' Török birodalomba micsoda készüléte-
„ ket látott? vagy hallott? külömbben keményen meg
„ büntettessen. 7mo: A' ki a' Görög társa ellen fegy-
„ vert fog, és verekedésre okot ád, 200. forintig ma-
„ rasztaltasson, mellyeknek fele a' birójé, fele a' Ki-
„ rályi Kints - Táré légyen. 8vo: A' ki el mellőzvén az
„ ide való biróságot, a' Török birákhoz folyamodik,
„ vagy itten el - itéltt pert a' Török eleibe fellyebb vi-
„ szi, az - is hasonló képen 200. forintig büntettessen.
„ 9no: Egyébb közöttök lévő szokások pedig jóvá ha-
„ gyatnak. 10mo: A' Katonai szállástól, és tartástól
„ mentek legyenek, mivel ez a' Kereskédésekkel meg
„ nem eggyezik. 11mo: Nem csak Török Országból ki
„ vándorló, de régtől fogvást az Országban lakó nem-
„ telen- Görögök, és Rátzok - is ezen társaságban tar-
„ tozzanak, és a' Szepesi Kamarától függjenek. 12mo:
„ A' vallásoknak szabad gyakorlása meg engedtetik,
„ úgy mind azon által: hogy a' Papjok a' Római Szent
„ Egyházzal eggyesültt, és a' Munkácsi Püspöktől
„ függésben légyen. Költt Óstriai Bécs Várossában 1.
„ Juliusban 1667. Eszt. Leopold. m. k. Szegedy Ferencz
„ Váczi Püspök. m. k. Orbán István. m. k.

1703. Eszt. Rákóczy Ferencz vezérlése alatt nyugha-
tatlankodó hazafiakat Báró Károlyi Sándor, és Bek-
ker Hadi - Vezér Szathmárnál el széllyesztették §. 103.
De azon

1703. Eszt. Gróf Forgách Simonnak Rákóczy Ha-
di - Vezérjének a' Német örző katonaság által alkú
mellett: hogy hadi foglyokká legyenek, a' vár fel-
adatott. Zemp. Tört. 288. lap. Melly ezen városnak
nagy kárával - történt. Mert (a' mint a' Jegyző Köny-
vébe van irva) „ 16. Augustusban a' vár örző Néme-
„ tek Némethi várossát éjfélkor a' templommal, tor-
„ nyokkal és az órával eggyütt fel - gyújtván, hamu-
„ vá tették, elébb estve a' lakosokat Szathmár város-
„ sára által szállitván. 28. Septemb. reggel a' Kuru-
„ czok Szathmár várossára reá ütvén, azt meg - is vet-
„ ték, és az egész várost meg égették, úgy: hogy
„ csak

„ csak egy tyúk ól-is benne nem maradott, a' né-
„ pet takaritván a' táborba ki hajtották, és minden
„ névvel nevezendő javaikban rész szerint a' Németek,
„ rész szerint a' Kuruczok prédát hántak. Siralmas
„ sorsra jutottak tehát. Preczner János Kristóftul kin-
„ telenek vóltak élelmekre 4000. forintot költsönözni
„ egy esztendőre 400. forint interesre, úgy: hogy a'
„ Katonai hatalmas kézzel-is meg vehesse rajtok, la-
„ kó helyek pedig nem lévén, a' Szathmári szőllő
„ hegyeken Kúnyhókba le telepedtek.

1704. Eszt. Első napján (úgy folytattya tovább a' Jegyző-Könyvek) „ a' számkivetésünknek, tudni-
„ illik a' Szathmári szőlő hegyeken az Isteni tiszteletnek helyén Főbirónak egyenlő akarattal Nánássy
„ Miklós választatott.

Azon Eszt. 10. Decemb. Galgóczi várból küldött levele által Rákóczy Ferencz két esztendőre minden teher, és Katona szállás alól fel-szabaditotta a' Szathmáriakat. Vár Kapitánnyává tétetett Galambos Ferencz, a' fegyvernek, és a' Katonai ruhának meg szerzése bizatott Lónyay Ferenczre, a' Tisza mellyéki fő-biztos vólt Orosz György.

1705. Eszt. „ A' Szathmári szőllő hegyeken a'
„ számkivetésnek helyén ujra Fő-birónak Nánássy
„ Miklós választatott, az el veszett jószágnak a' tem-
„ plomban, a' prédikáló székből való hirdetése illet-
„ lennek találtatván, a' Tanáts által meg tilalmaztatott. A' Kristus kínszenvedésének a' templomba
„ való el mondása el-mulasztása bizonyos okokbúl a'
„ Tanáts által helyben hagyatott.

1705. Eszt. A' Szathmári várnak le rontását, és az Ecsedi várnak fel-építtetését parantsolta Rákóczy Ferencz, de a' Szathmáriak ellent allván véghez nem vitetett. Várm. Jegy. Könyv.

Azon Eszt. 7. Septemb. Károlyi Sándor Rákóczy hadának eggyik Fő-Vezére parantsolta a' Szathmáriaknak: „ hogy a' várnak le rontásához tartozandó
„ sántzoknak egyengetését véghez vigyék, külömbben

„ ha-

„ hatalom adatott Galambos Ferencz Kapitánynak: „ hogy arra az irtt Szathmáriakat katonai erővel-is „ szorittsa. 22. Septemb. Azon Fő-Vezér parantsolta: „ hogy valamennyi ácsok, és asztalosok vannak a' „ hidhoz való bakkal, harmad nap alatt kemény fe- „ nyegetődzés mellett Ecsedre jöjjenek a' várnak fel- „ építtésére. 27. Decemb. azon Fő-Vezér Erős Gábor biztossához küldött levelet: „ hogy a' levelet meg adó „ Zászló-Tartót a' melette lévő katonákkal 300. pár „ Csizmának a' tábor számára léendő ki szedése végett „ küldötte a' Szathmáriakra, a' kik a' nagy ostoba „ varga emberségekben fel-fuvalkodván, azok eránt „ nem-is feleltek. Ezek az Országnak semmi hasznot „ nem tesznek, emberség bennek nintsen, szokásul „ vették: hogy mindenkor hamis ravasz fejekbül ki „ koholtt ki-fogásokkal mentegessék magokat. Város „ Lev. Tár.

1706. Eszt. 26. Apr. A' Némethiek Lossonczy János birósága alatt magától Rákóczy Ferencztől vettek parantsolatot: „ hogy ő Fejedelemsége, és az Ország „ Méltoságos Tanáttsa kegyelmes tetzéséből a' Szath- „ mári várat azonnal rontsák le. 18. Juniusban Krú- csay Márton ismét szoritotta a' Szathmáriakat a' vár el hányására, Károlyi Sándor nagy boszszonkodással fenyegetvén őket. Város Lev. Tár.

Azon Eszt. Már a' városba köz tisztség ujjitása tétetett, és valakik a' Tanátsbéli személyek közzül az hegyről le nem jöttek, ki vévén a' betegeket, 12. forintig külön külön marasztaltattak. Meg nem jelentek pedig: Kútas János, öreg Kovács András, Pál István, Szováthy Mihály, Németh István, és Pál Miklós. Fő-birónak ismét választatott Nánássy Miklós, a' ki a' városnak jövedelméről számot adott, melly 2794. forintra, 89. pénzre méne. Város Jegy. Könyv.

1707. Eszt. Földön futóvá lévén sok lakosok, el adattak a' város által a' jövevényeknek sok telekek örök áron esztendei hitelbe, nevezetesen az uj úttsa akkor épültt. A' telekek határozott ára vólt 16. forint. A' Vármegye-is az Iskolák fel épittése kedvéért Berenczét, az Iskolának fáluját, és a' Városnak

két

két faluit Részteleket, és Oroszfalút minden köz szekerezésekben való terhektől ki vette. Ellemben a' Kuruczok Szathmár, és Némethi két városokra hadi adóúl vetettek 281. pár Csizmát, 1171. bokkantsot, 1296. süveget a' Katonaság számára hogy ki állitsák. A' mint 1708. Eszt. 3. Juniusba mind ezeket Károlyi Sándor Hadi Vezér, Lónyai Ferencz Ruházathéli Fő, Beczkay Sándor Al-Biztos, és Erdélyi Bóldisár Kvártély Mesternek meg esmérő levelei szerént Egerben szállitották. Város Jegy. Könyv.

Azon Eszt. Az öszve szövetkezett Magyar Ország Rendjeinek Hadi Rend szabása Rákóczy Ferencznek hirdetménye által ezen városoknak-is meg küldetett. Város Lev. Tár.

1710. Eszt. 7. Juniusban megint Báró Károlyi Sándor Hadi-Vezér kivánt a' Szathmáriaktól Ajtay Mihály által: hogy vagy 9000 tölgyfa sorompokat adgyanak, vagy helyettek 20. pénzével fizessenek for. 1800
Mivel 150. fegyveres embernek tartósától menté tétettek, ennek helyébe adgyanak – for. 5000
A' Hadnak tartására – – – – – – for. 2000
100. Mázsa szalonnát, vagy helyette – – for. 500

Öszvességgel for. 9300

Alkúra bocsátkozván Losonczi Farkas András Fő-Hadi Biróval, elébb 3000 forintot engedett, végtére 2000. forintal meg elégedett. Város Lev. Tár.

Azon Eszt. végén. Mivel a' Rákócziák alatt lévén, a' Császárnak, 's törvényes Királyoknak alattomba 4000 forintott adtak segedelemül, a' kerületbéli vezérség által másodszori fel égetésre kárhoztattak, és ezt sok esedezések után 7000 forintnak fizetése által hárithatták el magoktól. Város Lev. Tár.

1711. Eszt. Még a' Szathmári béke kötés előtt Rákóczy Ferencznek és az Ország Tanátsának el tökéllet végezését okossan szinelvén Báró Károlyi Sándor Hadi-Vezér a' Szathmári várat el pusztitatta, 's erősségét, le rontatta. Tselekedte ő azt a' Hazájának javára inkább

kább azon okból: hogy már ez előtt 1710. Eszt. 17. Novemb. Gróf Pálffy Jánossal, ő Felsége tellyes hatalmú Biztossával alkura bocsátkozván, attól tártott: ne talán Majténynál táborozó Magyarságnak valamely ujabb lázitója akadgyon, és annak a' Szathmári vár a' támadásnak fel-elvenitésére menedék hellyet adgyon. Azért-is hogy a' szándéka foganatosabb lehessen; ujjabb hadi adóval fenyegette a' várost. Mert 1711. Eszt. 6. Januar. Lossonczy Farkas András Nabrádról irt levele által Báró Károlyi Sándornak akarattyát a' városnak e'képpen elé adá: „ A' Méltóságos Fő-Generalis ő Excellentiája keményen kivánnya produplici praetensione leg alább 10. ezer forintot a' városon mingyárt executive desummáltatni. A' vár meg ég, hanem a' városra vigyázzanak, a' kinek üveg ablak, vagy más deszka, vagy valami épületre való dolog kivántatik (mint sem hogy a' tüz emészsze meg) hozzá nyúlhat, a' két hid előtt való sántzokat el hordassa, 's égettesse kegyelmed, az az Szathmári Biró Csegöldy György. Város Lev. Tár.

Azon Eszt. A' Szathmári Békesség Debreczenbe kezdődvén, Károlyba folytattatván, Szathmáron el végződvén, ezen városok-is törvényes Királyoknak birtokában jutottak.

Azon Eszt. Öszve iratott ezen várossoknak népessége, és értéke. Találtattak fel serdültt polgárok 107. Zsellérek 42. özvegy Aszszonyok 39. lovak, és kantzák 136. iga vonó ökrök 99. fejös tehenek 54. Ökörtinók 83. köpü méhek 214. Búza, és rozs 291. Köb. árpa 7. Zab 68. tengeri 402. Köb. Korcsma 2. mester ember 150. szöllők 405. hordó bort termők, pálinka főző fazék 2. Malom 2. Kerekű. Döghalál által meg emésztettek 200 gazdák, földön futóvá lettek 73. pusztán állottak házak 169. azért-is minek előtte Munkácsról Lengyel Országba szökött vólna Rákóczy Ferencz, óltalmazó levelet küldött Szathmár-Némethi várossa lakossinak: hogy szabadon kereskedhessenek, jöhessenek, mehessenek, élete, és feje vesztése követvén azt, a' ki öket ezekben meg gátollya. Város Lev. Tár.

Azon

Azon Eszt. 19. Septemb. Gróf Lövenburg Fridrik irta a' Száthmáriaknak Gróf Pálffy János Magyar Országi tellyes hatalmu Fő-Hadi Vézérnek parantsolattyából: hogy mivel Váradon vár fok épittetik, annak fel-állittására 10. szekeret, két ácsot küldgyenek, a' kik az erősségnek el készittéséig, azt erősitő Kapitánynak igazgatása alatt ott fognak maradni.

Azon Eszt. Eleonora Magdolna Theréz özvegy Császárné parantsolta: hogy a' Városi Biró, a' Tanátsbéliek, és a' Jegyzők Katonai szállással ne terheltessenek. Város Lev. Tár.

1712. Eszt. 2. Febr. Szathmár-Némethi várossa Posonyba tartandó Ország Gyülésére VI. Károly Császárnak Királyi levele által meg hivatatott, a' hol keserves állapottyát, és múlt esztendőkbe szenvedett sok inségeit eleibe terjeztette az Ország rendgyeinek.

1713. 26. Octob. VI. Károly Császár parantsolta Szathmár-Némethi várossának: hogy Nagy-Szombatba egy Követet küldgyön, a' ki a' köz adóról, és a' Katonai tartásnak meg határozásáról ottan Szász Hertzeg Keresztely August Esztergami Érseknek, Magyar Ország Fő-Papjának elől-ülése alatt Gróf Pálffy Miklós Ország Fő-Birájával, és Gróf Thyrheim Ferencz Hadi-Vezér Biztossal végezzen.

1715 Eszt. Ment a' város minden jövedelme 7403. forintra, és 28. pénzre. Város Jegy. Könyv.

Azon Eszt. 109. Törvény szerént „ Szathmár, és „ Némethi régi Dicső Királyoktól adatott szabadsági, „ Királlyához, 's Hazájához mútatott hivsége úgy ki- „ ván ván szabad Királyi Várossá lett, és a' Tárnoki „ széknek itéllete alá vettetett. Nagy érdemei vóltak „ ugyan ezen városnak, de fel-szabadításába a' sok „ viszszontagságok között nehezen bóldogúlhatott. Már

1607. Eszt. Dóczy András Biztos társaival felbiztatta őket: hogy szabadokká tétetnek, mint fellyebb.

1662.

1662. Eszt. Bé nyújtottak a' Császárnak esedező levelet: hogy Szabad Királyi Városok számába helyheztessenek.

1664. Eszt. Gróf Zichy István Királyi Kints-Tartó.

1665. Eszt. Gróf Wesselényi Ferencz Nádor-Ispány esedeztek mellettek: hogy II. András, és V. István Királyok által adatott levelek szerént előbbeni szabadságokba viszsza tétessenek, és a' korcsmáltatásnak szabadsága, mellyet ő Felsége Tisztyei tölök el-foglalták, nékiek viszsza engedtessék.

1665. Eszt. A' Posonyi Kamara igen terhes feltételek alatt javaslotta a' Királyi Felségnek fel-szabaditásokat; hogy tudniillik annyi somma pénzt a' Királyi Kints-Tárba fizessenek, a' mennyit Késmárk, Szent-György, és Bazin-Várossai fizettek, mellyett le nem fizethetvén;

1665. Eszt. 8. Juniusban nem egyéb, végezés ő Királyi Felségétől jött, hanem hogy Gróf Wesselényi Nádor-Ispány, Gróf Zichy István, Pethő Sigmond Magyar Fő-Vezér, és Neüdingi Báró Cobb Fridrik Farkas várbéli Hadi parantsolónak ajánlására ezentúl 200 forintból álló Királyi adót ne fizessenek, és egész esztendőbélí bor korcsmáltatás nékiek meg engedtessék.

Még 1662. Eszt. a' Szathmáriak a' Török, és Tatároktól való féltekbe egy pénzel, és Ok-levelekkel terheltt ládát Eperjes várossánál le tettek.

1672. Eszt. Eperjes Várossa ő Felsége hivségétől el pártolván, ezen láda-is, mint annak tulajdona elfoglaltatott.

1673. Eszt. Viszsza adatni kivánták a' Szathmáriak; de a' Szepesi Kamara felelt: hogy ő Felsége engedelme nélkűl nem cselekedheti; mind az által mostani szükségbe viszsza adgya felét, ha a' más felét, a' Királyi Kamarának oda engedik. Vólt pedig (a' mint a' jegyzésből ki tetszik) 1000. arany 400 Császári Tallér, és más ezüst pénzbe 1345. forint.

1687.

1687. Eszt. Ezen pénz még Szathmár Várossának meg nem adatott, hanem Madarász helysége az árába igértetett, de ez-is mint Drágffy jószághoz tartozandó Gróf Károlyi Sándornak 1712. Eszt. adatott.

1713. Eszt. Folyamodtak tehát ujra Szathmár-Némethiek fel szabadításokért, 20. ezer forintot igérvén, hogy az Eperjessi pénz-is belé számláltasson, és előre Várady Mihály, és Losonczy András Követőik által 6100. forintot a' Királyi Kints-Tárba küldvén. De feleletett vettek: hogy fel-betsültetvén értékjek, és e' Városhoz adandó jószág, annak hat forintyával szásztól számlálván jövedelmét, ennek tőke pénzét szükséges le tenniek. A' mint

1715. Eszt. 20. Januar. meg alkudtak a' Királyi Kamarával: hogy a' városhoz adandó jószágért, és a' Királyi haszon vételekért Szathmár

fizesen – – – – – – –	Rfl.	25066	den. 66
Némethi – – – – – – – –		7106	— 67
A' fel-szabadításokért – – – –		9600	— —
Öszveséggel	Rfl.	41773	— 33

és ezen summát

1730. Eszt 20. Januar. tett számvetés szerént le-is fizették úgy: hogy az Eperjesi pénz, minden arany for. 3. pénz. 60. Tallér 1. for. 80. pénz. belé számláltatott A' mint ezek a' Város Levél Tárából ki tetszenek.

A' Királyi Városi szabadságokról ki adatott Jel-Levél e' képpen vagyon: „Mi VI. Károly, Isten „ kegyelméből választott Római Császár, mindenkor „ Felséges, Német, Spanyol, Magyar, Cseh, Dalmát, „ Horváth, Tóth Országoknak Királlya, 's a' t. Emlé- „ kezetűl adgyuk e' levelünknek rendével minnyájok- „ nak, a' kiknek illik: hogy kegyelmesen, 's vólta- „ képen meg' fontolván, micsodás haszna eredgyen a' „ Királyoknak, 's Fejedelmeknek a' népeknek egy vá- „ rosba, 's egy polgári testbe léendő öszve gyűjtésé- „ ből? mennyi gazdagság, mennyi erő, micsoda szö- „ vetség 's a' köz társasághoz való öszve tsatolása azok-

„ nak

„ nak eggyütt való lakásából? minő kereskedésnek,
„ 's a' köz jónak haszna a' Városoknak felállittásából?
„ 's azoknak magok szokásaiba, és szabadságiba meg
„ tartásából? könnyen reá állottunk: hogy azoknak
„ szaporitására, 's gyarapitására kegyelmes tettzé-
„ sűnket ki terjeszszük. Mert a' régi bölcsek szerént
„ a' Városok a' Népeknek szövetségi, és azért rendel-
„ tettek azokban a' házak, az úttzák, és a' piatzok:
„ hogy az emberek eggyütt társalkodgyanak, esméret-
„ ségbe, szövetségbe, 's egy másnak szeretetébe lép-
„ jenek, azoknak fel állása nélkűl szomorú, és szükö-
„ ködő lenne az emberi társaság, és azért a' leg-gon-
„ dosabb Fejedelmek sokféle szabadságokkal, ki-vált-
„ ságokkal felruházták az ollyas Városi közönségekbe
„ öszve gyűltt népeket, hogy a' többi alattok való-
„ ikat-is bóldoggá tegyék, 's neveiket örökösittsék.
„ Tehát Minket-is kegyelmes, és háláadó emlékezet-
„ tel meg fontolván sokféle hasznos szolgálatit, 's ér-
„ demeit Érdemes, és Betsűletes SZATHMÁR, és
„ NÉMETHI Városi Polgárinknak, azon Szathmár
„ nevezetű Vármegyében lakóknak, mellyekkel Ők
„ nem csak bóldog, és békességes időkben, de sokféle
„ rettenetes háborúknak, 's közelebb le csillapitott
„ támadásnak viszszontagságiban szűntelen tündöklöt-
„ tek, tudniillik, midőn az Osmáni hatalom a' Mi
„ Magyar Országunkba férkezvén, annak leg Nemesebb
„ részeit tűzzel, vassal kegyetlenűl pusztítván, el-
„ foglalta, 's igája alá vetette, 's következendő képen
„ annak, leg-nevezetesebb erősségét, 's Erdélynek
„ kúltsát Váradott ostrommal meg vette, ők szünte-
„ len tartó Törökök ki rohanásinak, pusztításinak,
„ rablásinak, fosztásinak, dúlásinak ki téve lévén,
„ lakóinak töménytelen ölettetését, le-nyakasztatását,
„ gyenge magzattyaiknak el-adattását, zsákmánylás-
„ kat, vagyonnyaiknak elragadtatását, barmaiknak se-
„ regenkint lett el-hajtását, házaiknak, 's már érett
„ gabonáiknak el-égettetését, szőllőiknek, mezeiknek
„ el-pusztítását, 's magok semmivé tételét erős, és
„ meg rettenthetetlen szívvel szenvedték, 's e' mellett
„ a' Császári, 's Királyi Katonaságot eleséggel, kész
„ pénzel, nagy készséggel segiteni meg nem szűntek,
„ midőn a' várat őrző Német Katonaság a' Tisztyei
„ ellen támadott vólna, ők magokat közben vetvén,

„ 's

„ 's a' Tisztekért kezességet válalván, azoknak vesze-
„ delmét, 's a' nagyra menendő roszszat okosan el-
„ távoztatták. Azonkivül hogy a' Városok mellett épültt
„ Vár mint a' Császári Katonaságnak, mint a' többi
„ Királyi hiveknek, az ellenségnek ki ütései ellen me-
„ nedék helyül szolgálhasson, azt szüntelen tartó
„ munkáikkal, szekerezéseikkel, és sok ezer forintra
„ menő költségeikkel erősítették, azt magok személlye-
„ sen-is őrizték, az Osmáni dühösségnek ostromait vi-
„ tézül ki állották, 's az útóbbi támadásban-iz három
„ hólnapig tartó meg szállás, 's vivás után inkább a'
„ támadók által fel-égettetni, vagyonnyaikat fel pri-
„ dáltatni, ezernyi ezer (*millio*) kárt szenvedni, mint
„ sem a' törvényes Királyoknak hívségétől el-állani
„ készek voltak. De még akkor-is meg nem csök-
„ kentek, hanem minden értékjeik, 's minden napi
„ kenyerek-is el fogyván, ollyas inségekben-is a'
„ közel vigyázó katonaságunkat költsön fel-vett 4000.
„ forintal segitették, 's mostis nyólcz ezer forintot a'
„ Királyi tárházunkba bé hoztak, és úgy Felséges
„ Házunkhoz való hivségeknek buzgóságát meg mútat-
„ ták, 's ez által viszszontag-való kegyelmességre méltán
„ minket ösztönöztek; mellynek hogy gyümölcsét érez-
„ zék, olly nagy érdemeiknek, és annyi féle szolgálat-
„ tyoknak jutalmát vegyék, annyi viszszontagságok
„ után meg vigasztaltassanak, erőssödgyenek, nevked-
„ gyenek, 's a' Királyoknak, 's hazájoknak hasznára
„ virágzó állapotba helyheztessenek; nevekben tett
„ hozzánk küldött Tanátsbéli, Polgár társok, Hites
„ Jegyzők, 's hivünk Betsűletes Várady Mihály ké-
„ résének eleget tenni kivánván, eddig-is Szabados
„ SZATHMÁR, és NÉMETHI Várossinkat, 1712. Eszt.
„ Posonyban tartatott Ország gyűlésének rendeléséből-
„ is, egy városnak tévén, egy köz Tisztség által kor-
„ mányozandót, SZATHMÁR-NÉMETHInek neve-
„ zendőt, és régi határjai szerint öszve tsatolandót,
„ Császári, 's Királyi hatalmunknak tellyességéből
„ Szabad Királyi Városnak tettük, neveztük, és a'
„ többi Szabad Királyi örökségeink közzé számláltuk,
„ azoknak számába, és rendgyébe helyheztettük, mel-
„ lyeknek szabadságával, és ki váltságával úgy-is
„ már díszeskedett, és már nem Mező-Városnak, de
„ SZATHMÁR-NÉMETHI Szabad Királyi Városnak

„ ne-

„ neveztetni, és tzimeztetni rendellyük, nékie az Or-
„ ság gyülésén ülést, voksot, 's a' Királyi levél ál-
„ tal léendő meg hivást engedünk, adunk, azt-is
„ el-tökélvén, és rendelvén: hogy azon SZATHMÁR-
„ NÉMETHI Szabad Királyi-Város, annak Polgárjai,
„ és lakói, azoknak maradéki, és ivadéki ezentúl min-
„ den idökben, tellyes földes Úri, a' Szöllöket kilen-
„ czedelö, 's Hegyi vám jussával, 's föben járó hata-
„ lommal birjanak, pereiket a' Tárnok Mester eleibe
„ fellyebb vihessék; az Országba minden vámok, 's
„ harmintzadók fizetésétöl mentek legyenek, 's az ö
„ régi szabadságikba, szokásaikba, mellyeket a' ból-
„ dog emlékezetü Leopold Császár, 's Király Atyánk
„ nékiek engedett, 's Mi-is ezennel meg erösíttyük,
„ 's egyéb ki váltságikba, más Királlyi Városoknak
„ szokásához képest meg tartassanak, Magok között
„ törvényt szolgáltathassanak, mészárszékeket, ven-
„ dégfogadókat, sert fözö, 's egyéb italokat égetö,
„ 's árúló házakat, kereskedö boltokat határjeknak
„ kerületén állíthassanak, 's azokból bé jövendö jö-
„ vedelmet köz hasznokra a' Tisztviselöségnek, 's a'
„ községnek rendelése szerént fordithassák, és senki-
„ nek másnak az ö hirek, 's akarattyok néikül ezeket
„ állíttani, vagy magának tulajdonítani szabad ne
„ légyen, azonkivül voksoknak többségével, a' fel-
„ lyebb valóknak, és a' községnek akarattyával ma-
„ goknak Birót, Tanátsot, és Tisztviselöket, eszten-
„ dönként, 's annak elsö napján választhassanak, Me-
„ ster embereiknek privilegiáltt Czéhjeit a' külsö kon-
„ tárok ellen oltalmazhassák, 's ezeknek kézi miveiket
„ vásároknak alkalmatosságával el-is foglalhassák,
„ nem külömbben Városi megyebéli rendeléseket, 's
„ végzéseket, de a' Haza Törvénnyével ne ellenkezö-
„ ket, magok között tehessenek, a' Zsidókat, Görö-
„ göket, 's Rátzokat polgári társaságokból ki rekeszt-
„ hessék, régi szokások szerént Barom, belsö, és hé-
„ ti vásárjaikat meg tarthassák, vámot az által me-
„ nöktöl, a' hidak, 's jó útak meg tartása terhe alatt
„ szedhessenek, mivel pedig az ártatlan a' vétkesért
„ nem szenvedhett; az ö polgárjaik, és lakóik más ok-
„ nak adósságáért, 's vétkes cselekedetéért, sött az
„ adósságban magokat keverö, 's azt le nem fizetö
„ polgárjaik-is törvényes úton kivül ne marasztaltat-

„ has-

„ hassanak, hogy pedig ezen szabadságiknak örökö-
„ bizonyságát adgyuk, a' régi Czimereket is nem csak
„ jóvá hadgyuk, és meg erössittyük, de még új jelek-
„ kel, úgy mint zöldellő Pálma fákkal, és a' környé-
„ kére helyheztetett, 's ki vont kardokat tartó két
„ pántzéros vitézekkel, 's a' toronynak kapuján ülő,
„ 's vigyázó Oroszlánnyal, 's annak kő falait kerítő
„ zavaros, és habokkal zajdó folyóval meg nagyob-
„ bittyuk, és ékesittyük, 's nékiek e' következő Czi-
„ mert ezentúl rendelünk, és adunk, úgy mint: ka-
„ tonás kerekded paist ég szinüt, a' mellynek az allyát
„ zöld hegyecske foglallya, 's annak a' közepén erös-
„ sen épültt torony, négy szegű faragott kövekből
„ csinálltt kőfallal körül kerítve, 's a' tetején Királyi koro-
„ nával ékesítve emelkedik, 's azon toronynak kapuján
„ egész, 's verhenyős sárga Oroszlyán természetesen
„ le ábrázolva, két ágú, és hátára fel emeltt farkával,
„ tátott szájjal, ki nyújtott veres nyelvével ülve, és
„ a' paisnak jobjára fordúlva láttzatik, a' kő falnak,
„ két oldalán elő hozott két zöldellő Pálma fák a'
„ toronynak tetejét érni, a' kő falaknak fokain pedig
„ két pántzéros, és sisakos katonák egymásnak ellené-
„ be örizetűl állani, jobb kezekben ki vont kardokat
„ tartani, bal kezekkel tomporáikat támasztani, az
„ után emlitett folyó a' kőfalat mindenfelöl körül ven-
„ ni szemléltetnek. A' mint ezek ezen Királyi ado-
„ mányi levelünknek kezdetén, és homlokán a' kép
„ irónak útasitott kezével, és mesterségével tulajdon,
„ és természet szerént való szinekkel világossabban
„ le festve, és a' szemlélők szemei eleibe terjesztve
„ vannak. Sött kegyelmességünknek nagyobb bizony-
„ ságára, és hogy ők annyival inkább hív, és enge-
„ delmes jobbágyoknak magokat nékünk mutassák,
„ Császári, 's Királyi hatalmunkal engedgyük, 's reá
„ állunk: hogy ők, az ők maradéki, és ivadéki ezen
„ Város petséttyével a' közönségnek nevével ki adan-
„ dó levelekben, és irásokban veres viaszkon élhesse-
„ nek, és éllyenek, 's azoknak más szabad Királyi
„ Városok szokásához képest tellyes hitelességek lé-
„ gyen. Azonkivül a' midőn erejek, és tehettségek
„ engedi, és a' köz jó azt kivánni fogja, Várossaikat
„ illendő kő fallal körül keriteni, bástyákkal, és ka-
„ pukkal azt meg erösiteni, és ékessiteni tellyes hatal-

„ mok

„ mok légyen. Továbbá mindenekben más Királyi
„ szabad városokhoz magokat alkalmaztatni, hálaadat-
„ lanságnak, és hivségtelenségnek motskátúl, fellyebb
„ írt szabadságoknak el-vesztése alatt magokat örizni,
„ ezen jó tétemányünket, és tetézett kegyelmességünket
„ meg esmérni, a' Mi maradékinkhoz, 's utánnunk
„ következő Magyar törvényes Királyokhoz tellyes állan-
„ dósággal hivséggel lenni, és hív szolgálattyokkal to-
„ vábbi kegyelmekre magokat méltókká tenni tartoz-
„ nak. A' mint Királyi Szabad Várossá teszszük, ezek
„ közzé helyheztettyük, emellyük, oda irjuk, számlál-
„ lyuk, öregbittyük, ékesittyük, rendellyük, jóvá
„ hadgyuk, meg erössittyük ezen Jel-levelünknek ren-
„ dével, másnak igaza, kiváltképen pedig ezen Vá-
„ rosban lakó Nemességnek jussai fent maradván.
„ Mellynek emlékezetére, és örökös állandóságára ezen
„ ki váltság levelünket adtuk titkos függő petsétünkel,
„ mellyel mint Magyar Országi Király élünk, meg
„ erősitve. 's a' t. Óstriai Bécs Városunkba 2. Ja-
„ nuari. 1721. Eszt. (Következnek az Egyházi, 's vi-
„ lági Fő-Rendeknek nevei) Károly. m. k. Gróf Illés-
„ házy Miklós. m. k. Hunyady László. m. k. (p. h.)

1717. Eszt. Viszocsányi Sándor Szathmár-Né-
methi rész jószágában Királyi adomány mellett meg
erösíttetett. Lelesz. Konv.

1724. Eszt. 22. April. Gróf Pálffy Miklós Nádor
Ispány levele által, az utóbbi Ország gyülésén ajánlott
tisztes ajándéknak meg fizetésére, és Boromeus Sz.
Károly Templomának épületére igért 20. ezer forintból
ezen Városra jútott résznek 'Sigray János kezénez va-
ló szolgáltatására sürgettetett a' Városnak Tanáttsa.
Város. Lev. Tár.

1729. Eszt. Tartatott Ország gyülése előtt Szath-
már Városának községe panaszolkodott a' Városi Tanáts
ellen: hogy az ő szabadságikat el nyomja, 's a' népet
zaklattya; de ezen panasz a' Királyi Kamarára útasít-
tatott, mellynek kötelessége a' jó rendtartást a' Királyi
Városokba fent tartani.

1782. Eszt. Ezen városnak határán igen hasznos, a' tagoknak el gyengülését, és a' köszvényt gyógyitó érczes víz találtatott, mellyben nem csak a' feredésnek, de a' víz italnak-is, kivált éh gyomorra, nagy Orvosi ereje tapasztaltatott.

Azon Eszt. Mivel a' Szamos vize ezen város mellett lévő folyásában sok Szigeteket csináltt, a' mellyek a' víz áradáskor a' határnak nagy kárára vóltak; a' város ezen Szigeteket által vagdaltatván, a' Szamos vizét egyenesebb folyásra vitte a' Királyi Só vitelnek nagy hasznával.

1793. Eszt. Mostan Dicsőségesen Uralkodó Ferencz Császártól, 's Királytól ötödik vásárt engedő Királyi Levelet nyertek.

1805. 12. Febr. Szathmárnak nevezetes napja vala, midőn új Püspökjét Nagy-Szalatnyai Báró Fischer Istvánt tisztelte A' város határ szélétől a' városnak válogatot iffiaiból álló 40. lovasoktól késértetett. A' városba Kölcsei Kende Pál első Al-Ispán számos Szathmári Urasággal köszöntette. A' Templomok tornyain zúgtak a' harangok. Hintója előtt mentek a' Vármegyének 24. válogatott lovas katonái, két óldalról Kállay Antal vezérlése alatt a' Vármegye Nemességének Zászló allya. Késérték a' ki rendeltt Követeknek számos szekerei. A' nagy hídon a' Város tanáttsa, és a' Papság idvezlette. Durrogtak az ágyúk. A' Szent János Kápolnájába szépen öltözködött apró Szüzektől versekkel tiszteltetett. Onnét mennyezet alatt Püspöki köntösbe ló háton az Anya templomba ment, a' hol *Téged Isten ditsérünk* el-énekeltetett. Templom előtt Hohentzollern vasas Regementyének osztállya tüzeltt. Az után a' Fő-Ispány Báró Wécsey Miklós 50. Szathmári Követekkel, és a' külső Vármegyéknek ki rendeltyei köszöntették. Ebéden 400. vendégeknél többen gazdagon meg vendégeltettek. Estve az egész város meg világositatott.

1808. Eszt. 3. Májusban hasonló nevezetes napja vala Szathmárnak, midőn Egri Érsekké lett Báró Fischer István helyet, csak ugyan Szathmár Vármegyei

gyei születésű Fő lelki Pásztorát Klobusiczky Pétert ezen Városba bé jönni szemlélte. Az nap reggel a' Homoródi vendégfogadónál a' Város követségétől, és 60. személyből álló zászló allyától meg köszöntetett. Ezektől késértetve a' zöld mezőre érkezett, a' hol a' Vármegyének nagyobb követségétől, és 100. Nemesekből álló lovaglós seregtől tiszteltetett meg. Itten Püspöki palástyát fel vévén, 's hintóba ülvén, a' két zászló allyak által vezettetett, hintoja óldalánál két testvérjei Klobusiczky Jósef Fiumai Fő-Kormányozó, és Klobusiczky Ignácz Gróf Károlyi ház jószáginak Fő-Tisztye lovagolván. A' szamos hidjánál ékes diadalmi kapú vólt készitve, a' hol a' Városi elöljárók, és a' Református Prédikátorok ékes beszéddel köszöntötték, zengettek a' harangok, a' mozsár ágyúk pedig dörgéseikkel az egeket hasogatták. Szent János Kápolnájában 14. fejérbe öltözött leánykák, a' Deák ifiúság, a' nevendék Papság, a' helybéli Káptalan, a' Váradi, Egri, Kassai, Munkácsi Káptalanak Követei fogadták, és a' Vármegyének Fő-Ispánnya Báró Wécsey Miklós Fő-Nemesekkel meg tisztelte, a' hol Egyházi fényes ruhába öltözött, 's mennyezet alatt a' Templomba ment, ott a' Papsághoz fontos ki fejezésekkel Deákúl szóllott, az után a' Néphez igaz Apostoli lélekkel tellyes ékes Magyar beszédet tartott. Isteni tisztelett után, Püspöki házánál a' Varmegyéknek Követei örvendezéseiket ki jelentették, 400. személyek meg vendégeltettek, estve pedig a' Város ki vólt világositva.

A' Honnyi törvényeink-is sok helyett ezen városról emlékeznek, úgymint: Némethibe épittetett Kastély széjjel hányattasson. 46. 1548. Szathmár a' szökevény jobbágyokat adgya viszsza. 36. 1613. 67. 1638. 40. 1596. a' Vármegye hatalma alá vettetik 37. 1609. a' Czimeres Nemeseket ne háborgassa. 62. 1655. A' Kapu számtól, a' rovatali fizetéstől, a' jobbágyi kötelességtől menté tétetik. 124. 1647. Ottan Fő-Harminczad állittatik. 91. 1715. Szabad vallás gyakorlás meg engedtetik. 26. 1681. Azon városnak hegyein szőllőket biró Nemesek régi szabadságokban a' Szepesi Kamara által ne háborgattassanak 76. 1635. Az ő Hadi parantsolóji bocsássák el Nagy-Bánya várossának fogoly kezesseit 57. 1681. Az ő Hadi parantsolója Báró Wal-

lis hazafinak fogadtatik. 28. 1687. Ottan az ingyen dolgozó munkásokhoz épitő Mester a' Vármegye által rendeltessék. 130 1659. Ingyen való munkák oda rendeltetnek, Szathmár Vármegyéből 27. 1578 14. 1602. 8. 1613. 49. 1618. 36. 1622. Közép Szólnok, és Bereg Vármegyékből 19. 1569. 17. 1567. 8 1604. 15. 1608. Bochkay Istvánnak által adatott 1606. Béke kötés. A' várhoz tartozandó jószágot az Erdélyi Fejedelemnek fiai ki válthatták 20. 1647. Váradnak el vesztése után végh helynek tétetett. 1681. Rákóczy Ferencz támadóival ottan békesség köttetett, és a' kik a' ki rendeltt időre a' Királyi hivségre viszszá jöttek, azoknak botsánat adatott 49. 1715. Hogy az Ország gyülésére követeket küldhessen, és ottan szava légyen, meg engedtetett, és a' Királyi Tárnok Mesternek itéllő hatalma alá vettetett. 109. 1715.

Ezek vóltak pedig a' Tárnoki Székre ki küldöttyei:

1723. Eszt. 3. Julius. Lossonczy András.

1725. 17. Sept. Nánáczy Miklós, és Erdődi András.

1727. 13. Mart. Lossonczy György, és Szathmáry Sámuel.

1728. Ugyan az, és Lossonczy András.

1733. 1748. 1749. Lossonczy András.

1751. Ujfalussi György.

1753. Losonczy István.

1756. 1759. 1762. 1766. 1768. Szentpétery János.

1770. 1773. 1775. Endrődy László.

1777. 1779. Óvári Ferencz.

1781. 1783. Endrődy László Fő-Biró.

1792. Óvári Mihály.

Várbéli Kapitánnyai, és hadi parantsolóji (a' mint őket ki nyomozhattuk) ezek vóltak:

1216. Eszt. *Hisce* (Comes Curialis Castri) a' mint ki tettszik a' tüzes próba könyvből Tz. 275. „ Boynuk „ Vosvári helységbül való perben fogta a' maga vejét „ Te-

„ Tekus nevezetüt; hogy a' felességét, tudniillik Boy-
„ nuknak hugát meg ölte vólna; Birái lévén *Hisce*
„ Zothmár várának Udvari Ispánnya, és Gábor Al-
„ Esperes, Perestoldó Forkos Gylian helységből való.
„ Tekus hordozván a' vasat, meg égettetett.

1217 Eszt. *Geztub*, a' mint azon tüzes próba Könyvben irva vagyon Tz. 58. „ István Györgynek job-
„ bágya Turkon helységből való perben idézte Ti-
„ márt, Chupud faluból valót a' lopásért, *Geztub*
„ Zothmár vára Udvari Ispánnyának birósága alatt,
„ Zomoy perest oldó lévén Euched (most *Ecsed*) falu-
„ ból. Timár lopó hordozván a' tüzes vasat meg égettetett.

1230. Eszt. *Endre* Hadnagy mint fellyebb §. 123.

1239. Eszt. *Zakarias*, azon tüzes próba Könyvbül 370. Tzik. „ Illabor, és András Lőrincznek jobbágyi,
„ Pothnak fiai, perben fogták Istvánt Joanka szolgáját
„ a' lopásért, Birájok lévén *Zakarias* Zothmári vár-
„ nak Udvari Ispánnya, Perest oldó Buchiha Euru
„ faluból való. Emlitett István tehát hordozván a' tü-
„ zes vasat Váradon meg tisztittatott.

1241. Eszt. A' Tatár jarásban a' vár el pusztulván, Kapitánnyai nem olvastatnak, hanem

1535. Eszt. Horváth Mátyás, a' ki Zápolya Jánosnak parantsolattyára karóba vonattatott, mint fellyebb.

1562. Eszt. Zay Ferencz, mint fellyebb.

1564. Eszt. Messéry András, mint fellebb.

1565. Neüstadi Mager Erasmus, mint fellyebb.

1568. Eszt. Rákóczy 'Sigmond, és segédje Deregnyey Pál, a' kik Bochkay Györgynek, Makszimilián Császár, 's Király ellen Balassa Menyhártal, és Dobó Istvánnal lett szövetségét, a' mellyről 1569. 3. törvény emlékezik, Rueber György Kassai Hadi-Vezérnek tudtára adták. Istvánffy 24. Könyv.

Klo-

Klobusiczky Ferencz a' Rákóczy házról irtt jegyzéseibe igy irja le: „ 1568. Eszt. Rákóczy 'Sigmond ő „ Felségétől Szathmári Kapitánysággal meg ajándékoz„ tatott, és azon Kapitánságban installáltatott, és „ a' Sigmond Király Erdélyi factióját, mellyet Boch„ kay által Dobóval, Balassával, és több Magyar „ Országi Urakkal praktikált ő adta elsőbben értésére „ Ruber nevű Kassai Generalisnak, a' ki Svendi Lá„ zár helybe succedáltt.

1570. Eszt. Ramynger Jakab, Császári Tanátsos, Zathmari várnak, és Tiszán innen való részeknek Fő-Kápitannya Város Jegy. Könyv.

1571. 1572. 1579. Eszt. Mayrhoffeni Teüffenbach Kristof, a' ki a' Fenyes Török portánál ditséretesen követséget viseltt. Lelesz. Konv. és Istv. 24. Könyv.

1584. Eszt. Gróf Nogarola Császári Kamarás, Szathmári Kapitánynak tétetett, mivel hogy Magyar anyától született. Várm. Lev. Tár.

1591. Eszt. Réway István, a' Szathmári erősségnek, és a' Magyar lovasságnak Kapitánnya.

1593. Eszt. Briberi Melith Pál, mint fellyebb §. 80.

1596. Eszt. Keövendi Zekell Mihály, Órmosdy szabad Báró, Zathmári várnak, és erősségnek Fő-parantsolója, és Kapitánnya. Deseö Ferencz Tisztártó. Város Lev. Tár.

1604 Eszt. Beck Joakim, Leopoldstorffi, és Ebreichstorffi Bárónak, Szathmári, és Tiszán innét lévő részek Kapitánnyának neveztetik a' Vármegyének Jegyző Könyvében, kinek 1605. Eszt. hajadon testvér húga, midőn alku szerént ki mentek volna; a' Bochkay Katonáitól agyon lövetettett Istvánffy.

1605. Eszt. Zánthói Becsky György. Várm. Jegy. Könyv.

1609.

1609. Eszt. Hódossi Ugron János Szathmári Fő-Kapitányságra a' Vármegye által ő Felségének ajáltatott. Várm. Jegy. Könyv.

1610. Eszt. Nagy-Luchei Dóczy András, mint fellyebb, §. 152. Ki tettzik ennek Szathmári Fő-Kapitanysága azon ellent mondásból-is, mellyett 1617. Eszt. a' Jászai Konvent előtt tett Mihály Deák, máskép Beregszázy Császár: hogy Tarpán lévő Udvarhelyét el foglalta.

1622. 1630. Eszt. Rosályi Kún László §. 154. kinek II. Ferdinánd Császár, és Király meg parantsolta: hogy Lóssy Imrét Váradi választott Püspököt jószágiban minden háborgatók ellen óltalmazza, a' mint Túdós Keresztúry Jósef Aloys a' Váradi Püspökség le irásában elé adgya.

1632. 1633. Eszt. Hallerköi Haller György, a' mint a' Vármegyének Jegyző Könyve, és a' Leleszi Templomban lévő sirjának reá irása mutattya: „Itten „ nyugszik Tekint. és Nagyságos Hallerköi Haller „ György, III. Ferdinánd Római Császárnak Tanátsos- „ sa, Zathmár várának, és Tiszán innet való részek- „ nek Fő-Kapitánnya. Ki-múltt 20. April Úrunk 1633. „ életének 39. Eszt.

1638. Eszt. Briberi Melith Péter, a' ki a' Minorita Atyák Klastromát Radon, Zemplén Vármegyébe, és a' Magyar iffiuság nevelő Házát Unghváron, a' Jesus társaságabéli atyáknak gondviselése alatt fundálta. Báró Ghillányi Lev. Tár. 1. Kött. 46. lap.

1644. Eszt. Csepei Zóltán Jósa. Ugoch Esmér. 137. lap.

1645. Eszt. Szirmay György Ősünk, Fő-Strázsa-Mester. Várm. Jegy. Könyv.

1647. Eszt. Csomaközy Bóldi'sár. Várm. Jegy. Könyv. Fekete Mihály Fő-Porkoláb.

1655. Eszt. Heiszter. Várm. Jegy. Könyv.

1659.

1659. Eszt. Osgyányi Bakos Gábor, és azon Eszt. Báró Károlyi Ádám.

1661. Eszt. Báró Károlyi Ádám Fő, és Kökényesdy György Al-Kapitányok, mint fellyebb.

Azon Eszt. Szentpétery István. Várm. Jegy. Könyv.

1662 Eszt. Báró Wallis Oliver. Várm. Jegy. Könyv.

1664. Eszt Báró Kobb Fridrik Farkas, a' ki az el fogatott Magyar nyughatatlanokat Leopold kegyes Császárnak akaratya, 's e gedelme ellen leg kinossabb halálnak nemével ki végeztette e' vilagból, a' mint Zempl. Tört. § 544. 572 592. 598. 622. 625 meg irtuk, és Szegedy Mihály Jesuvita ezen Czim alatt: *Res gestae in Ungaria ad annum* 1667. Kassán ki adta 459. lapon; ezen ki fejezéssel: „sem a' kerekek, mellyek „ által törette, sem a' vas horgok, mellyekre óldal „ csontoknak bordaira akasztatta, sem a' karók, mel„ lyekben vonatta elegendő eszközöknek nem láttzattak „ lenni Kobb Hadi-Vezérnek a' nyughatatlankodó Ma„ gyaroknak meg zabolázására, mint hogy már ezek„ hez: mindennapi büntetésekhez hozzá szoktak. A' „ leg kegyetlenebb halálnak nemét tehát ki gondolta: „ egy arasznyi vasakat a' Lakatosokkal csináltatott, „ eggyik végén ki nyiló, és két felé váló éles aczél„ lyal, mellyeket az el-fogattaknak alfelébe duggatott: „ hogy ottan a' két éles atzélos kés ki terjedvén, sem„ mi mesterséggel ki nem huzattathatott, és igy ezen „ bóldogtalanok el bocsájtatván sokáig sinlődtek még „ ezen csúf, és hoszzzas halálnak nemével ki nem vé„ geztettek. Ezt elé hozza Nagy Leopoldnak Historiá„ ja-is, mellyet Wagner irtt. Tudva vagyon hogy ama kegyes első Leopold Császár és Király parantsolattyából Kobb Hadi-Vezér az illy kegyetlenkedések miatt a' Magyar Országi Commandót el-vesztette.

1665. Eszt. Gróf Rottal. Várm. Jegy. Könyv.

1666 Eszt. Kökényesdy György Al-Kapitány, a' ki Erdélyiekre leselkedvén, sok marháikat el hajtván, nékiek sok károkat okozott. Kazy 3. Könyv. 47. lap.

1667.

1667. Gróf Csáky István. Várm. Jegy. Könv.

1668 Eszt. Gróf Strassoldo Károlyi. Várm. Jegy. Könyv.

1672. Eszt. Gróf Strassoldo Károlyi Császári Tanátsos, és Ezredes, és Dünewald Henrik, a' ki a' város hivségéről adott bizonyság levelet. Város Lev. Tár.

1673. Eszt. Gróf Stharemberg; mint fellyebb.

1677. Eszt. Herberstein, mint fellyebb. Szodoray Mihály Al-Kapitánnya.

1680. 1681. Gróf Serényi János Károly, Császári, 's Kiralyi Felségnek valóságos Kamarássa, Mezei Hadi-Vezér, Szathmári, 's hozzá tartozó erősségeknek Fő-Hadi parantsolója. Ez-is bizonyság levelet adott Szathmár-Némethy várossának hivségéről. Syhm János Wilhelm élés házának Fő-gondviselője. Város Jegy. Könyv.

1682. Eszt. Scherfenberg Fridrik Ezredes, mint fellyebb.

1684. Eszt. Gróf a' Porto Julius, mint fellyebb.

1686. 1687. Eszt. Báró Wallis György, 28. Törvény Tzik. és a' Város Jegy. Könyv. Ez czimjébe úgy nevezte magát: *Arcis famigeratissimae Zathmár Commendans, nec non praesidiorum eidem adnexorum Supremus Colonellus.* Az az: Leg hiresebb Zathmár Várának hadi parantsolója, és hozzá tartozandó erősségeknek Fő-Ezredesse. Ez-is a' város hivségéről bizonyság levelet adott.

1692. Eszt. Schweerts Reiszi Báró. Várm. Jegy. Könyv.

1695 Eszt. Loport Ezredes, Bornholcz János András Al-Ezredes Hadi-parantsolók. Város Jegy. Könyv.

1696. Eszt. Gugwel Pongrácz György. Várm. Jegy. Könyv.

1698. Eszt. Leffelholcz, Várm. Jegy. Könyv.

1705.

1705. Eszt. Galambos Ferencz utólsó mint fellyebb.

Nevezetes ezen város a' hajdani Templomáról, Megyés Papi, és a' Szerzetes házokról - is.

A' Plébaniája ki vólt a' Megyés Püspöknek hatalmából véve, és az Esztergami Érsektűl függött, a' mint IX. Bonifacius 1404. Eszt. és II. Pius Pápáknak 1464. Eszt. Költt ón petsétes leveleiben irva vagyon. Péterffy 2. Kött. 291. lap.

Hajdani Plebanossai vóltak:

1216. Eszt. Gábor Al-Esperes, mint fellyebb.

1217. Eszt. Miklós Al-Esperes, a' mint Király-Daróczhak le irásában látni fngjuk.

1226. Eszt. Eltuman Esperes, a' mint tüzes próba Könyvben elötte folytt per mutattya 262. Tzik. „ György Buth helységböl való, segitvén ötet Simon „ Zent-Márton helységéböl való Pap, vádolta Mikót „ Katár faluból valót Margith leányának el ragadtatá- „ sáról, és azt maga-is Margith vallotta. Mikó pedig „ mondotta ötet törvényes feleségének lenni, és hogy „ erröl közben járó Násznagygya-is vólna Dese neve- „ zetü, a' ki midön meg vallotta: hogy Násznaggya „ vólt, és erröl tanukat-is állitott vólna, *Oltumán* „ Zathmári Esperes, Echireb nevezetü Perestóldó ál- „ tal küldötte Váradra: hogy Dese hordozza a' tüzes „ vasat, a' hol e' képpen meg alkudtak: hogy neve- „ zett aszszonyság adattatna viszsza az attya által Mi- „ kónak a' maga férjének, Dese eleget tenne a' Bi- „ ráknak, György pedig a' Perestoldónak.

1247. Eszt. Egyed V. István iffiabb Király feleségének Érsébeth aszszonynak Káplánnya, a' mint Panyolai helységnek le irásában látni fogjuk. II. Rész.

1268. Eszt. János Mester Esperes V. István iffiab Királynak Udvari Papja, mint fellyebb §. 45.

1308. Eszt. Péter mint fellyebb §. 128. kinek neve 1312. Eszt. Költt Váda helységröl Ördögnek nevez

veztetett András, és György Eudus fiának Királyi adománnyában - is olvastatik. Várm. Lev. Tár.

1349. *Eszt.* János Némethi, és *Bulchar Szathmári* Plebánosok ki tettzenek a' Vármegye levél Tárában található illyen Folyamatú levélből: „Mi János Nemphty Plebános Kristusban Tisztelendő atyának András „Úrnak, Isten, és az Apostoli Szék kegyelméből Erdélyi Püspöknek, a' *Mezesnek* külső részéről közönséges kép viselője adgyuk tudtára ezeknek foglalattyával mint mostaniaknak, mint ez után léendőknek. A' mi idővel történik, oda lehet, ha csak „petsétes irástól nem veszen meg maradást; azért „Miklós Pap Chumakeuzi Szent-Egyháznak gondviselője, és Al-Esperes, Bulchar Mester Zathmárnak, „és István Karulynak Megyés Papja (*Sacerdos Parochialis*) egy részről, más részről pedig Katalin Asszony Miklos Mesternek, András fiának azon Károlyról nevezetett Nemesnek özvegye, azonkivül Mihály, „Merhárd, és László Mesterek, és ez Simonnak, „emlitett Miklós Mester, András fia testvérének fia, „előttünk személyessen meg jelenvén azon Miklós Pap „Al-Esperes, és István Pap vallották önként e' képen: „hogy emlitett Miklós Mester végső beteges ágyában „feküvén, noha testében fogyatkozott, de elméjében „ép lévén, a' többi rendelései között ő előttök, és „más sok jámbor tökélletes Egyházi, és Világi, Nemes, és Nemtelen férfiak előtt, ollyan végső rendelést tett: hogy Kata aszszonynak, emlitett törvényes „feleségének, és Péter Mester, tulajdonképen Bástyrul neveztetett Nemes leányának hit részébe a' maga méneses kantzájit, ekés ökreit, és a' többi csordás, és nyájbéli marháit, barmait, lovait, fegyvereit, szolgáit, és szolgáló leányit, mellyeket még „fel nem szabaditott, egy már avitt ezüst poharat, „és házánál lévő minden eszközöket hagyta. Költt „minden Szentek ünnepe előtt való Vasárnapon, Urunk „1349. Eszt.

Több régi Plebánossainak neveire nem akadhattunk, hanem a' Jesuvita Atyák ezen kötelességet magokra válalván;

1709. Eszt. Ezen városnak Plébánossa vólt Szilágyi Mátyás Jesuvita. Várm. Jegy. Könyv.

A' Jesuviták el oszlása után első Plebánossa vólt Tumliczer Ignácz, Szathmári, és Ugochai Fő-Esperest, mostani érdemes Plébánossa Korom Mihály Kanonok, és Borrhi Apátur, 's melette két Egyházi segéd, kiknek eggyike a' Nemzeti Főbb-oskola lelki tanitója. A' Plébános esztendei jövedelme 600. Rfor. három fordúlóba mindenütt 24. Posonyi mérő alá való föld. 12. boglyára való rét, 24. öll tüzi fa, meg lehetős nagyságu szöllő, és gyümöltsös, nevezetes Papi bér (*Stóla*) a' Szent Mise áldozathoz 6. Posonyi akó bor, 's a' szántó földgyeinek mivelésére Rfor. 50. Kr. 24.

1622. Eszt. Az anya templom, és a' Plebánia Bethlen Gábor Fejedelem által Helvetziai vallásbéliek-nek adatott, és azon vallású iffiaknak tanuló Oskolája Könyv nyomtató mühellyel itten állittatott. Kornides Jegy. 1. Kött. 12. Lap.

1662. Eszt. Az Ország gyülése elött panasz tétetett: hogy Pap Daniel Báthory Sófia Aszszonynak Tisztartója a' Szamos vizén forgó malomnak Szombati jövedelmét a' Szathmáron tanuló iffiuságtól el vette.

1681. Eszt. Hogy a' Római Katolikusok a' Szathmári várba a' Templomot, az Oskolákat, és azoknak jövedelmeit el foglalták, a' Helvetziai vallásbéliek az Ország Rendgyei elött panaszlották.

A' Reformátusok Egyházi anya könyvébe e' következő, és így be irtt Prédikátoroknak nevei találtatnak:

Dévai Biró Mátyás, Erdélyből Déva mező várossából való, tanúltt Budán, tanitója lévén Grinæus Simon, elébb Mátyás Király Könyves házának gondviselője, az után a' Budai anya Oskolában Oktató. 1522. Eszt. Wittebergában 1529. Eszt. Luthert, és Melanchtont halgatta, a' kiktől betsültetett, és mint tanúltt férfiú meg ditsértetett. Magyar Országba viszsza jövén, annak sok részeit meg járta, és sokakat, 's közöt-

zöttök Béltheki Drágffy Gáspárt a' Reformatióra vezette, Erdőd, és Szathmár Várossát az Evangelika vallásra hozta 1535. Eszt. Erdődről Szathmári Prédikátornak által tétetvén, helyébe Batizy András Erdődi Prédikátora lett.

1551. Eszt. Hevesy Mihály, a' ki elébb Balassa Menyhártnak Udvari Papja, az után Szathmári lelki Pásztor, 's Egyházi Fő - Igazgató vala.

1584. Eszt. Szegedy Lőrincz.

1594. Taratzló János, az után Debreczenyi Esperest.

Milotai Nyilas István, egyszersmint Egyházi Fő-igazgató. Ez vólt a' Zathmári Oskola felállitásának eszközlője.

1610. Eszt. 1633. Eszt.

Batizy János, Szepsi Mihály, Szepsy András, Tornay Ferencz, Várady Farkas Gergely, Kárásztelely János, Füsüs János, Margitay Péter, egyszersmind Egyházi Fő - igazgató, Sághy György, Szalkal Bálint, és Debreczenyi Póka István vóltak lelki Pásztorok.

1634. Eszt. Boros - Jeney Mihály.

1637. Eszt. Kecskeméty Mihály, és Vásárhelyi István.

1638. Eszt. Lázár Miklós, egyszersmind Egyházi Fő - Igazgató.

Esztendő számnak fel jegyzése nélkül; Szegedy János, Szétsey János, Némethi Gáll János, Gönczy Mátyás, Szántay Mihály Fő-igazgató, Beregszázy Pál, Décsy Gáspár Esperes, B. Tanczaly Péter Esperest.

1658. Eszt. Tophæus Mihály, a' vallásbéli tudománynak Oktatója, elébb Apaffy Mihálynak Udvari Papja, az után Predikátor Szathmáron, és Egyházi Fő - Igazgató.

1659. Eszt. Kapossy Pál. Ez a' Szathmári Oskolát jobb rendbe hozta.

1665. Eszt. G. Várallyay Lőrincz.

1669. Eszt. Pályi Mihály.

1671. Eszt. Szepsi Kórócz András Esperest.

1672.

1672. Eszt. Várady Mihály Esperest.

1685. Eszt. Debreczenyi Kozma János.

1691. Eszt. Körmöndy Péter Fő-Igazgató, Füsi Lőrincz, és Almássy Mihály.

1693. Eszt. Várady Sámuel.

1694. Makódy János.

1696. Kecskeméthi Kintses István.

1699. Váry Mihály, az után Debreczenyi tanitó.

1701. Ember Pál Debreczenből ide hozatott.

1704. Kecskeméthy István.

1706. Duday Mihály.

1709. Szőnyi István.

1711. Szenczy Pál, és Gyula Szigethy István.

1712. Visky János, Némethy Mihály.

1713. Helmeczy István Esperes, az után Fő-Igazgató.

Esztendők száma nélkűl:

N. Solymossy Mihály Esperes.

H. Igó György Esperes.

1730. P. Vécsey István.

1738. Földessy Mihály, és Várady János.

1744. Ecsedi Csapó István.

1749. Kábay András.

1753. Kevy András.

1756. Visky Pál.

1761. Kapolyi Gergely.

1762. Szilágyi Sámuel Fő-Igazgató.

1766. Szathmáry István.

1768. Martsa Móses Isperes.

1792. Tarczaly Jósef.

1795. Némethy István.

1805. Inczédy Jósef.

1808. Gaty István Szathmári, Gaál Samuel Némethi Prédikatorok, és ennek segédje Kelemen Jósef.

Hogy

Hogy Szent Ferencz rendjén lévő Minorita Barátoknak - is Klastromok vólt Szathmáron, az bizonyos: mert kezünk közt forgott Cháholy nemzettségnek eredeti leveléből fel - jegyeztük: hogy

1335. Eszt. „ Cháholy János Mester a' maga „ Nagy annyának testamentomából, úgy mint 50. „ gyrákból le fizetett 12. gyrát a' Nagy hétbe, Nagy „ pénteken Zathmáron a' Bóldogságos Szűz Templo- „ mában szolgáló Minorita Barátoknak (*Fratribus Mi-* „ *noribus*) és ezt az emlitett Barátok Klastromjoknak „ pecséttyével meg erősitették. Költt elő hozott napon, „ 's Eszt.

1370. Eszt. Hogy Ersébeth. I. Lajos Királynak az annya hagyományokat meg bővitette, és Sz. Ersébeth tiszteletére azon Klastromot Szentelte, azt Bell Mátyás irja.

Azon Szerzetnek Krónikája is elé adgya: 1448. Eszt. János Kárdinálnak, és a' Római Sz. Szék követtyének Dienes Kardinálhoz, és Esztergami Érsekhez bocsátott parantsolattyát: hogy a' Zathmári Sz. Ersébeth Klastromából ki hajtatott Minorita atyákat hozza viszsza. 12. lap.

1477. Eszt. Zathmári Gárgyiánnak tétetik György atya. 13. Lap. De további nyoma nintsen, és az 1531. Eszt. költt Klastromok Lajstromában már nem emlittetik.

Hogy Némethibe 1370. Eszt. Sz. Domonkos rendjén lévő Apátza Klastrom - is vólt, azt Thuróczy 148. lap. és Szentiványi a' Klastromok lajstromában, nem külömben Bolognyai János Mihály Sz. Domonkos Szerzetéről Romában 1607. Eszt. ki adott Könyvében emlitik.

1554. Eszt. Szent Domonkos Szerzetén lévő Barátok - is emlitetnek Anárchi Bachkay Péternek bé iktatásában e' képen: „ hogy az öszve hivatott szomszé- „ dok között jelen vóltak Nagy Mihály, és Kaza György „ Némethi várossába lakozó Polgárok, és Szerzetes „ Prédikátori barátoknak jobbágyi. A' mint Homok helységnek le irásában II. Rész. elé adgyuk.

A'

A' JÉSUS társaságabéli Papokat 1634. Eszt. az iffiúságnak oktatására a' Szathmári várba bé hozta, és fundálta Pázmány Péter Esztergami Érsek. Thuróczy 148. lap.

1647. Eszt. Azoknak jobb élelmekre való nézve III. Ferdinánd Császár Kis-faludi helységet Zemplén Vármegyébe ajándékozta. Zempl. Le irás. 177. lap.

De azon Eszt. tartatott Ország gyűlésén panasz tétetett: „hogy a' Szathmári Vár az Országnak ingyen „ való munkáival meg erössitetett, abban mind az ál- „ tal, a' melly nem a' tudományok, de *Mársnak* lak „ helye (*Martis, non artis domicilium*) a' Jesuviták „ bé hozattattak.

1683. Eszt. A' Pataki Jesuviták, azon vár Tökölyi Imrének Báró Saponara által alku mellett fel adatván; a' Szathmári várba költözködtek. Zempl. Le irás. 198. lap.

1765. Eszt. Podhorányi Gábor a' Jesuvita atyák lakó helyének szomszédságában egy házas teleket, a' mellyen hajdanában Gleszel Kristóf Farkas a' Szathmári élés háznak gondviselője lakott, hozzá tartozandó kerttel, csürrel, *Doboló* nevezetű dombal, 's alatta lévő kő-pintzével, melly az előtt puska por tartó bólt vala, 's a' mellyeket az attya Podhorányi János Szathmári Posta Mester 1727. Eszt. a' Királyi Kamarától 300. forinton meg vett, nevezett Jesuvita atyáknak örökösön által adta: hogy a' lelkiért Bóldogságos Szüz Mária hét fájdalminak emlékezetére esztendőnkint hét Sz. Misét mondjanak. Város Lev. Tár.

Elöl járói vóltak ezen Szerzetnek Szathmáron:

1695. Eszt. Göde Péter.

1703. Temérdek Ferencz.

1736. Endes János.

1738. Bojda András.

1748. Horváth Mihály.

1759. Löcsey Márton.

1772. Eszt. A' Pápának rendeléséből el törőltettek, és a' lakó helyek Elsö Remete Sz. Pál Szerzetének,

és

és ez-is 1786. Eszt. el-oszlattatván, Kótyavetye által árúba bocsátatott, de a' meg vévőktől ismét viszszá vétetvén;

1804. Eszt. A' Szathmári Püspöknek adatott.

A' Városnak érdemes Fő-Biráji az elő hozattakon kivűl, vóltak ezek:

1547. Eszt. Fábián Albert.
1605. Asztalos János.
1608. Gyulay János.
1609. Nyirő János.
1610. Becsey György.
1611. Dobray György Deák.
1612. Keresztely Imre.
1614. Dobray György Deák.
1616. Debreczeny Mihály Deák.
1617. Debreczeny György Deák.
1620. Nagy Kádas István.
1621. Szücs Demeter.
1622. Özvegy Zabó Pál.
1628. Szijgyártó Tamás.
1633. Besniczei Nagy-Márton.
1635. Horváth Zabó Pál.
1637. Csötörtök Boldi'sár.
1639. Csicseri Nagy-Márton.
1640. Zabó Péter.
1641. Kálós István.
1646. Egri Zabó Mihály.
1649. Károlyi György.
1659. Köszeghy István.
1661. Tarhos máskép Déczey Mihály.
1664. Csötörtök Mihály.
1665. Asztalos István.
1667. Asztalos Boldi'sár.
1671. Kállay István.

1678. Komáromy Márton.
1683. Istvándy János.
1695. Szügyény Sámuel.
1696. Etey András.
1697. Köszeghy Ambrús.
1704. Nánássy Miklós.
1709. Visky János.
1711. Csegöldy György.
1732. Mihók György.
1735. Tiszt választást ki rendeltt Biztos Báró Bacskai Fischer Mihály a' Szepesi Kamarának Fő-Igazgatója tartván, újra választatott Mihók György.
1736. Csegöldy György.
1744. Várady Mihály.
1745. Ujfalussy Gergely.
1649. Szathmáry Sámuel.
1751. Zanathy Jósef.
1764. Endrédy László.
1768. Paulkovich Leopold.
1778. Mihalaky Mátyás.
1785. Idösbb Csermák Antal.
1788. Idösbb Jeney György.
1789. Keresztesy András.
1794. Várallyay István.
1804. Somlay Mihály.
1806. Fáy Jósef.

A' Városnak Jegyzői voltak:

1616. Czeglédy István Deák.
1642. Szathmáry István.
1646. Károlyi György.
1661. Komáromy Márton.
1688. N. Nánássy Miklós.
1686. Nagy-Györy János.
1704. Visky János.

1706.

1706. Hadas Sámuel.
1708. Lossonczi Becze András.
1714. Várady Mihály.
1615. Ladányi Ferencz.
1720. Szathmáry Sámuel.
1749. Szentpétery János.
1751. Endrédy László.
1758. Apostol András.
1765. Rohonczy Gábor.
1777. Némethy Jósef.
1779. Ertly János.
1785. Várady György.
1787. Goldner János.
1790. Várallyay István.
1793. Óváry Mihály.
1795. Iffiabb Jeney György.

1805. Iffiabb Csermák Antal, most Tanátsbéli, valóban Tudós férfiú, a' ki minket ezen munkánkban nem csak a' Város Levél Tárában ki keresett Jel és Ok-levelekkel, de ezen Becses Városnak le irásában is sokat segitett, és a' kinek ezért méltó köszönettel tartozunk.

1807. Orbán Mihály.

A' Városnak mostani Tisztviselői ezek:

Fő-Biró Fájy Jósef.

Polgár Mester Goldner János.

Kapitány, és Tanátsbéli: Jakab Mihály.

Tanátsbéliek: Somlyay Mihály, Kiss István, Gyurotay Mihály, Papólthy Jósef, Jeney György, Nagy Pál, Tego Ignátz, fellyebb emlitett Csermák Antal, Abanyi Jósef.

Fő-Jegyző Orbán Mihály.

Al-Jegyző: Teghze Mihály.

Tiszteletbéli Iffiabb Joó Mihály.

Fő-Ügyész Esze Tamás.

Al-Ügyész Esze Gábor.

Tiszteletbéli: Békessy Jósef.

A' népnek szószóllója, Joó Ferencz.

Levél Táros, Toronyay János.

Számvévő; Laky Sándor.

Adó-bévévő Mihalaky János.

Pénztáros; Haulik György.

Város Gazdája: Báthy Péter.

Árvák-számadója: Vésmás Sámuel.

Kvártély-Mester: Somlyay János.

Hegy-Biró; Fejér Mihály.

Bor-Birák: Szücs György, és Jeney Daniel.

Malom-Birák: Probst János, és Koós Márton.

Erdő-Birák: Szekeres János, és Idősbb Joó Mihály.

Vásár-Birák: Sáray György, és Fányi Filep.

Hadnagyok: Bernád Jósef, és Nagy György.

Mező-Birák: Langer Ferencz, és Juhász András.

Ispány: Serbány Péter.

Hites-Irók: Nagy Jósef, Keresztessy Mihály, Debretzenyi Jósef, és Papp Péter.

Rendes Orvos: Sándor Imre.

Seb-Orvosok: Turner Rudolff, és Horváth Benjámin.

Patikáros: Kovács Gábor.

Város Bábája: Sternád Therez Falk Jánosné.

A' régi petséttye, és Czimere ezen városnak vólt: Egy hegyes tetejü torony, bástyákkal körül véve, és mellette két óldalról két virágzó Pálma fák, a' kerületén ezen reá irással: *Communitatis de Szathmár*: az az: *A' Szathmári közönségé.* A' miólta Szabad Királyi várossá lett, meg újjittatott, és meg nagyobbitatott, mint fellyebb.

Nevezetesebb épülettyei: az Katholikusoknak Székes-Egyháza, a' Plébánia, az O hitüeknek, 's az Oláhoknak, és a' Reformátusoknak Száthmári, és Némethi külön templomai. Az ó hitüeknek mostani érde

demes Plébanossa Böthe Demeter, egyszersmind a' Munkácsi Püspöknek a' lelkiekben segédje. A' Római Katolikusok 1060. az Eggyesült György hitüek 1959. lelkeket tesznek, a' többi a' Helvetika vallást követi, egynehány Augustana vallást tartó ház népen kivül, és azért a' Város öt Papi Megyékre osztatik. A' világi épületei között nevezetesebb a' Város háza, Gróf Károlyi Uraságnak szabad Udvara, 's háza, a' Kaszárnya, a' Városnak vendég fogadója kétség kivül, a' Püspöki lakó Kastéllyal, a' Káptalannal, a' Kis Papok nevelő házával nagyra fog nem sokára nevekedni. A' Tanáts Katholikusokból, és Reformatusokból áll, 's változtatva szoktak a' nevezetesebb hivatalokat folytatni. Harminczad, Sóház, Posta hivatal, és Ispitályokis vagynak. A' határja jó termékenységü, halászattyok hasznos, és jó lakást szolgáltat. Határjait fellyebb a' határ levélből, népességét pedig §. 38. meg irtuk. A' Városi birtok ki terjedése hoszszaságára való nézve a' Mikolai szélektől a' Sóssi határig tészen mint egy hat órányi járó távultságot, szélessége az Amazi határ széltől a' Zsadányi, vagy Gyülvészi határokig mint egy három órányit. Ezen mennyiségen helyheztetnek a' Városnak öt erdei, a' Némethi részen a' *Nagy*, és *Sár* erdők, a' Szathmárin *Darvas*, *Mocsár*, és *Cser* erdők, mellyek töbnyire a' tölgyek nemeit termik, az utólsó cser fákkal bővelkedik, ki terjedések pedig 10000. négy szegü öleket tészen. Kaszállóik szépek, es tágasok, közönségesen lehet terméseket 4000. boglyára határozni, ezeken kivül legellő mezők, és Gulya járó földek. Szántó földgyeik három fordúlóra osztva tiz ezer Posonyi mérő vetés alá valók. A' Szamos vize Pálfalvától a' határt Vetésig hasitván, sok tekerületeket tészen, mellyek *Csernat-Bor-Lator-Gottszegeknek*, közöttök lévő gyümöltsösök pedig *Lankáknak* neveztetnek, hihető az Oláh szótól *Lunka*, melly a' Deák *Lucustúl* (Ligettől) vette eredetét.

Az Erdődi, Sósi határok felé vannak a' Biknek allyaiba a' Várostól három órányira a' természettől szép rendbe fel-osztatott szőllő hegyek, nem magossak, nem kövesek, se nem hirtelen emelkedők. A' leg magossabb *Nagy hegy*, nevezetesek utánna *Nagy* és *Kis-Lippa*, *Kompos*, *Közép*, *Bolhás*, *Morgó*,

Ke-

Kerek, *Uj*, *Palatsinta*, *Tükör*, *Elöcser* hegyek, mellyek közönséges terméssel 5000. akó borokat meg teremnek, nem tökére, hanem karikára miveltetnek. A' szöllök nemei ezek: Góhér, Erösin, vagy Formint, Bakátor, Sárga, és Zöld Ardai, vagy Erdei, Járdován, Juhfark, Som, Törö, és Szeremi zöld, Hárs levelü, Rózsás, Kadárka, fekete Bodon, Porcsin, fejér rózsa, öreg, közép-törö, vagy apró boros, Nyárhejü, leltt szöllö, piros Járdován, fejér, fekete Muskatály, Narancs, vagy arany szinü, Legyes, és rongyos boros, köbéli, fekete, fejér kecske csecsü, Bogár Török, Cser alatt termö, Tök, és Király édes szöllök. Oreg Jeney György örök emlékezetet érdemel, a' ki a' Tokai vidékröl, és a' hegy közrül szerezvén szöllö veszszöket a' mostani nyombélieket a' több nemekkel meg esmértette.

A' Szamos vize hasznai a' malmok forgatásába, a' hid vámba, hartsa, potyka, csuka, a' hires kecsege, és Tok halak fogásába, és annak árjai által okozott földek, rétek, gyümöltsösök kövéritésébe helyheztetnek. Öreg Csermák Antal vólt ki rendelve: hogy azt hajókázhatóvá is tehesse, ezen hasznos intézet halálával, 's idövel el enyészet.

Annak hasznait sokkal fellyül múllyák csak ezen Városra nézve is kár tételei. Tiz ezer ölekre nyúló töltéseket kéntelen két oldalról számitva olly karba tartani: hogy azt áradásakor se meg ne hágja, se meg furván ki ne nyomja, mellyeknek meg tartása négy, 's öt ezer forintba kerül. Hát mi károkat nem tesz gyakran gabonás földeikbe?

A' város közönséges jövedelmei a' Korcsmázás, melly 14. különös helyeken folytattatik. A' Serfözö ház, a' hid vám, hét vizi malmok, a' makkoltatás bére, a' mészárszékeknek ki bérlése, a' piatzi jövedelem, a' törvényes büntetések, a' mag nélkül el hóltaknak javai, az el adatott földek árából töke pénznek uzsorái. Orosz falu, és Réztelek helységei.

Ezen jövedelmek kútfejeihez képest a' Város szükséges költségei nem kevesebbek. A' köz Tisztviselö-

ség,

ség, Egyházi személyek, Szolgák, Oskolai tanítók, éjjeli vigyázók fizetései tesznek kész pénzben 22,112. Rfor. 40. kr. Termésekben, Búzában 636. Zabba 24. Posonyi mérőket, Szénába 4. Szekeret, Borba 6. akót, tűzi fába 514. öleket. Hát még a' köz épületek, töltéseknek, malomi gátoknak, hidaknak, útaknak fel tartása? ujjaknak építtetése? a' Katonai szállás, 's ezeknek tartásából származni szokott vesztés? melly két utólsó 12. ezer forintyába kerül többnyire esztendőnként a' Város pénz Tárának.

Közönséges élete neme a' Városiaknak a' kereskedés, mellybe az Örmények, 's Németek foglalatoskodnak. Magyaroké a' gazdólkodás, szőllő, föld mivelés, marha tartás. Vannak ezen Városba 60. kereskedő búltok Mesteremberek: Órás 1. Csizmadiák 336. Vargák 115. Kádárok, vagy Bodnárok 64. Szabók, 's Gomb-kötők 65. Guba Takátsok 137. Fazékasok 17. Szijgyártók 18. Lakatosok, 's Kovátsok 32. Kötélverők 18. Kerék jártók 58. Nyereg jártók 3. Mészárosok 37. Szita szövő 1. Szitás 1. Asztalosok 13. Kémény Seprő 1. Festő 1 Füsű, és Csutora csinálók 19. Réz-müves 1. Sárú, 's Czipe csinálok 4. Könyvkötő 3. Szűtsök 18. Kalaposok 7. Bádogos 1. Ács-Mester 2. Kömives Mester 2. Zsemlés 1. Sütönék 110. Üveges 1. Szapanyos 2. Takács 17. Kés csináló 1. Leg főbb jussai a' lakosoknak három hólnapokig a' honnyi boroknak szabad méretése, szabad kereskedés, vagy bóltok nyitása, a' Város határán termett boraiknak a' Város Korcsmáira határozott árron bé vétele.

§. 172. *Nagy-Bánya*, másképp *Asszszony-Pataka* Szabad Királyi Város 1142. Eszt. II. Geyza Király által Szászokkal meg népesittetett.

A' nevezetéről sok félék a' vélekedések. Asszszony-Patakának némellyek onnét neveztetni vélik: hogy a' Magyar Királynéknak különös jövedelme, és hit része lett vólna. A' Korona el idegenithetetlen jószágihoz ugyan tartozik 1514. 3. Tzik. A' Királynéknak-is hogy vóltak különös jószági az honnyi törvényböl, és §. 11. ki tettzik. Mária II. Lajosnak felesége a' Bánya várossokat hit részben birta, de ez különös

lönös házassági kötés mellett vólt, és Aszszony-Pataka, a' Királynék jószágai közzé sehol, még azon Orbán Pápának 1264. Eszt. Költt és iffiabb István Királyhoz írtt levelében sem számlaltatik, a' hol atyai módon inti őtet: hogy a' Királynékhoz régtől fogvást, azért az annyához-is tartozandó jószágokat adná viszsza. Pray 4. Könyv. 3.8. lap. Szegedy Mihály úgy vélekedik: hogy mivel Aszszonypatakán, még 1667. Eszt. a' romladékjaiban látzható tornáczos Királyi Palota vólt, Királynék Leányai, a' szoba leányokkal az aranynak tisztitásában, hasznosan itten foglalatoskodtak Homolyák János Nagy-Bányai érdemes Plébános azt a' jegyzést teszi felöle: hogy midőn I. Lajos Király a' Szászok meg hódításán Erdélybe fáradozna, az hitvese, vagy Királyné, és a' Leánya Mária Nagy-Bányán laktanak, és onnan a' két Királyi Aszszonytól neveztetett Aszszonyok-Patakának. De még I. Lajos Király előtt I. Károly Király. 1329. Eszt. már annak nevezte. *Civitas de Rivulo Dominarum.* Végtére Kaprinay 2. Kött. 349. lapon azt állittya: hogy ollyan patak mellett építtetett, mellyet most-is a' Magyarok Aszszonypatakának azért neveznek, mivel aranyos homokot hozván régenten a' Nagy-Bányai Aszszonyok aranyat ottan mosni szokták vólt. De ezen patak a' Felső-Bányai határon folydogál, és most-is *Király Aszszony forrásának* neveztetik, a' mint maga ezen Betses város nékünk hitelesen ki adta. Akár honnét eredet, de igen régi ezen nevezete, mivel a' Honnyi törvényeinkbe *Rivulus Dominarum*, és a' régi Jellevelekbe nem csak Deákúl, de Magyarosan-is *Aszszony-Patakának*, úgy mint 1329. Eszt. I. Károly 1347. I. Lajos, 1384. Mária, 1409. Sigmond, 1476. Mátyás 1503. II. Ulaszló, 's több Királyok leveleiben *Civitas de Rivulo Dominarum*, *Rivulus*, *Rivuli Dominarum*, *Rivulinum*-is mondatik.

Nagy-Bányai nevezete már bizonyosabb az érczes bányáknak nagyságától, és bővségétől, kivált a' városhoz közel fekvő Kereszthegyi bányáról, melly régenten *Nagy-veremnek*, az után *Nagy-Bányának* hivatott, most pedig rajta fel-emeltt Keresztről *Kereszthegyi* bányának neveztetik.

Ha-

Határoztatik napkeletről Giród-Tóthfaluval, délről Kővár vidékivel, nap nyúgotról az Avassal, Északról pedig Mármaros Vármegyével.

Mint az irókban, mint a' Hazai törvényben, mint a' Jel-Levelekben ez-is igen nevezetes.

Hogy már 1347. Eszt. miveltettek bányái, I. Lajos Királynak e' várost gyarapító, és általunk az eredetből szóról szóra fordított e' következő szabadsági leveléből ki tettszik: „ Lajos Istennek kegyelméből „ Magyar, Dalmát, Horváth 's a' t. Országoknak Ki- „ rálya. Minnyájoknak értésére e' levelünkel kivánnyuk adatni: hogy mivel *Aszszony-Patakának*, és „ *Zazar Bányának* a' mi hiveinknek közönsége fáradhatatlan hivséggel viseltetett mindenkor a' mi Ki- „ rályi szolgálatinkhoz, mellyet hogy ékesebben közöttök nevelyük, az ő esedezésekre Fejedelmi kegyelemmel hajolván, János Plebánosok, 's a' mi „ különös Káplányunk, Márton Birájok, Péter Mester „ Jegyzőjök, és Ulrik Esküttyök, a' magok, 's min- „ den Polgároknak, 's Aszszony-Pataki, és Zazar „ Bányai lakosoknak nevében a' mi Felségünknek személlyéhez járulván, és elé adván, tudtára esett Fé- „ nyességünknek: hogy az ő szabadságiknak régi pe- „ tsétes levele a' gyulladásnak, és tűznek dühösségétől „ meg emésztetett, szabadságoknak alább irt tzik- „ kelyeit általunk jóvá hagyatni alázatosan kérték. „ Mi tehát, a' kik velünk született Nemességnek er- „ kölcséből alattunk valóinknak hasznára vigyázni tar- „ tozunk, e' következő, 's örökre tartandó szabadságo- „ kat, leg fenyesebb Fejedelem Aszszonynak Ersébet- „ nek, Magyar Országi Tekintetes Királynénak, 's a' „ mi kedves anyánknak tettzéséből, és az Egyházi Fő- „ és Zászlós Uraknak tanáttsából más Fő-Várossaink- „ hoz képest a' Mi Királyi bő kegyelmünk szerént „ nékiek engedtük, és adtuk:

„ 1. Tz. Hogy Aszszony-Patakának, és Zazur-Bá- „ nyának határjai körös körűl három mért földnyire „ legyenek, ki vévén, ha azon földön már más meg „ szállittatott, a' vagy Nemeseknek helysége lenne.

„ 2.

„ 2. Tz. Mivel épületre, és bányáiknak fel-pótzo-
„ lására való vastagabb ramaszszaik, és a' Templom-
„ nak épittésére mész kövök határjokba nem találtatna;
„ ollyas vastagabb fákat a' Királyi erdőkbe, a' mész
„ követ pedig a' Nemeseknek határiba-is vágathatnak.

„ 3. Tz. Plebánost, és Birót, kiket tetszik, vá-
„ laszthatnak.

„ 4. Tz. A' Birájoknak Vizkereszt napjától eszten-
„ deig fog tartani hivatala.

„ 5. Tz. Azon birájok minden pereiket, főben já-
„ rókat-is itélni fogja, az Esküttekeknek, kiket válasz-
„ tanak, tanátsával.

„ 6. Tz. A' Polgárokat akár kinek kérésére, és pa-
„ naszszára személlyekben le nem tartoztathattya, ha
„ csak elébb törvényesen meg nem itéltetnek; a' gyil-
„ kosságban, mind az által törvény szerint hevenyé-
„ ben, mint egyebek, meg fogattathatnak.

„ 7. Tz. Igazságot minden késedelem nélkül a'
„ külső lakóknak-is magok polgári ellen szolgáltatni
„ tartoznak, külömbben a' Királyi Felség eleibe azon-
„ nal idéztetnek, 's meg büntettetnek.

„ 8. Tz. Hegyi Mestert-is minden esztendőben
„ választani fognak, a' ki a' Bányászati pereket a' Bi-
„ róval, 's Esküttekkel meg itéli.

„ 9. Tz. A' bányák miveléséből jövő Bánya bér
„ (*Urbura*) a' Királynak adatik, és ahoz értő hegymá-
„ szók (*scansores*) választatni fognak, kik szüntelen a'
„ hegyeket, és a' Bányákat visgálni, 's a' Királyi hasz-
„ not elő mozditani fogják, hogy a' Királyi jövedelem
„ meg ne csonkitassék, ha pedig hivségtelenek lesz-
„ nek, hivatallyokból le tétetnek, 's meg büntettetnek.

„ 10. Tz. A' régi, és szokott hegyi mérték örök-
„ re meg tartassék.

„ 11. Tz. A' Biró, és az Esküttek gondos, és
„ értelmes arany próbást (*auri tactorum*) Kamarás
„ Gróf-

„ Grófunk jussának sérelme nélkül válaszszanak, a'
„ kinek próbájával mint a' közönség, mint más jöve-
„ vények meg elégedgyenek.

„ 12. Tz. A' Polgárok, Kereskedők, és más la-
„ kók boraikat szabadon akár kinek pénzéjért árúlhas-
„ sák, és szabad Korcsmáltatások légyen, hogy ezen
„ Királyi-Város nevekedgyen.

„ 13. Tz. Minden Kereskedők Felső-Bányárá (*in-*
„ *ter montem*) és Zathmárra kereskedve menvén, még
„ a' Zathmári Kamarára jönnek, és Felső-Bányára
„ pénz kkel viszszá térnek, a' Kamarás Grófok által
„ ne háborgattassanak.

„ 14. Tz. Ha pedig ezek a' Zathmári Kamaráról
„ alattomba titkos, szokatlan útakon a' Kamarás Gróf-
„ nak engedelme nélkül az arannyal, és ezüstel útaz-
„ nának, általunk rendeltt büntetéssel meg büntet-
„ tessenek.

„ 15. Tz. Az élet, és bor dézmának fele a' Ple-
„ bánosé légyen, más fele a' Templomnak építtésére
„ fordítassék.

„ 16. Tz. A' bor le-rakásnak, a' mértékeknek,
„ az ólom fontolásnak (*staterae plumbi*) taksája ha-
„ sonló képen a' templomnak építtésére fordítássék,
„ még tökelletességére nem jövend, az után pedig a'
„ közönségé örökre légyen.

„ 17. A' Bánya mivelők ki adván az értzekből a'
„ Királyt illető részt, egyébaránt szabadok legyenek,
„ sem a' hátra maradott részeket az Urborások (*Bá-*
„ *nya vám szedők*) tölök el ne vehessék, hanem ha
„ vagy a' Királyt illető részt el titkolnák, vagy csa-
„ lárdúl a' Királynak hasznára a' Bányákat mivelni
„ nem iparkodnának, vagy alattomba az érczeket ki
„ vinnék, az ollyanok, mint Királyi Felséghez hivség-
„ telenek másoknak példájára azonnal személyekben,
„ és vagyonnyaikban az Urborás által meg büntet-
„ tessenek.

„ 18.

„ 18. Tz. De ha az Urborás a' törvénynek rendin
„ kivül a' bánya mivelőkön akár erőszakot tenne, akár
„ őket a' bányák mivelésében gátolná, vagy csalárdúl
„ a' Királyt illető részt magának tulajdonitaná, ez-is
„ szemellyében, és vagyonnyában a' Király által meg
„ büntettessék.

„ 19. Tz. Hasonló képpen ezen Bányabéri Tiszt
„ a' városnak tanáttsában, itélleteiben, 's más dolgai-
„ ban magát ne avathassa

„ 20. Tz. Azonkivül minden eleségnek, és hús-
„ nak (ki vévén a' szalonnát, és a' sültt kenyeret)
„ egyszer egy hétben, 's annak második napján min-
„ den más vámokon által bé hozattatása szabad lé-
„ gyen, hanem csak Szaszurkönél azoktól vám fizet-
„ tessen, az után ezen városnak piatzczán szabadon
„ árultassanak.

„ 21. Tz. Ha valaki gyilkoságban esvén, el szök-
„ ne, akkor az ő ingó, és ingatlan javait senki el
„ foglalni ne merészellye, hanem feleségének, gyer-
„ mekeinek, az az, maradékinak maradgyanak.

„ 22. Tz. Esztendőnként vásárt-is Sz. Gál innepe
„ előtt lévő vasárnapon engedtünk nékiek úgy: hogy
„ Kassa-Várossának modgyára tizenöt napokig tartson.

„ 23. Tz. Arra-is kegyelmessen reá állottunk az
„ ő meg maradásokra: hogy nevezett Aszszony-Pataka
„ városunk az ellenségnek bé csapásai ellen magát
„ palánkákkal, és sántzokkal, a' mint leg jobban le-
„ het, bé kerittse, és meg erősittse.

„ Hogy tehát ezen adományunknak rendje örökké
„ való meg maradásnak erejét vegye, sem időnek folytá-
„ val valaki által meg ne másoltathasson, azon hive-
„ inknek, és Polgárinknak ezen adományi levelünket
„ kétszeres pecsétünkel meg erősítve adtuk, Tisztes,
„ és Tisztelendő férfiúnak Tatamér Mesternek Fejérvá-
„ ri Szentegyház Préposttyának, Udvari Al-Kantzellá-
„ runknak, kedvesünknek, 's hivünknek keze által.
„ Urunk 1347. Eszt. Octobernek tizenkettődik Kalen-
„ dá-

„ dáján Országlásunknak hatodik Eszt. (következnek
„ az Érsekeknek, Püspököknek, és a' Zászlós Uraknak
„ nevei).

1379. Eszt. Magyarosan *Aszszony - Patakának* neveztetik azon tanúk vallatásában, mellyet Simon Bánnak özvegye, és az ő fia István Aszszonypataki, és Felső - Bányai polgárok ellen tétetett, a' kik a' Magosligethi jobbágyokat meg ölték, és sokakat halálosan meg sebesitettek. Lelesz. Konv. Sőtt a' városnak levél tárában lévő, 's ezen pert halasztó parantsolattyában maga 'Sigmond Király 1391. Eszt. a' várossiakat Magyarosan *Cives de Aszszonypataka* nevezi.

1411. Eszt. Hogy 'Sigmond Király által Rácz uralkodónak által adatott, azt már §. 171. láttuk Szathmárnak le irásában.

1422. Eszt. Tamás Egri Püspök rendelte: hogy a' Nagy - Bányai Plebános Szent István Királynak tiszteletére szenteltt Templomba egy meg világosodott lelki tanitót (*unum illuminatum Praedicatorem*) és tizenegy Káplányokat tarcson, a' Város Lev. Tárában; a' mellyből ezen városnak hajdani nagysága, és népessége ki tetszik. Kéttség kivűl ezen Káplányok a' külső várossokba épitett több Kápolnákba szolgáltak, mellyeknek fenék kövei most - is meg vagynak, a' város malmán túl - is az Ország úttya mellett, a' Reformatusok mostani temetöjekbe bé nyúló erős kő fundamentom valamely régi Templomnak lételét mútattya, és a' hozzá közel lévő kaszálló rét most - is *Klastrom Mezőnek* neveztetik.

1459. Eszt. Hogy régenten vára vólt, és Szilágyi Ersébethez Hóllós Mátyás Király annyához tartozott, ki tetszik Mátyás Királynak azon adományi leveléből, melly által „ Zápolya Imre Kints - Tartójának, Deák
„ Balás, László fia fiának a' Tokai várat, és Uradal-
„ mat ajándékozta, 's a' többi érdemei között azt - is
„ mondgya: hogy Aszszonypataki várnak, melly az
„ ő annyához tartozandó vala, Porkolábja lévén, azon
„ várat az ostromlóknak fel nem adta. Budán min-
„ den Szentek ünnepe után negyedik napon, 1459.

Eszt.

Eszt. Ez-is meg erősiti Zápolyiak eredetét, mellyet Ugócsa Vármegyének le irásában §. 99. Zápolya Miklóssal, 1461. Eszt. Aszszony-Pataki Kamarás Gróffal, elé adtuk; Hunnyadiaknak pedig Nagy Bányán sokáig fel. állott e' háza, melly az ellenség által-is nagy becsben tartatott. Kéttség kivűl akkor építtetett, midőn ama hires Hős Hunnyady János 1445. Eszt. ezen Tisza mellyéki részeknek Kormányozója vala. §. 55.

1468. Eszt. Mátyás Király bérben adá a' bányáknak mivelteté sét, sőt a' pénz verést-is a' lakosoknak 13,000. arany forintba. Város Lev. Tár.

1469 Eszt. Azon Király meg engedte: hogy mivel Aszszonypatak Várossa a' Havasalföldi Oláhoknak ki csapásai által sok károkat szenved, magát körül sántzoltathassa, kőfalakkal kérittethesse, és bástyákkal meg erősíthesse.

1472. Eszt. Azon Király ezen városnak engedelmet adott: hogy annak meg erősittésére, és az uttzáknak kövel való ki rakására a' héti vásárra bé jövő minden szekértől egy pénzt vehessen. Vólt-is erős kőfalakkal, és mély sántzokkal körűl véve, mellyekbe mindenkor annyi vizet lehetett bocsátani, a' mennyit a' szükség kivánt. Két fel vonó Kapui vóltak, úgymint a' Híd, és Magyar úttzai Kapuk. Ezen erős kőfalak 1672. Eszt. lerontattak, a' mint alább látni fogjuk.

1475. Eszt. Azon Király Aszszony-Pataka Várossát az Ország gyülésre Királyi levelével meg hivta. Város Lev. Tár.

1479. Eszt. Azon Király az Aszszony-Pataki Szűcsöknek meg engedte: hogy magok között Czéhet állittsanak, és azon szabadsággal, és ki váltsággal, mint a' Budai Szűtsök éllyenek. Város Lev Tár.

1490. Eszt. Albert Lengyel Királyi Herczeg hogy reménysége szerént Magyar Királynak nem választatott, 8000. Lengyel Katonáival ezen várost meg támadta, és fel prédálta, a' báttya II. Ulaszló Király szánakodván sorsokon.

1492.

1492. Eszt. Aszszonypataki Kamarássinak meg tiltotta: hogy a' vidéki bort, vagy sert árultatás végett oda bé ne vigyenek, de a' kortsmáltatásnak szabadsága a' városnál maradgyon. Város Lev. Tár.

Azon Eszt. Báthory István Ország Birája előtt pere folytt Béltheki Drágffy Bertalannak Aszszony-Pataki Polgárok ellen, a' peres erdöknek haszon vétele eránt. A' mellyben az Országbirája azt itélte: hogy a' Fekete erdő, melly Aszszony-Pataka, és Felső-Bánya között Aszszony-Pataka várossának, a' Kővári Várhoz tartozandó erdőknek haszon vételét engedjék meg ugyan Drágfiak a' Városnak, de folyó áron Ezen per folyás 1503. Eszt. az Ország Tanátsa eleibe fellyebb vitetvén, el végeztetett: hogy a' mennyiben a' Kővári Várhoz tartozandó erdőknek haszon vétele a' bányáknak szűkséges lenne, ez-is nékiek, és a' mész kőnek ásása Lajos Királytól adatott szabadsági levelek szerint három mértföldnyire meg engedtessen, és ennek véghez vitelére, 's az három mért földnyi határoknak ki jegyeztetésére Váradi Káptalan ki küldetett. Ezen levél-is Aszszonypatakán lévő Királyi Várról emlékezik. Királyi Kamara Lev. Tár.

Azon Eszt. Az Egyházi párt fogói hatalmok eránt-is perek vólt. Cháky Miklós, Benedeknek fia II Ulaszló Királytól nyertt bátorságossá tévő levelet (*Assecuratorias*) hogy még akkor életben lévő Plebánosnak halálával Aszszony-Patakán Megyés Pap lehessen. Azomba, meg halálozott Filep nevezetű Város Plebánossa, a' Várossiak tehát I. Lajos Királynak szabadsági levele szerént meg vetvén Csáky Miklóst, Megyés Papjoknak Chepely Benedeket, az Egyházy törvények Jeles Tudóssát, és Hanthai Prépostot választották. Innet tehát per támadott, mellynek el itéllését Ulászló Király Péterre Kalocsai Érsekre bizta, a' ki látván I. Lajos Királynak levelét, annak ereje szerént a' ki nevező hatalmat tovább-is a' város mellet hagyta.

1508. Eszt. Nagy-Bányai pénz verésre Fel-Vigyázó vólt Thurzó János, a' mint azon Eszt. veretett aranyokon meg láttzik a' neve: N. B. J. T. az az: *Nagy-Bánya. Thurzó János.*

1530.

1530. Eszt. A' Mohácsi veszedelem után Zápolya Jánosnak birtokában jutott.

1551. Eszt. Mártonossi György Püspök meg ölettetvén, a' Nagy-Bányai Kastélyban tartózkodó Péter Deák, azon Kastélynak Porkolábját Parnassy Györgyöt egynehány czimborás társaival incselkedve el nyomván; Kastald Fő-Vezérnek kedveskedett a' Kamarának jövedelméből 633½ Márk veretlen ezüstel, 12. Piset arannyal, vertt pénzül 4536 forinttal, a' mint Túdós Engell irja. Melly tettéért Péter Deákot a' Nagy-Bányai lakosok meg támadván meg ölték, a' jószágát el foglalták, de Gelou 'Sigmond Bányászi Tisztnek közben járásával le csillapíttattak, és Ferdinánd Felség hivségére hódúltak, a' mint „ azon Császár, 's Király Gelou „ 'Sigmondnak Aszszony-Patakán lévő Tisztnek 1553. „ Eszt. irtt levelével tudtára adta a' maga tettzését: „ hogy ezen Várost le csillapította, és hívségére hó„ ditotta, 's egyszersmind meg igérte: hogy maga ide„ jébe jószággal meg jutalmazza hivségét. Irtt Báthory András Fő-Ispánynak: hogy Aszszony-Patakának Kastéllyát óltalma alá vegye. §. 71. Irtt az ujjontan tett Erdélyi Vajdáknak-is: hogy némelly ágyúkat azon Kastélynak védelmére szállittsanak. Magának-is Aszszony-Patakának irtt: „ hogy hivek maradgyanak, és „ a' melly jószágot Péter Deáktól el foglaltak, azt az „ árváinak adgyák viszsza, mivel senkinek rövidségét „ nem kivánnya, kivált az árvákét, kikre mindenüt „ különös gondgya vala. (Be szép ki fejezés egy Országlótól!) A' mint a' Királyi Könyvből ezeket fel jegyeztük.

1553. Eszt. Midőn Gyulafalva helységnek, és Nyirjessi pusztának határjai járattak, Nagy-Bánya Várossa *Éleskő* nevezetű fordúló eránt ellent mondott. Lelesz. Konv.

1560. Eszt. Nagy- és Felső-Bánya Balassa Menyhártnak Királyi adománnyal adatott, a' ki ottan Isthvánffy.

1564. Eszt. Somlyai Báthory Istvánnak, Szathmárnak meg vétele után Kapukat nyitott, és fel-adta magát. Istv. 22. Könyv. és Torda Nap. Könyv.

1565.

1565. Eszt. Schwendi Lázár Czászári Vezér viszsza vette. §. 78.

Azon Eszt. Khielman András Császári parantsolatból ezen városnak, mellyett *Hungarische Neüstadnak* nevez, bányáit meg járta, és az aranyat, 's ezüstet bőven termőknek találván, javaslotta a' Császárnak: hogy Német Birodalomból küldgyön a' bányák miveléséhez értő embereket, a' különös birtokosoktól szedgye el a' bányákat, 's nagyobb haszonnal maga miveltesse.

1566. Eszt. Torday János Tisztartó a' Bányászi hivatalnak elé adá: hogy noha a' Kapnyiki bányák igen gazdagok, de nem miveltetheti a' kóborló latroknak félelme miatt, azért vagy őrző Katonaságot kért, vagy hogy ezen bányák körül sántzoltassanak.

1567. Eszt. Fel-bomolván Császár ő Felsége, és Zápolya János 'Sigmond között a' békesség, Nagy-Bányát Zápolya ostrom alá vette. A' Város azonnal fel-adta magát, de az erősséget, mellyet Balassa épített, Schvendi jobban meg erősitette, mind addig védelmezték, még abban a' puska por történetből felgyúlván, háromszáznál több őrző katonáit meg emésztette. Akkor-is nagy gyúlladás esvén, noha szóval, és igéretekkel az erősségnek fel-adására késztettek, inkább kivántak egy lábig el veszni, mint sem a' Királyokhoz tartozó hiteket meg szegni. A' mint-is a' sokasággal körül vétetvén, igen véres győzedelmet engedtek az ellenségnek, úgy hogy János 'Sigmondnak 2000. Katonái ezen véres ostromban el estek. A' Magyar Katonák Kapitánnya vólt Sávolyi Tamás, a' Németeké Gróf Leonárd. Az erősséget Zápolya földig rontatta, a' Várost Bornemisza Benedeknek kormányozására bízta. Isthv. 24. Könyv.

1571. Eszt. Findeisen András Bányászi Tiszt eléadá: hogy Aszszonypataki Bányákat nem mivelheti az Oláhoknak latorsága miatt, azért bátorságos állapotban helyheztessenek, 's az el hagyatott Thurzó Bánya újra miveltessék.

1572. Eszt. Ispány, máskép Czeller Kelemennek egy Nemes ülést Makszimilián] Császár Nagy-Bányán ajándékozott.

1572. Eszt. Karácsondy Gergely Nagy-Bányára való nép ámitó a' népet fel lázitotta, de Debreczenbe feje vétetett. Isthv. és Timon 220. lap.

1575. Eszt. Székely Mihály Királyi Tanátsos fel irá: hogy az Aszszony-Pataki, és Felső-Bányai bányák gazdagok ugyan az arany, és ezüst erekkel, de a' Bányászi Tisztyei gondatlanok, az ércz olvasztók tudatlanok, azért a' Körmöczi Bányáról kért serényebb, és tanúltabb férfiakat.

1576. Eszt. Oroszy Anna Nagy-Bányán egy Nemes ülést Királyi adománnyal nyert. Lelesz Konv.

1577. Eszt. Hasonlóképen Bagotay Balás egy Nemes ülést. Lelesz Konv.

1580. Eszt. Báthory István Lengyel Királlyal Nagy, és Felső-Bánya a' Szathmári erősségért el-cseréltettek. §. 171.

1588. Eszt. Báthori Sigmond Erdélyi Fejedelem, Nagy- és Felső-Bányai, Kapnyiki, és Lapossi arany, és ezüst bányáit Báró Herberstein Feliciánnak esztendőnként fizettendő 33160. Tallérba három esztendőre ki bérlette úgy: „hogy a' *Nagyverem* nevezetű bá„ nyájára különös gondgya légyen, a' veretlen aranyat, „ és ezüstöt a' Görögöknek vagy Havas alföldére el „ ne adgya, és hogy Erdély ellen valami csalárd igye„ kezettel ne törekedgyen.

1595. Eszt. Nagy-Bányának birtokában az Erdélyi Fejedelem frigykötés szerént meg erősíttetett.

1599. Eszt. Ezen Városnak szőllős hegyein bor olly bőven termett: hogy a' Város részére jövő dézma tett 6403 köböl bort. Város Jegyző Könyv.

1608. Eszt. Az Ország gyűlésére Királyi levél mellett, midőn Rudólf Császár le tévén az Ország kor-

mán-

mánnyát, azt Mátyás testvérének által adta, a' Nagy-Bányaiak meg hivattak. Kaprinay I. Kött. 293. lap.

1612. Eszt. Bányászati rendtattásaikat Báthory Gábor Erdélynek, és Havas alföldnek Fejedelme Érdemes, és Betsületes Benedek Deáknak, 's Fő-Birónak, és a' többi hites Polgároknak, azonkivül Nemzetes Lisibona Gellértnek Nagy- és Felső-Bánya várossaiban lévő Bányászi Fő-Tiszttyének részére, elébb ki rendeltt Biztosok által meg határozva, meg erőssítette. Szeben Várossában 27. Majusban 1612. Eszt. A' mint azokat Tudós Schwartner Jel-levelü (*Diplomatica*) munkájában 391. lap. ki-adta.

Azon 1612. Eszt. Nagy-Bányát a' Császári Vezérek Magyar Országhoz foglalni akarták, de a' Török Császár nem engedte, a' mint Nigroni András a' Konstantinápolyi követségében rendesen Deákul le irja, 's általunk fordittatott szóról szóra e' képen: „ 1612. Eszt. „ 27. Decemb. két Magyarok Nassuff Bassához Bethlen „ Gábortól hoztak Magyar nyelven irott levelet, melly „ által jelentette: hogy az Erdélynek széleire küldettek „ Német, és Magyar két Vezérek, a' kik Erdélyhez „ tartozandó Nagy Bánya Várossát el foglalták. Melly „ dolog bé jelentetvén a' Török Császárnak, ez nagy „ haragra gerjedvén mondá: hát hiszen tegnapi napon „ a' Keresztény Császárnak Követtye szemtül szembe „ mondá nékem, hogy a' Béke kötés szentül meg tartatik, és ha lészen a' határokon valami villongás, „ az nem fegyverrel, de barátságos levelezéssel el-végeztetik, most pedig ezen erőszakos foglalás tudtomra adatik. Hivasd mindgyárt Te Bassa a' Német Követet, tud meg az okát, és feleletét azonnal nékem „ bé jelenesed. A' mint azonnal két Csiauzok jövén „ hozzám, engem a' Dévánba idéztek. Meg jelentem „ nagy félelemmel, 's ottan szokás szerént le ülvén, „ a' Nagy-Vezér elolvasta előttem Bethlen Gábor levelét, azt vetvén hozzá: innet addig el nem mégy, „ még ezen erőszakoskodásnak okát nem adod, hogy „ azonnal a' Sultánt eránta tudosithassam. Meg rémültem ezekre eleinten, de az után meg bátorodott „ szívvel e' képen feleltem: nem kel adni hitelt mingyárt ezen hazugságnak, én tudom: hogy az én Fel-

„ séges Kegyelmes Uram a' béke-kötéssel ellenkezőt
„ nem cselekszik. Talán azon Város valami más Ma-
„ gyar Urasághoz adomány vagy meg vétel által,
„ vagy talán nem-is Erdélyhez tartozandó, azért hir-
„ telenkedni nem kell, még hiteles tudósitást nem
„ veszünk ez eránt. Ha az én Felséges Uram meg
„ szegte a' béke kötést, nem ellenzem: hogy azon-
„ nal engemet izre, porra mozsárba öszve törjetek!
„ Ezeket halván, szelid ortzával felele: irjál tehát a'
„ Te Császárodnak, én magam-is küldök a' te levél
„ hordóddal egy Csiauzt; de sokáig ottan szokástok
„ szerént ne tartóztassátok, mert te fogsz érette la-
„ kolni! El-küldöttem tehát Dragomán társomat ő
„ Felségéhez, és már készen vóltak a' drága nyuszt
„ börök, mellyek Felséges Uramnak ajándékul készit-
„ tettek, de Bethlen Gábor levele az el küldéseket
„ meg gátolta, sőtt Bethlen Gábornak küldettek Tö-
„ rök segitő seregek, a' mint ez eránt költt rendelése-
„ ket közlötte velem Habil Effendi. Soha, mondván,
„ néktek nem engedgyük Erdély tartományát, és ha
„ a' Magyarokat a' magok szabadságiba háborgattyá-
„ tok, készek vagyunk a' Zitvá-toroki béke kötéstül
„ azonnal el állani. Keményen szememre hányván a'
„ Fő-Vezér-is: mint ha Felséges Császárom a' Ma-
„ gyarok támadásait okúl vetvén, azokat szabadságiktól
„ meg fosztani igyekeznék, és hogy én negyven ezer
„ aranyat hoztam vólna Konstántinópolyba el osztoga-
„ tás véget: hogy a' Magyaroknak segittségétül a'
„ a' Fényes Portát el vonnyam. Én pedig esküvéssel
„ fogadtam: hogy semmi sints e' dologban, és ezek
„ Bethlen Gábornak merő költeményei.

1614. Eszt. Kiss Lukács Királyi Tanátsos, és Raysz János Lajstromozó elé adák: hogy *Centzvár* nevezetű bánya jó állapotban van, *Nagy-Gyepel* le omlásnak veszedelmébe forog, *Kis-Gyepelybe* 74. munkások fáradoznak, és érczet bőven ád, van mellette két kerekü új malom, Kovács mühely 15. Kovácscsal, ércz törő alkotmány 48. ütővel. Fekete bánya el hagyatott, noha igen gazdag, de Lisibona miveltetését fel-válalta. Itten-is vannak két törő malmok, és Kovács mühely. Ezen fel irásra a' nevezett bányák

Her-

Herberstein Feliciánnak három ezer forint haszon bérlésbe ki adattak.

1615. Eszt. Nagy-Bányának birtoka eránt az Erdélyi Fejedelemmel tartott még a' villongás. Mert Bethlen Gábor a' Nagy-Szombathi eggyezésben-is Nagy-Bányát kivánta magának viszsza adatni; de feleletül adatott: hogy Császár ő Felsége ez eránt a' maga igazságához ragaszkodik.

1624. Csak ugyan Nagy-Bánya Várossa, Felső-Bányával eggyütt különös Királyi adománnyal Bethlen Gábornak által adatott, és azokban törvényesen bé iktattatott. Lelesz. Konv.

Ez-is a' *Nagy-Verem* nevezetű bányát, 's a' pénz verő Házat a' Városnak bérben ki adta. Város Lev. Tár.

Azon Eszt. Felső-Bánya Várossának Somoshegyi erdő Királyi adománnyal adatott. Lelesz. Konv.

1630. Eszt. Nagy-Bánya Várossának pedig Orosz-Újfalusi helység. Lelesz. Konv.

1641. Eszt. Azon Városnak két házai fel-szabaditattak.

1645. Eszt. A' Linczi eggyezésben Nagy- és Felső-Bánya Rákóczy György Fejedelemnek, Gróf Bethlen István, és Péter magvaszakadtával által adatott, másnak igaza fent maradván.

1648. Eszt. Azoknak birtókában bé iktattatott. Lelesz. Konv.

1661. Eszt. Váradot a' Törökök meg vévén Nagy- és Felső-Bányaiak, sok esdeklés után a' Budai Szejdi Achmet Bassától tiz ezer Taléron váltották fel pusztitásokat, és hogy azoknak hódoltyai lesznek, esküvéssel magokat le kötelezték. Szegedy Mihály jegy. a' Város, és a' Reformáta Templom anya Könyvében: „ Ennek emlékezetére az óltától fogva még ma-is

„ min-

„ minden esztendőben Augustusnak első napja három-
„ szori Isteni tiszteletel meg innepeltetik.

1664. Eszt. Vasvárnál köttetett békesség szerént I. Leopold Császárnak ezen Városok viszsza adattak.

1665. Eszt. Mikolay Boldisár Királyi jóvá hagyással Nagy-Bányán egy házat vett. Lelesz. Konv.

1669. Eszt. Nagy-Bánya Szabad Királyi Városnak részére tanú vallatás tétetett: hogy *Musdály-Pataka* választya e' határát Szaszár, és Felső-Misztóthfalú helységektől. Lelesz. Konv.

1672. Eszt. A' nyughatatlan Magyarokat védelmező Erdélyi hadaknak magokat fel adták, de

1673. Eszt. rajtok menvén Spank, Spork, és Strassoldo Hadi Vezérek, 's az őrző Katonáik el szökvén, nem csak kemény veréssel őket meg büntették, de nagy hadi adóval sarczólták, és megint nem régen épültt erősségét le rontották, mellynek az emlékezetét a' *Vár-úttzának* nevezetében még fent tartyák. Ketteler 44. Könyv. Kazy 3. Kött. 178. lap.

1674. Eszt. Mittermayer Leopold pénzverésnek Mestere, Hartung Miklós, és Járossy István Bányászi Tisztek eléadák: hogy *Fekete* bányában viz fakadván, azt csatornyán le szivárogtattyák, és hogy *Haberszak*, *Kis-Gapel*, *Göntzvár*, *Küszeg*, és *Stomhauz* bányákat ő Felsége részére el foglalták, a' többiek pedig mivelésre nem alkalmatosak. Azért

1675. Eszt. Múltt viszszontagságokba félbe szakasztott Bányák mivelése a' Császáriak által nagy haszonnal elé vétetett. Kazy 3. kött. 178. lap N. B. betűkkel bélyegezett aranyai igen szépek voltak.

1677. Eszt. Wesselényi István a' nyughatatlanok Vezére, az Erdélyi, Franczia, Lengyel, és Tatár hadakkal ezen városokat megint el foglalta, az óltárokat fel forgatta, a' Bányászi Tiszteket tömlöczre hányatta,

Bor-

Borsy János Katolikus Papot ki hajtatta. Kazy 3. kött. 202. lap.

1678. Eszt. A' nyughatatlanok Bethun Franczia kémlevővel, és ingerlővel a' hadnak további folytatásáról tanátsot, és gyűlekezetet Nagy-Bányán tartottak. Kazy 3. kött. 211. lap.

1685. Eszt. Tökölyi Imre a' Törököktől el fogattatván, I. Leopold Császárnak hivségére hódoltak.

1687. Eszt. Az Ország gyülése előtt panasz tétetett: hogy Nagy-Bányán a' Templom, a' Plébania, az Oskolák, és az Ispitály a' Reformatusoktól el foglaltatott, a' Jesuviták, és a' Barátok bé hozattattak.

1703. Eszt. II. Rákóczy Ferencz hada el foglalta. Kollinovich kéz iratt.

1710. Eszt. A' Dög halál itten nagyon uralkodott, úgy hogy a' lakósoknak nagy része ki hóltt.

1711. Eszt. A' törvényes Királyának meg hódoltt.

1715. Eszt. 91. Törvény. Felső-Bányán Nagy-Bányához tartózandó harminczad állíttatott.

1717. Eszt. A' kirohanó Tatárokkal Bagossy László Nagy-Bányánál meg ütközött, és azért a' város mellett minden kár tétel nélkül el mentek. §. 105. „ Mellynek hálá adással való emlékezetére minden esz„ tendőben Augustus utólsó napjához leg közelebb „ esendő Vasárnapon háromszori Isteni tisztelet tarta„ tik. Reform. Templ. Anya Könyv.

1739. Eszt Lippert Gábor vólt a' pénz verésnek Császári Mestere.

1776. Eszt. A' Magyar Országi tudományok állapottya tiz kerületekre osztatván, a' Nagy-Bányai vólt az eggyik, melly az után a' Nagy-Váradival eggyesittetett.

1805. 21. Julius. Nagy-Bányának vólt nevezetes napja, midőn a' Magyarok felette szeretett Nádor Ispán-

pánnya Jósef örökös Császári, 's Királyi Herczeg meg látogatta. A' város határától 36. válogatott Várossi lovasokból álló sereg Maholányi István Város Al-Jegyzőjének vezérlése alatt késérte. A' Bor-Patak vizén lévő hid főnél a' Bányabéli Fő-Tisztség, és a' Városnak ki rendeltyei köszöntötték, a' városon kivül állottak a' Bányászok Bányászi öltözetbe égő mécsekkel, és muzsika zengéssel. Utánnok a' Czéhes Mester emberek, és a' Városi polgárok két zászlóval. A' híd úttzai kapú előtt a' Város Fő-Birája Maholányi Ferencz a' Tanáttsal idvezlette. Ezeket követték: a' Papság, az Esküttt közönség, 24. módosan fel-készültt koszorús Szűzök, a' Tanitók, és a' tanulók. Dél után ő Herczegsége ki kocsizott Alsó-Fernezelyre, a' hol a' kohokat, 's az érczek olvasztásához tartozó alkotmányokat, Nagy-Bányán a' pénzverő Házat, az Anya Templomot, a' város Leveles-Tárját, és régi szabadság leveleit, tovább a' tömlöczöket, és a' rab házakat meg szemlélte. Estve meg világositatott az egész Város, a' Város házánál illyen égő reá irással:

IOSEPHE!
STIRPIS TVÆ REGIÆ.
TIBI PRIMO INGREDIENTI
VT VIVAS,
RIVVLINI PRECANTVR CIVES!

Az az:

JÓ'SEF!
KI KÖZINKBE A' RIRÁLYI
HÁZBÓL LEG ELŐSZÖR JÖSZ,
ÉLJ!
EZT MONDJÁK NAGY-BÁNYA
LAKOSSAI.

Másod nap Felső-Bánya felé útazott.

A' Honnyi törvényeink Nagy- és Felső-Bányáról e' képen emlékeznek: Nagy-Bánya, másképp Aszszony-Pataka Bánya város a' Királynak el-idegenitethetetlen jó-

jószágihoz tartozik. 3. 1514. Ottan a' Királyi Kamarások uj bányákat nem miveltethettek. 9. 1519. sem Királyi haszon vételeket nem gyakorolhatták 8. 1519. A' Kastéllya széjjel hányatott. 17. 1567. Az Erdélyi Fejedelmek által biratott. 1595. Béke kötés §. 2. Az ö villongás alatt lévő határjai Erdély felé rendeltt Biztosság által el igazitattak. 41. 1638. A' szökevény jobbágyokat adgya viszsza 48. 1618. A' Plébánossának jövedelme meg visgáltatott: hogy abból hadak tartassanak. 14. 1525. Fogoly kezessei a' Szathmári hadi parantsoló által el bocsátottak. 57. 1681. Az ö Követtye Baummeister János a' Bányászati dolgokban a' hazának ki rendeltettye vólt. 67. 1791. Miképen ottan a' Kamarások a' bányákat mivellyék? és a' Bányászokoak az eleséget szolgáltassák? ö Felsége Tanátsossai el rendelték. 14. Bach. 1581. Panaszsza a' pénz verö hivatal ellen el intéztetett. 30. 1751. Az itélö hatalom felöl a' Bányászati itélö székkel való villongása meg visgáltatott. 40. 1765. Talérokon, és kis-pénzeken kivül Herberstein Úr másféle pénzt nem verethetett. 19. 1618. Ottan, és Felsö-Bányán harminczad állittatott. 91. 1715.

Ennek-is nevezetes Temploma, és Szerzetes házai valának, és vannak,

Az Anya Tomploma Sz. István tiszteletére szentelve, igen Felséges régi Gothussi épület vala faragott köböl, cziffra tornáczokkal,

A' lakósok úgy vélekednek felöle: hogy ama halhatatlan emlékezetü Magyar Hös Hunnyady János építette, de omladékos maradványi sokkal régibb alkotmányra mútatnak, és az Ok-levelek-is felöle túl az Hunnyady János idején szóllanak, mint fellyebb 1422. Eszt. Tamás Egri Püspöknek rendelése. I. Lajos Király alatt 1347. Eszt. épülttnek lenni láttzik, általunk elé adott adományi levelének 15. 16. Tzikkelyei szerént, a' hol némely dézma, és Bányai jövedelmek épülettyére rendeltetnek.

Hajdani Megyés Papjait, kiknek 1525. Eszt. 14. törvény szerint igen nevezetes vólt a' jövedelmek, csak ezeket ki nyomozhattuk:

1347.

1347. Eszt. János, I. Lajos Királynak különös Káplánnya, a' ki a' Város szabadsági levelében fellyebb emlittetik.

1402. Eszt. Tybay Péter. Kaprinay 2. kött. 349. lap.

1429. Csápy Péter. Lelesz. Konv.

1490. Filep.

1493. Chepely Benedek, mint fellyebb.

1588. Eszt. Az Evangyelikusok által el foglaltatott, a' mint a' Templom Anya Könyvében fel jegyeztetett.

1619. Eszt. A' Tornya meg ujjittatott. Templom Anya Könyv.

1675. Eszt. A' Katholikusoknak viszszá adatott.

1677. Eszt. Plebánossa vólt Borsy János, mint fellyebb, és megint az Evangyelikusok által viszszá vétetett.

1687. Eszt. A' Katholikusok viszszá foglalták, mint fellyebb.

1692. Eszt. JÉSUS Társaságabéli Szerzeteseknek által adatott e' képen: hogy még Egyházi megyés Papja nem rendeltetik, annak csak gondviselőji legyenek, a' mint alább fogjuk látni.

1703. Eszt. A' Széchényi mezőn tartatott gyülekezetben a' Rákóczy Ferencz követői által el végeztetett: „ hogy a' Nagy Bányai Szent István Temploma „ adattassék hozzá való pertinentiajival a' Helvetika „ Confession lévőknek, Szent Miklós Temploma pedig „ maradjon a' Katholikus Status kezénél, mellynek „ épületére tartozik adni az ott való Magistratus 300. „ Rforintot, a' Katholikus Plébánosnak pedig méltóztatik a' Méltóságos Fejedelem fundatiót adni. Szent „ Márton Temploma pedig ugyan ottan légyen az Augustana Confession lévőké, a' Nagy-Bánya Varossa malma, melly *Ispotály* malomnak neveztetik, és „ az ahoz való jövedelmek vétetődgyenek el a' Pater

„ Je-

„ Jesuitáktól, és Minoritáktól, és resignáltassanak a'
„ Nagy - Bányai Magistratus kezéhez pro administra-
„ tione, mellyből tartassanak a' szegények, kik az
„ Ispotályba lésznek, azok pedig promiscue sine discri-
„ mine religionis acceptáltassanak. A' dézma pedig
„ cum Xenodochio, et beneficiis a' Helvet. Confessión
„ lévőké.

1712. Eszt. A' Szathmári béke kötés után ismét a' Szepesi Kamara által az Evangyelikusoktól el vétetvén a' Jesuvita Atyák gondviselésére bizatott.

1772. Eszt. Illyen, és utólsó gondviselő Jesuvita Papja vólt Puchperger Mátyás.

1773. Eszt. A' Jesuvita Szerzetnek el törlésével Egri megyés Plebánosok ide rendeltettek. Azomban

1769. Eszt. 26. August. Nagy - Bánya Várossának ezen öreg Temploma menkő ütés által Tornyával, 's gyönyörüséges öt harangokkal, és órával eggyüt el égvén;

1781. Eszt. 8. Febr. A' Jesuvitáknak vólt Templomát II. Jósef Császár a' városnak által adatta, a' Királyi Személyt viselő vólt Becsky László Al - Ispán, a' Császárnak a' Képe az oltárnál a' Királyi széken felyül helyheztetve láttzatott, melly mellett a' Királyi személyt viselő, és a' városnak megyés Papja Györoki Edelsbacher Miklós két óldalról ültek, 's a' Templomot a' városnak által adták. A' városnak Birája pedig köszönetet tévén ő Felséginek a' mozsároknak durrogásai, és a' Muzsika szerszámoknak zengedezései között *téged Isten ditsérünk* el énekeltetett. Most a' Szathmári Püspöki Megyéhez tartozik, Homolyák János érdemes Megyés Papja lévén.

Hogy a' Minoriták, az után a' Szürke - Barátok Klastroma - is vólt itten, azt nem csak Szentiványi a' Klastromok lajstromába, de azon időbéli hiteles irók, úgy mint Pisai Bertalan 1383. Eszt. irott, és Gonzaga Ferencz Mántovai Püspök a' Szent Ferencz Szerzetének kezdetéről Velenczén 1603. Eszt. ki adott könyvei-

veikben, nem külömbben Várady Ferencz azon Szerzetnek tartománybéli igazgatója, és Péterffy Magyar Egyházi gyülekezet. 2. Részében bizonyittyák.

Azon Szerzetnek Krónikájában - is fel - vagyon jegyezve: hogy

1481. Eszt. Ferencz Atya a' Nagy - Bányai, Gárgyiánságból tartománybéli elöl járónak, választatott.

1500. 1531. 1547. Eszt. Hogy a' Nagy - Bányai Anya - Klastrom vólt (*Custodia*) és annak igazgatása alá vóltak vettetve a' Báthori, Szöllösi, Megyesallyai, és Kusalyi Klastromok. Hanem

1554. Eszt. Nékie már el pusztúltni kelletett. Mivel a' fellyebb, emlitett Klastromok már a' Jenöi, mint Anya - Klastromhoz kaptsoltattak, a' Nagy - Bányairól pedig már további emlékezet nintsen, és hajdani kegyes hagyománnya el enyészett.

A' Mostani Nagy-Bányai Minorita Klastrom onnét vette eredetét, és nevekedését: hogy

1406. Eszt. Omechin János Nagy Bányai Tanátsbéli Polgár, Geród, máskép Tóth - falú nevezetü helységet meg vett 600. arany forinton. Mellyet

1408. Eszt. Általa Nagy - Bányán fundáltt Ispitálynak, 's melette épitett Szent Miklós Templomának hagyta: hogy a' Városi Tanátsnak igazgatása alatt légyen.

1430. Eszt. 'Simond Király Máthé Papnak, azon Ispitály gondviselöjének esedezésére.

1556. Eszt. I. Ferdinánd Császár, és Király.

1557. Eszt. Isabella Zápolyának özvegye.

1580. Eszt. Báthory István Lengyel Országi Király ezen kegyes hagyományt meg erösitették. De ezt

1605. Eszt. Az Evangyelikusoknak gondviselésére Bochkay István bizta.

1687.

1687. Eszt. I. Leopold Császár Biztosokat ki rendeltt Gróf Csáky István, Ország Fő-Biráját, és felső részeinek Fő-Vezérét, Gróf Barkóczy Ferenczet, Mezei Hadi-Vezért, és Báró Károlyi Lászlót Szathmári Fő-Ispányt, a' kik az Katholikusoknak hajdani Templomait ki nyomozzák, és azoknak viszszá adgyák. Nagy-Bányán tehát ollyan három Templomot Sz. István, Sz. Márton, és Sz. Miklós tiszteletére épűlteket viszszá vettek, és azoknak kettejét a' Jesuvita atyáknak által adták, a' harmadikra, úgy mint Szent Miklós Templomára a' Minorita Atyák jelentették magokat, és azt Geród-Tóthfaluval, az Ispitályhoz tartozandó malommal, szőllőkkel, és rétekkel, noha a' Jesuvita Atyák élelmek ez által kevesedvén, nagyon ellenzettek, Bononiai Poeti Konstantin, született Markeznek, a' Szerzet elöljárójának közbenvetése által I. Leopold Császártól adomány képen meg-is nyerték, 1692. Eszt. 6. Majusba Dorich Miklós Prépost, és Egri Kanonok mint Káptalan bizonysága, és Becsky György Királyi ember által törvényesen bé iktattak, 's a' Templom Segrestyéje mellett épűltt egy fa házikóba lakást vettek. De

1704. Eszt. II. Rákóczy Ferencz támadásában nem a' Hitnek gyűlölségéből (mivel a' támadásnak feje sok követőivel Katholikus vólt) hanem hogy külföldiek vóltak, és az Isten igéjét nem annyai nyelven a' népnek hirdették; Zurbrucken Domonkos Gárgyián, Poth Ferencz, Winter Mihály, és Nettenstrein Apollinar Atyák, sok csúfságokkal a' pajkos Kuruczok által illettetvén, onnét ki hajtattak. A' mint ez eránt Krapff Leopold János Ferencz ki hajtatott Tisztnek Posonyban 4. April. 1708. Eszt. adatott bizonyság levelét olvastuk. Azért-is

1706. Eszt. Jeszenszky Benedeket,

1710. Eszt. Kelemen Didák Atyát, Magyar születésű fiakat Gárgyiánoknak ide rendelvén, Báró Károlyi Sándor Fő-Ispány által elöbbeni hajlékokat viszszá nyerték.

Vólt

Vólt ezen Kelemen Didák a' leg nevezetesebb Atyák közzűl, a' ki akkor Nagy-Bányán uralkodó dög halálban, minden tartózkodás nélkűl három esztendeig a' népnek szolgáltt, még életében sok csudákkal tűndöklött, és mint bóldogittatnak (*Beatificatus*) most is láttzatik a' Miskóltzi sir bóltban rodthadatlan teste.

1711. Eszt. Azon Kelemen Didák esedezésére VI. Károly Császár-is meg erősitette kegyes hagyományokat: hogy a' magok tartásán kivűl hat szegényeket-is az Ispitályban gyámolitani tartózzanak.

1749. Eszt. Jesuvita Atyák, mint a' Plébániának gondviselői nem akarták a' Minorita Atyáknak engedni az Ispitályban meg holtaknak temettetését; de

1753. Eszt. A' Megyés Püspök tovább is a' Minorita Atyák mellett hagyta.

1754. Eszt. Geród-Tótfalut minden köz adó fizetéstől menté tenni akarták, de Mária Theresia Dicső Császárné ezen terh viselést helyben hagyván, ennek ki pótolására 200. forintal esztendőnkint hagyományokat öregbítette.

Nőttön nőtt azólta több kegyes hagyományokból, és a' Sz. Misékre ajánlott pénzekből értékek, és a' Klastromjok-is a' Szerzetnek pénzén vásárltatott helyen Brodányi Károly Gárgyiányok alatt 1791. Eszt. csinos formára fel-épűltt.

Most az Atyák közzűl az eggyik a' Nemzeti, másik a' Deák nyelv tudománybéli Iskolákat tanitani tartozik.

Ezen Klastromnak elöljárói vezeték név szerént vóltak: 1689. Eszt. Bohza. 1690. Raaben. 1696. Hanusovszky. 1698. Hajler. 1700. Tilicz. 1702. Zurbrucken. 1706. Jeszenszky. 1710. Kelemen. 1713. Winter. 1714. Kovács. 1716. Kelemen. 1717. 1720. 1725. Barabás. 1718. 1723. Leukes. 1728. Belleváry. 1729 1738. Benkö. 1735. 1750. László. 1741. Ferenczy. 1743. Ádám. 1744. Hartay. 1745. Dudás. 1747. Csengery. 1748. Kompa-

parics. 1753. Kiss. 1755. 1767. Szmolnik. 1758. Szabó. 1761. Hansuth. 1762. 1777. Petro. 1763. Sziley. 1766. Szepessy. 1770. 1780. Hajduk. 1774. Miksy 1782. Sztanya. 1783. Paál. 1791. Brodányi. 1800. Boda. 1808. Brodányi.

A' JÉSUS Társaságabéli atyákat a' már meg nevezett Templomokra ügyelő Biztosság 1687. Eszt. Nagy-Bányára bé hozta, hanem ugyan azon Eszt. az Ország gyülésén panasz tétetvén: „hogy Bányán a' Templom, „ a' Plébánia, az Ispitály, az Iskolák, Geród Tóth-„ falúval, a' malommal, és a' borbéli dézmával el „ foglaltattak, csak

1691. Eszt. Ezek eránt Királyi jóvá hagyó levelet I. Leopold Császártól nyerhettek, illyen ki fejezéssel: „hogy ő Felsége, szivére vévén az igaz Katho-„ lika Hitnek ezeken a' részeken lett meg allyasodását, „ tekintvén: hogy Nagy-Bányán most fent álló Tem-„ plomok, régenten mind az Katholikusok által épí-„ tettek, Szent István Magyarok elsö Királlyának, 's „ Apostolának, és Szent Mártonnak tiszteletére szentel-„ ve vóltak, tekintvén a' Megyés Egri Püspöknek „ Fenessy Györgynek esedezését, és a' JÉSUS Társa-„ ságabéli Atyáknak búzgolkodását, kiket az igaz Hit-„ nek terjesztésében, az jó erköltsöknek, 's tudomá-„ nyoknak gyarapításában mindenütt bőven gyümöl-„ csözni szemlél, emlitett Biztosságnak az által adását „ jóvá hadgya, és a' nevezett Templomokat, az Isko-„ lákkal, a' Prédikátorok házaival, szöllökkel, malmok-„ kal, dézmával, Ravasz Ferencz Atyának, mint a' „ Nagy-Bányai Jesuviták elöl járójának, 's általa a' „ meg nevezett Szerzetnek által adgya. Bécsben 20. „ Juliusb. 1691. Eszt. Lelesz. Konv. N. betü. 30. Szám alatt.

1692. Eszt. Pedig bé iktattattak. Melly iktató levél mivel annyai nyelvünken iratott, és az egész történetnek rendét foglallya magában, azt szóról szóra ide által irtuk: „1692. die 10. Mensis Julii. Kegyel-„ mes Urunk ő Felsége Statutorium mandatuma mel-„ lett, Szathmár Vármegyében lévő Nagy-Bánya ne-„ vü Városban, mi a' Leleszi Konventbéli Pater Szath-

„ má-

„ mári János, et Homo Regius Komlóssy Márton, ki
„ menvén az Nagy Bányai Residentiában lévő Pater
„ Jesuviták instantiájára: hogy ő Felsége Donátiója
„ szerént, az ottan lévő Sz. Márton tiszteségére épít-
„ tetett Templomban, egyszer'smind Prédikátorok,
„ Kántorok, Mesterek házaiban, és possessiójokban,
„ és azokhoz tartozandó, akár melly névvel nevezen-
„ dő jókban, és gyümöltsökben, és minden névvel
„ nevezendő pertinentiáiban örökösön statuálnok. Ezek
„ közül nevezetesen a' Sz. Márton Templomához tarto-
„ zo házban, mellyben némelly Bányászok laknak, ki
„ nem régen (a' mint magok a' benne lakók oretenus
„ meg vallották) hogy Lutherános Prédikátor lakó
„ helye vólt; a' mint hogy statuáltuk-is more con-
„ sveto, et ordinario. Ennek felette statuáltuk egy-
„ szer'smind jure tantum administratorio a' Szent István
„ tiszteségére építtetett Parochiale Templomban-is,
„ és ahoz tartozó minden jószágokban, hozzá tarto-
„ zandó possessiókban, Clenodiumokban, apparamen-
„ tumokban, malmokban, dézmákban, rétekben, és
„ minden névvel nevezendő hozzá tartozó, és ennek
„ előtte eleitől fogva tartozott minden javaiban, jöve-
„ delmeiben, hogy ezeket administrálnák bizonyos
„ időkig. A' fellyebb pedig meg irtt Sz. István tisz-
„ teségére épitettetett parochialis Ecclesiához (ut præ-
„ tenditur) tartoznak, úgy mint a' mostani Nagy-
„ Bánya Várossának Tanátsháza, és a' Szaszár vinzén
„ lévő két köre forgó malomnak fele, mellyet testamen-
„ tomban hagyott Sz. István tiszteségére építtetett
„ Templomhoz meg holt Balássy Ferencz, és Nagy-
„ Bánya várossa határán lévő két darab Kaszálló rétet,
„ ismét azon városnak szőllő hegyeiről való bor déz-
„ mát, melly-is a' Sz István Templomához tartózik,
„ ugyan azon Templomhoz tartozó Clenodiumokat,
„ apparamentumokat, és minden névvel nevezendő,
„ a' vagy nevezhető pertinentiákat cum literalibus in-
„ strumentis ad prædictam Ecclesiam S. Stephani per-
„ tinentibus, vel pertinere valentibus. Ismét ugyan
„ azon meg nevezett Sz. István Templomához fundátio
„ szerént tartozó Felső-alsó-közép három uj faluk-
„ ban, és Lénárd nevű faluban némely ide alább
„ meg irtt Személyek előtt, úgy mint coram Genero-
„ sis Dominis Matthia Echesio S. C. R. M. metallica-

„ rum

„ rum fodinarum Inspectore, Item coram Joanne
„ Christiano Preysheider S. C. R. M. Domus mone-
„ tariae Qverdien, Item Daniele Schramans S C.
„ R. M. montanorum Obequitatore, Item Joanne Ta-
„ mássy S. C. R. M. Tricesimae Nagy-Bányaiensis
„ Contrascriba, Item Michaele Aythay, et Stephano
„ Gyulay Nobilibus Nagy-Bányaiensibus e Comitatu
„ Szathmáriensi. Kik előtt-is elsőbben a' pénz verő
„ úttzában lévő Sz. Márton Ecclesiájához tartozó ház-
„ hoz menvén, előttünk az ajtókat, és kapukat bé zár-
„ ták, belöl emberekkel muniálván semmiképen bé
„ nem eresztettenek, az ő Felsége parantsolattyának
„ nem engedtenek, mellyek közül Principalis lévén
„ Proszner Mihály Augustanae Confessionis véle va-
„ ló adjunctussival. Mind azon által azon funduson
„ lévő némely épülethez el-érvén, azt meg fogván
„ kezünkel, az Nagy-Bányai Tiszt. Páter Jesuviták-
„ nak statuáltuk, Kapuit, és ajtait bé petsételvén; ki-
„ nek-is nem obtemperálván, az eggyik petsétet az aj-
„ tóról le szakasztván, ki, 's bé jártanak, és egyszer-
„ 'smind azon statutiónak contradicáltanak a' felül
„ meg nevezet Proszner Mihály adjunctus társaival
„ együtt, kiket mi-is tisztünk szerént, az ő Felsége
„ Mandatuma tenora szerint ad Aulam Regiam evo-
„ caltunk: hogy ottan tizenöt nap alatt compareál-
„ ván, Contradictiójoknak helyes ratióját kegyelmes
„ Urunk ő Felsége személye előtt adhassák. Midőn
„ pedig a' Sz. István Templomához tartozó házhoz
„ (melly mostan a' Városnak Tanátsháza) mentünk vól-
„ na, és az Nagy-Bánya Várossa Tanáttsa-is Biráival oda érkezvén, meg nevezett Nagy-Bányai Tiszt.
„ Páter Jesuvitákat statuáltuk solenniter, és azon ház-
„ zat a' Sz. István Templomához tartozó, minden nev-
„ vel nevezendő jókban, és jószágokban statuáltuk,
„ specialiter pedig azon Sz. István Templomához tar-
„ tozó klenodiumokban, litteralis instrumentumokban,
„ a' felül megirt Felsö-Közép-Alsó-Ujfalukban, és
„ Lénard nevü faluban, Balassy Ferencztől Testamen-
„ tomban hagyott, a' Szaszár vizén lévő két köre for-
„ gó malomnak felében, és azon Templomhoz tartozó
„ borok dézmájában, úgy a' Skólához tartozó Biblio-
„ tékában, és mind egyebekben, a' mik lehetnének
„ pertinentiájokban, melly statutiót halván az Nagy-

„ Bányai Tanáts, némelly közüllök, a' mint azon Ta-
„ nátsbéli embertül hallottuk, adott másoknak olly ta-
„ nátsot: hogy minket az Palota ablakán ki hánnának,
„ némely pedig rút, illetlen, és mocskos szókkal illet-
„ vén, kik közül való Tóldi Miklós; ezek utánna lát-
„ ván a' Tanáts magának respiriumot kérvén, harmad
„ napig kénszeritett minket, hogy azon házbul ki men-
„ nyünk (melly dolgot akkoron mi nem cselekedtük)
„ hogy magok literale documentumokat meg kereshet-
„ nék, és nékünk producálhatnák, mind az fellyebb
„ meg nevezett jók, és jószágok felöl; ezekre jó le-
„ het fogadással-is kötelezték magokat, mind azon
„ által mind ezekben semmit nem effectuáltanak, érez-
„ vén kevés igazságokat; hanem harmad nap el jövén
„ (az migh minden nap azon város házában embe-
„ rünk vólt) az város képében némely Tanátsból való
„ személyek hozzánk jöttenek, kik közül vóltanak Pen-
„ zö György Senator primarius, Enyedy Sámuel, Vá-
„ ros hites Notariussa, több Concivis Polgár társával
„ contradicáltanak jóllehet az ö Felsége Donátiójának
„ tenora azt tartya: hogy elsöben cum literis au-
„ thenticis, ante tempora fortia, et violenta emana-
„ tis, mind a' felyül meg irt jókhoz, és jószágok-
„ hoz lévö igazságokat elöttünk meg mutassák, és
„ addig contradicálni ne mérészellyenek; de mind
„ az által ezeket contemnálván contradicáltanak, ki-
„ ket mi-is az ö Felsége mandatuma tenora szerint
„ evocáltunk: hogy ö Felsége személye elött, 15. nap-
„ ra személlyek szerint meg jelenvén, contradictiójok-
„ nak hathatós okát adgyák. Melly contradictio után
„ az Város fegyveresen készen vólt, és a' tornyok-
„ ban vigyáztatván, hogy ha ö ellenek az harmadik
„ napon lett contradictio után valamit tentálnánk, el-
„ lenünk állanának. Harmadszór statuáltuk a' Szent
„ István Templomában, és ahoz tartozó két darab ka-
„ szálló rétekben, és bor dézmákban jure administra-
„ torio nemine contradicente. Annak felette a' Szent
„ Márton Templomában, mellyet ennek elötte az Au-
„ gustai Confessio birt, ismét a' két Prédikátorok há-
„ zokban, a' holot mostan a' Residentia vagyon, és
„ ismét a' Scholában, azokhoz tartozó egész fundus-
„ sival pure statuáltuk, nemine contradicente. Le-
lesz Konv.

1696.

1696. Eszt. Jesuvita Atyák ezen kegyes hagyományát nagy tőke pénzel, és ujjontan épitett lakó helyekkel bővitette Mátyásovszky László Nitrai Püspök, és Királyi Udvari Magyar Kantzellár, kik itten köz jónak nagy hasznával Iskolákat tanitottak. A' Tanitók köztt nevezetes vólt néhai Kalatay Ferencz, az után Tábori fő Pap, Dicső II. Jósef Császárnak a' Pétervári útazásában úti társa, és gyóntató attya, vég ére Nagy érdemü Váradi Püspök.

1773. Eszt. A' Jesuviták Szerzettye el töröltetvén, és a' Sz. István tiszteségére épültt öreg templom menkő ütés által el égvén;

1781. Eszt. A' Szent Márton Temploma Egri Megyés Papnak által adatott, mint fellyebb.

A' Reformátusoknak a' Városon kivül, az úgy neveztetett Hid Kapú előtt egészen fából lévő mostani Temploma mikor épittetett légyen? mutattya azt a' Templom közepén keresztül vonatott mester gerendán lévő irás. „ Császári, 's Királyi kegyelméből Dicső „ Leopold Császárnak, leg kegyelmessebb Urunknak „ vagyon vallássának szabad gyakorlása Nagy - Bányai „ Helvetica Confessión lévő Ekklesiának 1692. Eszt. és „ nyugszik szárnyai alatt VI. Károly Császárnak, 's „ Királynak, JESUS Kristusban leg kegyelmessebb „ Urunknak 1722. Eszt.

Ebbe a' Templomba van egy sodrott fekete selyemből Czimerével, 's arany betűkkel készültt Zászló ezzel az irással: A' maga attyának emlékezetére csinál„ tatta Zombory 'Sgmond, a' Nagy - Bányai Réformá„ ta Ekklesiának 1757. Eszt.

Ezen kivül találtatnak Czimerek ezekkel az irásokkal:

1. „ Czimere Méltóságos Aszszonynak Báró Var„ gyassi Daniel özvegyének, néhai Hadadi Báró Wes„ selényi István szülöttyének, 1721. Eszt. meg hala „ 1775. 28. April.

2. „ Czimere Jeles, és Méltóságos Aszszonynak, „ született Római Sz. Birodalom Grófnéjának Széki „ Teleky Susánnának, Boros-Jenöi Báró Korda György, „ ő Császári, 's Királyi Felségek Kamarássa, 's belső „ titkos Tanátsossa hitvessének. 9. gyermekeinek annya „ vólt, meg hala Sz. Csehen 1778. 13. Mart. életének „ 46. Eszt.

3. „ Ősi Czimere néhai idösb Máltóságos Gróf „ Bethleni Bethlen Gergely Úrnak, ki-is született ezen „ folyó századnak 18. Eszt. Mind Szent havának 14. „ napján, és ez árnyék világban 72. esztendökig, 8. „ hólnapokig, 's két napokig tartott életének véget ve- „ tett Kolosvárt, Sz. Iván Havának 16. napján 1791. „ Eszt. az Ország gyülése alatt.

4. „ Ősi Czimere Méltóságos, 's Tekintetes Úrnak „ Gróf Bethlen Lajosnak, iffiúságában 14. Esztendökig „ serény Katonának. Született 1715. meg hólt 1779. „ 14. Juliusb. életének 64. Eszt.

Harminczadó, Sóház, Pénz verő ház, Anya, és Nemzeti Oskola, és Posta-is vagyon itten. A' Lakossai Magyarok, Németek, Oláhok, és Tótok, Római-Katholika, Reformáta, Lutheránа, Ó hitű Görög vallássuak, minden felekezetnek maga tulajdon Temploma. Külömbféle kézi mesterségeken kivül, vasból, és atzélból készültt miveket-is készitenek, nevezetesek az asztali kések, mellyek igen tartók, élesek, és a' vevök elött kedvesek. A' szöllö mivelést, és gazdaságot-is jó igyekezettel folytattyák, 's javaikat helyben könnyen el-adhattyák.

A' Városnak Czimere, és petséttye ábrázol érczes bányát, két óldalról csákányokkal állo Bányászokkal, tetején 1483. Eszt. a' kerületén: *Sigillum unitum* Gothussi reá irással.

Van ezen Városnak szép négy szegű tágas piáttza, melyből a' négy fö úttzákra vagyon menetel. Régi Szász lakossai, hogy a' város lapos helyen feküvén pintzéket tarthassanak, a' víz járást föld alatt lévö tsöveken vitték alá a' városból a' Szaszár vizébe, mel-

mellyet ők *Vasser-Szaknak* neveztek, utánnok pedig a' Magyarok *Vastag Zsáknak* hívják. Az ő maradványok a' városon végig menő, és még némely úttzákra is el vitetett víz árkok. A' város hid úttzai kapuja kőfalait mossa szinte a' *Szaszár* vize, és az ezen lévő erős épületű hidon mennek be a' városba, mellyen két lisztelő malmai vagynak a' városnak, azon túl egynehány lépésnyire foly a' *Fernezely* vize, szép, tiszta, és a' leg jobb ivó víz, ezen-is egy lisztelő malom van, alól az ércz törő alkotmányok, fellyebb a' hegyek közt ezen vizben pisztrangokat halásznak. Szőllő hegyeiknek nevei: Eh völgy, Konts, Tükörhegy Bánya óldal, Virág hegy, Foghagymás, Kőallya, Veresviz, Kollátos, Kalandos, Vas-Csatora, Fendely, Détsén, Szent vér képe, Fejér-út, Bor-Patak, Jerikó, és Paprád, délre feküsznek, és jó asztali bort termenek. A' völgyekbe szép források buzzognak, nevezetessebbek: a' Szent János tsorgója, Felső-és alsó vas tsatornya, és az Özesi tsorgó, mellyek igen jó izű, hideg, és friss italt adnak a' nyári hévségben el lankadtt munkásoknak. A' bor pataki szőllők alatt van igen jó savanyú víz, melly mind magába, mind kivált borral igen jó kedves ital, és különös orvosló haszna vagyon. Szénát termő réttyeik igen jók. A' gyümölcs termés-is nagy hasznokra szolgál. Aszaltt szilvájok mindenütt igen híres, melly rész szerint pálinkának-is fözettetik. Ezek felett igen jó izű alma, körtvély, kajszin, és őszi baraczk, Cseresnye, Noszpolya, berekenye, és Barkócza bőven terem. Kivált a' Gesztenye fák a' bérczeit nagyon kedvellik, igen magosra, és vastagra nőnek, és századokig el tartanak. Erdelyel, Marmarossal, és az Avassal határos bérczei fél hóld formára mennek, és tölgy, Jávor, Bikk, Szil, gyertyán, hárs, és imitt amott körös fákkal bővelkednek. Nevezetessebb hegyei a' köves bércz, Pleska, Breza, és Rozsály, mellyeknek tetején szép térséges legelők, és a' leg jobb italú források vagynak, és orvosló fűvek. Találtatnak bennek vadak-is, úgy mint Szarvasok, Őzek, vad sertések, medvék, farkasok, rókák, nyúlak, és ritkábban Nyestek. A' szárnyas állatokból: fekete, sárga, csergő, csipegő, húros, fenyő, és vízi rigók, erdei Snepfek, Császár madarak, foglyok, és Fajt-Tyúkok. A' Városnak vagynak

négy

négy egész, és fél faluji, úgymint Felső-Fernezely, Felső-és Alsó Ujfalu, Lénard-falú, és Lapos-Bányának fele része. „ I Károly Király 1329. Eszt. Ju-„ nius negyedik Kalendáján, Gróf Carardnak, Asz-„ szony-Pataka, és Felső-Bánya városok birájának „ ajándékozott egy nagy erdőt, lakók nélkűl valót, és „ a' nevezett városok között fekvőt: hogy annak fájit „ ki vágván, azoknak helyén Majorokat, 's paraszt há-„ zokat építhessen. Mellyek meg népesedvén helysé-„ gekké lettek.

Ezen Városnak határán fekvő érczes bányáknak állapotjáról, és viszszontagságiról, azokra Fel-vigyázó Tisztségtől, és annak érdemes Fő igazgatójától Szeleczki Szeleczky János Úrtól, a' Magyar Királyi Udvari Kamarán ő Felsége Tanáttsossától jeles tudósitást vettünk, melly rövideden ebből áll:

Hogy a' Nagy-Bányai kerületben már a' leg régibb időkben a' bányak mivelése virágzott, az a' leg régibb Jel-levelekből kitettzik.

1347. Eszt. I. Lajos Király levelét elé adtuk: hogy Aszszonypataka a' Bányák szükségére vastag ramasz fákat a' szomszéd erdőkbe vágattathasson.

1409. Eszt. 'Sigmond Király emlékezik Aszszony-Pataki Bánya vámszedő Grófjáról (Comes Urburariorum).

1476. Eszt. Mátyás Király illyen Bánya vámszedő Grófjának Nemes, és Betsűletes Gobel Tamást nevezi, azonkivűl a' Kamarás Grófról-is emlékezetet tészen.

A' Város-is *Zazar-Bányának*, az után *Nagy-Bányának* a' Királyi Nagy-Bányától idővel neveztetett.

Fekszik tudniillik ezen Városnak északi részén *Szaszár* vizének partyán 130. ölnyi magosságú hegy, a' többi hegyektől el választva, melly régenten *Szaszár-Hegynek*, az után *Nagy-Hegynek*, utóllyára a' rajta fel állitatott fezűletről *Kereszt-Hegynek* neveztetett, és ez alatt vagyon a' leg régib időktől híres Királyi *Nagy-Bánya*, melly *Nagy-Veremnek*-is hivatott.

Ab-

Abban két fő erek mennek 3. 4. és 8. lábnyi szélességre nap kelettől nap nyugot, és déltől Észak felé hanyatlók, 's közöttök mennő kissebb erecskék. Ezekben még most-is a' Kalcedoni Köből, vagy-is Kvarczból, melly az arany termő tüzkővel (*pyrites aurifer*) elegyes, arany, és veres, fekete, 's hamú szinű ezüst érczek ásattatnak olly bövséggel: hogy, mivel a' Bányászi mérték szerént egy *uncia* két latot tészen, az el választott ásványoknak mázsája többet száz lath (*ultra* 100 *semiuncias*) ezüstnél, márkja pedig (*Marca*) száz és több aranyat ád, azért nagy munkával, sok bányászok, 's ásatott al-likak által, Szaszár vizének láthatárja (*horizon*) szerént annyira miveltetik: hogy már belől a' hegynek rettenetes nagy üregje láttzik. A' régiek 300. esztendők előtt, Szaszár vizének láthatárján alól ásták, és azért 80. öles mélységű üregje ezen bányának vízzel meg töltt, vagy az ellenség által bétöltetett.

1553. Eszt. Elé adás mútattya: hogy ezen Királyi Nagy-Bányához tartoztak egy örökös: vagy-is a' Királyi örökséghez tartozó all-lik (*Cuniculus haereditarius*) 674. ölnyi hoszszaságú, más sok óldalaslag menő tsatornákkal, kútakkal, Istolyokkal (*Stolnae*) és al-lyukakkal, mellyek vagy a' levegőnek bé bocsátása, vagy a' vizeknek ki meríttése, vagy az ásványoknak ki húzása kedvéért ásattattak, és külön külön nevekkel: *puteus novus*, *oblationis temporis*, *Cerasi*, *anserum*, *hirundinum*, *monialium*, *Stein-drut*, *Varló*, az az: Uj, idő ajánlás, Cseresnye, lúd, fecske, Apácza, Kő-szeg, varló gyermeknek neveztettek. Tartoztak ezen bányához még a' Fernezely vizén állitott 14. ércz törő malmok, 206. ütőkkel, és öt ércz olvasztó Kemenczék.

1566. Eszt. A' Török háborúban ezek a' mesterséges tsinálmányok mind el pusztíttattak, a' bányák erőszakkal reá hajtatott keresztény rabok által hol bé hányattak, hol le rontattak, hol szántszándékkal bé bocsátott vízzel el borittattak, a' mint az akkori Bányászati hivatalnak előadása mútattya.

1571. Eszt. Vizmeritő eszközök által a' viz ezen bányából annyira ki merittetett: hogy a' Királyi örökséghez tartozó Istoly 447. ölnyire fel nyittatott, de 224. ölnyire le roskadott. Akkori időben csak a' régi sallakok (*Scoriae*) olvasztattak, egyébb mivelése pedig a' Bányáknak félbe szakadott.

1573. Eszt. Feigel Péter Vízmérő, és Királyi Biztos, módot találtt a' víznek ki merittésében, és ezen bányáknak ki tisztitásában, de a' munka igen költséges lévén, azt javallotta: hogy Felső Magyar Ország Kapú szám szerént két esztendő alatt ezen költséget le fizesse.

1601. Eszt. Ezen bányának mivelésére rendeltettek 81. Bányászok.

1648. Eszt. Rákóczy Györgynek Biztossai elé adák: hogy Gatti nevezetű Orvos a' Bányáknak haszon bérlője, Nagy-verem, Kis-Gyöpel, és Gönczvár nevű bányákat ez által nagyon el rontotta: hogy csak a' régi salláknak maradványit keresvén keresztül kasul furkálta, és a' támasztékokat fel égette. Azért Rákóczy György fej vesztés alatt meg parantsolta: hogy a' régi sallakok maradványit keresgélni, 's ki szedni senki se merészellye.

1660. Eszt. Ő Felsége birtokában jutván ezen bányák, a' Királyi bányászok által nem miveltettek, hanem a' kinek tettzett, minden Márk ezüstől fél tallért, minden márk aranytól három aranyát le fizetvén, ásathatta, és az ásványokat magának meg tarthatta.

1669. Eszt. A' Bányák megint el pusztúltak.

1676. Eszt. A' háborgó hazafiak a' Királyi örökséghez tartozó Istolyt megint bé hánták, le döntögették, 's vizzel el-borítták.

1765. Eszt. Uj örökös all-lyik a' Városhoz közelebb, a' Városnak, 's más Bánya mivelőknek társaságában ásatni kezdetett, és 30. esztendeig tartó ásás, és a' vizeknek ki meritése után a' régi bánya üregek,

kel

kel eggyesittetett-olly nagy haszonnal: hogy a' víz meritő eszközök segedelmével a' régi bányáknak menése, és hézagja mindenütt mivelhetővé tétetett.

1535. Eszt. A' Bányászati 20. törvény szerént a' Nagy-Bányai öll három Budai singet foglaltt magában, melly sing a' mostani Bécsi réfnek $2\frac{3}{4}$ részét teszi. Az aranynak, és ezüstnek mértékje vólt mindenkor Márk szerént, a' régi Magyar Királyok alatt a' Budai Bányai márk (*Marca montana*) vólt 72. arany forint, az után az Ostriai Királyok alatt vólt Kölni (*Coloniensis*) és Prágai Márk. 1760. Eszt. Mária Therezia Királyné bé hozta a' Bécsi Márkot. A' Kölni Márk nyomott 16. lótott, vagy-is 4352. bors szemet, (*grana*) a' mostani Bécsi Márk annyival nagyobb: hogy 6. Kölni Márk 5. Bécsi Márkot tészen. Simonchicz 139. lap.

1591. 1660. Eszt. Ezen Bányák csak haszon bérlésben ki adattak. Illyen haszon bérlök vóltak 1601. Eszt Lisibona Gellérth, utánna Wagen, és Báró Herberstein.

A' Bányák el hagyattatásának oka vólt a' háborús időkön kivül, a' pénznek szűki, melly miatt a' munkások nem fizettethettek.

A' régi pénz verő ház csak fából épültt, a' mostani 1734. 1739. Eszt. 20,784. for. 55. kr. költséggel fel állíttatott, és 1782. Eszt. meg bővittetett. Ez előtt mészárszék szabadsága vólt, de 1751. 30. törvény által el-töröltetett.

A' veretlen aranynak, és ezüstnek, midőn pénzre váltatott, illyen ára vólt:

1566. Eszt. 1. Márk ezüst Rfor. 5. —

detto 1. vert aranyat nyomó nehézség - - - - - - - Rfor. 1. den. 32.

1575. 1. Márk ezüst - - - - Rfor. 6. —

detto 1. Mark arany - - - - Rfor. 71. den. 28.

1601.

1601. 1. Márk ezüst - - - - Rfor. 8. —

detto 1. Arany nyomadék - Rfor. 1. den. 50.

1608. 1. Márk ezüst - - - - Rfor. 8. den. 50.

detto 1. Márk arany 68. vert arany.

1614. 1. Márk ezüst 8½ Tallér.

detto 1. Márk arany 68. vert arany.

1674. 1. Márk aranyból veretett Rfor. 224. kr. 25.

detto 1. Márk ezüstböl Tallérokba Rfor. 16. kr. 42. kissebb pénzbe Rfor. 19. kr. 30.

detto 1. Márk arany fel váltatott 70. vert aranyért, mindeniket 1½ for. számlálván.

detto 1. Márk ezüst fizettetett 9. Talléron, mindeniket 1½ for. számlálván.

1676. 1. Márk ezüst Rfor. 14. den. 40.

1681. Egy vertt aranyért Rfor. 3. kr. 30. 36. 40. adatott.

1691. detto detto Rfor. 3. kr. 45.

1696. 1. Márk ezüst Rfor. 14. den. 40.

detto 1. Márk arany 68. vert aranyon a' Rfor. 4. den. 80. számlálván.

1711. 1. Márk ezüst Rfor. 14. den. 40.

1712. detto detto Rfor. 16.

1738. 1740. detto detto Rfor. 20. kr. 30.

detto 1. Márk arany 80. vert arany.

Régenten a' Bányászi hivatal a' Kamarás Grófok által igazgattatott, melly czimet a' haszon bérlők-is tulajdonitották magoknak.

1566. Eszt. Kamarás Gróf vólt Nagy-Bányán Torday János, a' kihez a' perek fellyebb, és töle a' Királyi személyneki Székhez a' végsö meg határozás véget vitettek. Az után fel állittatott a' Bányászati Királyi Tanáts, utóllyára a' mostani Királyi Fel-vigyázó Tisztség.

1748.

1748. Eszt. Leg első Fő - Fel - vigyázó vólt Staberhoffer Adorján.

1750 Gerstorff Ferencz.

1764. Gróf Stampffer Amadé, ki az után másod Elöl - ülője vólt a' Magyar Országi Bányászi Fő - hivatalnak.

1766. Báró Schmidlin Ferencz.

1774. Nemes Mitis Venczely.

1785. Báró Gerliczy Ferencz, most Fő - Kamarás Gróf, és Királyi valóságos Kamarás.

1798. Fellyebb említett Szeleczky János, Császári, 's Királyi Tanátsos.

Vagynak melette nyólcz Székülök, vagy - is Tábla-Birák, kik a' Polgári, és törvényes dolgokat elő adgyák.

Alája vannak vettetve ezen Fő - Fel - vigyázó hivatalnak:

1. A' Nagy - Bányai pénz verő ház.

2. A' Pénz-Tár.

3. A' Tisztartóságok hivatalai.

4. A' négy ércz próbáló Mühelyek.

5. A' Felső - Bányai Bányászi Tisztség.

6. A' Kapnyiki Tisztség, a' Kővári Erdélyi kerülettel.

7. Az Oláh-Láposi Tisztség, Belső Szólnok Vármegyébe.

8. A' Fernezelyi Erdős, és Olvasztó.

9. A' Lápos - Bányai ollyas hivatalok.

10. Az Oláh-Láposi Tisztartóság.

11. A' vas hámorok, Belső Szólnok Vármegyében.

12. A' Borsai Tisztartóság Mármarosba, Felső-Bányai, Kapniki, és Borsai Al-törvény Székek.

Különös birtokosok által-is a' Nagy-Bányai határban Bánya bérbe sok bányák miveltetnek, a' Veresvízi, Foghagymási, Borpataki, és Firizai völgyekben, mellyeknek nagy üregei azoknak régiségeket bizonyittyák. Leg gazdagabbak a' Fekete-Bányai illyen különös birtokú bányák, nap nyugot felé Nagy-Bányatól négy órányira, mellyekben arannyal, és ezüstel gazdag két derék erek mennek. A' Lápos-Bányai, Misz-Bányai, és Illobai bányák több rezet, mint aranyat, és ezüstöt adnak.

A' Felső-Bányai bányákat azon Városnak le irásában elé adgyuk.

Ezen ásványoknak kemény Kvarcz fészkei ez előtt tűz által lágyitattak, már most puska por által széjjel hányattatnak, a' víz a' meritő eszközök segedelmével szüntelen huzattatik, az után az ásványok öszve törettetésére fel állitattak ércz törő - -

	Malmok Nro	Ütővel Nro
Felső-Bányán - - - - - - - - - -	11	211
Kapnyikon - - - - - - - - - - - -	11	240
Oláh Lápos-Bányán - - - - - -	6	90
Lápos-Bányán - - - - - - - - - -	1	30
Nagy-Bányán - - - - - - - - - -	1	27

	Mühelyek Nro	Olvasztó Kementzékkel	Választó Kementzékkel
Fernezelybe - - - - - -	2	10	3
Felső-Bányán - - - - -	1	2	1
Lápos-Bányán - - - - -	1	4	—
Kapnyikon - - - - - - -	2	8	2
Oláh Lápos-Banyán - -	1	4	—
Borsán - - - - - - - -	1	—	2

Azon-

Azonkivül Oláh - Láposon 2. Vas Olvasztó Kementzék, és 4. Hámorok.

§. 173. *Felső - Bánya.* Deákul *Medius mons* (a' mint 1347. Eszt. I. Lajós, 1412. Eszt. 'Sigmond Királyok által neveztetik) régi szabadsággal, 's ki váltsággal biró Királyi Bánya Város; lakossai Katholikusok, ó hitüek, és Reformátusok, fekszik Nagy - Bányához egy mért földnyire.

Minden viszszontagságokat Nagy - Bányával egy formán szenvedett, a' mint fellyebb le irtuk; csak hogy

1568. Eszt. Dobó István által birattatott.

1634. Eszt. *Kő-Kúth*, máskép *Eresztő-Mező* fordúlóji, mellyek Láczfalvaiakkal villongásban vóltak, Királyi itélő Udvar által Felső - Bányaiaknak itéltettek. Lelesz. Konv.

1690. Eszt. I. Leopold Császár 25,420. forinton vette vala meg *Tudor*, *Leves*, *Tomoz*, *Vanth* nevezetű, és egyébb bányáit, 's egyszer'smind nevezetes szabadságokat is adott a' polgároknak által, úgy mint; „ hogy mindenféle adózásoknak, és taksáltatásoknak „ terhétől ezentúl mentek legyenek, szabad kortsmáltatások, mészárszékjek, két lisztelő, egy ércz tö„ rő malmok, és különös olvasztó mühelyek légyen, „ új bányákat a' hegyekben kereshessenek, és mivel„ hessenek a' Császári bányáknak mivelésére csak „ ezen városnak lákossai fordíttassanak, és a' bérek „ nem gabonáúl, de kész pénzül fizettessen. A' Ke„ reskedésre bé hozandó portékáktól, csak fél harmincz„ adót fizessenek. Költt Óstriai Bécs Várossában „ 21. Juniusban 1690. Eszt. Leopold. m. k. Jáklin Ba„ lás Tinniniai Püspök. m. k. Maholányi János. m. k.

Magától ezen Becses várostól állapottya felöl illyen tudósitást vettünk:

Sza-

Szabad Királyi Privilegiált *Felső-Bánya*, Bánya Várossa a' leg régibb, és ujjabb, Privilegiumaiban Deákúl *Civitas medii montis*nak neveztetik, minden bizonnyal a' Város felső végén fekvő Csúcsos magas hegytől, melly a' Város petsétjén-is szemléltetik. A' Város fekszik Szathmár Vármegyének napkeleti részén, Marmaros Vármegyével határos, az úgy nevezett Bánya hegy tövében. Határában fekvő hegyei bővelkednek arany, ezüst, rész, ón, vas, czinóber, piskólt, büdöskő, gálitzkő érczekkel, találtatik Jáspis, és Kő-szén-is. Nevezetesen az arany, ezüst, rész, és ón bányák a' leg régibb privilegiumoknak út mutatások szerént már 1346. Eszt. előtt több százakkal hasznosan miveltettek a' Város, és lakossai által, és virágzó állapotban vóltak e' mái napig. Melly miatt-is eleitől fogva majd minden Uralkodóktól külömb külömb féle privilégiomokat, szabadságokat, jussokat, és kedvezéseket nyert a' város. Kivált II. Lajos Király 1523. Eszt. „ A' határok sovány lévén, hogy a' Bányák mivelésére, „ mellyből egyedül keresik élelmeket, alkalmatossabbak legyenek, minden adózásoknak, taksa fizetések„ nek, és Országos segedelmeknek terheitől menté tette öket. 1690. Eszt. pedig a' város a' maga saját arany, ezüst bányáját különös, és Privilegiomá tétetett eggyezés mellett ő Felsége Fiskussának örökösön által adta, nyervén (mint fellyebb) ez által a' többek között lakosaira nézve minden névvel nevezendő rend szerént, a' vagy rendkivül való adóktól, és terhektől fel-óldoztatást örökre, mellyekben a' Királyi Fiskus őtet mindenkor meg óltalmazni, vagy az ő terhét viselni tartozik. Leg nevezetesebbek itten ezen Királyi bányák közül *Nagy-Bánya*, az említett Csúcsos Bánya hegy alatt, az után a' Királyi Borkúthi-Bánya, melly egy részben igen széles 14. ölnyire ki terjedő, de csak ólom érczes, azonkivül arany, és ezüst ereket foglal magában, 90. ölnyi mélységre már alá ásatott, és annak nagy üregjei mutattyák az ő régiségét. Az arany, és ezüst erek itt-is a' leg keményebb Kálcedon Kvarczból ásattatnak. Azomban a' Királyi bányák mivelésén kivül a' Város, és annak Polgárjai-is dolgoztatnak bányákat, és ez az élelemnek fő ága. A' magános birtokú bányák közzül való leg régiebbek, és most is nevezetesek ezek: a' minden Szentek, és

Csu-

Csúszó neven jövő város bányái, Leppen, Szent-Mihályi, Sz. Háromság, Sz. János, Ökör-Bánya, Enteres János, Terőbánya, Péter Deák, Vonti, Gezen, Pokoli-Sz Mihály, Ignátzi, Mathaei, Él-bánya, Sz. Jóbi, 's több a' féle, annyira: hogy 1800. Eszt. számláltattak 46. Bányász társaságok. A' Királyi Kints-Tár pedig a' Várostól eggyezés mellet által vett bányát mái napon-is haszonnal miveli, azonkivül egy ujjabb, 's már nevezett *Borkút* nevezetű bányát-is, mellynek Istollya a' másik bánya őszve ütéséig, mint egy nyólcz, kilencz száz laktorra terjed, dolgoztat. Nevezetes a' Király Kints-Tári Bányáknál az *Boj* neven lévő Istoly, mellyett még régenten a' Város készittetett. Emlékezetre méltók a' Kints-Tári bányánál az érczet, és vizet a' nagy mélységből kivonó nagy költségü eszközök, gépelyek, és Schachtok, ezen kivül a' Királyi vas hámor, és tizen egy ércz törő nagy ütők, 's az érczet olvasztó Koh. Ezen Bányák miveltetését igazgattya egy helybéli számos tisztekből álló hivatal, és Bánya Törvény-Szék, a' Bányászatnak minden ágainál pedig foglalatoskodnak szünetnélkül egynéhany száz emberek. Vannak a' Város határában erdők, mellyek az 1771. Eszt. itten munkálkodott hármos Királyi Biztosságnak hiteles munkája szerént 12,293,380. négy szegü ölekre terjednek. Ezekben a' főbb nemü tölgy, és bikfák, mellyek egyszersmind makkolást adnak, találtatnak, azokon kivül Nyár, Nyír, Juhar, Szil, Eger, Szádok, Gyertyán, Mogyoró, Som, és közben vad Cseresnye, Alma, és Körtvély-fák. Terem bennek nagy bövségben Manna, Havasi-eper, Szeder, és veres Eper. A' Határban nevezetesebb Rozsály, és Fekete hegyeken pedig külömbféle nemü Orvosi füvek, mellyek a' Füvészeknek nagy tapasztalásra szolgáltatnak alkalmatosságot. Az erdőkben találtatnak felesen Vadak, nevezetesen medvék, farkasok, őzek, rókák, nyúlak, nyestek, borzok, vad-macskák, azonkivül feles Császár, fogoly, fenyő madarak, a' Schnepfeknek több nemei, és egyébb közönséges madarak. Vannak a' város határában kevés kaszálló rétek-is, feles gyümöltsös kertek, mellyek különös jó nemü gyümöltsökkel bövelkednek, és azok közzül leg-nagyobb tekintetett érdemelnek a' gesztenyék, mellyekkel a' városiak meszszire ki terjedett kereskedést folytatnak. A' Város határában

ban

ban veszi maga eredetét a' bérczek között, a' *Szaszár* vize, melly le folytában hajt mind a' Királyi, mind a' különös birtokos Verkességek Bányai mivelésre szükseges számos Stompokat, Hámort, ércz olvasztó Kohókat, a' Városon keresztül folyván a' malmokat is, és két fürész Malmot. Ebben, 's más kissebb folyó vizekben, és patakokban találtatnak rákok, pisztrangok, és néha vidrák-is. Különös említést érdemel a' Fekete hegy derekában lévő több patakokból, és forrásokból egybe nővő úgy neveztetett *Bóditó*, melly mind tágasságára, mind mélységére nézve annyi vizet foglal magában, hogy a' nagy szárazságnak idején a' Stompokat, Kohókat, és Malmokat hat hetekig el.győzi a' szükséges vizzel, ez a' Királyi költségeken épültt, és most-is tartatik fenn. Vagyon a' Városnak egészséges, hasznos, jó savanyú vize, friss, egésséges forrásai, nevezetesen az úgy neveztetett *Király Asszonyforrdsá* a' berczen, melly 1805. Eszt. Juliusnak 22. napján, az itten keresztül Marmarosba útazott Felséges Nádor-Ispány Jó'sef ő Császári, 's Királyi Fő-Herczegnek kellemetes italt nyújtott. A' városi népnek száma az utóbbi Országos öszve irás szerént terjed 4272. lélekre, kik között Római-Katholikusok 1914. Reformátusok 1526. Augustana vallásuak 28. Görög eggyesültek 804. és beszélnek Magyar, Német, Oláh, és Tót nyelvet. Vannak kereskedő Örmények-is. A' házok száma 904. Van a' Városban Római-Katholika, Reformáta, és a' Görög eggyesültek Temploma. A' Római Katholikusok mostani érdemes Plébanossa Lintzy Ferencz Al-Esperes.

A' Városnak szintén, mint más Királyi Szabad Városoknak, vagynak különös Országos Kapúszámjai, törvényes Tisztviselői, Főben járó hatalma (*jus gladii*) és hiteles petséttye. Szabadságait, és ki váltságát nyerte I. Lajos Királytól 1347. Eszt. mellyek 1393. Eszt. 'Sigmondtól, és 1464. Eszt. Mátyástól erősítettek meg. Szaporítattak annak utánna, vagy jóvá hagyattak Ősi szabadságai rend szerént majd minden Uralkodtól, a' mint azoknak levelei negyven számmal a' Város Leveles Tárjában mutattyák. Nevezetesen 1601. Eszt. a' Prágai Várban 24. Febr. Rudólf Császár meg erősi-

erősítette a' régi határinak birtokában. 1690. Eszt. I. Leopold (a' mint fellyebb) a' Bányák általvétele alkalmatosságával a' Város Szabadságait rend kivül tetézte, 1741. Eszt. Dicső Mária Theresia Királyné jóvá hagyta Bécsbe 12. August. és a' mostani Felséges Fejedelem által-is 1795. Eszt. meg erősítettek. A' többek között emlékezetre méltó Hunnyady János Kormányozónak 1452. Eszt. petsétes levele, a' mellyben a' Város határába találtató minden arany, és ezüst bányakból a' Királyi Felséget illető bért (*Urburát*) a' Megyés Római Katholika Templomnak örökre ajándékozta bizonyos Orgonájért, mellyett itten létében a' Templomban meg szeretvén, el vitetett Zsólyom Várossába, és a' melly ottan ennek elötte nem sok esztendőkkel el-égett. Ezen ajándék után a' Templomnak csak ugyan szép jövedelmei, és töke pénze van. Nevezetes Hóllós Mátyásnak-is tulajdon keze irása, 's gyűrűi petséttye alatt 1482. Eszt. költt óltalmazó levele. Vagyon a' Város határában *Kis-Bánya* nevezetű helység-is, mellyet a' Város különös engedelem mellett épitett, és Fejedelmi adománnyal bír. Tudniillik: 1579. Eszt. Paczoth János, a' Szepesi Kamarának igazgatója a' többi Tanátsossaival Felső-Bánya Várossának meg engedte: hogy Szent János Pataka mellett különös falút építhessen, és oda népeket, másnak sérelme, és rövidsége nélkül öszve gyüjthessen, melly az után *Kis-Bányának* neveztetett, Kassán 19. August. 1612. Eszt. Gábor Erdélynek, Oláh Országnak, és Havas-alföldnek Fejedelme új adománnyal meg erősítette ezen Kis-Bányai birtókokat. Szebenbe 20. Novemb. Ezen helységnek lakósi a' Bánya miveltetésnél foglalatoskodnak. Azoknak száma az utóbbi öszve irásnak mutatásánál fogva 445. mind Görőg egyesültt vallásuak. Találtatik pedig a' helységben 86. ház: ki adta Czigláyi János Szabad Királyi Privilegiált Bánya Felső-Bánya-Várossának hütös Fő-Jegyzője. m. k.

II. RÉSZ.

Foglalni fogja magában a' Vármegyének négy járásokra való fel-osztását, minden Helységnek le irását, a' régi, 's mostani Várait, Kastéllyait, Templomjait, Klastromjait, Apátúrságokat, Pusztákat, azoknak viszszontagságait, azokról költt adományi, és Határ-Leveleket, a' régi, és mostani birtokossait, a' Nemessi Nemzetségek eredetét, ágazattyait, és nevezetes férfiait. 's a' t.